

Achtergronddocument Midterm meting Monitor Effectindicatoren Agenda Vitaal Platteland

H.J. Agricola, M.J.S.M. Reijnen, J.A. Boone, M.A. Dolman, C.M. Goossen,
S. de Vries, J. Vreke, J. Roos-Klein Lankhorst, L.M.G. Groenemeijer & S.L. Deijl

werkdocumenten

wot
Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu

**Achtergronddocument Midterm meting Effectindicatoren
Monitor Agenda Vitaal Platteland**

De reeks 'Werkdocumenten' bevat tussenresultaten van het onderzoek van de uitvoerende instellingen voor de unit Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu (WOT Natuur & Milieu). De reeks is een intern communicatiemedium en wordt niet buiten de context van de WOT Natuur & Milieu verspreid. De inhoud van dit document is vooral bedoeld als referentiemateriaal voor collega-onderzoekers die onderzoek uitvoeren in opdracht van de WOT Natuur & Milieu. Zodra eindresultaten zijn bereikt, worden deze ook buiten deze reeks gepubliceerd.

Dit werkdocument is gemaakt conform het Kwaliteitshandboek van de WOT Natuur & Milieu.

Achtergronddocument Midterm meting Monitor Effectindicatoren Agenda Vitaal Platteland

H.J. Agricola

M.J.S.M. Reijnen

J.A. Boone

M.A. Dolman

C.M. Goossen

S. de Vries

J. Vreke

J. Roos-Klein Lankhorst

L.M.G. Groenemeijer

S.L. Deijl

Werkdocument 253

Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu

Wageningen, oktober 2011

Referaat

Agricola, H.J., M.J.S.M. Reijnen, J.A. Boone, M.A. Dolman, C.M. Goossen, S. de Vries, J. Vreke, J. Roos-Klein Lankhorst, L.M.G. Groenemeijer & S.L. Deijl (2011). *Achtergronddocument Midterm meting Monitor Effectindicatoren Agenda Vitaal Platteland*. Wageningen, Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu, WOt-werkdocument 253. 174 blz.; 69 fig.; 48 tab.

De Monitor AVP is een systeem waarin eenduidige gegevens worden opgenomen voor monitoring van effecten, resultaten en prestaties van de beleidsdoelstellingen opgenomen in de Agenda Vitaal Platteland (AVP) van het ministerie van Economische Zaken, Landbouw & Innovatie (EL&I). Dit document geeft de resultaten en achtergrondinformatie van de midterm meting en de methoden van de metingen van de afzonderlijke effectindicatoren van de Monitor AVP. De effectindicatoren zijn bedoeld om de maatschappelijke effecten van de Agenda Vitaal Platteland inzichtelijk te maken. Dit achtergronddocument is opgesteld om de continuïteit voor toekomstige herhalingsmetingen te waarborgen.

Trefwoorden: Agenda Vitaal Platteland, effectindicatoren, landbouw, landschap, monitoren voor beleid, natuur, nulmeting, reconstructie, recreatie, sociaaleconomische vitaliteit

Auteurs:

H.J. Agricola, C.M. Goossen, S. de Vries, J. Vreke & J. Roos-Klein Lankhorst: Alterra Wageningen UR
J.A. Boone & M.A. Dolman: LEI Wageningen UR
M.J.S.M. Reijnen: WOT Natuur & Milieu Wageningen UR (tot 1-1-2011)
L.M.G. Groenemeijer en S.L. Deijl: ABF Research

©2011 Alterra Wageningen UR

Postbus 47, 6700 AA Wageningen
Tel: (0317) 48 07 00; fax: (0317) 41 90 00; e-mail: info.alterra@wur.nl

LEI Wageningen UR

Postbus 29703, 2502 LS Den Haag
Tel: (070) 335 83 30; fax: (070) 361 56 24; e-mail: informatie.lei@wur.nl

Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu – Wageningen UR

Postbus 47, 6700 AA Wageningen
Tel: (0317) 48 54 71; Fax: (0317) 41 90 00; e-mail: info.wnm@wur.nl

ABF Research B.V.

Verwersdijk 8, 2611 NH Delft
Tel: (015) 279 93 00; fax: (015) 279 93 33; e-mail: info@abfresearch.nl

De reeks WOt-werkdocumenten is een uitgave van de unit Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu, onderdeel van Wageningen UR. Dit werkdocument is verkrijgbaar bij het secretariaat. **Het document is ook te downloaden via www.wotnatuurenmilieu.wur.nl.**

Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu, Postbus 47, 6700 AA Wageningen

Tel: (0317) 48 54 71; Fax: (0317) 41 90 00; e-mail: info.wnm@wur.nl; Internet: www.wotnatuurenmilieu.wur.nl

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. De uitgever aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Inhoud

1	Inleiding	7
2	Natuur	9
2.1	Factsheet	9
2.1.1	Rode lijstsoorten	9
2.1.2	Omvang populaties	12
2.1.3	Kwaliteit en kwantiteit van hoofdecosystemen	14
2.2	Midterm meting	18
2.3	Rapportage	18
3	Landbouw	23
3.1	Factsheet	23
3.2	Midterm meting	25
3.3	Rapportage	28
3.3.1	Inleiding	28
3.3.3	Verschillen ten opzichte van de nulmeting	30
4	Recreatie	37
4.1	Factsheet	37
4.1.1	Indicator 1 . Recreatief gebruik	37
4.1.2	Indicator 2. Tevredenheid recreatief aanbod/gebruik (aangepast voor midterm meting)	40
4.1.3	Indicator 3. Bereikbaarheid recreatief groen	42
4.2	Midterm meting	44
4.2.1	Indicator 1. Recreatief gebruik	44
4.2.2	Indicator 2 . Tevredenheid recreatief aanbod	45
4.2.3	Indicator 3. Bereikbaarheid recreatief groen	45
4.3	Rapportage	46
4.3.1	Recreatief gebruik	46
4.3.2	Tevredenheid	49
4.3.3	Bereikbaarheid recreatief groen	72
4.4	Literatuur	77
	Bijlage 4.1 De verdeling van de G31-gemeenten	79
	Bijlage 4.2 Vragenlijsten	81
	Bijlage 4.3 Onderzoeksverantwoording GfK	91
5	Landschap	93
5.1	Factsheet	93
5.2	Midterm meting	97
5.3	Rapportage	100
6	Sociaal Economische Vitaliteit	109
6.1	Factsheet	109
6.2	Midterm meting	113

6.3 Rapportage	115
6.3.1 Samenvatting en aanbevelingen	116
6.3.2 Het platteland in 23 regio's	120
6.3.3 Voorzieningen op het platteland	129
6.3.4 Wonen op het platteland	137
6.3.5 Werken op het platteland	149
6.3.6 Nationale Landschappen	159
Bijlage Onderzoeksverantwoording	167

1 Inleiding

Aanleiding

Sinds eind 2003 wordt gewerkt aan een systeem voor monitoring en evaluatie van de Agenda Vitaal Platteland (Monitor AVP). De ontwikkeling van de Monitor AVP werd in opdracht van de toenmalige directie Platteland van het ministerie van Landbouw, Natuur & Voedselkwaliteit (LNV)¹ uitgevoerd door de Directie Kennis van LNV en de WOT Natuur & Milieu, onderdeel van Wageningen UR. De Monitor AVP is een systeem waarin eenduidige gegevens worden opgenomen voor monitoring van effecten, resultaten en prestaties van de beleidsdoelstellingen opgenomen in de Agenda Vitaal Platteland (AVP). Uitgangspunt van het project is het ontwikkelen van een systeem om de monitorgegevens centraal te beheren en beschikbaar te maken. Deze eenduidige gegevens kunnen door beleidsdirecties worden gebruikt om beleidsevaluaties uit te (laten) voeren en daarmee te voldoen aan hun rapportageverplichtingen naar onder meer de Tweede Kamer. Het is wenselijk ook aan derden de gegevens voor evaluaties beschikbaar te stellen.

De basis voor de Monitor AVP vormt het Meerjarenprogramma Agenda Vitaal Platteland (MJP2) waarin de doelen en de daaraan gekoppelde indicatoren voor de periode 2007 – 2013 beschreven staan. De daarin gehanteerde opbouw van Algemene Beleidsdoelstelling – Operationele Doelstelling – Prestaties is met het oog op een goede uitvoerbaarheid uit de Monitor AVP traject overgenomen.

Over een groot deel van de uitvoering van de prestaties worden uitvoeringsafspraken gemaakt met de provincies (ILG). De provincies rapporteren jaarlijks over de voortgang van die prestaties. Verantwoording over de resultaten vindt plaats aan het eind van de periode, met een tussentijdse evaluatie in 2010 (MTR). Het rijk blijft verantwoordelijk voor het in beeld brengen van de resultaten en de effecten van het gevoerde beleid. Hiertoe worden op de effectindicatoren een nul- midterm- en eindmeting verricht in respectievelijk 2007, 2010 en 2014.

Doelstelling

De doelstelling van dit achtergronddocument is om de resultaten van de midterm meting als ook de methoden vast te leggen van de metingen van afzonderlijke effectindicatoren van de Monitor AVP en de continuïteit te waarborgen.

Leeswijzer

Per beleidsthema wordt een factsheet gegeven, met als doel de meetmethode te borgen. Vervolgens staan de resultaten van de midterm meting beschreven en wordt de daaraan ten grondslag liggende rapportage gegeven. In een aantal gevallen is de rapportage breder opgezet dan de uiteindelijke resultaten zoals deze zijn opgenomen in de publicatie 'De stand van het platteland 2010' (Agricola & Vullings, 2011). Het achtergronddocument biedt aldus veel meer informatie.

¹ Het ministerie van LNV is eind 2010 opgegaan in het ministerie van Economische Zaken, Landbouw & Innovatie (EL&I)

2 Natuur

2.1 Factsheet

ALGEMENE BELEIDSDOELSTELLING	Biodiversiteit. Zekerstelling van de biodiversiteit door behoud, herstel, ontwikkeling en duurzaam gebruik van de natuur.
STREEFWAARDE	In 2020 zijn er duurzame condities voor het voortbestaan voor alle in 1982 voorkomende soorten en populaties
EFFECTINDICATOR(EN)	Biodiversiteit: <ol style="list-style-type: none"> 1. Rode lijstsoorten 2. Omvang populaties 3. Kwaliteit en kwantiteit van hoofdecosystemen (PM)

2.1.1 Rode lijstsoorten

METHODE	<p><i>Beschrijving (in vorm formule + toelichting) van methode voor bepalen/berekenen van indicator op basis van meetvariabelen die worden gebruikt.</i></p> <p>De Rode Lijst Indicator beschrijft de verandering in de lengte van opeenvolgende Rode Lijsten van bedreigde soorten samen.</p> <p>De Rode Lijst indicator gaat uit van de beschikbaarheid van Rode Lijsten per soortgroep. Het vaststellen van nieuwe Rode Lijsten wordt getrokken door EL&I-Directie Kennis & Innovatie (DKI) die veel werk uitbesteedt aan de betreffende PGO. DKI bewaakt daarbij de officiële vaststellingsregels en het CBS bewaakt daarbij de statistische kwaliteit (o.a. de benodigde correcties voor verschillen in waarnemers-inspanningen). Het eindproduct is een Basisrapport Rode Lijst van de betreffende soortgroep. Zie de basisrapporten voor de precieze bepaling van de RL-categorieën.</p> <p>Vooralsnog worden broedvogels, zoogdieren, reptielen, amfibieën en dagvlinders in de indicator opgenomen. Andere kandidaten zijn: libellen, hogere planten, vissen en enkele macrofauna groepen. Van veel andere soortgroepen is de kwaliteit van de Rode Lijst te laag om een betrouwbare indicator op te kunnen baseren.</p> <p>De input van de Rode Lijst indicator komt uit de officieel vastgestelde Rode Lijsten.</p>
MEET-VARIABELE(N)	<p><i>Beschrijving van de afzonderlijke meetvariabele(n) waaruit de indicator is opgebouwd.</i></p> <p>De indicator zelf wordt als volgt gemaakt:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Bepaal aan de hand van het Basisrapport Rode Lijst van een soortgroep het aantal soorten per RL-categorie (verdwenen, verdwenen in het wild, ernstig bedreigd, bedreigd, kwetsbaar en gevoelig). Hierbij worden de categorieën van de Nederlandse aanpak aangehouden; niet die volgens de IUCN-indeling. 2. Doe dat zowel voor de meest recente periode als voor de vroegere periode waarbij dezelfde analysemethode is gehanteerd (die lijst is ook in elk Basisrapport voorhanden).

	<p>3. Combineer de RL-categorieën door het aantal soorten per categorie gewogen op te tellen (aantal verdwenen x5, verdwenen in het wild x5, ernstig bedreigd x4, bedreigd x3, kwetsbaar x2 en gevoelig x1). Doe dat voor de twee perioden afzonderlijk.</p> <p>4. Tel per periode het gewogen aantal op van alle soortgroepen waarvan RL zijn herhaald.</p> <p>5. Stel het aantal in de eerste periode op 100. Het indexcijfer voor de volgende periode is het aantal in periode 2 gedeeld door het aantal in periode 1 (en dat maal 100).</p>
EENHEID	Indexcijfer
STREEFWAARDE	<p><i>Beschrijving van streefwaarde zoals beschreven in relevante beleidsdocumenten (niet altijd beschikbaar).</i></p> <p>EL&I houdt als beleidsdoel aan: het aantal op de Rode Lijst staande (bedreigde) soorten in Nederland gecombineerd met de ernst van de bedreiging is in 2020 niet groter dan in 1994-2002. Dat aantal wordt geïndexeerd met 1994-2002 op 100. Als het aantal boven de 100 uitkomt ("langere Rode Lijst") wordt de streefwaarde dus niet gehaald.</p>
RUIMTELIJKE SCHAAL	<p><i>Beschrijving van de laagste ruimtelijk schaal waarop indicator kan worden gepresenteerd + aangeven welke mogelijkheden er zijn tot aggregatie van de indicator naar hogere schaalniveaus.</i></p> <p>Landelijk schaalniveau</p>
OPERATIONALITEIT	<p><i>In hoeverre is de methode beschikbaar of al eerder toegepast.</i></p> <p>De methode wordt al toegepast en staat onder meer op statline (CBS) en het Compendium voor de Leefomgeving</p>
KWALITEIT	<p><i>Beschrijven van algemene kwaliteit (borging van proces van dataverzameling en bewerking) en specifieke kwaliteit (nauwkeurigheid, betrouwbaarheid en gevoeligheid).</i></p>
KOSTEN (€) / METING / RAPPORTAGE	<p><i>Uitgegaan wordt van een nulmeting, een mid-term meting en een eindmeting. Als de kosten voor 1 van de metingen afwijkt van de andere graag aangeven. In een aantal gevallen is er een onderscheid in kosten voor (het in stand houden van de) meting, kosten in relatie tot de bewerking van de gegevens en kosten gerelateerd aan de rapportage van de gegeven, graag dit onderscheid aan houden.</i></p> <p>Er zijn geen kosten verbonden aan de gegevensverstrekking</p>
MEET-FREQUENTIE	<p><i>Beschrijving van de herhalingsfrequentie van de meting van de indicator (gebaseerd op periodiciteit van gegevensinwinning).</i></p> <p>Frequentie De indicator wordt steeds geactualiseerd als er een nieuwe Rode Lijst van een soortgroep is vastgesteld. Elke soortgroep wordt eens in de tien jaar geactualiseerd. Dat levert steeds een officieel vastgestelde Rode Lijst op.</p> <p>Op termijn is overigens denkbaar om ook tussentijdse officiële Rode Lijsten op te stellen om tot een meer vloeiende bijstelling van de indicator te komen. De input voor tussentijdse bijstelling is dan de Nationale Database Flora en Fauna voor verspreidingsinformatie en het NEM voor trendinformatie. Die tussentijdse methode moet dan zoveel mogelijk aanhaken bij de methode die in het meest recente Basisrapport is gepubliceerd.</p>

	<p><i>Planning</i> De meest actuele versie van de indicator wordt in het Compendium voor de Leefomgeving (CLO) en op CBS-Statline opgenomen.</p> <p><i>Doorlooptijd</i> Het bijstellen van de indicator (inclusief het maken van een nieuwe grafiek en tabel) door een nieuwe Rode Lijst in te voegen kost minder dan een halve dag.</p>
DATA-BRON EN BRONHOUDER	<p><i>Aangeven wie de bronhouder en leverancier is van de benodigde meetvariabelen voor berekening van de indicator.</i></p> <p>EL&I</p>
REFERENTIES	<p><i>Verwijzing naar literatuur, websites e.d. waar een voorbeeld en/ of achtergrondinformatie van indicator te vinden is.</i></p> <p>Een grafiek en cijfers in het Compendium voor de Leefomgeving (totaal en per soortgroep) en cijfers op Statline. http://www.compendiumvoordeleefomgeving.nl/indicatoren/nl1333-Rode-lijsten.html?i=2-1</p>
CONTACT DESKUNDIGEN (VERANTWOORDELIJK VOOR METING)	<p><i>Naam contactpersoon, organisatie.</i></p> <p>Arco van Strien (CBS) is op de hoogte van het verschijnen van elk nieuw Basisrapport Rode Lijst, omdat hij in de begeleidingscommissies van de Rode Lijsten zit. Hij geeft dat aan Leo Soldaat door die elk nieuw Basisrapport in de indicator laat verwerken.</p>
CONTACT EL&I	EL&I Directie Kennis en Innovatie, Annemiek Adams
OPMERKINGEN	<p><i>Voordelen/ beperking van de meetmethode.</i></p> <p>Toelichting en aandachtspunten bij meetmethode (stappen 1 t/m 5 onder meetvariabelen):</p> <ul style="list-style-type: none"> • Er is in overleg met LNV-DN in 2007 (thans EL&I, directie Natuur, Landschap en Platteland) voor gekozen om alle RL-categorieën mee te nemen en niet bijvoorbeeld de categorie "gevoelig weg" te laten. • Een complicatie vormen nieuwkomers in Nederland, bijvoorbeeld kleine zilverreiger. Deze soorten kunnen in de categorie "Gevoelig-1" terecht komen. De lengte van de Rode Lijst wordt door dergelijke nieuwkomers langer, terwijl dat eigenlijk onjuist is. De afspraak met EL&I is om dergelijke nieuwkomers daarom NIET mee te nemen in de indicator. Een eerder als "verdwenen" aangemerkte soort die terugkomt telt overigens wel mee. • Soorten in de categorie "Onvoldoende gegevens" of "Niet beschouwd" in één van de perioden zijn in beide perioden uit de indicator weggelaten. • Afgezien van hun RL-categorie tellen alle soorten hierbij even zwaar. Daarmee hebben broedvogels door hun groter aantal soorten dus een groter aandeel in de eindscore dan bijvoorbeeld reptielen. Te overwegen is bij de opname van hogere planten in de indicator deze niet even zwaar mee te tellen, maar het gemiddelde van (1) hogere planten en (2) alle diergroepen samen aan te houden. Anders domineren hogere planten de indicator geheel.

2.1.2 Omvang populaties

METHODE	<p><i>Beschrijving (in vorm formule + toelichting) van methode voor bepalen/berekenen van indicator op basis van meetvariabelen die worden gebruikt.</i></p> <p>De indicator betreft de staat van instandhouding van soorten en habitattypen in Nederland die op de Habitatrichtlijn staan. In de nulmeting die eind juli 2007 door het toenmalige ministerie van LNV naar de Europese Commissie is gestuurd over de periode 2002-2006 is voor elke soort en elk habitatype bepaald of de staat van instandhouding gunstig is of niet. Bij soorten wordt dat beoordeeld aan de hand van 4 aspecten:</p> <p>(1) verspreidingsgebied, (2) populatietrend en -grootte, (3) kwaliteit van het habitat en (4) toekomstperspectief.</p> <p>Bij habitattypen gaat het om</p> <p>(1) verspreidingsgebied, (2) oppervlakte en trend, (3) structuur en functie (inclusief typische soorten) en (4) toekomstperspectief.</p> <p>Elk van deze aspecten is bepaald in de nulmeting op basis van een combinatie van meetgegevens en expert judgement.</p>
MEET-VARIABELE(N)	<p><i>Beschrijving van de afzonderlijke meetvariabele(n) waaruit de indicator is opgebouwd.</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Bovengenoemde 4 aspecten bij soorten van de Habitatrichtlijn bijlage II en IV • Bovengenoemde 4 aspecten bij habitattypen van de Habitatrichtlijn
EENHEID	<p>Het aantal soorten en habitattypen met een gunstige dan wel (zeer) ongunstige staat van instandhouding.</p>
STREEFWAARDE	<p><i>Beschrijving van streefwaarde zoals beschreven in relevante beleidsdocumenten (niet altijd beschikbaar).</i></p> <p>In het EL&I-onderdeel van de rijksbegroting (www.rijksbegroting.nl) is aangegeven dat in 2013 29% een gunstige staat moet hebben en hooguit 37% een zeer ongunstige staat mag hebben. In 2008 is de stand: 19% gunstig en 47% zeer ongunstig. Vanuit de EC gezien moet het aantal soorten met een gunstige staat naar 100% op den duur.</p>
RUIMTELIJKE SCHAAL	<p><i>Beschrijving van de laagste ruimtelijk schaal waarop indicator kan worden gepresenteerd + aangeven welke mogelijkheden er zijn tot aggregatie van de indicator naar hogere schaalniveaus.</i></p> <p>De indicator geldt voor het landelijke niveau.</p>
OPERATIONALITEIT	<p><i>In hoeverre is de methode beschikbaar of al eerder toegepast.</i></p> <p>De indicator is gemaakt aan de hand van de nulmeting in 2007 en opgenomen in de rijksbegroting die voor 2008 geldt.</p>

KWALITEIT	<p><i>Beschrijven van algemene kwaliteit (borging van proces van dataverzameling en bewerking) en specifieke kwaliteit (nauwkeurigheid, betrouwbaarheid en gevoeligheid).</i></p> <p>De kwaliteit wordt vooral bepaald door de wijze waarop de 4 aspecten per soort en habitatype worden bepaald. In de nulmeting voor 2007 speelt daarbij expert judgement bij veel soorten en typen een grote rol.</p>
KOSTEN (€) / METING / RAPPORTAGE	<p><i>Uitgegaan wordt van een nulmeting, een mid-term meting en een eindmeting. Als de kosten voor 1 van de metingen afwijkt van de andere graag aangeven. In een aantal gevallen is er een onderscheid in kosten voor (het instandhouden van de) meting, kosten in relatie tot de bewerking van de gegevens en kosten gerelateerd aan de rapportage van de gegeven, graag dit onderscheid aan houden.</i></p> <p>De indicator zelf kost vrijwel niets, omdat deze eenvoudig kan worden bepaald aan de hand van de rapportages naar de EC.</p>
MEET-FREQUENTIE	<p><i>Beschrijving van de herhalingsfrequentie van de meting van de indicator (gebaseerd op periodiciteit van gegevensinwinning).</i></p> <p>De meetfrequentie is eens in de 6 jaar, omdat de indicator is gebaseerd op de rapportage die eens in de 6 jaar naar de EC moet worden gestuurd.</p>
DATA-BRON EN BRONHOUDER	<p><i>Aangeven wie de bronhouder en leverancier is van de benodigde meetvariabelen voor berekening van de indicator.</i></p> <p>De indicator is gebaseerd op de rapportages naar de EC waarvoor EL&I verantwoordelijk is. EL&I is daarmee bronhouder.</p>
REFERENTIES	<p><i>Verwijzing naar literatuur, websites e.d. waar een voorbeeld en/ of achtergrondinformatie van indicator te vinden is.</i></p> <p>Zie www.compendiumvoordeleefomgeving.nl (zoek op habitatrictlijn instandhouding) en www.rijksbegroting.nl</p> <p>http://www.compendiumvoordeleefomgeving.nl/indicatoren/nl1483-Staat-van-instandhouding-soorten.html?i=2-10</p>
CONTACT DESKUNDIGEN (VERANTWOORDELIJK VOOR METING)	<p><i>Naam contactpersoon, organisatie</i></p> <p>Arco van Strien (CBS)</p>
CONTACT EL&I	EL&I Directie Kennis en Innovatie, Annemiek Adams
OPMERKINGEN	<p><i>Voordelen/ beperking van de meetmethode</i></p> <p>De bedoeling is om de indicator uit te breiden met vogelsoorten; Dat wordt afgeleid uit de verplichte rapportage over de Vogelrichtlijn die in 2008 naar de EC wordt gestuurd.</p> <p>Een beperking van de indicator is de trage meetfrequentie (eens in de 6 jaar). Daarom vraagt EL&I om aanvullende informatie in de vorm van de trends van soorten en habitatypen. Dat kan een snellere indicator opleveren. Deze aanvullende indicator moet nog worden samengesteld.</p>

2.1.3 Kwaliteit en kwantiteit van hoofdecosystemen

METHODE	<p><i>Beschrijving (in vorm formule + toelichting) van methode voor bepalen/berekenen van indicator op basis van meetvariabelen die worden gebruikt.</i></p> <p>Trend in de mate van voorkomen van doelsoorten als proxy voor de gemiddelde kwaliteit van de hoofdecosystemen bos, heide, moeras, open duin en halfnatuurlijke grasland.</p> <p>De lijst met doelsoorten is ontleend aan het Handboek Natuurdoeltypen (Bal <i>et al.</i>, 2001). De gemiddelde kwaliteit van de hoofdecosystemen is bepaald door rekenkundige middeling van de soortenindexen, waarbij het startjaar 1994 op 100 is gesteld. De gemiddelde kwaliteit is ook weer te geven ten opzicht van een intact systeem (referentiebeeld dat globaal uitgaat van de situatie in 1950).</p> <p>Het areaal van de hoofdecosystemen wordt afgeleid van de Basiskaartkaart Natuur.</p>
MEET-VARIABLE(N)	<p><i>Beschrijving van de afzonderlijke meetvariabele(n) waaruit de indicator is opgebouwd.</i></p> <p>Het voorkomen van doelsoorten is beperkt tot dagvlinders, broedvogels, reptielen en vaatplanten. Deze soortgroepen omvatten 85% van alle doelsoorten die gebonden zijn aan de hoofdecosystemen.</p> <p>Trends in aanwezigheid van doelsoorten zijn gebaseerd op het Netwerk Ecologische Monitoring.</p> <p>De gemiddelde kwaliteit van de hoofdecosystemen is bepaald door rekenkundige middeling van de soortenindexen, waarbij het startjaar 1994 op 100 is gesteld. De gemiddelde kwaliteit is ook weer te geven ten opzicht van een referentiebeeld dat globaal uitgaat van de situatie in 1950.</p> <p>De Basiskaart Natuur is een rasterbestand op basis van de top-10Vector in combinatie met een tweetal beheersbestanden (SAN/SN en SBB), een bestand van Nederland met de indeling in fysisch-geografische regio's en het bestand bodemgebruik van het CBS. De hoofdecosystemen zijn ook legenda-eenheden op de kaart. Koppeling met de EHS heeft nog niet plaatsgevonden (verdeling over binnen en buiten de EHS).</p>
EENHEID	Indexcijfer voor kwaliteit, ha voor kwantiteit
STREEFWAARDE	<p><i>Beschrijving van streefwaarde zoals beschreven in relevante beleidsdocumenten (niet altijd beschikbaar).</i></p> <p>Behoud en ontwikkeling van (inter)nationale natuurlijke waarden is één van de doelstellingen van het rijksbeleid. Deze waarden bevinden zich vooral in Natura 2000-gebieden, Natuurbeschermingswetgebieden (NB-wet-gebieden) en in de rest van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS). De voor ontwikkeling van deze natuurwaarden noodzakelijke condities (water, lucht, bodem en ruimtelijke samenhang) worden geborgd in de Nota Ruimte en Agenda Vitaal Platteland. In de beleidsnota's 'Agenda Vitaal Platteland' (AVP) en 'Natuur voor mensen, mensen voor natuur' (NVM) is deze hoofddoelstelling als volgt uitgewerkt (LNV, 2004):</p>

	<p><i>'voor alle in 1982 in Nederland voorkomende soorten en populaties moeten in 2020 duurzame condities voor hun voortbestaan zijn gegarandeerd'.</i></p> <p>1982 verwijst hierin naar de Conventie van Bonn. Deze doelstelling kan op verschillende wijze geïnterpreteerd worden. In strikte zin kan bedoeld zijn dat op alle plekken (=populatie) waar in 1982 een soort voorkwam, duurzame condities voor voortbestaan gerealiseerd moeten worden. Aannemelijker lijkt echter dat bedoeld is dat condities benodigd voor duurzaam voorkomen van populaties van inheemse soorten landelijk gerealiseerd moeten zijn.</p> <p>Omdat het ondoenlijk is om voor alle soorten afzonderlijke maatregelen te treffen, kiest het natuurbeleid voor een ecosysteemgerichte benadering: realiseren van gunstige omstandigheden voor levensgemeenschappen van soorten. Het idee is dat via bescherming van intacte ecosystemen afzonderlijke soorten behouden kunnen blijven.</p> <p>De indicator kan een rol spelen in evaluaties van de natuurbeleidsdoelen. De kwaliteit van een bepaald ecosysteem beschrijft namelijk hoe landelijk gezien de gemiddelde mate van voorkomen van soorten afwijkt van een intact systeem.</p> <p>De link met de 1982 doelstelling is te leggen omdat uitgegaan is van soorten die in het beleid worden nagestreefd. Alle relevante soorten uit de habitatrichtlijn, vogelrichtlijn en rode lijsten zijn immers doelsoorten. Daarbij moet worden gezegd dat de link met 1982 verder versterkt zou kunnen worden als soorten die in 1982 verdwenen waren in Nederland buiten beschouwing worden gelaten. De vraag bestaat echter of met deze actie ook de link met het beleid wordt versterkt, aangezien ook het beleid streeft naar herintroducties of natuurlijk herstel van populaties van inmiddels verdwenen soorten. De link met duurzame condities is gelegd door aan te nemen dat in de intacte systemen die gebruikt zijn als referentie sprake is van duurzame condities.</p> <p>Echter, de trend in gemiddelde natuurkwaliteit kan alleen maar gezien worden als globale indicator voor doelbereik. De concrete, meer operationele beleidsdoelstellingen zijn niet in termen van de indicator uitgedrukt. Locale effecten die een terreinbeheerder realiseert worden, zeker bij een jaarlijkse monitoring, al gauw weggemiddeld in de graadmeter Natuurwaarde. Hiervoor is een aparte graadmeter ontwikkeld (met dezelfde soorten) die momenteel echter een herhalingsfrequentie heeft van 1x per 10-15 jaar. Er is tot nu toe slechts één meting uitgevoerd (voor de periode 200-2004, zie Natuurbalans PBL van 2008 en 2009).</p> <p>Wel zou de beleidsdoelstelling voor 2010 – het stoppen van de achteruitgang van biodiversiteit in beeld gebracht kunnen worden door de trend in de kwaliteit van de ecosystemen te laten zien.</p> <p>Streefwaarden voor het areaal van hoofdecystemen zijn alleen beschikbaar voor het deel van de natuur dat binnen de EHS ligt. Streefareaal zijn vastgesteld voor natuurdoelen die zijn te clusteren tot de hoofdecystemen. Dit onderdeel moet nog nader worden uitgewerkt, mede in relatie tot de nieuwe natuurtypen Index-NL.</p>
<p>RUIMTELIJKE SCHAAL</p>	<p><i>Beschrijving van de laagste ruimtelijk schaal waarop indicator kan worden gepresenteerd + aangeven welke mogelijkheden er zijn tot aggregatie van de indicator naar hogere schaalniveaus.</i></p>

	<p>Landelijk per hoofdecosysteem. Indien gewenst kan een aggregatie plaats vinden tot een gemiddelde kwaliteit van de landhoofdecosystemen. Deaggregatie tot natuurdoelen of de nieuwe natuurtypen (de hoofdecosystemen van het beleid) is niet mogelijk vanwege onvoldoende meetgegevens.</p>
OPERATIONALITEIT	<p><i>In hoeverre is de methode beschikbaar of al eerder toegepast.</i></p> <p>De methode voor het bepalen van de natuurkwaliteit is operationeel en al eerder toegepast voor de Natuurbalans en de Balans van de Leefomgeving van het Planbureau voor de leefomgeving. De areaalbepaling is wel operationeel maar voor het verkrijgen van een betrouwbare trend zijn nog aanvullende analyses nodig.</p>
KWALITEIT	<p><i>Beschrijven van algemene kwaliteit (borging van proces van dataverzameling en bewerking) en specifieke kwaliteit (nauwkeurigheid, betrouwbaarheid en gevoeligheid).</i></p> <p>De borging van het proces van dataverzameling ligt bij het NEM en de borging van de kwaliteit van de soortindexen bij het CBS. De bewerking van de gegevens tot een natuurkwaliteit per ecosysteem is grotendeels geautomatiseerd en uitgebreid beschreven en wordt momenteel geborgd binnen het kwaliteitssysteem van Alterra (toekennen van status A).</p> <p>De procedure om een Basiskaart Natuur voor een bepaald jaar te maken is voor 2004 beschreven en geborgd volgens de kwaliteitseisen van Alterra (Wageningen UR). Het vergelijken van kaarten van verschillende jaren vraagt nog aandacht, mede door kleine veranderingen in de basisbestanden die ten grondslag liggen aan de kaart (vooral na 2006).</p>
DE KOSTEN (€) /METING /RAPPORTAGE	<p><i>Uitgegaan wordt van een nulmeting, een mid-term meting en een eindmeting. Als de kosten voor 1 van de metingen afwijkt van de andere graag aangeven. In een aantal gevallen is er een onderscheid in kosten voor (het instandhouden van de) meting, kosten in relatie tot de bewerking van de gegevens en kosten gerelateerd aan de rapportage van de gegeven, graag dit onderscheid aan houden.</i></p> <p>Tot nu toe vindt instandhouding van de metingen voor de natuurkwaliteit plaats via het NEM en daar zijn geen kosten aan verbonden.</p> <p>Bewerking van de faunagegevens tot trends per soort worden door het CBS uitgevoerd en hier zijn tot nu toe ook geen kosten aan verbonden. Voor een klein aantal zeldzame soorten is echter nog steeds nadere raadpleging nodig van met name SOVON en De Vlinderstichting. Dit brengt kosten met zich mee van max. 5000 Euro (ca. 5 dagen).</p> <p>Bewerking van de plantendata vraagt nog steeds een extra interpretatiestap. De kosten hiervan bedragen ca. 3000 Euro (ca.3 dagen).</p> <p>De kosten van een summiere rapportage bedragen ca. 2000 Euro (ca. 2 dagen).</p> <p>Tot nu toe worden alle activiteiten uitgevoerd binnen het kader van de planbureaufunctie Natuur van de WOt Natuur en Milieu (Alterra-Wageningen UR). Zolang deze situatie blijft bestaan zijn er geen kosten aan verbonden.</p>

	<p>Ontwikkeling, kwaliteitsborging en aanpassingen van de methode vinden plaats in het onderbouwende onderzoek van de WOt Natuur en Milieu (Alterra-Wageningen UR).</p> <p>Het vervaardigen van een Basiskaart Natuur voor een bepaald jaar kost gemiddeld ca. 7000-10.000 Euro, afhankelijk van veranderingen in de basisbestanden.</p> <p>Omdat de Basiskaart Natuur voor verschillende doeleinden wordt gebruikt (vooral PBL) kunnen de kosten vaak gedeeld worden, soms kan dit zich beperken tot alleen het afleiden van de arealen van de hoofdecosystemen. Tot nu toe is de Basiskaart Natuur volgens de standaardprocedure vervaardigd voor 1990, 2004, 2006 en 2009. Financiering hiervan heeft grotendeels plaats gevonden via het onderbouwend onderzoek van de WOT Natuur en Milieu (Wageningen UR). Nadere analyses van veranderingen tussen jaren (vooral na 2004) zijn nodig om de betrouwbaarheid hiervan te vergroten. Op basis hiervan moet de standaardprocedure worden aangepast. Dit vraagt minimaal een investering van 10.000-20.000 Euro.</p>
MEETFREQUENTIE	<p><i>Beschrijving van de herhalingsfrequentie van de meting van de indicator (gebaseerd op periodiciteit van gegevensinwinning).</i></p> <p>De indicator natuurkwaliteit heeft een jaarlijkse herhalingsfrequentie vanaf 1994.</p> <p>De indicator natuurkwantiteit (arealen) kan maximaal 1x per twee jaar worden herhaald.</p>
DATA-BRON EN BRONHOUDER	<p><i>Aangeven wie de bronhouder en leverancier is van de benodigde meetvariabelen voor berekening van de indicator.</i></p> <p>De soortgegevens zijn gebaseerd op het NEM en worden door CBS tot indexen verwerkt.</p> <p>De bronhouders voor de basisbestanden voor de Basiskaart Natuur zijn De Topografische Dienst (TOP10Vector), het CBS (bestand bodemgebruik) en DLG (beheersbestanden (SAN/SN en SBB) en Alterra (fysisch-geografische regio's).</p>
REFERENTIES	<p><i>Verwijzing naar literatuur, websites e.d. waar een voorbeeld en/ of achtergrondinformatie van indicator te vinden is.</i></p> <p>Voor een uitgebreide beschrijving van de indicator met resultaten tot en met 2010 wordt verwezen naar: M.J.S.M. Reijnen, A. van Hinsberg, M.L.P. van Esbroek, B. de Knecht, R. Pouwels, S. van Tol & J. Wiertz (2010). Natuurwaarde 2.0 land. Graadmeter natuurkwaliteit landecosystemen voor nationale beleidsdoelen. WOt-rapport 110, WOT Natuur & Milieu, Wageningen</p> <p>Kramer, H., G.W. Hazeu en J. Clement. Basiskaart Natuur 2004. Vervaardiging van een landsdekkend basisbestand terrestrische natuur in Nederland. WOT-werkdocument 40, WOT Natuur & Milieu, Wageningen.</p> <p>Voor toepassingen/voorbeelden wordt verwezen naar: PBL, 2009. Natuurbalans 2009. Planbureau voor de Leefomgeving, Bilthoven. PBL, 2010. Balans van de Leefomgeving 2010. Planbureau voor de Leefomgeving, Bilthoven.</p>

CONTACT DESKUNDIGEN (VERANTWOORDELIJK VOOR METING)	<i>Naam contactpersoon, organisatie</i> Rogier Pouwels (Alterra)
CONTACT EL&I	EL&I Directie Kennis en Innovatie, Annemiek Adams
OPMERKINGEN	<i>Voordelen/ beperking van de meetmethode</i> Hoewel de koppeling met concrete beleidsdoelen als de realisatie van natuurdoelen, natuurdoeltypen en natuurtypen/beheertypen niet 1-op-1 te leggen is, heeft de indicator natuurkwaliteit één groot voordeel: het is namelijk de enige bestaande ecosysteemindicator die de landelijke beleidsdoelstelling globaal jaarlijks in beeld kan brengen.

2.2 Midterm meting

Indicator 1: Rode lijstsoorten

Geen herhalingsmeting door het ontbreken van nieuwe basisgegevens

Indicator 2: Omvang Populaties

Geen herhalingsmeting door het ontbreken van nieuwe basisgegevens

Indicator 3: Kwaliteit en kwantiteit van hoofdecosystemen

Zie rapportage 2.1.3

2.3 Rapportage

Natuurkwaliteit en areaal van hoofdecosystemen landnatuur, 1994-2009

Auteur: Rien Reijnen, WOT-Natuur en milieu, WUR

Contact: [0317-486087](tel:0317-486087); rien.reijnen@wur.nl, Datum: 22 juli 2010.

Kwaliteit

Het verlies van natuurkwaliteit van ecosystemen nog niet gestopt (fig. 2.1-2.5)

Ten opzichte van 1994 is de gemiddelde kwaliteit van landecosystemen gedaald. Dit betekent dat de karakteristieke soorten van een ecosysteem gemiddeld gezien in populatieomvang afnemen. Heide en open duin laten een verdere daling zien van de kwaliteit in de periode 1994-2007. De afname die voor 1990 heeft plaatsgevonden gaat dus door. Na een aanvankelijke daling begin jaren negentig, stabiliseert de kwaliteit van moerassen zich rond 2000. In bos en halfnatuurlijk grasland is sprake van stabilisatie over de gehele periode van 1994 tot 2007 (veranderingen niet significant). In ecosystemen waar enig herstel van de biodiversiteit is, is de doelstelling bereikt om het verlies van de huidige biodiversiteit in 2010 te stoppen.

Niveau van de kwaliteit ten opzichte van intact ecosysteem (fig. 2.6)

Voor alle ecosystemen ligt de kwaliteit in de periode 1994-2009 op een beduidend lager niveau dan in de referentiesituatie (meest overeenkomend met de situatie in 1950). Dit is een indicatie dat nog lang niet wordt voldaan aan de streefwaarde: '*voor alle in 1982 in Nederland voorkomende soorten en populaties moeten in 2020 duurzame condities voor hun voortbestaan zijn gegarandeerd*'.

Kwantiteit

Het areaal natuur neemt toe (fig. 2.7-2.8)

Met de Ecologische Hoofdstructuur wordt er sinds 1990 structureel gronden aangelegd om natuurgebieden weer te vergroten. Gegevens van het areaal van de ecosysteemtypen zijn alleen beschikbaar voor 1990 en 2004, 2006 en 2009. Deze gegevens hebben nog een indicatief karakter. Daarom is de nadruk gelet op de trend. De meting van 2009 is nog niet betrouwbaar en daarom buiten beschouwing gelaten. Tot en met 2004 is het totale areaal van de landnatuur-ecosystemen met ruim 15% toegenomen, tot en met 2006 komt daar nog 1% bij. Tot en met 2004 gaat het grootste deel van de nieuwe natuur gaat naar halfnatuurlijk grasland (ca. 80%), bos (ca. 13%) en moeras (ca. 6%). Het areaal open duin neemt iets toe en het areaal heide iets af. De afname van het areaal heide komt waarschijnlijk vooral door verbossing. Voor bos, halfnatuurlijk grasland en open duin zet deze trend door in de periode 2004-2006. Het areaal heide neemt niet meer af en moeras blijft vrijwel stabiel.

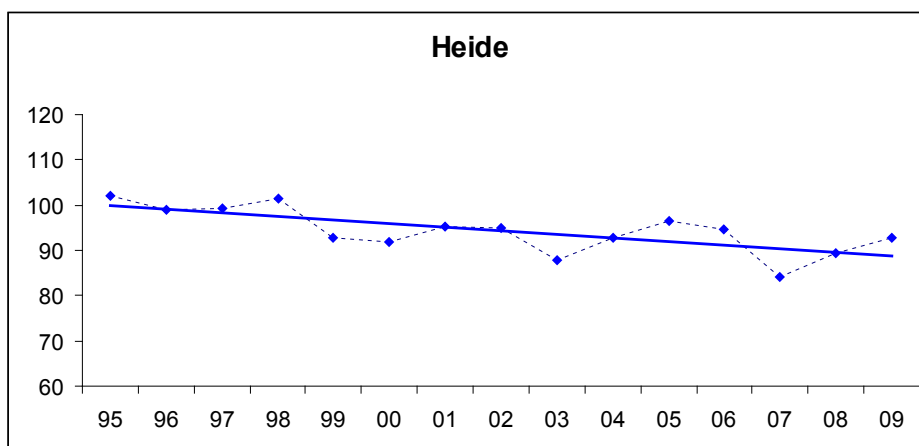

Fig. 2.1 Trend natuurkwaliteit van het hoofdecosysteem heide (droge heide, natte heide, hoogveen en stuifzand). De afname is significant.

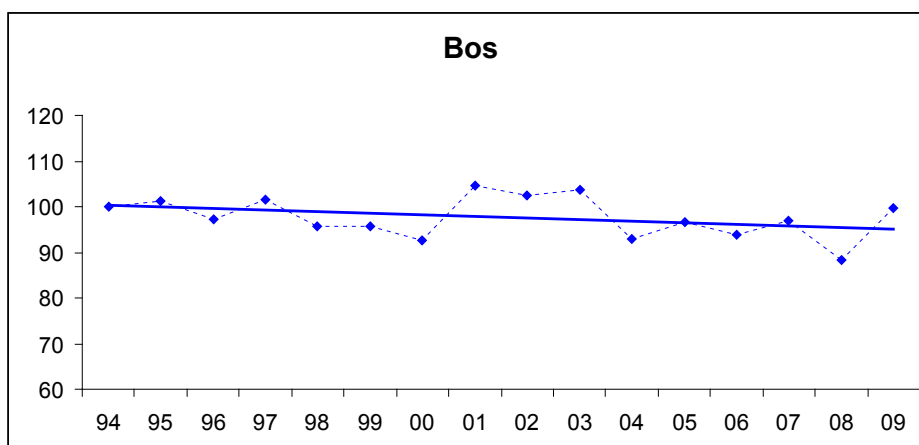

Fig. 2.2 Trend natuurkwaliteit van het hoofdecosysteem bos. Geen significante verandering..

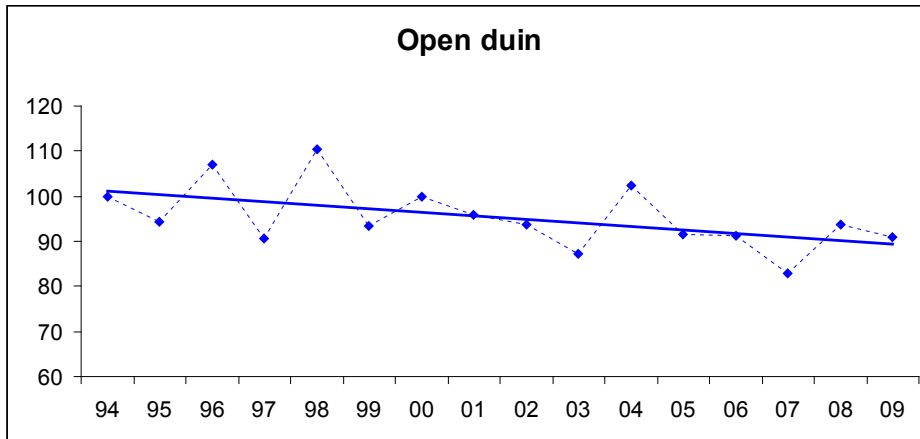

Fig. 2.3 Trend natuurkwaliteit van het hoofdecosysteem open duin (open duin, kwelder, zandplaat). De afname is significant.

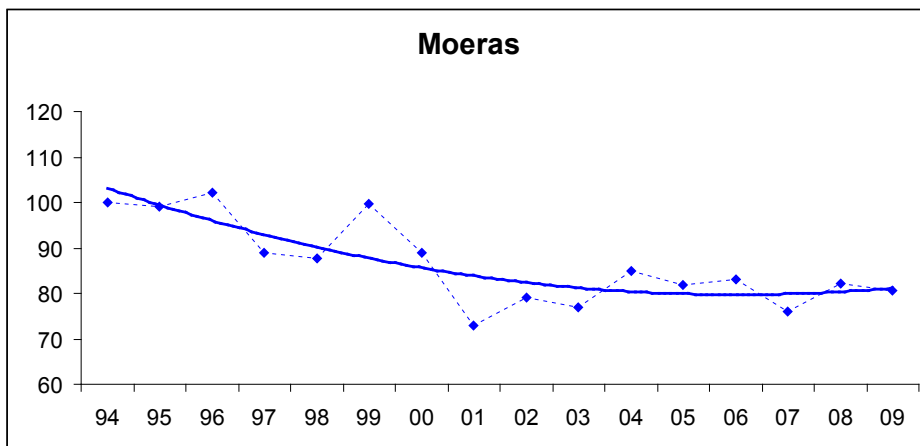

Fig. 2.4 Trend natuurkwaliteit van het hoofdecosysteem moeras. Tot ca. 2001 een significante afname, daarna stabiel.

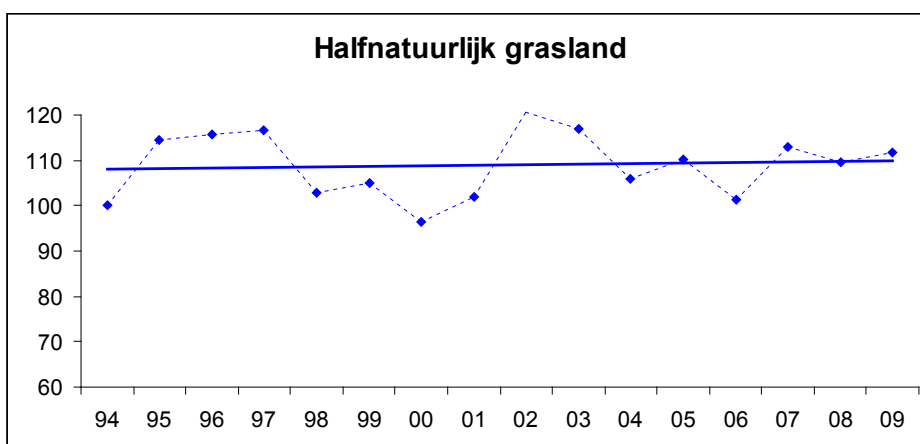

Fig. 2.5 Trend natuurkwaliteit van het hoofdecosysteem halfnatuurlijk grasland. Geen significante verandering.

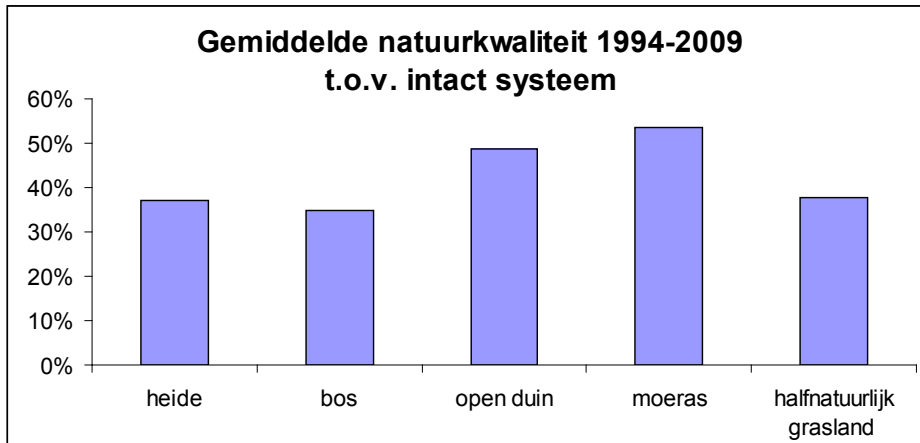

Fig. 2.6 Gemiddelde natuurkwaliteit in de meetperiode ten opzichte van intact systeem (ca. 1950).

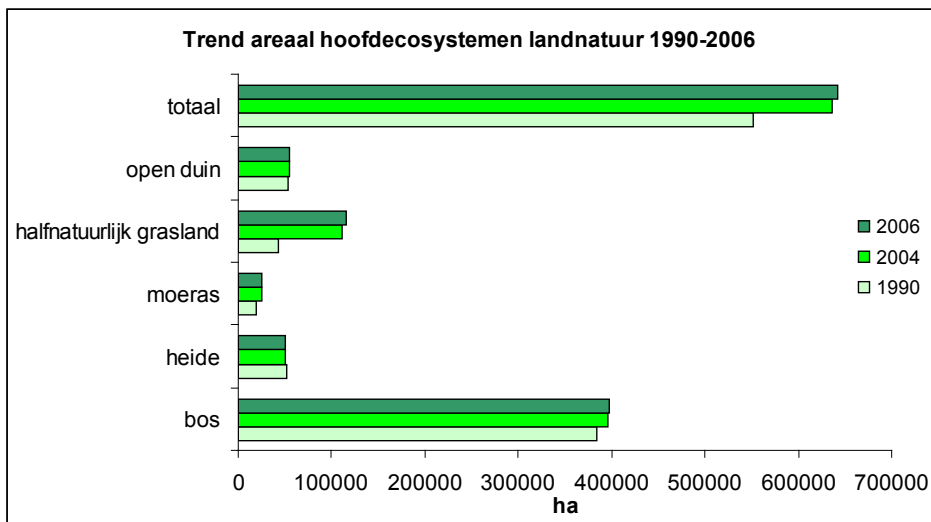

Fig. 2.7 Ontwikkeling areaal hoofdecystemen landnatuur 1990-2006.

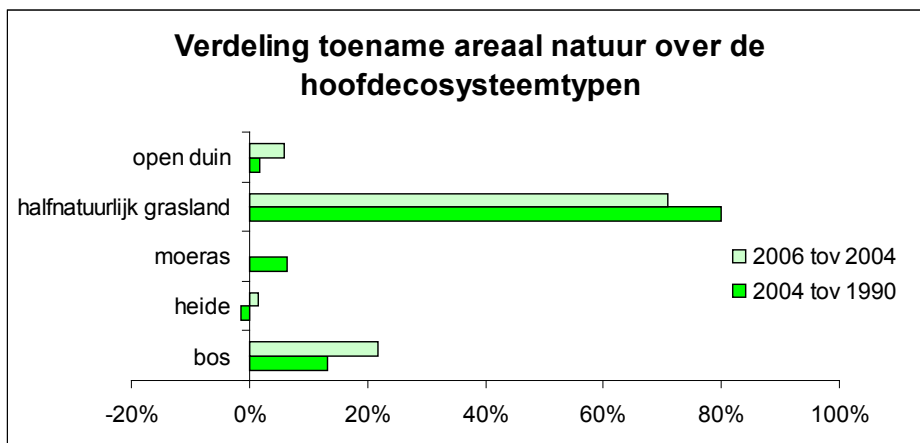

Fig. 2.8 Verdeling toename areaal natuur over de hoofdecosysteemtypen.

3 Landbouw

3.1 Factsheet

Effectindicator	Toegevoegde waarde per volwaardige arbeidskracht
Algemene beleidsdoelstelling	Een toekomstgerichte concurrerende landbouw als economische drager in het landelijk gebied
Streefwaarde	Toegevoegde waarde per FTE (Full Time Equivalent voor personeelssterkte) is hoger dan het gemiddelde van de EU15.

Uitwerking Effectindicator Toegevoegde waarde per volwaardige arbeidskracht

Methode	<p>Formule: Netto toegevoegde waarde/Arbeidsjaareenheid</p> <p>De netto toegevoegde waarde wordt berekend door de totale opbrengsten te verminderen met de non-factor kosten. De non-factor kosten zijn alle kosten minus de kosten voor grond, vermogen en arbeid. Het is de vergoeding die resteert voor de aangewende grond, vermogen en arbeid.</p> <p>Een arbeidsjaareenheid (aje) komt overeen met 2.000 gewerkte uren, waarbij één persoon maximaal 1 aje kan zijn. Door de toegevoegde waarde te relateren aan de ingezette middelen ontstaat een eenheid die aangeeft hoe efficiënt de middelen zijn aangewend.</p> <p>Voor de vergelijking met de EU-15 is gebruik gemaakt van de indicator: Netto Toegevoegde Waarde per Annual Work Unit. Deze indicator is afkomstig vanuit het EU-FADN (ook wel Rica genoemd). Dit is de Europese variant van het Informatienet.</p> <p>De definitie van Netto Toegevoegde waarde is in principe dezelfde als hierboven beschreven. De definitie van AWU komt voor een belangrijk deel overeen met AJE maar per land kan een iets afwijkende methode worden gehanteerd.</p> <p>Voor de berekening van de Netto toegevoegde Waarde per AWU voor Nederland worden in het EU FADN dezelfde bedrijven gebruikt als in het Nederlandse Informatienet. Resultaten kunnen echter iets afwijken omdat een andere weging van de bedrijven wordt gehanteerd, de bedragen altijd exclusief BTW zijn etc.</p> <p>Voor het berekenen van de waarde voor reconstructie- en niet reconstructiegebieden is niet gebruik gemaakt van de beschreven 'stars-bewerking', maar van de weging, die ook gebruikt wordt op nationaal niveau. De reden waarom hiervoor gekozen is, is dat deze gebieden dan weer optellen tot een nationale getal. Hierbij is dus geen rekening gehouden met bedrijfsligging. Dit geldt uitsluitend voor de totale land- en tuinbouw. De gegevens voor de deelgebieden per sector zijn wel berekend met behulp van het programma stars.</p>
Operationaliteit	De methode is een gangbare indicator die al tientallen keren eerder is toegepast. Op Europees niveau is bovenstaande indicator een van de twee kernindicatoren naast gezinsinkomen per gezins-arbeidskracht.

Kosten (€) /meting	<p>Uitgegaan wordt van een nulmeting, een mid term meting en een eindmeting. Als de kosten voor 1 van de metingen afwijkt van de andere graag aangeven.:</p> <p>Kosten voor meting op nationaal niveau, voor een aantal hoofd-bedrijfstypen, per provincie en per reconstructiegebied: 15.000 euro</p>
Meetfrequentie	Jaarlijkse meting
Meetvariabele(n)	Netto toegevoegde waarde per arbeidsjaareenheid
Eenheid	Euro's
Ruimtelijke schaal	<p>(Beschrijving van de laagste ruimtelijk schaal waarop indicator kan worden gepresenteerd + aangeven welke mogelijkheden er zijn tot aggregatie van de indicator naar hogere schaalniveaus.)</p> <p>De indicator is in principe op elke regionale schaal mogelijk omdat deze is opgebouwd uit microgegevens op bedrijfsniveau. Beperkende factor daarbij is dat er in de database 1500 bedrijven zijn opgenomen. Bij een zeer gedetailleerde uitsplitsing zijn er te weinig bedrijven per regio beschikbaar omdat een betrouwbaar beeld te kunnen geven.</p> <p>Op landerlijk niveau zijn uitkomsten direct vanuit de database te berekenen. Voor provincies is dat niet meer rechtstreeks mogelijk. Vanuit de bestaande data zijn met behulp van het programma Stars schattingen gemaakt voor provincieniveau.</p> <p>Naast ruimtelijke uitsplitsingen is ook een uitsplitsing gemaakt naar bedrijfsomvang (in nge) en bedrijfstype. Voor een uitvoerige beschrijving zie het document "AVP indicatoren" van Marc Dolman.</p>
Data-bronnen	<p>De databron is het Bedrijven-Informatienet van het LEI. Voor de schattingen met behulp van Stars is ook gebruik gemaakt van de landbouwtelling. Het LEI is leverancier.</p> <p>Voor de vergelijking met de EU-15 is gebruik gemaakt van het EU-FADN (ook wel Rica genoemd).</p>
Match bestaande meetnetten	Bedrijven-Informatienet LEI, CBS landbouwtelling, EU-FADN.
Referenties	<p>www.lei.wur.nl Kies voor <Sector in Cijfers></p> <p>Poppe, K.J. (2004) Het Bedrijven-Informatienet van A tot Z. Den Haag, LEI, 2004, Rapport 1.03.06</p> <p>Dolman (2008) AVP indicatoren</p>
CONTACT DESKUNDIGEN (VERANTWOORDELIJK VOOR METING)	Naam contactpersoon, organisatie Koen Boone, LEI
CONTACT EL&I	Anneke Selis. Directie Agro
Opmerkingen	<p>(Voordelen/ beperking van de meetmethode)</p> <p>De indicator is wel vergelijkbaar met de in de EL&I begroting gehanteerde indicator maar is daar niet helemaal gelijk aan omdat een iets andere definitie en andere bron wordt gebruikt.</p>

3.2 Midterm meting

Indicator Netto toegevoegde waarde (euro/arbeidsjaar eenheid)

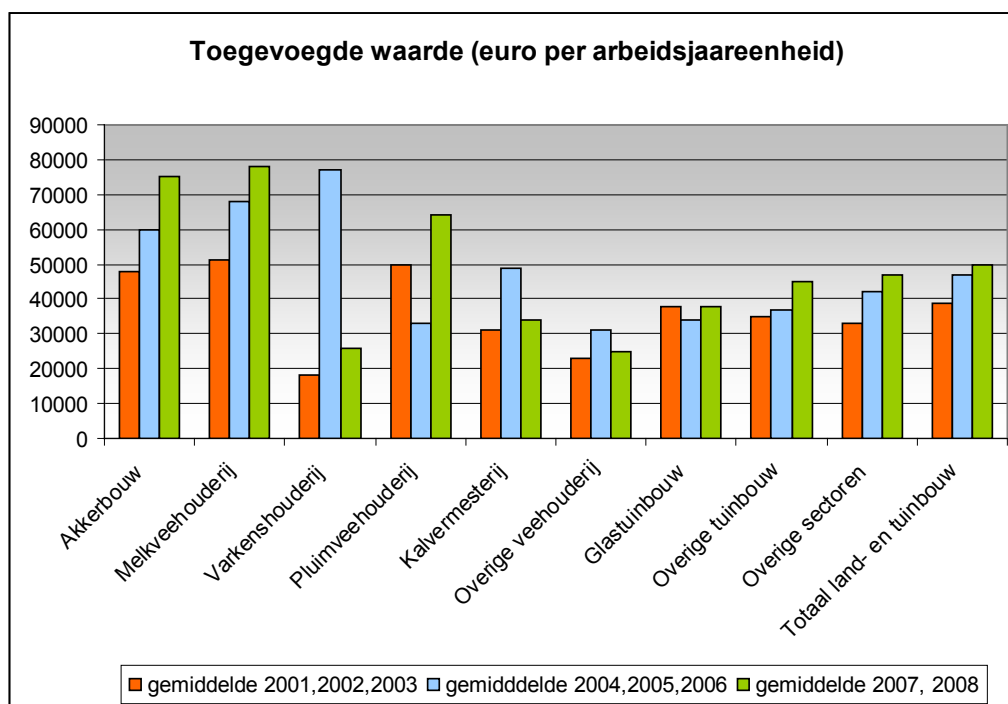
De indicator netto toegevoegde waarde wordt uitgedrukt in euro per arbeidsjaareenheid (aje). Dit zijn zowel betaalde, als onbetaalde arbeidskrachten. Eén aje komt overeen met 2.000 gewerkte uren. Eén persoon kan niet meer dan 1 aje zijn, ook niet wanneer deze meer dan 2.000 uur werkt.

De netto toegevoegde waarde wordt berekend door de totale opbrengsten te verminderen met de non-factor kosten. De non-factor kosten zijn alle kosten minus de kosten voor grond, vermogen en arbeid. Het is de vergoeding die resteert voor de aangewende grond, vermogen en arbeid.

Uitsplitsing per sector

Toegevoegde waarde per arbeidskracht (euro/aje) van de Nederlandse landbouw per bedrijfstype (gemiddelde 2001,2002, 2003, gemiddelde 2004,2005,2006 en gemiddelde 2007 en 2008)

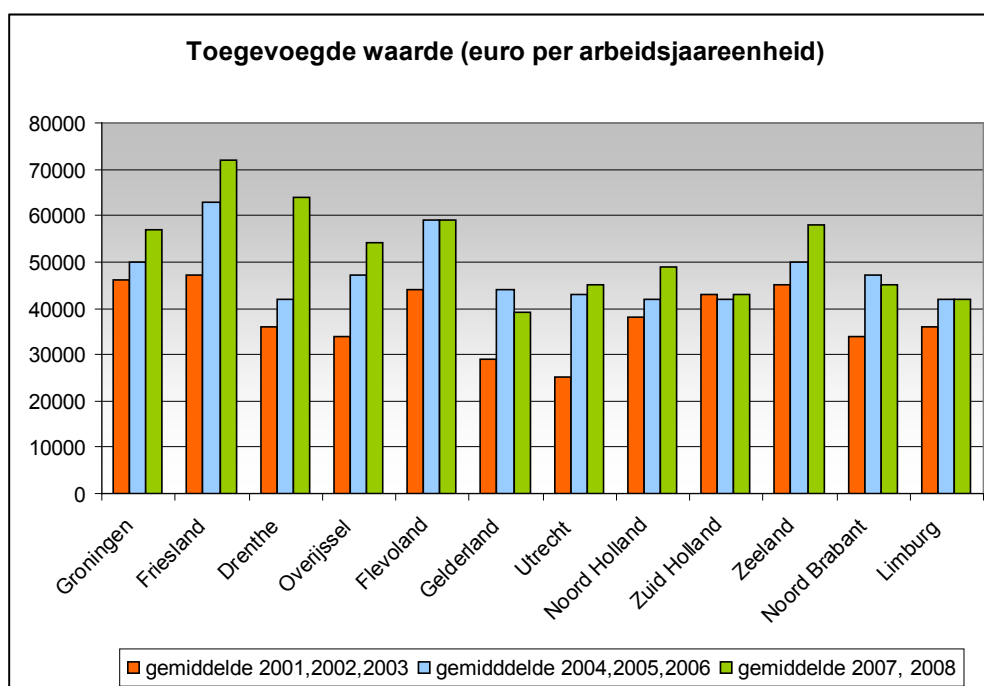
	gem 01,02,03	gem 04,05,06	gem 07, 08
Akkerbouw	48000	60000	75000
Melkveehouderij	51000	68000	78000
Varkenshouderij	18000	77000	26000
Pluimveehouderij	50000	33000	64000
Kalvermesterij	31000	49000	34000
Overige veehouderij	23000	31000	25000
Glastuinbouw	38000	34000	38000
Overige tuinbouw	35000	37000	45000
Overige sectoren	33000	42000	47000
Totaal land- en tuinbouw	39000	47000	50000

Uitsplitsing per provincie

Toegevoegde waarde per arbeidskracht (euro/aje) van de Nederlandse landbouw (totaal sectoren) per provincie (gemiddelde 2001,2002, 2003, gemiddelde 2004, 2005, 2006 en gemiddelde 2007 en 2008)

	gem 01,02,03	gem 04,05,06	gem 07, 08
Groningen	46000	50000	57000
Friesland	47000	63000	72000
Drenthe	36000	42000	64000
Overijssel	34000	47000	54000
Flevoland	44000	59000	59000
Gelderland	29000	44000	39000
Utrecht	25000	43000	45000
Noord Holland	38000	42000	49000
Zuid Holland	43000	42000	43000
Zeeland	45000	50000	58000
Noord Brabant	34000	47000	45000
Limburg	36000	42000	42000
Nederland	39000	47000	50000

Nederland t.o.v. de EU-15 landen

De streefwaarde voor landbouw luidt: De toegevoegde waarde per FTE (Full Time Equivalent voor personeelssterkte) is hoger dan het gemiddelde van de EU15.

De verhouding van de gemiddelde toegevoegde waarde van Nederland tov de EU-15 wordt weergegeven door een indexcijfer, waarbij het gemiddelde voor de EU-15 op 100 is gesteld.

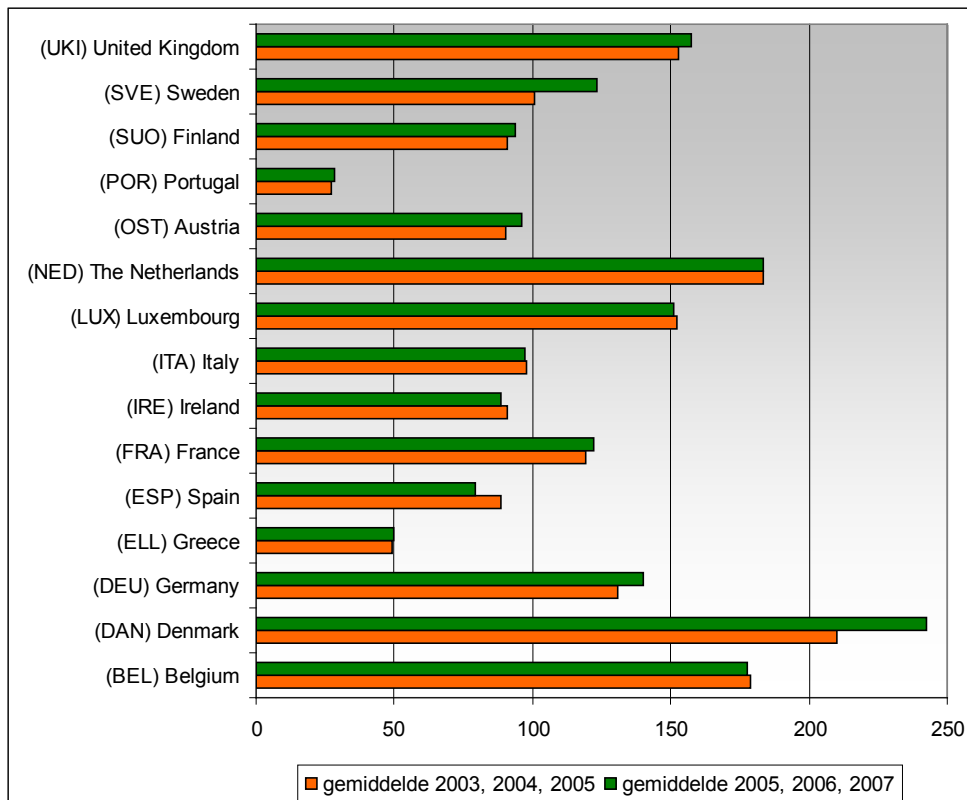
Indexcijfer toegevoegde waarde per arbeidskracht (euro/ awu) Nederland tov de EU15

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
	207	176	188	174	189	195	169

De gemiddelde waarde van het verhoudingsgetal over 2003, 2004 en 2005 voor Nederland bedraagt 182.

Vergelijking EU 15 (toegevoegde waarde per AWU gemiddelde over 2003, 2004 en 2005, over 2006 nog geen cijfers beschikbaar

	Toegevoegde waarde (Euro/ AWU)		Indexcijfer tov gem. EU-15	
	Gemiddelde 2003, 2004, 2005	Gemiddelde 2005, 2006, 2007	Gemiddelde 2003, 2004, 2005	Gemiddelde 2005, 2006, 2007
(BEL) Belgium	36347	39323	179	177
(DAN) Denmark	40420	52196	210	243
(DEU) Germany	26219	30310	131	140
(ELL) Greece	10139	10917	49	50
(ESP) Spain	19788	18489	88	79
(FRA) France	25531	26416	119	122
(IRE) Ireland	18282	19580	91	88
(ITA) Italy	20385	21386	98	97
(LUX) Luxembourg	32379	32882	152	151
(NED) The Netherlands	37734	40935	184	184
(OST) Austria	18590	20611	90	96
(POR) Portugal	5889	6239	27	28
(SUO) Finland	19704	19468	91	94
(SVE) Sweden	20317	22866	101	123
(UKI) United Kingdom	32331	32870	153	157
EU-15	21075	21969	100	100
EU-27	19532	17231	86	73

3.3 Rapportage

Update AVP indicatoren 2001 - 2008

Mark Dolman en Koen Boone, LEI Wageningen UR

3.3.1 Inleiding

Dit werkdocument bevat een update van de Agenda Vitaal Platteland indicatoren (Agricola *et al.*, 2009) voor de Nederlandse land- en tuinbouw, naar bedrijfstype en naar provincie.

Er is onderscheid gemaakt in negen bedrijfstypen, namelijk:

1. Akkerbouw;
2. Melkveehouderij;
3. Varkenshouderij;
4. Pluimveehouderij;
5. Kalvermesterij;
6. Overige veehouderij;
7. Glastuinbouw;
8. Overige tuinbouw;
9. Overige land- en tuinbouw.

Onder het type overige veehouderij vallen overig graasdierbedrijven en overige hokdierbedrijven. Onder het type overige tuinbouw, valt alle niet glastuinbouw. Dit zijn bloembollenbedrijven, boomkwekerijbedrijven, paddestoelbedrijven en opengronds-groentebedrijven. Onder het type overige land- en tuinbouw vallen combinatiebedrijven, waarvan niet specifiek een hoofdtak aanwezig is.

De indicatoren en methodologie worden toegelicht in dit hoofdstuk. In hoofdstuk 2 wordt beschreven welke bedrijfstypen onderscheiden worden en op welk niveau de gegevens worden weergegeven en hoe met behulp van het Bedrijven-Informatienet van het LEI (verder Informatienet genoemd) de resultaten zijn berekend. Tevens wordt in dit hoofdstuk een vergelijking gemaakt met de Landbouwtelling. In hoofdstuk 3 is een vergelijking gemaakt met verschillen ten opzichte van de nulmeting. In de bijlage (als Excel bestand) worden tenslotte de resultaten per indicator gegeven.

Bedrijfsomvang

De indicator bedrijfsomvang wordt uitgedrukt in Nederlandse grootte eenheden (nge). De Nederlandse grootte-eenheid (nge) is een reële economische maatstaf die gebaseerd is op het brutostandaardsaldo (bss, opbrengsten minus toegerekende kosten). Het is een maat waarmee de economische omvang van agrarische activiteiten wordt weergegeven. De nge per technische productie-eenheid (ha, dier) wordt berekend door de bss van de productie-eenheden te delen door een bepaalde deelfactor, die per jaar kan verschillen. De nge wordt zowel gebruikt om de absolute bedrijfsomvang van agrarische bedrijven of sectoren weer te geven (uitgedrukt in nge) als om het bedrijfstype van bedrijven te bepalen.

Netto toegevoegde waarde

De indicator netto toegevoegde waarde wordt uitgedrukt in euro per arbeidsjaareenheid (aje). Dit zijn zowel betaalde, als onbetaalde arbeidskrachten. Eén aje komt overeen met 2.000 gewerkte uren. Eén persoon kan niet meer dan 1 aje zijn, ook niet wanneer deze meer dan 2.000 uur werkt. De netto toegevoegde waarde wordt berekend door de totale opbrengsten te verminderen met de non-factor kosten. De non-factor kosten zijn alle kosten minus de kosten voor grond, vermogen en arbeid. Het is de vergoeding die resteert voor de aangewende grond, vermogen en arbeid.

Gezinsinkomen uit bedrijf

De indicator gezinsinkomen uit bedrijf wordt uitgedrukt in euro per gezinsarbeidskracht (gak). Gaks zijn de onbetaalde arbeidskrachten op een bedrijf. Een gak wordt uitgedrukt in arbeidsjaareenheden (aje). Het gezinsinkomen uit bedrijf wordt berekend door van de toegevoegde waarde de betaalde rente en arbeid af te trekken. Het is de vergoeding die resteert voor de eigen arbeid en het eigen vermogen. Het gaat om de opbrengsten en kosten uit normale bedrijfsvoering. Incidentele kosten en opbrengsten zijn buiten beschouwing gelaten.

Rentabiliteit

De opbrengsten/kosten verhouding (rentabiliteit) wordt berekend door de totale opbrengsten uit de normale bedrijfsvoering te delen door de totale berekende en betaalde kosten, vermenigvuldigd met 100. Bij de betaalde kosten gaat het om alle kosten die ook werkelijk tot een uitgave hebben geleid. Het zijn alle kosten die van de opbrengsten worden afgetrokken om het gezinsinkomen te berekenen. De berekende kosten betreffen de ingerekende kosten voor eigen arbeid en eigen vermogen.

3.3.2 Methode

Inleiding

Om per type en per gebied de vier indicatoren te berekenen, is gebruik gemaakt van het Informatienet. Het Informatienet voor land- en tuinbouwbedrijven omvat een steekproef van ongeveer 1.500 bedrijven uit de Landbouwtelling die binnen een vastgesteld kader vallen. Dit steekproefkader is gedefinieerd als land- en tuinbouwbedrijven met een omvang tussen 16 en 1.200 Europese grootte-eenheden (ege). Bij de gehanteerde grenzen valt ongeveer 75 tot 80% van alle bedrijven uit de Landbouwtelling binnen het steekproefkader. Van de overige bedrijven voldoen de meesten niet aan de ondergrens, omdat dit hobby bedrijven zijn. Ook enkele zeer grote bedrijven vallen buiten de steekproef. Gezamenlijk zijn de steekproefbedrijven representatief voor ongeveer 95% van de Nederlandse productie.

Voor het jaar 2006 wordt voor glasgroente bedrijven (subtype van het type glastuinbouw) een ander steekproefkader gebruikt, namelijk met een bovengrens tot 2.000 nge. Met name bij dit type zijn er relatief veel grote bedrijven. Daarom is voor het jaar 2006, uitsluitend voor glasgroente bedrijven, een bovengrens van 2.000 ege gebruikt. In 2007 en 2008 is voor alle bedrijven een bovengrens gehanteerd van 2.000 ege.

Weergave gegevens

Op nationaal niveau worden de gegevens per bedrijfstype weergegeven. Voor de totale land- en tuinbouw wordt ook onderscheid gemaakt in bedrijfsomvang, hierbij wordt gebruik gemaakt van drie categorieën, namelijk kleine bedrijven (< 70 nge), middel grote bedrijven (70-150 nge) en grote bedrijven (>150 nge). Deze gegevens zijn representatief en direct te gebruiken uit het Informatienet.

Provinciaal niveau

Wanneer gekeken wordt naar provincieniveau is representativiteit niet gegarandeerd, omdat bij de keuze van streekproefbedrijven geen rekening is gehouden met de ligging van het bedrijf. Om toch een zo betrouwbaar mogelijk beeld te geven voor een gebied, of een bepaalde bedrijfstype in een gebied, is gebruik gemaakt van het programma STARS (Statistics for Regional Studies). Met dit programma is voor elk bedrijf uit de Landbouwtelling (tussen de 16 en 1.200 ege) een groep van 3 bedrijven uit de steekproef geselecteerd. Deze 3 bedrijven zijn het meest vergelijkbaar in bedrijfsomvang (in nge), waarbij de sector en regio overeenkomstig zijn. Bijvoorbeeld voor een melkveebedrijf (uit de Landbouwtelling) in de provincie Friesland, worden 3

melkveebedrijven (uit het Informatienet) in de provincie Friesland geselecteerd. Het gemiddelde van deze 3 geselecteerde bedrijven vormt vervolgens de waarde voor het bedrijf uit de Landbouwtelling. Dit gebeurt vervolgens voor alle bedrijven uit de Landbouwtelling.

Op provinciaal niveau wordt uitsluitend een waarde berekend voor de totale land- en tuinbouw. De gegevens worden niet weergegeven per type, omdat voor bepaalde typen onvoldoende bedrijven aanwezig zijn om een betrouwbaar beeld te geven.

Wanneer er minder dan 10 steekproefbedrijven voor een bepaalde type in het geselecteerde gebied gelegen zijn, wordt geen waarde gegeven, omdat de gegevens dan niet meer betrouwbaar genoeg zijn en de privacy van de bedrijven niet meer gegarandeerd is.

Representativiteit

In de tabellen B1.1 tot en met B4.1 wordt het aantal bedrijven in de Landbouwtelling gegeven per regio en per type. In tabel B2.1 is voor de jaren 2001 tot en met 2008 een vergelijking gemaakt tussen de Landbouwtelling en de steekproefbedrijven zodat een check gemaakt kan worden op de representativiteit.

Dit wordt uitgedrukt in een ratio:

$$\text{Ratio} = 100 \times \text{NGE}_{\text{informatienet}} / \text{NGE}_{\text{landbouwtelling}}$$

Wanneer de ratio groter is dan 100, is de gemiddelde bedrijfsomvang van de betreffende groep bedrijven in het Informatienet groter dan die in de Landbouwtelling. Wanneer de ratio gelijk aan 100 is, is de bedrijfsomvang precies gelijk.

3.3.3 Verschillen ten opzichte van de nulmeting

Verandering in methodologie

Ten opzichten van de nulmeting (Agricola *et al.*, 2009) heeft een kleine wijziging plaatsgevonden in de typering. Binnen het type pluimvee is een aantal bedrijven verplaatst naar het bedrijfstype overige hokdier bedrijven en overig land- en tuinbouw. Het 'nieuwe type' pluimvee heeft meer gespecialiseerde pluimveebedrijven dan volgens de oude typering, hierbij wordt aangesloten bij de wijzigingen die hebben plaatsgevonden in de algemene typologie die bij het LEI wordt gehanteerd. Een tweede verschuiving heeft plaatsgevonden tussen de glastuinbouw en de opengrondstuinbouw. In de nulmeting waren pot- en perkplanten bedrijven ten onrechte ingedeeld in de opengrondstuinbouw. Voor beide kleine verschuivingen in type geldt dat het effect vooral zichtbaar is bij de aantallen bedrijven; het effect op de 4 indicatoren is beperkt.

Wat betreft de rapportage op provincieniveau is de methodiek waarmee met behulp van STARS tot een provinciaalgemiddelde wordt opgeschaald, verbeterd ten opzichte van de rapportage in Agricola *et al.* (2009). In plaats van alle 5 gematchte steekproefbedrijven per Landbouwtellingsbedrijf evenredig mee te laten tellen, is in deze rapportage ook rekening gehouden met de kwaliteit van de match. Dit wil zeggen dat het steekproefbedrijf dat het best gelijkende is op het bedrijf in de Landbouwtelling zwaarder wordt meegeteld dan het bedrijf dat minder goed gelijkend is.

Bedrijfsomvang

Op nationaal niveau is er een duidelijke trend dat de bedrijven groter worden. Wanneer de gemiddelde bedrijfsomvang in de periode 2007-2008 wordt vergeleken met meerjaargemiddelden van de periode ervoor, valt op dat met uitzondering van de overige veehouderij bedrijven, de bedrijfsomvang toeneemt. De relatief grootste stijging is zichtbaar in de varkenshouderij, glastuinbouw en opengrondstuinbouw. Een deel van

de stijging wordt veroorzaakt doordat de bovengrens van de steekproefpopulatie van 1.200 ege naar 2.000 ege is verhoogd.

Op provinciaal niveau is eenzelfde trend zichtbaar als op nationaal niveau, met uitzondering van de provincie Utrecht. De daling voor de provincie Utrecht wordt mogelijk verklaard door de minder goede 'match' van steekproefbedrijven via de methode van statistical matching. In de periode tot 2006 was er sprake van een overschatting van de bedrijfsomvang in Utrecht, terwijl er in de periode 2007-2008 sprake is van een onderschatting.

Gezinsinkomen uit bedrijf, netto toegevoegde waarde en rentabiliteit

Voor de economische prestatie uitgedrukt in gezinsinkomen uit bedrijf per gezinsarbeidskracht, netto toegevoegde waarde per arbeidskracht en de opbrengsten-kosten verhouding kan gesteld worden er een lichte verbetering is in de periode 2007-2008 ten opzichte van de voorgaande periode. Echter, er zijn grote verschillen tussen en binnen sectoren. De grootste verschillen zijn zichtbaar in de varkenshouderij. Het gezinsinkomen uit bedrijf voor het gemiddelde varkensbedrijf is in de periode 2007-2008 gedaald tot €16.000 per gezinsarbeidskracht, terwijl het meerjaargemiddelde in de periode 2004-2006 nog €57.000 was. Deze daling wordt voor een groot deel verklaard door het relatief tegenvallende jaar 2007, waar de voerprijzen zeer hoog waren. Voor de melkveehouderij is een tegenovergesteld beeld zichtbaar. De economische prestatie is in de periode 2007-2008 door een hogere melkprijs, relatief beter dan de voorgaande perioden. Net als de melkveehouderij, is voor de akkerbouw de periode 2007-2008 een periode met een gunstig resultaat.

Tabel B1.1 Aantal land- en tuinbouwbedrijven naar bedrijfstype en provincie in de periode 2001-2008								
Nationaal	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Akkerbouw sector	9060	8960	8700	8670	8450	8130	7850	7600
Melkveehouderij sector	24400	23140	22270	21720	20800	19520	18760	18470
Varkenshouderij sector	5160	4820	3990	3870	4040	3890	3950	3840
Pluimveehouderij sector	1100	1070	810	900	910	890	900	840
Kalvermesterij sector	1090	1040	1090	1080	1030	1070	1130	1160
Overige veehouderij sector	11270	11120	10140	10140	10190	10340	10350	10120
Glastuinbouw sector	7060	6730	6430	6050	5660	5290	4990	4550
Overige tuinbouw sector	8270	8000	7880	7660	7480	7460	7310	7150
Overige sectoren	4380	4560	4400	4240	4020	3950	3830	3660
Totale land- en tuinbouw	71800	69430	65690	64330	62570	60540	59070	57400
Waarvan: <70 NGE	33050	31710	30540	29590	29580	28010	26740	25260
70-150 N	27190	26220	24440	24020	22850	22140	21450	20720
>150 NG	11560	11510	10710	10730	10150	10390	10870	11410
Provinciaal								
Groningen	3240	3160	3030	2990	2930	2850	2780	2730
Friesland	5430	5340	5130	5050	4910	4750	4660	4540
Drenthe	3600	3510	3310	3220	3170	3100	2990	2910
Overijssel	7960	7710	7290	7170	6990	6780	6640	6480
Flevoland	2210	2180	2090	2080	2020	1970	1930	1870
Gelderland	11430	10960	10220	10080	9860	9530	9350	9120
Utrecht	2810	2770	2600	2560	2480	2400	2340	2300
Noord Holland	5380	5230	5020	4880	4710	4500	4400	4280
Zuid Holland	8970	8490	8080	7780	7410	7080	6800	6460
Zeeland	3090	3060	2920	2880	2810	2750	2670	2590
Noord Brabant	12610	12180	11460	11240	11000	10690	10410	10170
Limburg	5070	4850	4530	4400	4290	4130	4110	3930
Bron: CBS-Landbouwtelling, bewerking LEI.								

Tabel B2.1 **Vergelijking bedrijfsomvang Landbouw telling met het Informatienet naar bedrijfstype en provincie in de periode 2001-2008**

Nationaal	2001	2002	2003	gem.	2004	2005	2006	gem.	2007	2008^{a)}	gem.
Akkerbouw sector	102	101	102	102	101	100	115	105	115	116	115
Melkveehouderijsector	104	103	102	103	104	103	102	103	102	105	103
Varkenshouderijsector	104	104	107	105	110	109	116	112	114	106	110
Pluimveehouderijsector	102	95	101	100	98	97	88	94	95	96	96
Kalvermesterijsector	98	95	101	98	102	106	107	105	97	97	97
Overige veehouderijsect.	101	101	98	100	102	108	111	107	108	110	109
Glastuinbouwsector	101	101	99	100	103	101	94	99	93	92	92
Overige tuinbouwsector	111	107	99	105	106	100	108	104	100	105	103
Overige sectoren	94	117	118	110	113	109	110	111	98	107	102
Totale land- en tuinbouw	104	105	103	104	105	104	106	105	104	106	105
Waarvan: <70 NGE	110	109	107	109	111	108	108	109	110	108	109
70-150 NGE	100	100	101	100	103	102	101	102	100	100	100
>150 NGE	99	99	97	98	99	97	98	98	97	100	99
Provinciaal											
Groningen	100	112	128	114	107	103	96	102	96	112	104
Friesland	88	95	102	95	106	104	89	100	100	96	98
Drenthe	101	110	124	112	59	96	112	88	118	108	113
Overijssel	115	100	108	108	100	100	81	94	108	89	99
Flevoland	100	92	94	95	96	89	107	97	117	107	112
Gelderland	98	94	105	99	104	94	98	99	101	99	100
Utrecht	99	121	111	111	114	92	123	110	72	94	83
Noord Holland	102	104	105	104	94	89	118	101	98	94	96
Zuid Holland	91	89	98	93	106	107	111	108	130	69	99
Zeeland	83	98	83	88	99	93	113	102	103	111	107
Noord Brabant	100	100	102	101	104	111	90	102	95	99	97
Limburg	86	87	98	90	82	144	112	113	92	103	98

a) 2008 op basis van voorlopige cijfers; Bron: Informatienet.

Tabel B3.1 **Gemiddelde bedrijfsomvang (in nge) naar bedrijfstype en provincie in de periode 2001-2008**

Nationaal	2001	2002	2003	gem.	2004	2005	2006	gem.	2007	2008^{a)}	gem.
Akkerbouwsector	76	76	74	75	75	73	84	77	88	91	89
Melkveehouderijsector	99	99	98	99	102	96	99	99	103	112	107
Varkenshouderijsector	103	100	91	98	97	104	114	105	123	123	123
Pluimveehouderijsector	121	119	130	123	120	118	110	116	115	131	123
Kalvermesterijsector	73	75	81	76	86	90	92	89	89	92	90
Overige veehouderijsect.	58	59	53	57	57	60	61	59	57	60	58
Glastuinbouwsector	212	220	218	217	235	243	249	242	268	273	271
Overige tuinbouwsector	124	125	125	125	134	129	146	136	153	167	160
Overige sectoren	79	106	102	96	97	94	98	96	95	110	103
Totale land- en tuinbouw	104	106	104	105	108	106	112	109	117	123	120
Waarvan: <70 NGE	42	42	41	42	42	41	41	42	41	40	41
70-150 NGE	102	103	104	103	105	103	103	104	103	103	103
>150 NGE	265	270	269	268	276	280	291	282	304	312	308
Provinciaal											
Groningen	95	109	124	109	106	99	94	100	97	119	108
Friesland	88	96	104	96	107	100	90	99	104	105	105
Drenthe	96	105	120	107	59	90	106	85	122	116	119
Overijssel	88	77	82	82	77	75	63	72	89	78	83
Flevoland	120	115	115	117	121	108	136	121	160	150	155
Gelderland	78	76	83	79	84	75	81	80	88	89	89
Utrecht	77	94	87	86	88	71	97	85	59	80	69
Noord Holland	120	126	132	126	119	110	152	127	136	133	135
Zuid Holland	128	129	146	134	159	165	181	168	223	119	171
Zeeland	64	78	64	69	79	74	91	81	86	95	90
Noord Brabant	102	103	102	102	106	115	97	106	109	119	114
Limburg	92	96	106	98	89	160	134	128	117	137	127

a) 2008 op basis van voorlopige cijfers; Bron: Informatienet.

Tabel B4.1 Gemiddeld gezinsinkomen uit bedrijf (in euro per onbetaalde arbeidskracht) naar bedrijfstype en provincie in de periode 2001-2008

Nationaal	2001	2002	2003	gem.	2004	2005	2006	gem.	2007	2008 a)	gem.
Akkerbouw sector	38000	1000	29000	23000	7000	24000	53000	28000	43000	34000	39000
Melkveehouderij sector	33000	24000	25000	27000	29000	34000	36000	33000	51000	37000	44000
Varkenshouderij sector	10000	-15000	-15000	-7000	51000	66000	56000	57000	-44000	12000	-16000
Pluimveehouderij sector	33000	12000	73000	39000	0	18000	-5000	4000	53000	12000	32000
Kalvermesterij sector	16000	31000	21000	23000	38000	34000	31000	34000	15000	16000	16000
Overige veehouderij sector	7000	7000	6000	7000	8000	13000	7000	9000	1000	-1000	0
Glastuinbouw sector	37000	46000	50000	44000	27000	26000	43000	32000	42000	9000	25000
Overige tuinbouw sector	45000	23000	30000	33000	21000	24000	43000	29000	52000	34000	43000
Overige sectoren	19000	9000	12000	14000	6000	20000	31000	19000	18000	21000	19000
Totale land- en tuinbouw	29000	18000	25000	24000	22000	28000	35000	28000	34000	24000	29000
Waarvan: <70 NGE	13000	6000	11000	10000	10000	11000	14000	12000	16000	9000	12000
70-150 NGE	33000	20000	22000	25000	23000	32000	35000	30000	37000	28000	33000
>150 NGE	48000	34000	51000	44000	36000	49000	64000	50000	55000	35000	45000
Provinciaal											
Groningen	35000	19000	27000	27000	18000	17000	23000	19000	16000	28000	22000
Friesland	30000	20000	23000	24000	22000	34000	36000	31000	41000	36000	38000
Drenthe	23000	13000	22000	19000	15000	22000	29000	22000	50000	31000	41000
Overijssel	23000	13000	13000	17000	17000	28000	27000	24000	40000	22000	31000
Flevoland	49000	-28000	39000	20000	4000	30000	54000	29000	37000	34000	35000
Gelderland	18000	6000	17000	14000	21000	22000	23000	22000	20000	17000	19000
Utrecht	17000	-8000	-5000	1000	30000	24000	7000	20000	17000	27000	22000
Noord Holland	35000	15000	11000	20000	8000	20000	46000	25000	48000	23000	36000
Zuid Holland	36000	46000	39000	40000	21000	30000	41000	31000	55000	-2000	26000
Zeeland	36000	18000	32000	29000	18000	24000	46000	29000	44000	35000	39000
Noord Brabant	28000	16000	19000	21000	30000	35000	26000	30000	19000	29000	24000
Limburg	27000	13000	33000	24000	5000	28000	33000	22000	28000	10000	19000

a) 2008 op basis van voorlopige cijfers
Bron: Informatienet.

Tabel B5.1 Gemiddeld netto toegevoegde waarde (in euro per arbeidskracht) naar bedrijfstype en provincie in de periode 2001-2008											
Nationaal	2001	2002	2003	gem.	2004	2005	2006	gem.	2007	2008 a)	gem.
Akkerbouw sector	57000	32000	54000	48000	43000	51000	76000	60000	81000	68000	75000
Melkveehouderij sector	52000	49000	53000	51000	67000	62000	80000	68000	90000	66000	78000
Varkenshouderij sector	29000	11000	14000	18000	72000	79000	31000	77000	7000	44000	26000
Pluimveehouderij sector	43000	28000	79000	50000	28000	39000	50000	33000	80000	48000	64000
Kalvermesterij sector	23000	39000	32000	31000	51000	45000	32000	49000	36000	32000	34000
Overige veehouderij sector	21000	25000	24000	23000	31000	31000	41000	31000	28000	22000	25000
Glastuinbouw sector	35000	38000	41000	38000	27000	34000	44000	34000	43000	33000	38000
Overige tuinbouw sector	40000	31000	35000	35000	34000	33000	57000	37000	49000	40000	45000
Overige sectoren	34000	30000	34000	33000	34000	37000	55000	42000	49000	45000	47000
Totale land- en tuinbouw	40000	36000	41000	39000	41000	44000	35000	47000	55000	45000	50000
Waarvan: <70 NGE	24000	21000	25000	24000	30000	27000	62000	31000	38000	26000	32000
70-150 NGE	44000	38000	43000	42000	49000	51000	61000	54000	63000	51000	57000
>150 NGE	46000	44000	50000	47000	41000	50000	0	51000	59000	50000	55000
Provinciaal											
Groningen	49000	41000	48000	46000	50000	41000	58000	50000	59000	55000	57000
Friesland	48000	42000	50000	47000	55000	59000	75000	63000	81000	63000	72000
Drenthe	36000	33000	40000	36000	26000	39000	59000	42000	69000	58000	64000
Overijssel	36000	33000	34000	34000	42000	45000	54000	47000	64000	44000	54000
Flevoland	52000	25000	55000	44000	39000	56000	80000	59000	58000	60000	59000
Gelderland	28000	26000	34000	29000	48000	38000	47000	44000	42000	36000	39000
Utrecht	28000	20000	28000	25000	53000	44000	31000	43000	37000	52000	45000
Noord Holland	42000	35000	35000	38000	35000	37000	53000	42000	54000	43000	49000
Zuid Holland	41000	47000	42000	43000	39000	37000	51000	42000	54000	33000	43000
Zeeland	47000	39000	48000	45000	45000	40000	65000	50000	68000	48000	58000
Noord Brabant	34000	33000	35000	34000	48000	45000	47000	47000	43000	48000	45000
Limburg	33000	34000	40000	36000	41000	37000	49000	42000	48000	36000	42000
a) 2008 op basis van voorlopige cijfers Bron: Informatienet.											

Tabel B6.1 Gemiddelde rentabiliteit (in 100 x opbrengsten / kosten) naar bedrijfstype en provincie in de periode 2001-2008											
Nationaal	2001	2002	2003	gem.	2004	2005	2006	gem.	2007	2008 a)	gem.
Akkerbouw sector	96	77	86	86	72	85	94	83	89	90	89
Melkveehouderij sector	89	80	78	82	76	82	79	79	90	89	89
Varkenshouderij sector	90	80	81	83	98	103	98	100	78	92	85
Pluimveehouderij sector	98	92	106	99	87	93	86	88	98	93	96
Kalvermesterij sector	79	89	80	83	88	89	87	88	79	81	80
Overige veehouderij sector	73	73	67	71	67	74	72	71	71	74	72
Glastuinbouw sector	98	99	99	99	92	94	96	94	96	93	94
Overige tuinbouw sector	98	87	89	92	85	87	94	88	97	93	95
Overige sectoren	85	79	81	82	75	81	84	80	81	90	85
Totale land- en tuinbouw	91	84	86	87	82	87	88	85	89	89	89
Waarvan: <70 NGE	73	68	68	70	65	68	69	67	72	72	72
70-150 NGE	91	81	81	85	79	86	84	83	86	87	87
>150 NGE	101	95	98	98	92	98	99	97	97	97	97
Provinciaal											
Groningen	96	82	86	88	75	81	78	78	81	87	84
Friesland	88	81	81	84	77	87	84	82	85	92	89
Drenthe	87	79	86	84	78	83	83	81	95	93	94
Overijssel	84	81	73	79	73	81	78	77	86	83	85
Flevoland	102	79	94	92	78	96	96	90	92	95	94
Gelderland	83	75	79	79	79	82	79	80	82	85	83
Utrecht	79	67	62	69	85	74	69	76	70	85	77
Noord Holland	93	83	84	87	77	83	95	85	96	88	92
Zuid Holland	96	96	94	95	84	92	93	90	97	82	90
Zeeland	94	78	85	86	75	85	90	83	87	90	88
Noord Brabant	90	84	86	87	89	93	86	89	86	92	89
Limburg	91	84	92	89	86	91	87	88	88	89	88
a) 2008 op basis van voorlopige cijfers Bron: Informatienet.											

4 Recreatie

4.1 Factsheet

ALGEMENE BELEIDSDOELSTELLING	Ontwikkelen en behouden van een recreatief aantrekkelijk Nederland
STREEFWAARDE	<ol style="list-style-type: none"> 1. In 2013 is het gebruik van de recreatieve gebieden in de Randstad op hetzelfde niveau als in de rest van Nederland. 2. In 2013 is de tevredenheid over de recreatieve gebieden in de Randstad op hetzelfde niveau als in de rest van Nederland. 3. Iedere Nederlander kan in 2013 op 10 minuten fietsafstand recreëren in het groen.
EFFECTINDICATOREN	<ol style="list-style-type: none"> 1. Recreatief gebruik 2. Tevredenheid recreatief aanbod/gebruik 3. Bereikbaarheid van recreatief groen

4.1.1 Indicator 1 . Recreatief gebruik

METHODE	<p><i>Beschrijving (in vorm formule + toelichting) van methode voor bepalen/berekenen van indicator op basis van meetvariabelen die worden gebruikt.</i></p> <p>Om het recreatief gebruik te kunnen meten, wordt gebruik gemaakt van het Continu Vrije Tijds Onderzoek (CVTO), waarbij een uitsplitsing mogelijk is naar type omgeving en/of afstand waarop de bestemming zich bevindt. Het CVTO is een jaarmeting en biedt inzicht in de deelname aan vrijetijdsactiviteiten over een heel jaar (1 april 2006 t/m 31 maart 2007). Het activiteitenbestand is gebaseerd op 52 wekelijkse metingen (netto steekproef 350 personen per week met een leeftijd tussen 0 en 100 jaar). Bij elke meting wordt gevraagd de activiteiten van de afgelopen 7 dagen te beschrijven. Door te wegen worden de resultaten representatief gemaakt voor en opgehoogd naar de totale Nederlandse bevolking. Bij deze weging wordt rekening gehouden met de regio waaruit de respondent afkomstig is.</p> <p>Het bestand biedt inzicht in de kenmerken van de vrijetijdsactiviteit die men heeft ondernomen, waaronder type omgeving en afstand tot bestemming. Bij de streefwaarde wordt gesproken over de Randstad versus de rest van Nederland. De Randstad wordt uitgewerkt als de negen G31-gemeenten binnen de Randstad. Dit zijn: Amsterdam, Den Haag, Dordrecht, Haarlem, Leiden, Rotterdam, Schiedam, Utrecht en Zaanstad. Deze negen worden, als groep, vergeleken met de 22 resterende G31-gemeenten en de rest van Nederland. Voor de nulmeting wordt gebruik gemaakt van de editie 2006-2007 van het CVTO. Dus G9, G22 en NL ex G9.</p> <p>Ter aanvulling, maar niet relevant voor de bepaling van het al dan niet halen van de streefwaarde, worden de G31-gemeenten zelf weer vergeleken met de overige gemeenten in Nederland. NB: gemeenten die binnen de Randstad liggen, maar geen G31-gemeenten zijn, worden hier tot deze overige gemeenten gerekend.</p>
MEET-VARIABLE(N)	<i>Beschrijving van de afzonderlijke meetvariabele(n) waaruit de indicator is opgebouwd.</i>

	<p>Niet alle vrijetijdsactiviteiten worden meegenomen, maar alleen de activiteiten die in een groene of blauwe omgeving hebben plaatsgevonden. Binnen het CVTO worden de volgende soorten omgevingen onderscheiden: Op of aan zee, op of aan het water\rivier\plas\meer, landelijk\overwegend agrarisch gebied (zoals polders e.d.), recreatiegebied (bijv. recreatieplassen buiten de bebouwde kom), natte natuurgebied (moerasgebieden, Wetlands e.d.), duingebied, bosgebied, heidegebied\Stuifzandgebied, stadspark, centrum stad\dorp en andere omgeving). Deze vraag is alleen gesteld aan respondenten die aangegeven hebben aan buitenrecreatie, watersport en zelf sporten te doen; de overige activiteiten vallen sowieso af. Niet alle type omgevingen uit het CVTO worden geselecteerd. De omgevingen "centrum" en "overig" worden niet tot groen in en om de stad gerekend. Dus alleen activiteiten die een groene of blauwe omgeving zijn ondernomen, worden geselecteerd. Dit geheel wordt gemakshalve 'groene activiteiten' genoemd.</p>
EENHEID	De eenheid is het gemiddeld aantal groen/blauwe activiteiten per inwoner in het afgelopen jaar
STREEFWAARDE	<p><i>Beschrijving van streefwaarde zoals beschreven in relevante beleidsdocumenten (niet altijd beschikbaar).</i></p> <p>In 2013 is het gebruik van de recreatieve gebieden in de Randstad op hetzelfde niveau als in de rest van Nederland.</p>
RUIMTELIJKE SCHAAL	<p><i>Beschrijving van de laagste ruimtelijk schaal waarop indicator kan worden gepresenteerd + aangeven welke mogelijkheden er zijn tot aggregatie van de indicator naar hogere schaalniveaus.</i></p> <p>Combinatie van gemeenten; presentatie per afzonderlijke gemeenten is niet mogelijk i.v.m. onbetrouwbaarheid door kleine aantallen respondenten. Hoeveel gemeenten nodig zijn om tot een betrouwbare uitspraak te komen, is ook afhankelijk van het aantal inwoners van de gemeente.</p>
OPERATIONALITEIT	<p><i>In hoeverre is de methode beschikbaar of al eerder toegepast:</i></p> <p>Methode is grotendeels eerder toegepast in opdracht van het PBL; hierbij ging het echter om relaties met het lokale aanbod, ten behoeve waarvan gewerkt is met een ongewogen bestand.</p>
KWALITEIT	<p><i>Beschrijven van algemene kwaliteit (borging van proces van dataverzameling en bewerking) en specifieke kwaliteit (nauwkeurigheid, betrouwbaarheid en gevoeligheid).</i></p> <p>Het recreatief gebruik van groen binnen de bebouwde kom kan slechts zeer globaal worden aangegeven, als gevolg van beperkte onderzoeksgegevens. Het CVTO hanteert namelijk een ondergrens van 1 uur. Verwacht mag worden dat zeer veel gebruik van groen binnen de bebouwde kom korter dan 1 uur duurt.</p> <p>Bij de weging en ophoging van de weeksteekproef wordt binnen het CVTO rekening gehouden met de herkomstregio van de respondent. Dit betekent dat een respondent als representant van elders binnen de regio woonachtige mensen wordt gehanteerd (die tot dezelfde bevolkingsgroep, zoals in de weging gehanteerd, behoren). Deze regioindeling is echter vrij grof en sluit niet aan bij de driedeling zoals die hier voorgesteld wordt (Randstandgemeenten die tot de G31 behoren, overige G31-gemeenten, rest van Nederland). Het lokale aanbod kan daarmee in principe binnen de regio nog aanzienlijk</p>

	<p>verschillen, waardoor de representativiteit in dit opzicht niet optimaal is. Overigens wordt in de weging ook rekening gehouden met de stedelijkheid van de woonomgeving; alhoewel stedelijkheid strikt genomen niet gekoppeld is aan een specifieke ruimtelijke locatie, vermindert dit het genoemde probleem naar verwachting toch enigszins (lokale aanbod ook afhankelijk van stedelijkheid van de woonomgeving).</p> <p>De uitsplitsing naar type omgeving zoals die in het CVTO gehanteerd wordt sluit niet exact aan bij de formulering van de effectindicatoren. Dit nadeel/probleem vervalt wanneer geen uitsplitsing naar type omgeving wordt gemaakt, zoals hiervoor beschreven.</p>
KOSTEN (€) / METING	<p><i>Uitgegaan wordt van een nulmeting, een mid-term meting en een eindmeting. Als de kosten voor 1 van de metingen afwijkt van de andere graag aangeven.</i></p> <p>€ 25.000,- per meting, waarvan € 15.000,- voor het kopen van de data van stichting CVTO.</p>
MEET-FREQUENTIE	<p><i>Beschrijving van de herhalingsfrequentie van de publicatie van de indicator (gebaseerd op periodiciteit van gegevensinwinning).</i></p> <p>Hert CVTO wordt tweejaarlijks herhaald.</p>
DATA-BRON EN BRONHOUDER	<p><i>Aangeven wie de bronhouder en leverancier is van de benodigde meetvariabelen voor berekening van de indicator.</i></p> <p>Stichting CVTO</p>
REFERENTIES	<p><i>Verwijzing naar literatuur, websites e.d. waar een voorbeeld en/ of achtergrondinformatie van indicator te vinden is.</i></p> <p><i>C.M. Goossen en S. de Vries. Rapportage M-AVP: Nulmeting Recreatie, 2009. WOT-werkdocument 131. WOT Natuur & Milieu, Wageningen.</i></p> <p><i>C.M. Goossen en F. Langers. Recreatie en groen in en om de stad. Achtergronddocument bij Natuurbalans 2006. WOT-werkdocument 32. WOT Natuur & Milieu, Wageningen.</i></p>
CONTACT DESKUNDIGEN (VERANTWOORDELIJK VOOR METING)	<p><i>Naam contactpersoon, organisatie</i></p> <p>Drs. C.M. Goossen, Alterra</p>
CONTACT EL&I	<p>Drs. A.J. van der Velden, directie NLP</p>
OPMERKINGEN	<p><i>Voordelen/ beperking van de meetmethode</i></p> <p>De methode is relatief goedkoop omdat het gaat om secundaire analyse van reeds verzamelde data.</p>

4.1.2 Indicator 2. Tevredenheid recreatief aanbod/gebruik (aangepast voor midterm meting)

METHODE	<p><i>Beschrijving (in vorm formule + toelichting) van methode voor bepalen/berekenen van indicator op basis van meetvariabelen die worden gebruikt.</i></p> <p>Omdat wijzigingen zijn aangebracht in de vragenlijst van de WoON enquête bleek het niet mogelijk om de resultaten van het WoON 2009 te vergelijken met die van het WoON 2006, het bestand dat gebruikt is voor de nulmeting van M-AVP (De Boer & De Groot, 2010). Daarom is gekozen voor de midterm (en daarmee impliciet ook voor de eindmeting) eigen waarnemingen uit te voeren voor de indicator "Tevredenheid met het recreatieve aanbod. Dit is gedaan via een internet-enquête die is uitgezet onder de leden van een telepanel van GfK.</p>
MEET-VARIABELE(N)	<p><i>Beschrijving van de afzonderlijke meetvariabele(n) waaruit de indicator is opgebouwd.</i></p> <p>De tevredenheidsindicator is bij de nulmeting opgebouwd uit de oordelen over een aantal aspecten van het groen in de wijdere omgeving. Er is niet rechtstreeks gevraagd naar de tevredenheid, als zijnde een integraal totaaloordeel. Daarnaast werd betwijfeld of de respondenten ten tijde van de voormeting het binnenstedelijke groen wel in hun oordeel hadden meegenomen, terwijl dit in de vraagstelling niet expliciet was buitengesloten.</p> <p>Om meer informatie te verkrijgen, zijn er drie varianten van de vragenlijst geconstrueerd.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. De eerste variant (basislijst_oud) betreft de herhaling van de nulmeting, zoals middels WoON 2006 uitgevoerd in de vorm van een extra vragenblok in de module SociaalFysiek. Dit betreft dezelfde aspectoordelen, op dezelfde wijze gevraagd (inclusief antwoordcategorieën) als ten tijde van de nulmeting. Vervolgens is nog wel een overall tevredenheidsoordeel gevraagd, en daarna nog eens een tevredenheidsoordeel voor binnen- en buitenstedelijk groen afzonderlijk. Deze variant is gericht op de bepaling van de ontwikkeling in de tijd van de oorspronkelijke effectindicator. NB: uit budgettaire overwegingen is deze variant alleen afgenomen bij een steekproef onder de inwoners van Overig Nederland (dus niet voor de Randstad). 2. In de tweede variant van de vragenlijst (basislijst_nieuw) is <i>eerst</i> gevraagd naar de tevredenheid met a) het totale aanbod en b) het aanbod binnen en buiten de bebouwde kom afzonderlijk. Vervolgens zijn dezelfde aspectoordelen gevraagd als ten tijde van de nulmeting, maar nu uitgesplitst naar groen binnen en buiten de bebouwde kom. Deze variant is afgenomen bij een (andere) steekproef van inwoners van Overig Nederland en een steekproef van inwoners van de Randstad. 3. De derde variant is een uitbreiding van tweede variant met vragen die specifiek betrekking hebben op een RodS-project (Eiland van Dordt). Het doel betreft de bepaling van het effect van een fysieke ingreep in het recreatieve aanbod op de tevredenheid met het lokale aanbod, waarvoor de midtermmeting als nulmeting fungeert. Deze versie is afgenomen bij een steekproef uit het verzorgingsgebied van het betreffende RodS-gebied. <p>Analyse liet zien dat a) de volgorde van de vragen aanzienlijke invloed had op het tevredenheidsoordeel en b) het overall, rechtstreeks gevraagde tevredenheidsoordeel maar matig voorspeld kon worden op grond van de aspectoordelen. De tevredenheidsindicator uit de</p>

	<p>nulmeting is zo goed mogelijk gerepliceerd door een eerst de aspectoordelen op dezelfde wijze te combineren als bij de nulmeting, maar nu voor binnen- en buitenstedelijk groen afzonderlijk. Vervolgens zijn deze twee deelindicatoren gecombineerd door ze te middelen, waarbij een weging is toegepast die is gebaseerd op de relatie tussen het rechtstreekse tevredenheidsoordeel over het totale groenaanbod en dat voor het aanbod binnen en buiten de bebouwde kom. Voor de Randstad valt die weging anders uit dan voor Overig Nederland: in de Randstad telt het binnenstedelijke aanbod zwaarder mee bij het oordeel over het totale aanbod.</p>
EENHEID	<p>Vijfpuntsschaal, opgebouwd uit het gewogen gemiddelde van meerdere antwoorden op een dergelijke schaal, zijnde oordelen voor afzonderlijke aspecten over het groen in de ruimere omgeving; ook herschaald tot een percentage (1 = 0% en 5 = 100%).</p>
STREEFWAARDE	<p><i>Beschrijving van streefwaarde zoals beschreven in relevante beleidsdocumenten (niet altijd beschikbaar).</i></p> <p>De tevredenheid over de recreatieve gebieden is in de Randstad op hetzelfde niveau als in de rest van Nederland. (Nota van directeur Platteland aan Ministerstaf van 14 juni 2007).</p>
RUIMTELIJKE SCHAAL	<p><i>Beschrijving van de laagste ruimtelijk schaal waarop indicator kan worden gepresenteerd + aangeven welke mogelijkheden er zijn tot aggregatie van de indicator naar hogere schaalniveaus.</i></p> <p>Er worden twee landsdelen onderscheiden:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Randstad (afgebakend op de negen G31-gemeenten binnen de Randstad) 2) Overig Nederland (alle andere gemeenten) <p>Een derde ruimtelijke eenheid waarover een uitspraak kan worden gedaan, is het verzorgingsgebied van het RodS-project 'Eiland van Dordt'.</p>
OPERATIONALITEIT	<p><i>In hoeverre is de methode beschikbaar of al eerder toegepast.</i></p> <p>De methode is beschikbaar en inmiddels dus ook toegepast; zij is deels identiek aan de methode die gehanteerd is bij de nulmeting.</p>
KWALITEIT	<p><i>Beschrijven van algemene kwaliteit (borging van proces van dataverzameling en bewerking) en specifieke kwaliteit (nauwkeurigheid, betrouwbaarheid en gevoeligheid).</i></p> <p>Algemene kwaliteit en specifieke kwaliteit in termen van nauwkeurigheid en betrouwbaarheid is goed. Specifieke kwaliteit in termen van gevoeligheid is onduidelijk; dit is niet onderzocht. Wel is duidelijk dat deze gevoeligheid ('power') deels afhankelijk is van het aantal respondenten (bij midterm aanzienlijk kleiner dan bij nulmeting, toen nog aangesloten werd met het WoON). Specifieke kwaliteit in termen van validiteit: het geeft te denken dat alleen al de volgorde van de vragen zo'n aanzienlijke invloed op de gegeven oordelen heeft. Dit pleit voor het alleen vergelijkenderwijs gebruiken van de indicatorwaarden voor de verschillende landsdelen (en dat op voorwaarde van exact dezelfde wijze van bevraging).</p>
KOSTEN (€) / METING	<p><i>Uitgegaan wordt van een nulmeting, een mid-term meting en een eindmeting. Als de kosten voor 1 van de metingen afwijkt van de andere graag aangeven.</i></p> <p>40 k€ (Allterra 25, GfK enquête 15 k€)</p>

MEET-FREQUENTIE	<i>Beschrijving van de herhalingsfrequentie van de publicatie van de indicator (gebaseerd op periodiciteit van gegevensinwinning).</i> Herhalingsmeting op verzoek
DATA-BRON EN BRONHOUDER	<i>Aangeven wie de bronhouder en leverancier is van de benodigde meetvariabelen voor berekening van de indicator.</i> Alterra; contactpersoon dr. S. de Vries
REFERENTIES	<i>Verwijzing naar literatuur, websites e.d. waar een voorbeeld en/ of achtergrondinformatie van indicator te vinden is.</i> Agricola, H.J. ; Strien, A.J. van; Boone, J.A. ; Dolman, M.A. ; Goossen, C.M. ; Vries, S. de; Wulp, N.Y. van der; Groenmeijer, L.M.G. ; Lukey, W.F.; Til, R.J. van (2009). Achtergronddocument Nulmeting Effectindicatoren Monitor Agenda Vitaal Platteland. WOt-werkdocument 131. Wageningen, WOt Natuur en Milieu. Boer, T.A. de Groot, M. de & (2010). Belevingswaardenmonitor Nota Ruimte 2009; eerste herhalingsmeting landschap en groen in en om de stad. WOt-rapport 109. Wageningen, WOt Natuur en Milieu.
CONTACT DESKUNDIGEN (VERANTWOORDELIJK VOOR METING)	<i>Naam contactpersoon, organisatie</i> Dr. S. de Vries, Alterra
CONTACT EL&I	Drs. A.J. van der Velden, directie NLP
OPMERKINGEN	<i>Voordelen/ beperking van de meetmethode</i>

4.1.3 Indicator 3. Bereikbaarheid recreatief groen

METHODE	<p><i>Beschrijving (in vorm formule + toelichting) van methode voor bepalen/berekenen van indicator op basis van meetvariabelen die worden gebruikt:</i></p> <p>Bepaling van het aantal mensen dat NIET binnen een buffer van 2000 meter rond openbaar recreatief bruikbaar groen woonachtig is. Deze 2000 meter is een hemelsbrede benadering van 10 minuten fietsafstand: 15 km/u geeft 2500 meter in 10 minuten, waarbij in de praktijk paden en wegen gevolgd worden. Openbaar en recreatief bruikbaar groen wordt hier gedefinieerd als de volgende categorieën uit het CBS-bestand Bodemgebruik: park, bos, natte en droge natuur, dagrecreatief terrein, (overig) agrarisch gebied (d.w.z. exclusief glastuinbouw). In alle gebieden buiten deze buffer wonen dan mensen die volgens de norm geen groen op 10 minuten fietsafstand tot hun beschikking hebben. Voor het achterhalen van dit aantal mensen is het Woning- en Populatiebestand 2006 van het PBL gehanteerd. Dit is een adressenbestand van Nederland met van elk adres de X- en Y-coördinaat en het gemiddeld aantal inwoners. Dit bestand brengt ruimtelijk zeer gedetailleerd in beeld hoeveel mensen waar wonen.</p> <p>NB: ook de ondergrens qua oppervlakte per grondgebruikcategorie zoals die in het CBS-bestand Bodemgebruik geldt, wordt in deze analyse aangehouden. Dit is onvermijdelijk in het geval lagere ondergrenzen wenselijk worden geacht (hogere ondergrenzen invoeren zou wel kunnen).</p>
----------------	---

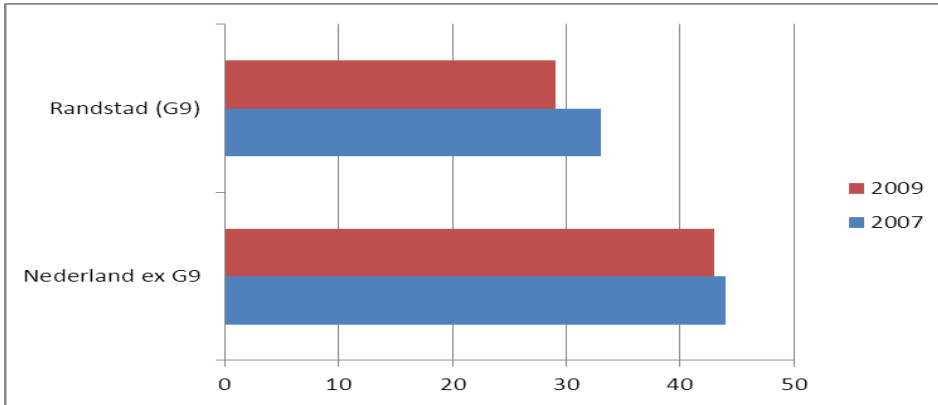
MEET-VARIABELE(N)	<i>Beschrijving van de afzonderlijke meetvariabele(n) waaruit de indicator is opgebouwd.</i>
EENHEID	Het aantal inwoners dat niet binnen 500 meter groen ter beschikking heeft om te recreëren
STREEFWAARDE	<p><i>Beschrijving van streefwaarde zoals beschreven in relevante beleidsdocumenten (niet altijd beschikbaar).</i></p> <p>Iedere Nederlander kan in 2013 op 10 minuten fietsafstand recreëren in het groen</p> <p>Beleidsmatig is het tevens interessant om te achterhalen hoeveel mensen dat NIET binnen een buffer van 500 meter rond openbaar recreatief bruikbaar groen woonachtig is. Deze 500 meter is een hemelsbrede benadering van 10 minuten loopafstand: 4 km/u geeft 667 meter in 10 minuten, waarbij in de praktijk paden en wegen gevolgd worden. Openbaar en recreatief bruikbaar groen wordt hier gedefinieerd als de volgende categorieën uit het CBS-bestand Bodemgebruik: park, bos, natte en droge natuur, dagrecreatief terrein, (overig) agrarisch gebied (d.w.z. exclusief glastuinbouw). In alle gebieden buiten deze buffer wonen dan mensen die volgens de norm geen groen op 10 minuten loopafstand tot hun beschikking hebben. Voor het achterhalen van dit aantal mensen is het Woning- en Populatiebestand 2006 van het PBL gehanteerd. Dit is een adressenbestand van Nederland met van elk adres de X- en Y-coördinaat en het gemiddeld aantal inwoners.</p>
RUIMTELIJKE SCHAAL	<p><i>Beschrijving van de laagste ruimtelijk schaal waarop indicator kan worden gepresenteerd + aangeven welke mogelijkheden er zijn tot aggregatie van de indicator naar hogere schaalniveaus.</i></p> <p>De analyse is ruimtelijk behoorlijk gedetailleerd en resultaten kunnen zeker op het niveau van een gemeente gepresenteerd worden. Bij de streefwaarde wordt niet om een dergelijke uitsplitsing gevraagd. Ter wille van de vergelijkbaarheid met de eerdere Effectindicatoren voor recreatie zullen ook hier de resultaten voor de negen G31-gemeenten in de Randstad, voor de 22 resterende G31-gemeenten en voor overig Nederland gepresenteerd worden.</p>
OPERATIONALITEIT	<p><i>In hoeverre is de methode beschikbaar of al eerder toegepast.</i></p> <p>In simpele vorm (hemelsbreed, geen rekening houden met barrières) lijkt de methode een standaard GIS-analyse en is de operationaliteit meer afhankelijk van de beschikbaarheid van de juiste data.</p>
KWALITEIT	<p><i>Beschrijven van algemene kwaliteit (borging van proces van dataverzameling en bewerking) en specifieke kwaliteit (nauwkeurigheid, betrouwbaarheid en gevoeligheid).</i></p> <p>GIS-bestanden lopen altijd achter op de werkelijkheid. Voor de nulmeting lijkt momenteel niets recenters dan het Bestand Bodemgebruik uit 2003 beschikbaar te zijn. Moet er gewerkt worden met het groenaanbod uit 2007, dan kan het enige jaren duren voordat deze gegevens beschikbaar zijn!</p> <p>De hemelsbrede afstand is een grove benadering van de werkelijke afstand; de beide afstanden kunnen lokaal soms aanzienlijk verschillen door de aanwezigheid van barrières.</p>

KOSTEN (€) / METING	<p><i>Uitgegaan wordt van een nulmeting, een mid-term meting en een eindmeting. Als de kosten voor 1 van de metingen afwijkt van de andere graag aangeven.</i></p> <p>Kosten analyse- en rapportagewerkzaamheden: 5000 Euro per meting. Voor de nul-meting zijn de data via PBL aanwezig en te gebruiken. Het is nog onduidelijk of PBL voor komende jaren de data zal aanschaffen.</p> <p>NB: de kosten zijn sterk afhankelijk van hoe grof een en ander in beeld gebracht mag worden. Zolang het gaat om hemelsbrede afstanden, zonder rekening te houden met barrières, zijn de analysekosten laag zijn. Moet het verfijnder, dan kunnen de kosten zeer snel oplopen.</p>
MEET-FREQUENTIE	<p><i>Beschrijving van de herhalingsfrequentie van de publicatie van de indicator (gebaseerd op periodiciteit van gegevensinwinning).</i></p> <p>Frequentie actualisatie Bestand Bodemgebruik: ? Frequentie actualisatie Woning- en Populatiebestand ?</p>
DATA-BRON BRONHOUDER	<p>EN</p> <p><i>Aangeven wie de bronhouder en leverancier is van de benodigde meetvariabelen voor berekening van de indicator.</i></p> <p>CBS-bestand Bodemgebruik: CBS. Woning- en Populatiebestand: PBL</p>
REFERENTIES	<p><i>Verwijzing naar literatuur, websites e.d. waar een voorbeeld en/ of achtergrondinformatie van indicator te vinden is.</i></p> <p>C.M. Goossen en S. de Vries. Rapportage M-AVP: Nulmeting Recreatie, 2008. In: Agricola et al, 2009. WOt-werkdocument 131. WOT Natuur & Milieu, Wageningen.</p>
CONTACT DESKUNDIGEN (VERANTWOORDELIJK VOOR METING)	<p><i>Naam contactpersoon, organisatie</i></p> <p>Martin Goossen, Alterra</p>
CONTACT EL&I	Drs. A.J. van der Velden, directie NLP.
OPMERKINGEN	<i>Voordelen/ beperking van de meetmethode</i>

4.2 Midterm meting

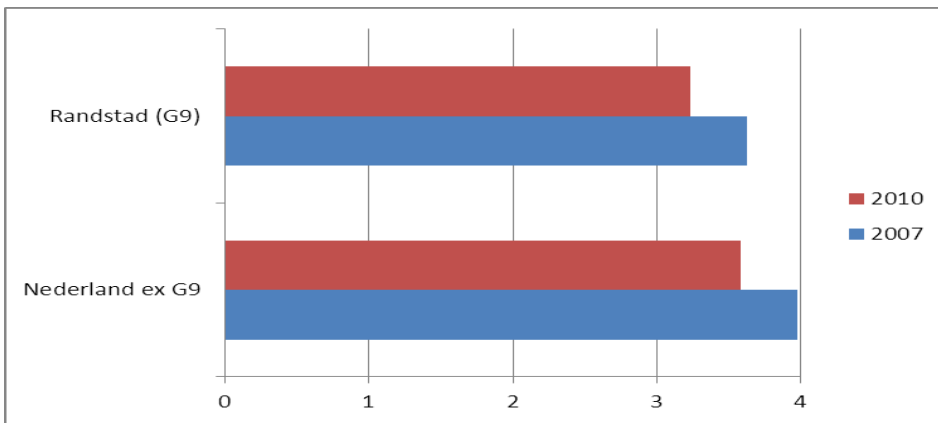
4.2.1 Indicator 1. Recreatief gebruik

Inwoners van de Randstad ondernemen in 2009 gemiddeld 29 groen/blauwe activiteiten per inwoner, tegenover 33 activiteiten in 2007. Buitend de Randstad bedragen deze cijfers respectievelijk 43 en 44 activiteiten. Het betekent dat inwoners in de randstad in 2009, 33% minder recreatieactiviteiten in recreatiegebieden ondernemen dan inwoners uit de rest van Nederland. In 2007 was dit verschil 25%, dus een afname met 8%.

Figuur 4.1. Recreatief gebruik; aantal groen/blauwe activiteiten per inwoner in recreatiegebieden, in 2007 (nulmeting) en 2009 (midterm meting)

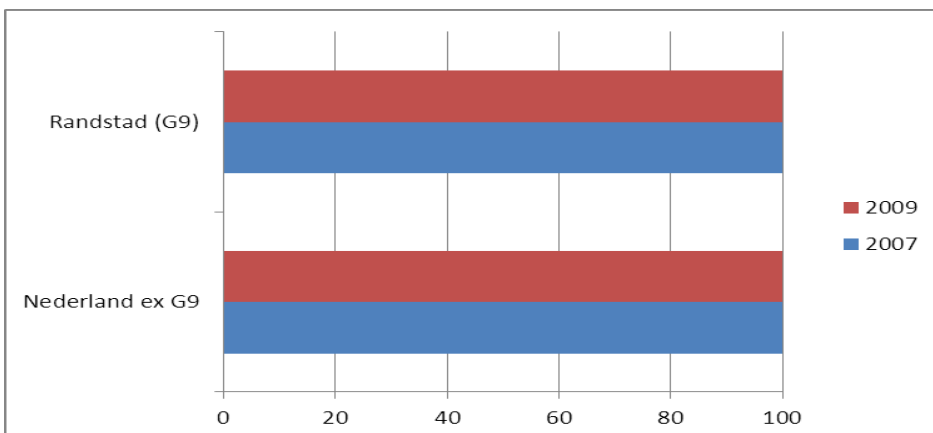
4.2.2 Indicator 2 . Tevredenheid recreatief aanbod

Figuur 4.2 Indexscore tevredenheid recreatieve voorzieningen, 2007 (nulmeting) en 2010 (midterm meting)

4.2.3 Indicator 3. Bereikbaarheid recreatief groen

In 2007 kan iedere Nederlander op 10 minuten fietsafstand recreëren in het groen.

Figuur 4.3. Bereikbaarheid recreatief groen, % van het aantal inwoners dat op 10 minuten fietsafstand kan recreëren in het groen.

4.3 Rapportage

Rapportage M-AVP Midterm meting Recreatie

- Gebruik
- Tevredenheid
- Bereikbaarheid

Martin Goossen, Sjerp de Vries, Jan Vreke

December 2010 - Alterra, Wageningen

4.3.1 Recreatief gebruik

Streefwaarde

In 2013 is het gebruik van de recreatieve gebieden in de Randstad op hetzelfde niveau als in de rest van Nederland.

Resultaat midterm meting 2010

Inwoners van de Randstad ondernemen gemiddeld 33% minder recreatieactiviteiten in recreatieve gebieden dan inwoners uit de rest van Nederland. Een verslechtering van de situatie ten opzichte van 2007 met 8%.

Dit resultaat is als volgt bereikt.

Om het recreatief gebruik te kunnen meten, is gebruik gemaakt van het Continu Vrije Tijds Onderzoek (CVTO) 2008/2009. Dit onderzoek heeft niet het bezoek aan gebieden als ingang, maar deelname aan activiteiten. In een aantal gevallen is echter een uitsplitsing mogelijk naar de omgeving waarin de activiteit plaatsvond. Het CVTO is een jaarmeting en biedt inzicht in de deelname aan vrijetijdsactiviteiten over een heel jaar (1 april 2008 t/m 31 maart 2009). Het activiteitenbestand is gebaseerd op 52 wekelijkse metingen (netto steekproef 350 personen per week met een leeftijd tussen 0 en 100 jaar). Bij elke meting wordt gevraagd de activiteiten van de afgelopen 7 dagen te beschrijven. Door te wegen worden de resultaten representatief gemaakt voor en opgehoogd naar de totale Nederlandse bevolking. Bij deze weging wordt rekening gehouden met de regio waaruit de respondent afkomstig is.

De Randstad is uitgewerkt als de negen G31-gemeenten binnen de Randstad. Dit zijn: Amsterdam, Den Haag, Dordrecht, Haarlem, Leiden, Rotterdam, Schiedam, Utrecht en Zaanstad. Deze negen worden, als groep, vergeleken met de rest van Nederland.

Recreatieve gebieden, zoals genoemd bij de streefwaarde, worden conceptueel gelijk gesteld aan het geheel van groen in de stad, stedelijke uitloopgebieden en platteland, zoals genoemd bij de effectindicatoren in het rapport van Goossen en de Vries (2005). Alleen bij een aantal activiteiten onder de hoofdcategorieën "buitenrecreatie", "watersport" en "zelf sporten" is de omgeving gevraagd. Tabel 4.1 laat zien welke activiteiten hieronder vallen.

Tabel 4.1 Activiteiten waarbij binnen het CVTO naar omgeving is gevraagd

Buitenrecreatie	Watersport	Zelf sporten
wandelen	kanoën	joggen
fietsen	roeien	mountainbiken
recreëren aan het water	surfen	paardensport
recreëren niet aan het water	varen met een motorboot	skeeleren
	zeilen	wandelsport
	vissen	wielrennen

Binnen het CVTO worden de volgende soorten omgevingen onderscheiden:

- eigen wijk
- op of aan zee
- op of aan het water\rivier\plas\meer
- landelijk\overwegend agrarisch gebied (zoals polders e.d.)
- recreatiegebied (bijv. recreatieplassen buiten de bebouwde kom)
- nat natuurgebied (moerasgebieden, wetlands e.d.)
- duingebied
- bosgebied
- heide- of stuifzandgebied
- stadspark
- centrum stad\dorp
- andere omgeving

Niet alle type omgevingen uit het CVTO zijn geselecteerd om te komen tot recreatieve gebieden. "Eigen wijk", "centrum" en "andere omgeving" worden hier buiten gehouden. De overige omgevingen zoals die in het CVTO onderscheiden worden, vormen tezamen dus de operationele definitie van "recreatief gebied". De recreatieactiviteiten die in een dergelijke omgeving zijn uitgevoerd, worden in deze notitie groen/blauwe activiteiten genoemd. De eenheid is het gemiddeld aantal groen/ blauwe activiteiten per inwoner in het afgelopen jaar. Het aantal inwoners is de hoeveelheid inwoners per gemeente op 31-12-2008 volgens CBSstatline.

Uit tabel 4.2 blijkt dat in 2009 in de Randstad er gemiddeld 29 groen/blauwe activiteiten per inwoner per jaar in **recreatieve gebieden** worden ondernomen tegenover 43 in de rest van Nederland. Een verschil van 14 activiteiten per inwoner, oftewel 33%. Dit verschil is groter geworden ten opzichte van 2007, toen het verschil 25% betrof. Als deze ontwikkeling doorgaat, dan wordt de streefwaarde in 2013 niet gehaald². Gemiddeld heeft men in de Randstad 4 groen/blauwe activiteiten minder ondernomen dan in 2007. In de rest van Nederland is het aantal groen/blauwe activiteiten weliswaar ook afgenomen, maar in verhouding is dit sterker in de Randstad, terwijl er daar ook een relatief grote bevolkingstoename is geweest. Als oorzaken van de afname worden de economische crisis en concurrerende vrijetijdsactiviteiten zoals internetten genoemd. Maar wellicht ook een toename van het bezoek aan vrienden en familie in de vrije tijd. Deze activiteit is niet opgenomen in het CVTO. Met name niet-westerse allochtonen (die relatief vaak in de Randstad wonen) ondernemen deze activiteit meer dan autochtonen (Goossen , 2010).

Tabel 4.2 Aantal groen/blauwe activiteit in 2009 per inwoner in recreatieve gebieden (Randstad versus overig Nederland)

	Randstad (G9)		Overig NL (ex G9)	
	2007	2009	2007	2009
N activiteiten	84.942.763	78.427.742	606.140.777	587.291.984
N inwoners	2.586.010	2.727.261	13.806.291	13.752.760
Activiteit/inwoner	33	29	44	43

Bron: CVTO 2006/2007 en 2008/2009; bewerking Alterra

Het is natuurlijk de vraag of het realistisch om te verwachten dat het niveau in de Randstad ooit het niveau van de rest van Nederland zal halen. Juist in een grote stad zijn er andere mogelijkheden van vrijetijdsbesteding, zoals winkelen, uitgaan en

² Ook in de ongewogen situatie wordt het verschil groter. In 2007 recreëerde 46,5% van de 2.354 Randstedelingen in een recreatief gebied. In 2009 was dat 45% van de 2.156 Randstedelingen. Een afname met 1,5%. In heel Nederland (ex G9) is er nauwelijks een afname; 50,4% van 13.410 recreanten in 2007 en 50% van 13.855 recreanten in 2009.

cultuur. De tijd die daaraan wordt besteed, gaat af van de hoeveelheid vrije tijd die men ter beschikking heeft. Er blijft dan minder tijd over voor groen/blauwe activiteiten.³

De activiteiten die in een recreatief gebied zijn ondernomen (tabel 4.1), kunnen ook in andersoortige omgevingen worden beoefend. Er zijn opmerkelijke uitkomsten wanneer naar de verdeling van activiteitendeelname wordt gekeken over *alle* omgevingen waarin ze plaats hebben gevonden, dus *inclusief* eigen wijk, centrum en andere omgeving. Overal staat de eigen wijk bovenaan, als meest genoemde omgeving. Voor de inwoners van de Randstad is de verdeling echter toch wat anders (tabel 4.3). Weliswaar staat ook hier de eigen wijk bovenaan, zelfs iets sterker dan in overig Nederland, maar met name **stadsparken** scoren relatief hoog in vergelijking met de rest van Nederland. In iets mindere mate geldt dit ook voor recreatiegebieden. Opvallend is verder dat bosgebieden en agrarische gebieden veel lager scoren dan in overig Nederland. Dit heeft hoogstwaarschijnlijk in belangrijke mate te maken met de aanwezigheid en bereikbaarheid (zie streefwaarde bereikbaarheid), maar wellicht ook met de mate van aantrekkelijkheid van het agrarisch gebied rond de Randstad.

Tabel 4.3 Ontwikkeling verdeling (%) groen/blauwe activiteiten⁴ over alle omgevingen

Omgeving	Randstad (G9)		NL ex G9	
	2007	2009	2007	2009
Eigen wijk	23,2	23,5	20,9	21,8
Op of aan zee	9,6	8,7	5,3	5,3
Op of aan water, rivier, plas, meer	10,1	10,2	9,4	8,2
Agrarisch gebied	8,4	10,1	17,4	19,5
Recreatiegebied	9,1	9,8	6,3	6,2
Natte natuurgebieden	1,0	1,7	1,5	1,6
Duingebied	5,8	5,0	2,9	3,1
Bosgebied	10,3	9,2	20,4	21,5
Heide-stuifzandgebied	0,4	0,4	2,6	2,8
Centrum van stad of dorp	15,1	15,0	12,9	13,8
Stadspark	14,2	14,8	5,8	6,4
Andere omgeving	12,6	11,4	12,5	11,5

Bron: CVTO 2006/2007 en 2008/2009; bewerking Alterra

Ter aanvulling is tevens een vergelijking gemaakt tussen de categorieën waar groen/blauwe activiteiten in zijn opgenomen⁵ en de overige vrijetijdsactiviteiten (ongeacht type omgeving, dus inclusief eigen wijk, centrum en overige omgeving). Opvallend in tabel 4.4 is dat de bevolking in de negen steden van de Randstad gemiddeld minder vrijetijdsactiviteiten ondernemen dan gemiddeld in Nederland. Dit geldt voor bijna alle categorieën, maar met name voor de categorieën buitenrecreatie, zelf sporten (zowel binnen als buiten) en hobby. Alleen aan de categorieën cultuur, recreatief winkelen, attracties en uitgaan doet men gemiddeld meer dan in Nederland. De geringere deelname aan groen/blauwe activiteiten wordt dus enigszins gecompenseerd door een hogere deelname aan andere vrijetijdsactiviteiten.

³ Ook de bevolkingssamenstelling van de Randstad kan anders zijn dan in de rest van Nederland, wat weer van invloed kan zijn op het recreatiegedrag. Hierop wordt in deze notitie niet verder ingegaan.

⁴ Gebaseerd op de laatst ondernomen activiteit in een type omgeving

⁵ Deze categorieën bevatten recreatieactiviteiten zoals toeren met de auto of motor en allerlei binnen- en buitensporten waarbij er geen data zijn betreffende de omgeving waar de activiteit heeft plaatsgevonden. Dat is de reden waarom het aantal activiteiten per inwoner groter is dan in tabel 4.2.

Tabel 4.4 Ontwikkeling verdeling vrijetijdsactiviteiten per inwoner per jaar en als percentage van de Randstad en overig Nederland (N activiteiten: x 1 mln)

Categorie	Randstad (G9)				Overig Nederland (ex G9)			
	2007 (N=567)		2009 (N=511)		2007 (N=3477)		2009 (N=3055)	
	Act/ inw	% tot	Act/ inw	% tot	Act/ inw	% tot	Act/ inw	% tot
Buitenrecreatie	50	23	43	23	62	24	57	26
Waterrecreatie	8	4	7	4	12	5	9	4
Zelf sporten	32	14	27	15	40	16	38	17
Subtotaal	90	41	77	42	114	45	104	47
Recreatief winkelen	41	19	32	17	44	17	33	15
Uitgaan	27	13	27	14	28	11	24	11
Hobby, vereniging, cursus	22	10	17	9	27	11	25	11
Attracties	15	7	13	7	16	7	14	6
Cultuur	10	4	8	4	7	3	6	3
Evenementen	6	3	5	3	7	3	7	3
Bezoek sportwedstrijd	4	2	3	2	5	2	5	2
Wellness, beauty, ontspanning	4	2	5	2	4	2	4	2
Subtotaal	129	59	111	58	138	55	118	53
Totaal	219	100	188	100	252	100	222	100

Bron: CVTO 2006/2007 en 2008/2009; bewerking Alterra

Wanneer naar de procentuele verdeling over de categorieën van vrijetijdsactiviteiten wordt gekeken, dan blijkt deze redelijk gelijk te zijn: het verschil tussen de Randstad en Nederland als geheel in het aandeel van een categorie bedraagt ten hoogste 3 procentpunten. Het verschil tussen de Randstad en overig Nederland ligt dus vooral in de absolute frequentie van de deelname aan de diverse activiteiten, en niet zozeer in een andere verdeling van de vrije tijd over verschillen soorten van activiteiten. Hierbij moet wel bedacht worden dat het binnen het CVTO uitsluitend gaat om activiteiten buitenshuis met een ondergrens van 1 uur qua tijdsbesteding (inclusief transporttijd).

4.3.2 Tevredenheid

Samenvatting

Uit de nulmeting blijkt dat de tevredenheid met het recreatieve aanbod in de Randstad lager is dan in overig Nederland. Het verschil tussen beide scores (-0,35) vormt het uitgangspunt voor de monitoring, met als beleidsdoel dat in 2013 de tevredenheid in de Randstad zich op hetzelfde niveau moet bevinden als in overig Nederland. Via de midtermmeting en de eindmeting kan worden nagegaan in hoeverre dit daadwerkelijk wordt gerealiseerd ofwel in welke mate het verschil verdwijnt (doelbereik).

De nulmeting voor tevredenheid heeft plaatsgevonden via een extra vragenblok in de module SociaalFysiek van het WoonOnderzoek Nederland (WoON) in 2006. Het WoON is in 2009 herhaald, maar het extra vragenblok bleek nogal gewijzigd. Hierdoor werd het zorgvuldig bepalen van een ontwikkeling in de tijd op grond van deze data lastig. Daarom is voor de indicator Tevredenheid een eigen dataverzameling uitgevoerd, zij het van bescheiden omvang. Hierbij is tegelijkertijd gepoogd om de validiteit van de eerder voor tevredenheid geconstrueerde index te bepalen. Bij de nulmeting is de tevredenheid over het recreatieaanbod namelijk benaderd door het oordeel over het aanbod op een aantal aspecten te middelen: een rechtstreekse vraag naar de tevredenheid ontbrak in het WoON 2006. Tevens is het idee om richting toekomst de indexwaarde te vervangen door het rechtstreeks gevraagde tevredenheidsoordeel.

Om een goede link te kunnen leggen met de nulmeting, is voor overig Nederland een steekproef benaderd die eerst exact dezelfde aspectbeoordelingvragen voorgelegd kreeg als bij de nulmeting, en pas daarna de tevredenheidvraag. Voor het tevredenheidsoordeel werd dit echter niet de optimale werkwijze geacht, omdat door deze volgorde het overall tevredenheidsoordeel wel eens beïnvloed zou kunnen worden door de voorafgaande aspectoordelen. Er werd verwacht dat deze volgorde (a) de overeenstemming tussen het tevredenheidsoordeel en de aspectoordelen zou bevorderen, en (b) het tevredenheidsoordeel kritischer (lager) zou laten uitvallen. Daarom is voor overig Nederland een tweede steekproef benaderd, die eerst de tevredenheidvraag voorgelegd kreeg en pas daarna de aspecten beoordeelde.

De resultaten voor deze vergelijking laten het volgende zien:

- de berekende indexwaarde hangt maar matig samen met het overall tevredenheidsoordeel; de variantie in dit overall oordeel die door de afzonderlijke aspectoordelen kan worden verklaard, is 38% (ook al werd het overall oordeel ná de aspectoordelen gevraagd);
- als de tevredenheid ná de aspectoordelen wordt gevraagd, dan valt zij aanzienlijk lager uit dan als zij vóór de aspectoordelen wordt gevraagd: 3,78 vs. 4,06 (op een 5-puntsschaal);
- de berekende indexwaarde voor overig Nederland valt bij de midtermmeting 0,09 lager uit dan bij de nulmeting: 3,89 vs. 3,98.

Hieraan kunnen de volgende conclusies worden verbonden:

1. de indexscore is niet echt een goede benadering van de overall tevredenheid: er zouden wel eens belangrijke aspecten kunnen missen in deze index;
2. de volgorde waarin de verschillende oordelen worden gevraagd heeft een aanzienlijk effect op (in ieder geval) het tevredenheidsoordeel;
3. voor wat het in het licht van het voorgaande nog waard is: de tevredenheid met het recreatieaanbod lijkt in overig Nederland vrijwel gelijk aan die ten tijde van de nulmeting.

Oorspronkelijk was het idee om ook voor de Randstad een steekproef te benaderen die eerst de aspecten zou beoordelen en pas daarna een totaal tevredenheidsoordeel zou geven. Door een combinatie van een beperkt budget enerzijds en de wens om per steekproef betrouwbare uitspraken te kunnen doen anderzijds, is deze steekproef komen te vervallen. Dat willen zeggen dat we voor de Randstad alleen de beschikking hebben over een steekproef waarin eerst tevredenheidsoordelen zijn gevraagd en pas daarna de aspectoordelen.

Een factor die verdere vergelijkingen compliceert, is dat de aspectoordelen bij deze volgorde ook niet voor het totale aanbod zijn gevraagd, maar zijn uitgesplitst naar het aanbod binnen en het aanbod buiten de bebouwde kom. De reden hiervoor is dat eerdere analyses van het WoON 2006 de vraag opriepen welk aanbod de respondenten in gedachten hadden bij het geven van de oordelen. Zo leek het erop dat het binnenstedelijke aanbod daarbij niet werd meegenomen, terwijl de vraagstelling dit zeker niet expliciet uitsloot. Daarnaast werd het aannemelijk geacht dat op een aantal aspecten een aanzienlijk verschil in het oordeel zou bestaan tussen het aanbod binnen en dat buiten de bebouwde kom. Daarom is ervoor gekozen om expliciet en afzonderlijk te vragen naar zowel het aanbod buiten, als dat binnen de bebouwde kom.

Samengevat beschikken we voor zowel Randstad als Overig NL een steekproef waarbij de respondenten eerst een tevredenheidsoordeel over het totale aanbod moesten geven, vervolgens een tevredenheidsoordeel over het aanbod binnen en buiten de bebouwde kom afzonderlijk, en daarna deze twee categorieën van aanbod afzonderlijk op de diverse aspecten beoordeelde.

Tabel 4.5 Tevredenheidoordelen 2010 (vooraf aan aspectoordelen)

	Randstad	Overig Nederland	Vershil
Totaal	3,82	4,06	-0,24
Binnen bebouwde kom	3,56	3,68	-0,12
Buiten bebouwde kom	4,06	4,20	-0,14
Vershil binnen - buiten	-0,50	-0,52	

De resultaten laten het volgende zien:

- het oordeel van de Randstedelingen is in alle drie gevallen lager dan dat van de inwoners van overig Nederland;
- het oordeel over het aanbod binnen de bebouwde kom is altijd een stuk lager dan dat over het aanbod buiten de bebouwde kom;
- het verschil Randstad – overig Nederland is groter bij het totaaloordeel dan bij het oordeel voor binnen en buiten de bebouwde kom afzonderlijk.

Ten aanzien van het laatste resultaat kan nog het volgende opgemerkt worden. Als het totale aanbod wordt opgesplitst in twee delen, dan ligt het in de rede dat het oordeel over dit totale aanbod een gewogen combinatie is van de oordelen over die afzonderlijke delen. Onder dit uitgangspunt is er dan nog een aanvullend resultaat:

- bij Randstedelingen weegt het aanbod binnen de bebouwde kom gemiddeld vrijwel even zwaar mee als het aanbod buiten de bebouwde kom in het oordeel over het totale aanbod (voor 48%), terwijl bij inwoners van overig NL het aanbod binnen de bebouwde kom maar voor ongeveer een kwart meeweegt in het oordeel over het totale aanbod (voor 27%).

De conclusies zijn dan:

1. Er bestaat in 2010 (midterm) een verschil in de rechtstreeks gevraagde tevredenheid over het totale recreatieaanbod tussen de Randstad en overig Nederland;
2. Dit verschil lijkt vooral veroorzaakt te worden doordat a. aanbod binnen de bebouwde kom lager wordt gewaardeerd dan aanbod buiten de bebouwde kom en b. het aanbod binnen de bebouwde kom bij Randstedelingen zwaarder meetelt in het totaaloordeel dan bij inwoners in overig Nederland.

Ten aanzien van de laatste conclusie kan opgemerkt worden dat dit verschil in gewicht niet onredelijk lijkt, vanuit de gedachte dat Randstedelingen waarschijnlijk meer aanbod binnen de bebouwde kom hebben dan inwoners van Overig NL en dat voor hen het aanbod buiten de bebouwde kom gemiddeld verder van huis zal liggen dan voor inwoners van Overig NL.

Gegeven de wens tot het vaststellen van veranderingen in de tijd, is een poging gedaan om, gebaseerd de indexscores voor binnen en buiten de bebouwde kom afzonderlijk, tot een indexscore voor het totale aanbod ten tijde van de midtermmeting te komen. Hiervoor zijn de bij tevredenheid gevonden gewichten voor binnen en buiten de bebouwde kom gebruikt.

Tabel 4.6 Indexscores 2010 en nulmeting

	Randstad	Overig Nederland	Vershil
Eerst tevredenheidoordelen			
Binnen bebouwde kom 2010	3,09	3,40	-0,31
Buiten bebouwde kom 2010	3,35	3,65	-0,30
Totaal 2010 (gewogen som)	3,23	3,58	-0,36
Eerst aspectoordelen			
Totaal 2010 (rechtstreeks)*		3,89	
Totaal nulmeting	3,63	3,98	-0,35

* De term 'rechtstreeks' heeft hier betrekking op het feit dat de aspectoordelen direct over het totale aanbod zijn gevraagd; de indexscore is altijd een gewogen gemiddelde van de aspectoordelen.

Een vergelijking van de indexwaarden voor nulmeting en midtermmeting gaat daarmee uit van twee aannamen:

- de weging zoals gevonden bij de tevredenheidoordelen mag toegepast worden op de indexwaarden voor binnen en buiten de bebouwde kom;
- het feit dat de aspectoordelen ná de tevredenheidoordelen zijn gevraagd, heeft geen invloed op de grootte van *het verschil* tussen Randstad en overig Nederland.

Onder deze aannamen kunnen we dan concluderen dat het verschil in tevredenheid eigenlijk niet veranderd, en zeker niet kleiner geworden is: -0,36 versus -0,35 ten tijde van de nulmeting.

De absolute indexwaarden verschillen wel. In tabel 4.6 is te zien dat de indexwaarde aanzienlijk hoger ligt als de aspectoordelen over het totale aanbod en vooraf aan de tevredenheidoordelen zijn gevraagd: 3,89 vs. 3,58 bij achteraf over binnen en buiten de bebouwde kom afzonderlijk. Maar dit absolute verschil lijkt voor een belangrijk deel het gevolg van de volgorde van de vragen, dan wel de uitsplitsing naar binnen en buiten de bebouwde kom.

Inleiding en doel

Een beleidsdoelstelling in de Agenda Vitaal Platteland (AVP) is het ontwikkelen en behouden van een recreatief aantrekkelijk Nederland. Om na te gaan in hoeverre deze doelstelling wordt gerealiseerd vindt monitoring plaats, de zogenaamde Monitoring Agenda Vitaal Platteland, via een nulmeting in 2006, een midtermmeting in 2010 en een eindmeting in 2013. Een aspect van de monitoring is de tevredenheid met het recreatieve aanbod in de leefomgeving. Dit aanbod, in het vervolg aangeduid als het lokale aanbod, betreft het recreatieaanbod voor buitenactiviteiten dat vanuit de woning kan worden bereikt binnen circa een uur fietsen, een kwartier met de auto of twintig minuten met openbaar vervoer. Dit komt overeen met een afstand van circa 15 kilometer van de woning (over de weg).

Bij de start van de monitoring was het de bedoeling om de drie metingen te realiseren via een extra blok in de vragenlijst van het Woononderzoek Nederland (WoON), meer specifiek in het blok Sociaal-Fysiek van deze vragenlijst (VROM, 2007). Bij de nulmeting (2006) is dit inderdaad gerealiseerd. En ook bij de midtermmeting (2009) zijn extra vragen opgenomen. Er zijn echter wijzigingen aangebracht in dit deel van de vragenlijst. Het blijkt daarmee nu zeer lastig, zo niet onmogelijk, om de resultaten van het WoON 2009 te vergelijken met die van het WoON 2006 (De Boer & De Groot, in voorbereiding). Door de wijzigingen in vraagstelling en/of antwoordcategorieën kan geen effectindicator worden berekend die 100% vergelijkbaar is met effectindicator uit de nulmeting. Daarom is ervoor gekozen om in het kader van de monitoring AVP voor de midterm (en daarmee impliciet ook voor de eindmeting) eigen waarnemingen uit te voeren.

Hoofdstuk 2 beschrijft de nulmeting voor de tevredenheid met het lokale aanbod. Daarbij wordt ook ingegaan op de gebruiksmogelijkheden en beperkingen van de effectindicator die als benadering voor de tevredenheid wordt gebruikt. In hoofdstuk 3 is de opzet voor de midtermmeting besproken. Daarbij wordt eerst ingegaan op de duiding van de score van de effectindicator en de (aanvullende) informatie die daarbij behulpzaam kan zijn, waarna de opzet van de midtermmeting wordt besproken. In hoofdstuk 4 worden de uitgevoerde analyses beschreven en hun uitkomsten gerapporteerd. Hierbij ligt het accent op de vergelijking van Randstad – overig Nederland. Hoofdstuk 5 tenslotte gaat in aanvullende metingen voor een specifiek gebied, en wel het verzorgingsgebied van het RodS-project Eiland van Dordrecht (RodS: Recreatie om de Stad).

Nulmeting tevredenheid

Resultaten nulmeting

Bij tevredenheid gaat het om de gemiddelde tevredenheid van de bevolking in (het stedelijk deel van) de Randstad en overig Nederland. De Randstad is daarbij beperkt tot negen G31 gemeenten, te weten Amsterdam, Den Haag, Dordrecht, Haarlem, Leiden, Rotterdam, Schiedam, Utrecht en Zaanstad. Het niet-stedelijke deel van de Randstad behoort tot overig Nederland. In beide regio's is een enquête gehouden waarin de respondenten ondermeer is gevraagd naar hun oordeel over een aantal aspecten van het lokale aanbod.

De tevredenheid wordt benaderd door de score van de effectindicator (zie Tabel 4.7). De basis bij de berekening wordt gevormd door het gemiddelde oordeel van de respondenten ten aanzien van zeven aspecten van het lokale aanbod, die worden verondersteld de mate van tevredenheid met het lokale aanbod in belangrijke mate te bepalen. Eerst wordt de score berekend voor de kwantiteit (gemiddelde over de kwantiteitsaspecten) en de kwaliteit (gemiddelde over de kwaliteitsaspecten) van het lokale aanbod, waarna de effectindicator wordt berekend als het gemiddelde van deze twee scores (Agricola *et al.*, 2009).

Uit de nulmeting blijkt dat de tevredenheid in de Randstad lager is dan in overig Nederland. Het verschil tussen beide scores (-0,35) vormt het uitgangspunt voor de monitoring, met als beleidsdoel dat in 2013 de tevredenheid in de Randstad zich op hetzelfde niveau moet bevinden als in overig Nederland. Via de midtermmeting en de eindmeting kan worden nagegaan in hoeverre dit daadwerkelijk wordt gerealiseerd ofwel in welke mate het verschil verdwijnt (doelbereik).

Tabel 4.7 Effectindicator tevredenheid Randstad en overig Nederland (nulmeting)

	Randstad	Overig Nederland	Discrepancie
hoeveelheid groen	3,82	4,24	-0,42
bereikbaarheid	4,03	4,33	-0,30
Indicator kwantiteit	3,93	4,30	-0,37
diversiteit groen	3,16	3,62	-0,46
voorzieningen	3,58	3,76	-0,18
schoonheid	2,89	3,26	-0,37
omgevingsgeluiden	3,53	3,93	-0,40
drukke (aantal mensen)	3,03	3,52	-0,49
Indicator kwaliteit	3,27	3,64	-0,37
Effectindicator (5-puntsschaal)	3,63	3,98	-0,35

(bron: Agricola *et al.*, 2009; tabel 4.7)

Gebruiksmogelijkheden en beperkingen effectindicator

Het doel van monitoring is ontwikkelingen in de tijd te kunnen volgen. Een achterliggend doel is doorgaans deze informatie te gebruiken om waar nodig beleidsmatig bij te sturen. De gebruiksmogelijkheden van de effectindicator richting beleid zijn echter beperkt doordat niet duidelijk is (1) welk lokaal aanbod er precies is beoordeeld en (2) vanuit welk perspectief dit is gebeurd.

De onduidelijkheid over het beoordeelde aanbod heeft twee oorzaken. De eerste is de geografische spreiding van de respondenten binnen de beide regio's (Randstad en overig Nederland), waardoor iedere respondent een ander lokaal aanbod heeft. De tweede oorzaak is dat dit lokale aanbod niet exact is beschreven, maar is aangeduid in termen van reisafstand, waardoor iedere individuele respondent zijn eigen beeld van het lokale aanbod creëert en achteraf niet is na te gaan in hoeverre dit overeenstemt met het feitelijke aanbod. Zo kan bijvoorbeeld een deel van het feitelijke lokale aanbod buiten beschouwing blijven omdat het niet als zodanig is herkend. Er zijn aanwijzingen

dat dit inderdaad het geval was. Zo bleek uit andere vragen dat veel mensen aangaven geen agrarisch gebied binnen hun leefomgeving, d.w.z. binnen een afstand van circa 15 km over de weg, te hebben (Agricola *et al*, 2009, p. 51). Objectief gezien is dit onjuist. Deze onduidelijkheid omtrent het beoordelingsobject heeft ondermeer tot gevolg dat de score van de effectindicator niet aan een specifiek lokaal aanbod kan worden gekoppeld.

De tweede genoemde factor betreft de onduidelijkheid over het perspectief van waaruit het lokale aanbod is beoordeeld. Iedere respondent beoordeelt het lokale aanbod namelijk op basis van de eigen ervaringen en (gebruiks)wensen ten aanzien van het lokale aanbod. Belangrijke bepalende factoren voor het perspectief van een respondent zijn:

- zijn ervaring met het aanbod in de leefomgeving;
- zijn wensen ten aanzien van het gebruik van het lokale aanbod en zijn mogelijkheden (tijd en geld) om deze wensen eventueel elders te vervullen;
- zijn persoonsaspecten, zoals leeftijd, geslacht, fysieke toestand en gezinsfase, en culturele achtergrond, die samenhangt met zaken als etniciteit en opgedane ervaringen.

Daar komt bij dat niet is nagegaan of en in hoeverre de score van de effectindicator een adequate benadering is voor de tevredenheid van de bevolking met het lokale aanbod. Er is niet getoetst in hoeverre de veronderstellingen kloppen dat (1) de zeven beoordeelde aspecten van het lokale aanbod bepalend zijn voor de mate van tevredenheid en (2) dat de twee kwantitatieve aspecten daarbij samen even zwaar meetellen als de vijf kwalitatieve aspecten tezamen.

Voor het gebruik van de effectindicator in zeer enge zin, namelijk uitsluitend de bepaling van de reductie in de discrepantie tussen de scores van de effectindicator in de Randstad en overig Nederland (doelbereik), vormt dit geen probleem, omdat de doelstelling is geformuleerd in termen van de effectindicator. Echter, door de onduidelijkheden is het moeilijk om de betekenis te duiden van zowel de scores van de effectindicator als de discrepantie daartussen. Zo ontbreekt inzicht in de reden waarom de score van de effectindicator hoog dan wel laag is en in wat er zou moeten veranderen om deze score en daarmee, naar verwachting, de tevredenheid te vergroten. De score van de effectindicator biedt derhalve geen handvatten voor een beleid om de discrepantie tussen de Randstad en overig Nederland te verminderen. Beleid kan zijn gericht op het lokale aanbod en/of de bevolking. Bij dit laatste kan ondermeer worden gedacht aan het vergroten van de bekendheid met het reeds bestaande lokale aanbod.

Samenvattend kan worden geconcludeerd dat de effectindicator bruikbaar is voor de bepaling van de mate van doelbereik, maar dat het moeilijk is om de score van de effectindicator te duiden wat de bruikbaarheid bij het bepalen van de doeltreffendheid (effectiviteit) van het (AVP-)beleid in de weg staat. De doeltreffendheid van beleid betreft de mate waarin dat beleid heeft bijgedragen aan het gerealiseerde doelbereik. Om bruikbaar te zijn bij de bepaling van de doeltreffendheid van een beleidsmaatregel in het kader van de AVP, moet de effectindicator kunnen worden gekoppeld aan de beleidsmaatregel, aan het lokale aanbod en aan het perspectief van waaruit dit is beoordeeld en in het verlengde daarvan de bevolking waarop de maatregel is gericht (zie ook Goossen en De Vries, 2005).

Opzet midtermmeting

Vergroten bruikbaarheid effectindicator/monitoring

Om de score van de effectindicator te kunnen duiden en de bruikbaarheid van de indicator te vergroten is inzicht vereist in een aantal factoren. De eerste factor is de verklaringskracht van de effectindicator. Hierbij gaat het erom of en in welke mate de effectindicator een adequate benadering is voor de tevredenheid van de bevolking met

hun lokale aanbod. De tweede, hieraan gerelateerde factor betreft het relatieve belang van de aspecten van het lokale aanbod. De vraag die hierbij aan de orde is, is of de zeven aspecten van het lokale aanbod inderdaad bepalend zijn voor de tevredenheid en wat het relatieve belang is van deze aspecten. De veronderstelling bij de nulmeting is dat de beide kwantitatieve aspecten samen even zwaar wegen als de vijf kwalitatieve aspecten gezamenlijk. Gezien het gelijk veronderstelde relatieve belang binnen een categorie impliceert dit dat het relatieve belang van de kwantitatieve aspecten gelijk is aan 0,25 tegen 0,10 bij de kwalitatieve aspecten.

De derde factor betreft de koppeling van het oordeel over lokaal aanbod aan de locatie en de aard van het aanbod. Bij de locatie gaat het om de rol die de locatie van het aanbod speelt in relatie tot gewenste activiteiten. De afstand tot de woning kan van invloed zijn op de mate waarin lokaal aanbod voor specifiek recreatieve activiteiten wordt of kan worden gebruikt, en daarmee op de tevredenheid. In relatie tot de locatie zijn drie typen activiteiten onderscheiden:

- (1) activiteiten dichtbij huis, zoals het (dagelijkse) ommetje;
- (2) activiteiten vanuit de woning waarbij een relatief grote afstand wordt afgelegd, zoals een fietstocht;
- (3) activiteiten waaraan een verplaatsing voorafgaat, zoals een wandeling in een wat verder weg gelegen bos.

Binnen een straal van 15 kilometer van de woning kunnen alle drie de typen activiteiten aan de orde zijn. Vanwege verschillen in gewenste activiteiten, zal bij de ene respondent de tevredenheid vooral betrekking hebben op aanbod dichtbij huis en bij een andere respondent op aanbod verder weg van de woning. De tevredenheid met het lokale aanbod van de bevolking is het gemiddelde van de tevredenheid van de afzonderlijke respondenten. Dit impliceert dat het relatieve belang dat de respondenten hechten aan de drie typen activiteiten, in combinatie met de mogelijkheden die het lokale aanbod daartoe biedt, mede bepalend zijn voor de mate van tevredenheid met het lokale aanbod. Om het (relatieve) belang van de betekenis van de locatie van lokaal aanbod te kunnen duiden, is inzicht vereist in het oordeel over zowel aanbod dichtbij huis als aanbod verder weg van de woning.

Een pragmatisch en beleidsmatig relevant onderscheid in dit verband is dat tussen aanbod binnen de bebouwde kom en aanbod buiten de bebouwde kom. Doordat de meeste mensen binnen een bebouwde kom wonen, zal het aanbod binnen de bebouwde kom doorgaans dichtbij huis liggen dan het aanbod buiten de bebouwde kom. Daarmee wordt dit onderscheid ook betekenisvol vanuit het perspectief van de beoordelaar. Het wint verder aan waarde doordat het ook om een inhoudelijk ander type aanbod gaat: overwegend parken en plantsoenen versus bos, natuur en agrarisch gebied. Daarnaast suggereren secundaire analyses van WoON 2006-data in ander verband dat mensen het binnenstedelijke aanbod niet sterk hebben meegenomen in hun beoordeling van het totale aanbod, terwijl dit in de vraagstelling zeker niet expliciet wordt uitgesloten (De Vries *et al*, 2010). Door expliciet te vragen naar het oordeel over deze twee categorieën van aanbod, wordt het ook duidelijker *wat* de respondent beoordeelt.

Bij de aard van het lokale aanbod gaat het er om dat het aanbod niet homogeen is, in die zin dat niet elk aanbod even aantrekkelijk is voor iedere afzonderlijke activiteit. In dit verband zijn zes typen recreatief aanbod (veelal landschapstypen) onderscheiden: (1) bos, heide, duin of ander natuurgebied, (2) landelijk gebied of agrarisch gebied, (3) recreatiegebied, (4) zee, meer, plas of rivier, (5) parken in stad of dorp en (6) plantsoen, trapveldje en dergelijke binnen de bebouwde kom. Ten opzichte van de nulmeting is de categorie kleinschalig groen binnen de bebouwde kom (plantsoen, trapveldje et cetera) toegevoegd. Er is gevraagd naar de aanwezigheid van en, bij aanwezigheid, het oordeel over de aantrekkelijkheid van elk van deze zes typen aanbod.

De vierde factor betreft het perspectief van waaruit het lokale aanbod is beoordeeld. Iedere respondent beoordeelt het lokale aanbod op basis van de eigen (gebruiks)wensen en het eigen beeld van het aanbod, waarbij het verschil kan uitmaken of dit beeld berust op eigen ervaringen met of op verwachtingen over het lokale aanbod. Een extra complicatie is dat een deel van het aanbod buiten beschouwing kan blijven omdat het niet als zodanig is herkend. Belangrijke bepalende factoren voor het perspectief van een respondent zijn:

- zijn kennis over en ervaring met het lokale aanbod;
- zijn wensen ten aanzien van het gebruik van het lokale aanbod en zijn mogelijkheden (tijd en geld) om deze wensen lokaal of eventueel elders te vervullen;
- zijn persoonsaspecten, zoals leeftijd, geslacht, fysieke toestand en gezinsfase, en culturele achtergrond, die samenhangt met zaken als etniciteit en opgedane ervaringen.

In het verlengde hiervan speelt de samenstelling van de bevolking een rol bij de tevredenheid met het lokale aanbod. Zowel bij het 'gemiddelde' als de spreiding in de wensen, de mogelijkheden en de kennis en ervaring kunnen er grote verschillen bestaan tussen de bewoners in een gebied, die doorwerken in de tevredenheid met het lokale aanbod.

De vijfde factor betreft de koppeling van de effectindicator aan een beleidsmaatregel om de doeltreffendheid te kunnen bepalen. Hierbij is het van belang om de situatie voor en de situatie na de uitvoering van maatregel in kaart te brengen. Deze waarnemingen zijn noodzakelijk, daarnaast kunnen waarnemingen plaatsvinden tijdens de uitvoering van de beleidsmaatregel. Een gezien de vraagstelling relevante beleidsmaatregel is de fysieke aanpassing van het recreatieve aanbod. Wil de effectindicator bruikbaar zijn bij de bepaling van de doeltreffendheid van zo'n fysieke ingreep, dan moet de betreffende ingreep plaatsvinden binnen het lokale aanbod van alle respondenten in de steekproef. Gezien de omvang (straal 15 kilometer) van het lokale aanbod is dit noch voor de Randstad noch voor overig Nederland een realistische optie, wat impliceert dat de analyse moet worden uitgevoerd voor een kleiner gebied dan die in de standaardmonitoring. Projecten in het kader van het RodS-beleid lijken hiertoe een goede mogelijkheid te bieden (tabel 4.8).

Tabel 4.8 Taakstelling RodS-projecten per 2007 (bron: LNV, 2007)

	taakstelling (hectare)		taakstelling (hectare)
Noord-Holland		Zuid-Holland	
Noorderbos	114	Haaglanden	1294
Spaarnwoude	2200	Midden-Delfland	1691
Haarlemmermeer	1634	IJsselmonde	807
Amstelland	465	Eiland van Dordrecht	400
Diemberbos	203	Zoetermeer-Zuidplas	1545
Noordelijke Vechtstreek	360	Rottemeren	680
Uitbreiding Geestmerambacht	275	VINAC Haaglanden/Rotterdam	540
Amstelgroen	460		6957
Tussen IJmond en Zaanstad	250	Utrecht	
	5961	Noorderpark	125
Gelderland		Groengebied Utrecht-West	825
Lingezege	470	Groenraven-Oost	225
			1175

Via het RodS-beleid (RodS staat voor Recreatie om de Stad) wil het Rijk dagrecreatieve tekorten in de stedelijke omgeving verkleinen door de aanleg van grootschalige recreatiegebieden rond steden in de provincies Noord-Holland, Zuid-Holland, Utrecht en Gelderland (Bijlage 2, brief Verburg aan Tweede Kamer d.d. 29 juni 2009). Een RodS-project betreft de aanleg of aanpassing (uitbreiding) van een grootschalig recreatiegebied in de buurt van een stad met als primaire doel het vergroten van de mogelijkheden voor specifieke buitenactiviteiten. Om de effectiviteit van een RodS-

project te kunnen bepalen, moet worden gekeken naar de verandering bij de bewoners in het verzorgingsgebied van het project, in de tevredenheid met het lokale aanbod voor en na realisatie van het RodS-project, en met name naar dat deel van het verschil dat aan het RodS-project is toe te schrijven (doeltreffendheid). Als verzorgingsgebied van een RodS-project (in het vervolg gemakshalve aangeduid met RodS-gebied), is uitgegaan van een gebied binnen een straal van circa 15 kilometer rond het RodS-project.

Invulling midtermmeting

Bij de opzet van de midtermmeting is expliciet rekening gehouden met de genoemde factoren om de effectindicator te kunnen duiden. Hiermee is beoogd een koppeling te leggen tussen enerzijds het oordeel over het lokale aanbod en anderzijds het beoordeelde lokale aanbod, de respondenten (ervaring en gewenste activiteiten) en de samenstelling van de bevolking. Omdat er gezien de omvang van de beschouwde gebieden tussen de drie metingen (2006, 2010, 2013) naar verwachting geen ingrijpende veranderingen zullen optreden in de samenstelling van de bevolking daarbinnen, is bij (de opzet van) de metingen de meeste aandacht uitgegaan naar het lokale aanbod en de respondenten. Het lokale aanbod is in navolging van de nulmeting (WoON 2006) omschreven als: *'groenvoorzieningen in uw wijdere omgeving. Hiermee bedoelen wij een gebied tot ongeveer 15 kilometer van uw woning (dit is ongeveer 1 uur fietsen, 20 minuten met openbaar vervoer en 15 minuten met een auto), dit beschouwen we als uw leefomgeving.'*

Er zijn drie varianten van de vragenlijst geconstrueerd. De eerste variant (basislijst_oud) betreft de herhaling van de nulmeting en is gericht op de bepaling van de ontwikkeling in de tijd van de effectindicator. Uitgangspunt is dan ook de vragenlijst uit het woononderzoek (WoON 2006, vragen 67-76) om een goede vergelijking met de nulmeting mogelijk te maken. In deze vragenlijst zijn de zeven aspectoordenen op exact dezelfde wijze gevraagd als ten tijde van de nulmeting. Op grond hiervan wordt de waarde van de effectindicator bepaald. Daarna is gevraagd naar een totaal tevredenheidsoordeel. Vervolgens is de tevredenheid afzonderlijk gevraagd voor het aanbod binnen en dat buiten de bebouwde kom. Ook de aanvullende vragen zijn in belangrijke mate hetzelfde als in WoON 2006. Op enkele punten is de vragenlijst hierbij aangevuld met een extra type gebied en additionele activiteiten.

In de tweede variant van de vragenlijst (basislijst_nieuw) is *eerst* gevraagd naar de tevredenheid met a) het totale aanbodgericht en b) het aanbod binnen en buiten de bebouwde kom afzonderlijk. Daarna is gevraagd naar de aspectoordenen, maar dan wel voor het aanbod binnen en dat buiten de bebouwde kom afzonderlijk. Verder is de vragenlijst gelijk aan de eerste variant. Door de tevredenheidsoordenen bij deze variant te vergelijken met die bij de eerste variant, kan het effect van de volgorde van de vragen bepaald worden.

De derde variant is een uitbreiding van tweede variant met vragen die specifiek betrekking hebben op een RodS-project. Het doel betreft de bepaling van het effect van een fysieke ingreep in het recreatieve aanbod op de tevredenheid met het lokale aanbod, waarvoor de midtermmeting als nulmeting fungeert. De aanvullende vragen dienen daarbij om inzicht te krijgen op het recreatieve functioneren van het RodS-project.

De periode tussen midtermmeting en eindmeting is te kort om het volledige proces te kunnen bestrijken van de planning van een (fysieke) ingreep tot en met de realisatie daarvan. Daarom is een gebied gezocht waar het RodS-project al is gepland of in uitvoering is, en naar verwachting voor 2013 grotendeels zal zijn gerealiseerd. Het project Eiland van Dordrecht is gekozen als te analyseren RodS-project. In deze derde vragenlijst is het herin te richten gebied ook zo goed mogelijk omschreven. Alle varianten van de vragenlijst zijn te vinden in bijlage 4.2

De midtermmeting kent tegelijkertijd ook drie doelpopulaties waarvoor betrouwbare uitspraken gewenst zijn:

- bewoners van de Randstad, hier beperkt tot de negen G31-gemeenten van de Randstad;
- bewoners van overig Nederland, inclusief het minder stedelijke deel van de Randstad;
- bewoners van het verzorgingsgebied van het RodS-project 'Eiland van Dordrecht'.

Het genoot de voorkeur om de eerste en tweede variant van de vragenlijst zowel voor de Randstad als voor overig Nederland af te nemen. Dit zou dan bij verschillende steekproeven voor deze twee doelpopulaties gedaan moeten worden, waarmee er in totaal vijf steekproeven nodig zouden zijn: 2x Randstad, 2x overig Nederland, 1x RodS-gebied. Een belangrijke bepalende factor voor het haalbare aantal steekproeven was de kosten van een steekproef. De kosten hangen samen met de lengte van de vragenlijst en het benodigde aantal respondenten. Hoe meer respondenten, hoe betrouwbaarder de uitkomsten. Hoe betrouwbaarder de uitkomsten, hoe eerder kleine verschillen in de tijd toch nog gedetecteerd kunnen worden. In verband met de gewenste hoge betrouwbaarheid, is het benodigde aantal respondenten op 750 gezet. In samenhang met het beschikbare budget bleken toen slechts vier steekproeven te kunnen worden gerealiseerd. Er is voor gekozen om de combinatie Randstad met oude basislijst te laten vervallen (zie tabel 4.9).

Tabel 4.9 Opzet midtermmeting

\Vragenlijst Steekproef \	Basislijst-oud (aspectoordelen eerst)	Basislijst-nieuw (totaaloordeel eerst)	Extra RodS-vragen
Randstad	--	X	--
Overig NL	X	X	--
RodS-gebied	--	X	X

Respons

Voor alle steekproeven is uitgegaan van een response van minimaal 750 respondenten. De steekproeven zijn getrokken uit de leden van het Telepanel van GfK. Wat betreft de steekproeven is nog een punt van aandacht dat de RodS-steekproef overlapt met de andere twee gebieden. Er is voor gekozen om eerst de steekproeven voor Randstad en overig Nederland te trekken, en daarna pas die voor het RodS-gebied. Dit om te voorkomen dat alle panelleden uit een vrij klein gebied al deel zouden uitmaken van de RodS-steekproef, en daarmee de representativiteit van de andere twee steekproeven zou verminderen. De deelnamebereidheid onder de panelleden was groot (zie tabel 4.10). De wijze van afname betreft een internetenquête. De enquêtes zijn uitgevoerd in de maand juni 2010. Zie bijlage 4.3 voor de onderzoeksverantwoording van GfK.

Tabel 4.10 Respons per steekproef

Steekproef	Bruto	Netto	Respons
S1 Randstad	1100	805	73%
S2 Overig Nederland	1100	833	76%
S3 Overig Nederland	1100	848	77%
S4 Verzorgingsgebied 'Eiland van Dordrecht'	1100	827	75%
Totaal	4400	3313	75%

Er is door GfK een wegingsfactor meegeleverd op grond van leeftijd en geslacht. Het toepassen van deze wegingsfactor bleek tot nauwelijks andere resultaten te leiden. Dit betekent dat ofwel de steekproef op zich al redelijk representatief was ten aanzien van leeftijd en geslacht, ofwel dat de kenmerken leeftijd en geslacht weinig invloed hadden op de gegeven oordelen. Er is voor gekozen om de wegingsfactor niet toe te passen bij de analyses.

Uit een eerste analyse bleek dat er in alle steekproeven bij sommige respondenten sprake was van inconsistentie in de antwoorden ten aanzien van de effectindicator (aspectoordelen) en het tevredenheidsoordeel. Die respondenten waarbij met zekerheid sprake is van inconsistentie, en dat is het geval als de score van de tevredenheid gelijk is aan 1 (laagste niveau) en alle oordelen voor de aspecten gelijk zijn aan 4 of 5 (d.w.z. na hercodering; dan zijn dit de meest positieve scores), zijn in de analyses buiten beschouwing gelaten.

Analyses met focus Randstad – overig Nederland

Eerst worden de resultaten van de midtermmeting in het kader van de monitoring besproken. Daarna vindt een nadere analyse van de steekproeven plaats. Dit betreft achtereenvolgens:

- de invloed van de volgorde in de vraagstelling op het oordeel over het lokale aanbod;
- de verklaringskracht van de effectindicator;
- het relatieve belang van de aspecten van het lokale aanbod;
- de invloed van de locatie van het aanbod op de tevredenheid;
- de invloed van het gebruik van het lokale aanbod op de tevredenheid.

Een aantal analyses is alleen uitgevoerd voor de Randstad en overig Nederland, omdat de steekproef van het RodSgebied zowel respondenten uit de Randstad bevat als uit overig Nederland en dan met name uit de niet-verstedelijkte Randstad.

Ontwikkeling effectindicator en discrepantie

De score van de effectindicator voor overig Nederland is het referentieniveau voor de Randstad, waarbij het verschil tussen de midtermmeting en de nulmeting de ontwikkeling tussen 2006 en 2010 weergeeft (Tabel 4.11). Gezien de afname van de score van de effectindicator kan worden gesproken van een negatieve ontwikkeling. Niet alleen voor de effectindicator is de ontwikkeling negatief, ook bij bijna alle aspecten is er sprake van een negatieve ontwikkeling. Alleen bij drukte en schoonheid is de beoordeling bij de midtermmeting hoger dan bij de nulmeting. NB: deze cijfers betreffen alleen overig Nederland.⁶

Tabel 4.11 Ontwikkeling effectindicator voor het totale lokale aanbod*

	Overig Nederland	
	nulmeting 2006	midtermmeting 2010
effectindicator	3,98	3,89
hoeveelheid groen	4,24	4,13
bereikbaarheid	4,33	4,31
kwantiteit	4,30	4,22
diversiteit groen	3,62	3,56
voorzieningen	3,76	3,67
schoonheid	3,26	3,29
omgevingsgeluiden	3,93	3,77
drukke (aantal mensen)	3,52	3,55
kwaliteit	3,64	3,57

* oordeel op een schaal van 1 (negatief) tot 5 (positief)

Naast de ontwikkeling van het referentieniveau is de ontwikkeling van de discrepantie aan de orde. De vraag in dit verband is in hoeverre de Randstad de ontwikkeling van overig Nederland volgt, zowel wat betreft de effectindicator als wat betreft de aspectoordelen die daaraan ten grondslag liggen. Dit moet gebeuren

⁶ De veronderstelling bij de vergelijking van nulmeting en midtermmeting is dat in beide gevallen de steekproef representatief is voor de bevolking in overig Nederland. Hierbij is in geen van beide gevallen gekeken naar representativiteit in ruimtelijk opzicht, oftewel de ruimtelijke spreiding van de steekproef binnen de regio 'overig Nederland'. Zie ook Agricola *et al* (2009, pp. 53-55).

aan de hand van de scores van de effectindicator binnen en buiten de bebouwde kom. Omdat bij de andere steekproeven (dan de herhaling van de nulmeting) niet is gevraagd naar het oordeel over de aspecten voor het totale lokale aanbod, wordt in eerste instantie gekeken naar de effectindicatoren voor het lokale aanbod binnen en buiten de bebouwde kom (tabel 4.12).

Tabel 4.12 Vergelijking aspecten en effectindicator voor de twee gebieden (midterm meting)

	Binnen bebouwde kom			Buiten bebouwde kom		
	Overig Nederland	Randstad	discrepanantie*	Overig Nederland	Randstad	discrepanantie*
effectindicator	3,72	3,45	-0,27	3,96	3,65	-0,31
hoeveelheid groen	3,66	3,43	-0,23	4,20	3,91	-0,29
bereikbaarheid	4,39	4,20	-0,19	4,32	3,95	-0,37
kwantiteit	4,03	3,82	-0,21	4,26	3,94	-0,32
diversiteit	3,62	3,36	-0,26	3,62	3,36	-0,26
voorzieningen	3,62	3,40	-0,22	3,66	3,52	-0,14
schoonheid	2,85	2,71	-0,14	3,57	3,27	-0,30
omgevingsgeluiden	3,48	3,10	-0,38	3,89	3,50	-0,39
aantal mensen	3,38	2,86	-0,52	3,48	3,08	-0,40
kwaliteit	3,40	3,09	-0,31	3,65	3,35	-0,30

* cursieve discrepantie is groter dan de betreffende discrepantie bij de nulmeting

Vergelijking met tabel 4.7 laat zien dat zowel binnen als buiten de bebouwde kom de discrepanties nu kleiner zijn dan de overeenkomstige discrepanties voor de gehele leefomgeving bij de nulmeting. Uitzonderingen zijn binnen de bebouwde kom het aantal mensen (drukte) en de voorzieningen, en buiten de bebouwde kom de bereikbaarheid. De discrepanties bij de effectindicator zijn binnen (-0,27) en buiten (-0,31) de bebouwde kom kleiner dan de discrepantie (-0,35) bij de nulmeting. Dit roept de verleiding op om te concluderen dat het verschil tussen Randstad en overig Nederland is afgenomen. Maar tegelijkertijd laat tabel 4.12 ook zien dat de effectindicator voor het aanbod buiten de bebouwde kom in beide regio's positiever uitvalt dan het oordeel voor het aanbod binnen de bebouwde kom. Daarmee is de discrepantie tussen Randstad en overig Nederland qua effectindicator voor het *totale* aanbod ook afhankelijk van het relatieve belang van het aanbod binnen en buiten de bebouwde kom bij de beoordeling van het totale aanbod. De vraag is dan of dit relatieve belang in de Randstad en in overig Nederland gelijk is. Hier komen we straks op terug.

Invloed volgorde vraagstelling op gemeten tevredenheid

Eerder is gesteld dat het antwoord op de vraag naar de tevredenheid over het aanbod, bij wijze van totaaloordeel, beïnvloed zou kunnen worden door voorafgaande vragen. Als eerst aspectoordelen zijn gegeven, lijkt de kans groot dat de respondent deze aspecten, en zijn beoordeling ervan, mee laat wegen in zijn totaaloordeel. Het totaaloordeel wordt dan deels gestuurd door de eerdere aspectoordelen. Bij een omgekeerde vraagvolgorde is dit niet mogelijk: de respondent is dan aangewezen op zijn eigen invulling van het begrip 'tevredenheid'. Is de volgorde van de vragen nu inderdaad van invloed op de gemeten tevredenheid? Bij de herhaling van de nulmeting is eerst gevraagd naar het oordeel over de verschillende aspecten. Pas daarna zijn de nieuwe vragen naar tevredenheid met respectievelijk het totale lokale aanbod en het lokale aanbod binnen en buiten de bebouwde kom gesteld. Bij de overige steekproeven zijn de tevredenheidvragen aan het begin van de vragenlijst opgenomen, om de mogelijke sturende invloed van de aspectoordelen te voorkomen.

De analyse van de invloed van de volgorde van de vragen kan alleen uitgevoerd worden voor overig Nederland (zie tabel 4.9). Zij is uitgevoerd met de (verdelingsvrije) Mann-Whitney Test (Field, 2005, blz.522 e.v.). Bij deze toets is sprake van statistisch significante verschillen tussen twee verdelingen ($p < 0,05$) als de absolute waarde van de met deze toets berekende toetsgrootte (de Z-waarde) groter is dan 1,96. De

tevredenheid blijkt dan significant te verschillen tussen de twee volgordes (tabel 4.13). Dit geldt zowel bij het totale lokale aanbod als bij het lokale aanbod binnen en buiten de bebouwde kom. Het oordeel over de tevredenheid valt systematisch lager uit als eerst is gevraagd naar het oordeel over de aspecten.

Tabel 4.13 Toets op effect van de volgorde van vragen op de tevredenheid met het lokale aanbod (alleen voor overig Nederland).

	eerst aspecten, dan tevredenheid	eerst tevredenheid, dan aspecten	Z-waarde
tevredenheid totale lokale aanbod	3,78	4,06	-6,591
tevredenheid binnen bebouwde kom	3,38	3,65	-5,279
tevredenheid buiten bebouwde kom	4,03	4,20	-3,165

Verklaringskracht effectindicator

De verklaringskracht van de effectindicator geeft aan in hoeverre deze berekende tevredenheid van respondenten met het lokale aanbod overeenstemt de tevredenheid als daar rechtstreeks naar is gevraagd. Ofwel in hoeverre de effectindicator een goede benadering geeft van de (gemiddelde) tevredenheid van de bevolking met het lokale aanbod. Inzicht in de mate van overeenstemming tussen effectindicator en tevredenheid biedt de mogelijkheid de effectindicator uit de nulmeting te relateren aan de rechtstreeks gemeten tevredenheid bij de midtermmeting en de eindmeting, wat de bruikbaarheid van de totale set van monitoringsgegevens vergroot.

Een eerste analyse van de verklaringskracht bestaat uit de toets of het verschil in de (berekende) score voor de effectindicator en het oordeel over de tevredenheid statistisch significant van nul verschilt en de bepaling van het percentage van de variantie in de gemeten tevredenheid die door de score van de effectindicator kan worden verklaard. De analyse van de verklaringskracht is voor alle vier de steekproeven uitgevoerd. Bij de herhaalde nulmeting betreft dit het totale lokale aanbod, bij de andere drie steekproeven het aanbod binnen en buiten de bebouwde kom.

Voor de beantwoording van de vraag of de effectindicator een goede benadering geeft, is getoetst of het verschil in de (berekende) score voor de effectindicator en het oordeel over de tevredenheid statistisch significant van nul verschilt. Hiertoe is de zogenaamde 'paired-samples t-test' (Field, 2005, blz. 292 e.v.) uitgevoerd. De vuistregel daarbij is dat het verschil statistisch significant is als de absolute waarde van de t-waarde groter is dan twee. De toets is uitgevoerd voor het totale lokale aanbod en het lokale aanbod binnen en buiten de bebouwde kom (tabel 4.14).

Tabel 4.14 Verschil tussen tevredenheid en effectindicator*

	totale lokale aanbod		binnen bebouwde kom		buiten bebouwde kom	
	gemiddelde	t-waarde	gemiddelde	t-waarde	gemiddelde	t-waarde
Overig Nederland (herhaling nulmeting)						
tevredenheid	3,7820					
effectindicator	3,8947					
verschil	-0,11267	-4,321				
Overig Nederland						
tevredenheid			3,6765		4,2043	
effectindicator			3,7185		3,9581	
verschil			-0,04198	-1,471	0,24619	9,434
Randstad						
tevredenheid			3,5584		4,0525	
effectindicator			3,4615		3,6507	
verschil			0,09688	3,256	0,40182	12,634
RodS-gebied						
tevredenheid			3,4934		4,0189	
effectindicator			3,5599		3,7137	
verschil			-0,06658	-2,291	0,30512	10,231

* Paired samples t-test, vuistregel verschil is statistisch significant als t-waarde >2 of <-2

De toets geeft aan dat het verschil tussen de scores voor de tevredenheid en de effectindicator in op één na alle gevallen statistisch significant is. De uitzondering betreft het verschil in de scores binnen de bebouwde kom bij overig Nederland (t-waarde is -1,47). Binnen de bebouwde kom is het beeld in iedere steekproef anders (niet-significant, positief, negatief). Buiten de bebouwde kom is het beeld stabiel in die zin dat het tevredenheidoordeel systematisch hoger uitvalt dan de indexwaarde. Voor het totale lokale aanbod daarentegen valt het tevredenheidoordeel lager uit dan de effectindicator. Een mogelijke oorzaak hiervan is de volgorde van de vraagstelling, waardoor de tevredenheid bij de herhaling van de nulmeting lager uitvalt dan in de andere steekproeven (zie tabel 4.13, toets op effect van volgorde).

Gezien de significante verschillen is het duidelijk dat de absolute score van de effectindicator niet een op een overeenkomt met de tevredenheid. Daarom is het interessant om na te gaan in welke mate de effectindicator bijdraagt aan de verklaring van de variantie in de tevredenheid. Bij de nulmeting is impliciet verondersteld dat er sprake is van een lineaire relatie tussen tevredenheid en effectindicator, waarbij de constante term gelijk is aan nul. De toets op het verschil tussen beide variabelen geeft aan dat dit laatste op respondentniveau niet opgaat (tabel 4.14).

Het zou echter nog steeds zo kunnen zijn dat er een lineaire relatie bestaat tussen de effectindicator en het tevredenheidoordeel. In dat geval zouden de verschillen in tevredenheid tussen Randstad en overig Nederland nog wel goed kunnen worden weergegeven door de effectindicator. Via lineaire regressie kan worden bepaald in welke mate de effectindicator bijdraagt aan de (verklaring van de) variantie in de tevredenheid. De aangepaste gekwadrateerde correlatiecoëfficiënt (adjusted R²) bij de lineaire regressie is hiervoor een goede maat (tabel 4.15). De verklaarde variantie varieert over de steekproeven en per steekproef tussen de situatie binnen en buiten de bebouwde kom.

De bijdrage van de effectindicator wordt weergegeven door de geschatte coëfficiënt. Binnen de bebouwde kom is deze groter is dan één en buiten de bebouwde kom kleiner dan één, wat deels wordt gecompenseerd door een al dan niet significante negatieve respectievelijk positieve constante term. De schatting voor de herhaalde nulmeting is niet zondermeer vergelijkbaar met de overige coëfficiënten vanwege het effect van de volgorde van de vragen op het tevredenheidoordeel en het feit dat het hier oordelen over het totale lokale aanbod betreft. Wel is duidelijk dat het percentage verklaarde variantie met 35% hier niet hoger ligt dan bij de volgorde waarin de tevredenheidoordelen eerst worden gegeven en binnen en buiten de bebouwde kom uitgesplitst zijn.

Tabel 4.15 Lineaire regressie tevredenheid met effectindicator als verklarende variabele*

	adjusted R ²	percentage	constante term	coëfficiënt effectindicator	N
totale lokale aanbod					
overig Nederland (herhaalde nulmeting)	0,351	35%	-0,295 (-1,483)	1,047 (20,683)	789
binnen bebouwde kom					
overig Nederland	0,349	35%	-0,376 (-1,835)	1,090 (19,963)	742
Randstad	0,432	43%	-0,383 (-2,267)	1,139 (23,686)	736
RodSgebied	0,371	37%	-0,284 (-1,546)	1,061 (20,809)	754
buiten bebouwde kom					
overig Nederland	0,340	34%	0,489 (2,565)	0,939 (19,662)	749
Randstad	0,315	32%	0,550 (2,755)	0,959 (17,768)	686
RodSgebied	0,323	32%	0,466 (2,4345)	0,957 (18,792)	742

* t-waarde tussen haakjes; vuistregel: coëfficiënt is statistisch significant als t-waarde >2 of <-2

De verklaarde variantie varieert van 32% tot 43%. De verklaringskracht buiten de bebouwde kom valt lager wat uit dan in de beide andere gevallen. Maar deze uitkomsten betekenen sowieso dat meer dan de helft van de variantie in een tevredenheidoordeel op individueel niveau niet kan worden 'verklaard' vanuit de bijbehorende effectindicator. Nu geldt dat bij de berekening van de effectindicator op voorhand een bepaalde weging van de aspectoordelen heeft plaatsgevonden. De vraag is wat er gebeurt als deze a priori weging wordt vervangen door een achteraf empirisch vastgestelde optimale weging. Neemt de verklaringskracht (aanzienlijk) toe als de effectindicator wordt opgesplitst in de samenstellende delen, met een vrij te bepalen weging?

Bepaling van het relatieve belang van de aspecten

De effectindicator is het gemiddelde van de indicatoren voor de kwantiteit en de kwaliteit, die op hun beurt de gemiddelden zijn van respectievelijk de kwantitatieve en de kwalitatieve aspecten. Impliciet is hiermee de relatieve bijdrage van de indicatoren en aspecten vastgelegd. Doordat de effectindicator het gemiddelde is, wegen de kwantitatieve en de kwalitatieve indicator even zwaar. Als nog verder wordt gedesaggregeerd is het relatieve belang van de beide kwantitatieve aspecten gelijk gesteld aan 0,25 en dat van de vijf kwalitatieve aspecten gelijk aan 0,10.

Tabel 4.16 Schattingen tevredenheid voor herhaalde nulmeting overig Nederland*

	tevredenheid	tevredenheid
omvang steekproef	789	789
adjusted R²	0,351	0,384
N	789	789
constante	-0,275 (-1,371)	0,081 (0,397)
indicator kwantiteit	0,479 (8,068)	
hoeveelheid groen		0,204 (4,543)
bereikbaarheid		0,188 (4,155)
indicator kwaliteit	0,570 (9,183)	
diversiteit		0,227 (5,976)
voorzieningen		0,151 (4,057)
schoonheid		0,123 (3,329)
omgevingsgeluiden		0,115 (3,879)
aantal mensen		-0,044 (-1,525)

* t-waarde tussen haakjes, vuistregel statistisch significant als t-waarde >2 of <-2

Als de effectindicator wordt gedesaggregeerd tot de kwantitatieve en kwalitatieve indicator, of tot de afzonderlijke aspecten, kan via lineaire regressie het veronderstelde relatieve belang van de componenten worden getoetst (tabel 4.16, 4.17 en 4.18). De geschatte coëfficiënt van een variabele geeft de bijdrage van deze variabele aan de tevredenheid weer en daarmee het relatieve belang van de betreffende variabele (indicator respectievelijk aspect). Een kanttekening is dat vanwege onderlinge samenhang tussen de verklarende variabelen (multicollineariteit) voorzichtigheid is geboden bij de interpretatie van de geschatte coëfficiënten. Naarmate voorspellers onderling meer samenhangen, worden ze uitwisselbaarder. Hierdoor kan de regressiecoëfficiënt⁷ minder goed als een indicatie van het relatieve belang worden geïnterpreteerd.

⁷ Gerapporteerde regressiecoëfficiënten zijn ruwe gewichten (B-waarden). Omdat de antwoordschaal voor alle variabelen hetzelfde is, zijn deze in dit geval toch geschikt voor een onderlinge vergelijking van de gewichten.

Bij de herhaalde nulmeting voor het totale lokale aanbod, lijkt de veronderstelling over het gelijke relatieve belang van de indicatoren kwantiteit en kwaliteit niet helemaal op te gaan. Het lijkt erop dat het relatieve belang van de indicator kwaliteit iets groter is, gezien de geschatte waarde (0,48 versus 0,57) van de coëfficiënten. Anderzijds wijst de gelijkblijvende correlatiecoëfficiënt erop dat deze opsplitsing weinig extra informatie en daarmee extra verklaringskracht heeft opgeleverd. Dit geldt niet voor de verdere opsplitsing naar aspecten, waarbij de verklaringskracht toeneemt (naar 38%) en de verschillen tussen de geschatte coëfficiënten redelijk groot zijn, met name bij de kwalitatieve aspecten.

De geschatte coëfficiënten van de kwantitatieve aspecten (afgerond 0,20 en 0,19) zijn nagenoeg gelijk en lager dan het veronderstelde relatieve belang (0,25), wat overigens overeenstemt is met het geschatte kleinere (dan 0,50) relatieve belang van de indicator kwantiteit. Bij de kwalitatieve aspecten valt de geschatte waarde op van de bijdrage van het aspect 'aantal mensen' (-0,04). De waarde bij de overige kwalitatieve aspecten is significant en hoger dan de veronderstelde bijdrage (0,10), waarbij vooral diversiteit (0,23) een relatief grote bijdrage levert. Dat het aspect 'aantal mensen' niet bijdraagt, komt niet door een sterke overlap met de andere aspecten: de hoogste onderlinge correlatie is in dit geval $r = 0,18$ (met omgevingsgeluiden).

Tabel 4.17 Schattingen voor de tevredenheid binnen bebouwde kom*

	Overig Nederland		Randstad		RodS-gebied	
adjusted R²	0,353	0,403	0,432	0,476	0,371	0,397
N	742	742	736	736	754	754
constante	-0,343 (-1,677)	0,140 (0,653)	-0,370 (-2,183)	0,158 (0,0881)	-0,272 (-1,486)	0,257 (1,275)
indicator kwantiteit binnen bebouwde kom	0,650 (12,382)		0,609 (12,255)		0,669 (12,438)	
hoeveelheid groen binnen bebouwde kom		0,476 (12,087)		0,440 (12,407)		0,434 (11,339)
bereikbaarheid binnen bebouwde kom		0,099 (2,248)		0,099 (2,548)		0,152 (3,418)
indicator kwaliteit binnen bebouwde kom	0,410 (6,453)		0,516 (8,167)		0,359 (5,626)	
diversiteit		0,142 (3,691)		0,108 (2,737)		0,090 (2,349)
voorzieningen binnen bebouwde kom		-0,021 (-0,563)		0,078 (2,497)		0,058 (1,638)
schoonheid binnen bebouwde kom		0,205 (5,444)		0,206 (5,484)		0,124 (3,229)
omgevingsgeluiden binnen bebouwde kom		0,102 (3,770)		0,111 (3,901)		0,104 (3,426)
aantal mensen binnen bebouwde kom		-0,011 (-0,374)		-0,025 (-0,911)		-0,034 (-1,144)

* t-waarde tussen haakjes

De resultaten van de regressies voor het lokale aanbod binnen en buiten de bebouwde kom geven aan dat de verklaringskracht toeneemt als wordt geschat voor indicatoren of aspecten. Echter, de verklaarde variantie blijft in alle gevallen onder de 50%. Dit percentage is redelijk vergelijkbaar met de resultaten van een eerdere soortgelijke regressieanalyse voor het oordeel over de aantrekkelijkheid van het landschap rondom de woonplaats. Ook daar is gekeken in hoeverre dit totaaloordeel kon worden teruggevoerd op een aantal aspectoordelen. Op individueel niveau bleek de verklaarde variantie daar 55% te zijn (De Vries & Van Kralingen, 2002). In bijna alle gevallen is de

bijdrage (geschatte coëfficiënt) van de indicator kwantiteit nu groter dan die van de indicator kwaliteit, waarbij met name binnen de bebouwde kom het verschil in bijdrage aanzienlijk is.

Tabel 4.18 Schattingen voor de tevredenheid buiten bebouwde kom*

	overig Nederland		Randstad		RodSgebied	
R² (adjusted R²)	0,340	0,360	0,316	0,346	0,322	0,360
N	749	749	686	686	742	742
constante	0,496 (2,599)	0,623 (3,268)	0,616 (2,964)	0,686 (3,397)	0,454 (2,359)	0,628 (3,187)
indicator kwantiteit buiten bebouwde kom	0,508 (10,067)		0,540 (10,231)		0,446 (8,264)	
hoeveelheid groen buiten bebouwde kom		0,317 (7,696)		0,439 (9,995)		0,308 (7,226)
bereikbaarheid buiten bebouwde kom		0,133 (3,280)		0,093 (2,337)		0,111 (2,673)
indicator kwaliteit buiten bebouwde kom	0,423 (7,142)		0,389 (5,298)		0,521 (7,827)	
diversiteit		0,123 (3,107)		0,133 (3,036)		0,118 (2,784)
voorzieningen buiten bebouwde kom		0,062 (1,855)		0,079 (1,777)		0,054 (1,481)
schoonheid buiten bebouwde kom		0,157 (4,731)		0,075 (1,7082)		0,173 (4,137)
omgevingsgeluiden buiten bebouwde kom		0,113 (4,083)		0,096 (2,788)		0,121 (3,692)
aantal mensen buiten bebouwde kom		-0,000 (-0,009)		-0,003 (-0,080)		0,037 (1,307)

* t-waarde tussen haakjes

De verklaringskracht is nog het grootst voor de situatie binnen de bebouwde kom. Binnen de bebouwde kom geldt verder dat de geschatte constante term en de coëfficiënten van de kwantitatieve aspecten redelijk overeenstemmen tussen de drie steekproeven. Daarbij is de coëfficiënt van de hoeveelheid groen aanzienlijk groter dan die van bereikbaarheid. Dit is begrijpelijk als we aannemen dat de meeste mensen binnen een bebouwde kom wonen, waarmee de bereikbaarheid van het binnenstedelijke aanbod doorgaans goed zal zijn, zeker in vergelijking tot die van het buitenstedelijke aanbod. Bij de kwalitatieve aspecten blijkt binnen de bebouwde kom schoonheid de grootste bijdrage te leveren en voorzieningen de kleinste, met dien verstande dat de bijdrage van het aantal mensen niet significant (en negatief) is. Uitgezonderd schoonheid schommelen de coëfficiënten van de bijdragende aspectoorden rond de veronderstelde waarde van 0,10. Dat de bijdrage van het aantal mensen niet significant is, stemt overeen met de situatie bij de analyse van de oordelen over het totale aanbod (tabel 4.16).

De situatie ten aanzien van de kwantitatieve aspecten buiten de bebouwde kom is redelijk vergelijkbaar met die binnen de bebouwde kom, zij het dat het relatieve belang van de hoeveelheid groen, uitgezonderd in de Randstad, kleiner is. Bij de kwalitatieve aspecten schommelen omgevingsgeluiden en diversiteit rond de veronderstelde 0,10 en zijn het aantal mensen en de voorzieningen niet significant. Het relatieve belang van het aspect 'schoonheid' is in de Randstad niet significant en in de overige steekproeven ongeveer 0,16.

Geconcludeerd kan worden dat het opsplitsing van de effectindicator in de afzonderlijke aspecten de verklaringskracht vergroot. De verklaringskracht voor de tevredenheid met het aanbod binnen de bebouwde kom (circa 40%) is groter dan die voor het aanbod buiten de bebouwde kom (circa 35%). Die voor het totale lokale aanbod ligt hier tussenin (38%). Bij de kwalitatieve aspecten valt op dat de bijdrage van het aantal mensen niet-significant is en bijna altijd een negatief teken heeft. Ook bij het aspect voorzieningen is de coëfficiënt vaak niet-significant, indien gevraagd voor binnen- en buitenstedelijk aanbod afzonderlijk. Voor het totaalaanbod draagt de beoordeling van de voorzieningen wel positief bij.

Een mogelijke verklaring voor de ontbrekende bijdrage van het aantal mensen is dat er verschillende recreatiemotieven zijn, waarvan bij sommige (zoals gezelligheid) drukte positief wordt gewaardeerd terwijl bij andere (zoals natuur verkennen) drukte juist negatief wordt gewaardeerd. Een andere mogelijke verklaring is dat mensen bij de beoordeling van het aanbod vooral naar het fysiek aanwezige aanbod kijken en de intensiteit van het gebruik ervan buiten beschouwing laten. Strikt genomen is dit ook geen puur aanbodkenmerk. Deze gebruikintensiteit kan dan overigens nog wel van belang zijn voor de recreatieve ervaring.

Als de analyse wordt toegespitst op de Randstad en overig Nederland, is het eerste wat opvalt dat de verklaringskracht van de aspectoorden binnen de bebouwde kom voor de Randstad groter is dan voor overig Nederland (48% versus 40%); dit geldt niet voor buiten de bebouwde kom (35% versus 36%). Ook valt op dat zowel binnen als buiten de bebouwde kom het relatieve belang van de hoeveelheid groen veel groter dan dat van de bereikbaarheid, dit in tegenstelling tot bij de beoordeling van het totale lokale aanbod, waar het relatieve belang van beide kwantitatieve aspecten niet heel veel verschilt. Bij de kwalitatieve aspecten is er binnen de bebouwde kom een grote mate van overeenstemming, met als uitzondering de voorzieningen die in overig Nederland negatief en niet-significant zijn en in de Randstad positief en significant zijn. Buiten de bebouwde kom zijn de verschillen iets groter. Bij de kwalitatieve aspecten betreft dit het aspect schoonheid, dat in de Randstad niet significant bijdraagt en in overig Nederland de grootste bijdrage (0,17) levert van de kwalitatieve aspecten. Bij de kwantitatieve aspecten blijft de hoeveelheid groen het belangrijkste, maar is de bijdrage ervan in de Randstad (0, 44) groter dan in overig Nederland (0, 32).

Koppeling oordeel aan locatie

De geconstateerde verschillen tussen het relatieve belang van de aspecten voor de tevredenheid met het lokale aanbod binnen en dat buiten de bebouwde kom, zijn een eerste aanwijzing dat dit een zinvol onderscheid is bij het duiden van de effectindicator/tevredenheid. In deze paragraaf gaan we nader op dit onderscheid naar locatie in. Ten aanzien van de tevredenheid met het lokale aanbod blijkt dan dat alle steekproeven hetzelfde patroon vertonen, namelijk dat de tevredenheid met het aanbod buiten de bebouwde kom groter is dan dat binnen de bebouwde kom, met de tevredenheid met het totale lokale aanbod daartussenin (tabel 4.19).

Tabel 4.19 *Tevredenheid met het recreatieaanbod*

	Overig Nederland		Randstad	RodS-gebied
	herhaling nulmeting*			
hele leefomgeving	3,78	4,06	3,82	3,80
binnen bebouwde kom	3,38	3,68	3,56	3,49
buiten bebouwde kom	4,03	4,20	4,06	4,02

* andere volgorde vragen

Opvallend is dat het verschil tussen overig Nederland en de Randstad in de tevredenheid binnen de bebouwde kom statistisch niet significant is (Tabel 4.20); de overige verschillen zijn wel significant. Verder valt op dat het verschil tussen Randstad en overig Nederland bij het oordeel over het totale aanbod aanzienlijk groter is dan bij

de oordelen over het aanbod binnen en buiten de bebouwde kom afzonderlijk. Ten aanzien van het laatste resultaat kan het volgende opgemerkt worden. Als het totale aanbod wordt opgesplitst in twee delen, dan ligt het in de rede dat het oordeel over dit totale aanbod een gewogen combinatie is van de oordelen over die afzonderlijke delen. Omdat alle drie de tevredenheidsoordelen bekend zijn, kunnen deze gewichten worden bepaald. Ter wille van de vergelijkbaarheid van de twee regio's is dit alleen gedaan voor de steekproeven waarbij de tevredenheidsoordelen voorafgaand aan de aspectoordelen zijn gevraagd. Het blijkt dan dat bij Randstedelingen het aanbod binnen de bebouwde kom vrijwel even zwaar meeweegt als het aanbod buiten de bebouwde kom, namelijk voor 48%. Bij inwoners van overig Nederland weegt het aanbod binnen de bebouwde kom maar voor ongeveer een kwart mee in het oordeel over het totale aanbod, namelijk voor 27%.

Tabel 4.20 Toets statistische significantie verschillen in tevredenheid*

	Randstad	Overig Nederland	Z-waarde
hele leefomgeving	3,82	4,06	-5,156
binnen bebouwde kom	3,56	3,68	-1,423
buiten bebouwde kom	4,06	4,20	-3,121

* Man-Whitney test , vuistregel Z-waarde groter 2 of kleiner -2

De conclusies zijn dan dat het voor 2010 (midterm) geconstateerde verschil in de rechtstreeks gevraagde tevredenheid over het totale recreatieaanbod tussen de Randstad en overig Nederland vooral veroorzaakt lijkt te worden doordat:

- het aanbod binnen de bebouwde kom lager wordt gewaardeerd dan het aanbod buiten de bebouwde kom en
- het aanbod binnen de bebouwde kom bij Randstedelingen zwaarder meetelt in het totaaloordeel dan bij inwoners in overig Nederland.

Ten aanzien van de laatste conclusie kan worden opgemerkt dat dit verschil in gewicht niet onredelijk lijkt, vanuit de gedachte dat Randstedelingen waarschijnlijk meer aanbod binnen de bebouwde kom hebben dan inwoners van overig Nederland en dat voor hen het aanbod buiten de bebouwde kom gemiddeld verder van huis zal liggen dan voor inwoners van overig Nederland. Maar ook andere factoren kunnen hierbij een rol spelen, zoals verschillen in behoeften en wensen.

Gegeven de wens tot het vaststellen van veranderingen in de tijd, kunnen we nu een poging doen om, gebaseerd de indexscores voor binnen en buiten de bebouwde kom afzonderlijk, tot een indexscore voor het totale aanbod ten tijde van de midtermmeting te komen. Hiervoor gebruiken we dan de bij tevredenheid gevonden gewichten voor binnen en buiten de bebouwde kom.

Een vergelijking van de indexwaarden voor nulmeting en midterm-meting gaat daarmee uit van twee aannamen:

- de weging zoals gevonden bij de tevredenheidsoordelen mag worden toegepast op de indicatorwaarden voor binnen en buiten de bebouwde kom;
- het feit dat de aspectoordelen ná de tevredenheidsoordelen zijn gevraagd, heeft geen invloed op de grootte van *het verschil* tussen Randstad en overig Nederland.

Onder deze aannamen kan worden geconcludeerd dat het verschil in tevredenheid eigenlijk niet is veranderd, en zeker niet kleiner is geworden: -0,36 versus -0,35 ten tijde van de nulmeting.

De absolute indexwaarden verschillen wel. In tabel 4.21 is te zien dat de indicatorwaarde aanzienlijk hoger ligt als de aspectoordelen over het totale aanbod en vooraf aan de tevredenheidsoordelen zijn gevraagd: 3,89 versus 3,58 bij achteraf over binnen en buiten de bebouwde kom afzonderlijk. Met name de uitsplitsing naar binnen en buiten de bebouwde kom kan ons inziens bijdragen aan lager uitvallende

aspectoordelen. De veronderstelling daarbij is dat mensen grosso modo geneigd zijn vrij positieve oordelen te geven over zaken in hun leefomgeving die zij niet kunnen veranderen, dan wel bij de beoordeling vooral de hen aansprekende (en de door hen meest gebruikte) delen van het betreffende aanbod in gedachten hebben. Naarmate het beoordelingsobject nauwkeuriger is omschreven, is er minder ruimte voor zo'n positieve bias in oordeel en/of selectie.

Tabel 4.21 Indexscores 2010 en nulmeting

	Randstad	Overig Nederland	Vershil
Eerst tevredenheidsoordelen			
Binnen bebouwde kom 2010	3,09	3,40	-0,31
Buiten bebouwde kom 2010	3,35	3,65	-0,30
Totaal 2010 (gewogen som)	3,23	3,58	-0,36
Eerst aspectoordelen			
Totaal 2010 (rechtstreeks)*		3,89	
Totaal nulmeting	3,63	3,98	-0,35

* De term 'rechtstreeks' heeft hier betrekking op het feit dat de aspectoordelen direct voor het totale aanbod zijn gevraagd; de indexscore is altijd een gewogen gemiddelde van de aspectoordelen.

Invloed gebruik van het aanbod voor recreatieve activiteiten op de tevredenheid

Om na te gaan in hoeverre het perspectief van waaruit wordt beoordeeld van invloed is op het oordeel over het lokale aanbod, is gekeken naar de frequentie van het gebruik van het aanbod binnen en buiten de bebouwde kom. Binnen de bebouwde kom is gekeken naar de aanbodcategorieën park en plantsoen, buiten de bebouwde kom naar de overige onderscheiden landschapstypes.

Omdat de frequentie is aangegeven in klassen, kunnen ze niet eenvoudig opgeteld worden. Bij de aggregatie over typen aanbod heen is daarom de hoogste frequentie gekozen als indicatie voor het gebruik. Vervolgens is het aantal klassen teruggebracht van zes naar drie: laag (niet tot 4 keer per jaar), midden (4 keer per jaar tot 4 keer per maand) en hoog (vaker dan 1 keer per week). Uit tabel 4.22 blijkt dat alle klassen redelijk gevuld zijn en dat ongeveer de helft van de respondenten in de middenklasse zit. De analyse is beperkt tot de steekproeven die eerst de tevredenheidvragen voorgelegd kregen.⁸

Tabel 4.22 Frequentie activiteiten binnen en buiten de bebouwde kom

	Randstad			Overig Nederland		
	binnen bebouwde kom	buiten bebouwde kom	totaal	binnen bebouwde kom	buiten bebouwde kom	totaal
laag	224 (30%)	218 (29%)	127 (17%)	278 (37%)	162 (21%)	99 (13%)
midden	347 (46%)	446 (60%)	4090 (55%)	330 (43%)	414 (54%)	396 (52%)
hoog	176 (24%)	83 (11%)	211 (28%)	151 (20%)	192 (25%)	273 (35%)
	747	747	747	768	768	768

Het algemene beeld (tabel 4.23) is dat de gemiddelde tevredenheid toeneemt met de gebruiksfrequentie. Dit geldt bij gebruik binnen de bebouwde kom, buiten de bebouwde kom en bij gebruik van het totale lokale aanbod.

⁸ Het is enigszins de vraag in hoeverre de respondenten zich bij de bezoekfrequenties per type gebied daadwerkelijk hebben beperkt tot het aanbod binnen de leefomgeving. Bij een volgende vraag geeft een aanzienlijk aantal respondenten namelijk aan dat een bepaald type gebied niet voorkomt in hun leefomgeving en beoordeelt het vervolgens wel qua aantrekkelijkheid.

Tabel 4.23 Gemiddelde tevredenheid met het lokale aanbod per frequentieklasse van het gebruik

	binnen bebouwde kom		buiten bebouwde kom		totaal	
	Overig Nederland	Randstad	Overig Nederland	Randstad	Overig Nederland	Randstad
frequentie binnen bebouwde kom						
laag	3,51	3,35	4,15	3,85	4,03	3,61
midden	3,64	3,58	4,22	4,06	4,06	3,89
hoog	3,94	3,73	4,28	4,19	4,11	3,93
frequentie buiten bebouwde kom						
laag	3,57	3,43	3,97	3,77	3,88	3,65
midden	3,62	3,56	4,19	4,08	4,02	3,87
hoog	3,77	3,80	4,43	4,43	4,29	3,98
frequentie totaal						
laag	3,55	3,26	3,89	3,63	3,89	3,54
midden	3,59	3,54	4,18	4,04	4,01	3,83
hoog	3,78	3,73	4,36	4,25	4,19	3,97

NB: gemarkeerde cellen zijn cellen waarbij gebruik en tevredenheidsoordeel op hetzelfde aanbod betrekking hebben

Om na te gaan of de verschillen in de tevredenheid statistisch significant zijn, is voor elk van de drie mogelijke paren van frequenties (laag versus midden, laag versus hoog en midden versus hoog) de Mann-Whitney Test uitgevoerd (tabel 4.24). Als er een significant verschil bestaat, neemt de tevredenheid altijd toe met de mate van gebruik.

Tabel 4.24 Toets statistische significantie van de verschillen in tevredenheid tussen de frequentieklassen*

	binnen bebouwde kom		buiten bebouwde kom		totaal	
	overig Nederland	Randstad	overig Nederland	Randstad	overig Nederland	Randstad
frequentie binnen bebouwde kom						
laag vs. midden	-1,666	-2,657	-1,593	-2,247	-0,026	-3,136
laag vs. hoog	-4,559	-3,780	-1,950	-3,378	-0,966	-3,380
midden vs. hoog	-3,431	-1,729	-0,631	-1,661	-1,099	-0,856
frequentie buiten bebouwde kom						
laag vs. midden	-0,556	-1,664	-3,121	-4,025	-2,109	-2,996
laag vs. hoog	-1,828	-3,077	-5,733	-5,648	-4,957	-3,731
midden vs. hoog	-3,431	-1,729	-0,613	-1,661	-1,099	-0,856
frequentie totaal						
laag vs. midden	-0,383	-2,615	-3,199	-3,801	-1,283	-3,044
laag vs. hoog	-2,036	-4,093	-5,092	-5,389	-3,295	-4,389
midden vs. hoog	-2,424	-2,437	-2,816	-2,815	-3,082	-2,341

* weergegeven is de Z-waarde van de Man-Whitney Test, vuistregel Z-waarde groter 2 of kleiner -2

NB: gemarkeerde cellen zijn cellen waarbij gebruik en tevredenheidsoordeel op hetzelfde aanbod betrekking hebben

Opvallend is dat als naar de frequentie van het gebruik van het totale lokale aanbod wordt gekeken, bij bijna alle combinaties de beoordelingen statistisch significant verschillen. Alleen bij overig Nederland zijn twee verschillen niet-significant. Het gaat daarbij in beide gevallen om bij de vergelijking van de frequentieklassen laag en midden, en wel voor het aanbod binnen de bebouwde kom en het totale lokale aanbod.

Bij de gebruiksfrequenties binnen en buiten de bebouwde is het aantal niet-significante verschillen groter. Maar niet geheel verrassend vinden we voor de frequentie van gebruik van het aanbod binnen de bebouwde kom meer samenhang met de tevredenheid met dit binnenstedelijke aanbod dan met het aanbod buiten de bebouwde kom. Hetzelfde patroon vinden we voor het gebruik van het aanbod buiten de bebouwde kom: meer samenhang met dit aanbod dan met het binnenstedelijke aanbod. Voor het

gebruik van het totale aanbod vinden we ook een sterke samenhang met de tevredenheid over het totale aanbod (zie gemarkeerde cellen in tabellen 4.23 en 4.24). Maar het gebruik van het totale aanbod vertoont ook een sterke samenhang met de tevredenheid over zowel het aanbod binnen als dat buiten de bebouwde kom.

Nulmeting RodS-gebied

Bij de steekproef voor het RodS-project gaat het erom de uitgangssituatie in beeld te brengen zodat via de (voorgenomen) eindmeting kan worden nagegaan of en in hoeverre de uitvoering van het RodS-project heeft geleid tot een toename van de tevredenheid met het lokale aanbod. Om dit te kunnen bepalen, moet bij de bewoners in het verzorgingsgebied van het RodS-project (het RodS-gebied) worden gekeken naar de verandering, in de tevredenheid met het lokale aanbod voor en na realisatie van het RodS-project, en met name naar dat deel van het verschil dat aan het RodS-project is toe te schrijven.

Als RodS-project is gekozen voor het project Eiland van Dordrecht (Nieuwe Dordtse Biesbosch), waarvan het Raamplan in 2006 is vastgesteld. Het betreft is één van de projecten uit het Structuurschema Groene Ruimte uit het streekplan Zuid-Holland Zuid (1990/2000). In 2013 moet het hele project zijn gerealiseerd en in 2009 is het speelbos de Elzen al opgeleverd. In totaal gaat het om 411 hectare nieuwe natuur in de Sliedrechtse Biesbosch, 377 hectare nieuwe natuur op het overige deel van het Eiland van Dordrecht en 396 hectare nieuw recreatiegebied. Belangrijke doelstellingen van het project betreffen:

- de ecologische verbinding tussen de Dordtse en de Sliedrechtse Biesbosch;
- de vergroting van het areaal Biesbosch-natuur;
- het behoud en de versterking van de Dordtse Biesbosch als natuurkerngebied;
- het bieden van opvang voor bovenregionale recreatiedruk

Voor het verzorgingsgebied van het RodS-project zijn in eerste instantie gemeenten geselecteerd die grotendeels binnen 15 km van het Eiland van Dordrecht liggen.⁹ Een aantal van deze gemeenten liggen ten zuiden van de Nieuwe Merwede. Dit wordt als een aanzienlijke barrière gezien. Het idee was juist om mensen te selecteren waarvoor het RodS-project duidelijk tot het lokale aanbod behoorde. Daarom is ervoor gekozen de selectie te beperken tot de gemeenten ten noorden van de Nieuwe Merwede; dit er dertien. In tabel 4.25 worden ze met naam en nummer genoemd.

Tabel 4.25 Gemeenten die grotendeels binnen 15 km van het Eiland van Dordrecht vallen en ten noorden van de Nieuwe Merwede liggen.

CBS nummer (2009)	Naam
482	Alblasserdam
585	Binnenmaas
505	Dordrecht
693	Graafstroom
523	Hardinxveld-Giessendam
531	Hendrik-Ido-Ambacht
643	Nederlek
571	Nieuw-Lekkerland
590	Papendrecht
597	Ridderkerk
610	Sliedrecht
617	Strijen
642	Zwijndrecht

NB: Dordrecht (505) behoort tot de 9 Randstad-gemeenten, de andere 12 gemeenten tot overig Nederland.

⁹ De selectie is gebaseerd op 2009-grenzen, maar dezelfde gemeenten bestaan in 2010 nog steeds, met hetzelfde gemeentenummer. Dit is gecheckt via Gebieden 2010 op Statline. Voor de selectie is een cirkel van 15 km rondom de centroïde van het Eiland van Dordrecht getrokken.

De uitgangssituatie in 2010 (nulmeting RodS-gebied) wordt beschreven door:

- de gemeten tevredenheid, de effectindicator en de aspectoordelen (laatste twee alleen uitgesplitst naar binnen en buiten de bebouwde kom);
- het gebruik van het lokale aanbod en van het RodS-project in z'n huidige staat daarbinnen;
- het oordeel over het RodS-project in z'n huidige staat voor de verschillende activiteiten.

De cijfers betreffende de boordeling van het lokale aanbod zijn deels al eerder gepresenteerd, maar staan nu volledig weergegeven in tabel 4.26.

Tabel 4.26 *Tevredenheid, effectindicator en aspectoordelen bewoners RodS-gebied*

	binnen bebouwde kom	buiten bebouwde kom	totale lokale aanbod
tevredenheid	3,48	4,01	3,80
effectindicator	3,56	3,71	
hoeveelheid groen	3,46	3,95	
bereikbaarheid	4,29	4,09	
kwantiteit	3,88	4,02	
diversiteit groen	3,24	3,24	
voorzieningen	3,37	3,44	
schoonheid	2,71	3,30	
omgevingsgeluiden	3,42	3,75	
drukke (aantal mensen)	3,36	3,26	
kwaliteit	3,22	3,40	

Tabel 4.27 *Gemiddelde bezoekfrequentie per activiteit van het lokale aanbod en van het RodS-project in z'n huidige staat**

	niet	1 tot 4 keer per jaar	4 tot 12 keer per jaar	1 tot 4 keer per maand	1 tot 4 keer per week	meer dan 4 keer per week
wandelen						
lokaal aanbod	9	18	19	24	20	10
Rods-project	54	26	12	4	4	1
fietsen						
lokaal aanbod	13	12	18	23	20	14
Rods-project	59	17	12	7	4	2
hardlopen						
lokaal aanbod	78	6	6	5	5	0,4
Rods-project	91	4	1	2	2	0
natuur bekijken						
lokaal aanbod	23	28	19	18	8	5
Rods-project	57	26	11	4	2	1
varen						
lokaal aanbod	69	21	6	3	1	0
Rods-project	82	13	4	1	0,4	0
picknicken						
lokaal aanbod	51	26	17	4	1	0
Rods-project	84	12	3	1	0,4	0
zwemmen						
lokaal aanbod	59	24	14	3	1	0
Rods-project	87	9	3	1	0,1	0
luiëren						
lokaal aanbod	23	24	26	17	7	3
Rods-project	64	22	9	4	1	1
vissen						
lokaal aanbod	85	8	4	2	1	1
Rods-project	94	3	2	1	1	0,1

* percentages, per rij (activiteit, aanbod) telt het op tot 100%

Bij het gebruik van het lokale aanbod is gekeken naar de bezoekfrequentie van respectievelijk het totale lokale aanbod en het RodS-project in z'n huidige staat (tabel 4.27).

Maar een klein deel van de activiteiten binnen het lokale aanbod vindt plaats in het Rods-project. Zo geldt bij wandelen bijvoorbeeld dat de 10% van de respondenten meer dan vier keer per week het lokale aanbod gebruikt en slechts 1% het Rods-project, met andere woorden van iedere tien wandelaars in deze categorie wandelt er maar één ook dit aantal keer in het Rods-project. Omgekeerd wandelt 9% van de respondenten helemaal niet binnen het lokale aanbod en 54% niet in het Rods-project. Daarmee lijkt er ruimte voor een aanzienlijke toename in het recreatieve gebruik van het Eiland van Dordrecht.

Tot slot is gevraagd naar het oordeel over de aantrekkelijkheid van het Eiland van Dordrecht in z'n huidige staat voor verschillende recreatieactiviteiten. In tabel 4.28 is in de laatste kolom het aantal respondenten gegeven dat heeft geoordeeld; de overige respondenten hebben 'weet niet' geantwoord. Het Eiland van Dordrecht wordt momenteel voor vrijwel alle activiteiten als een vrij aantrekkelijke locatie beschouwd. Het sterkst is dit het geval voor wandelen en fietsen en relatief nog het minst voor zwemmen. Vissen valt op in de zin dat hier minder dan de helft van de respondenten een aantrekkelijkheidsoordeel heeft gegeven. Dit is begrijpelijk vanuit de gedachte dat deze activiteit door minder mensen ondernomen wordt, en daarmee eerder 'weet niet'-antwoorden zal opleveren.

Tabel 4.28 Gemiddelde aantrekkelijkheid RodS-project in huidige staat voor activiteiten *

	zeer on-aan-trekkelijk	onaan-trekkelijk	niet onaan-trekkelijk en niet aantrekkelijk	aan-trekkelijk	zeer aan-trekkelijk	totaal (N)
wandelen	1	3	20	58	20	609
fietsen	1	4	18	56	22	573
hardlopen	3	5	27	52	14	496
natuur bekijken	1	4	22	49	24	591
varen	2	8	34	44	12	524
picknicken	2	8	34	44	12	524
zwemmen	6	19	34	35	6	516
luieren	1	6	24	51	18	566
vissen	5	4	25	47	19	324

* percentages; tellen per rij op tot 100%. N is het aantal respondenten van de 770 met een oordeel

4.3.3 Bereikbaarheid recreatief groen

Streefwaarde.

Iedere Nederlander kan in 2013 op 10 minuten fietsafstand recreëren in het groen

Resultaat Midterm meting 2010.

In 2010 kan iedere Nederlander op 10 minuten fietsafstand recreëren in het groen. Deze situatie is sinds 2007 (nulmeting) niet gewijzigd

Dit resultaat is als volgt bereikt: Recreatief groen wordt hier gedefinieerd als de volgende categorieën uit het CBS-bestand Bodemgebruik 2006: park, bos, natte en droge (inclusief strand) natuur, dagrecreatief terrein, (overig) agrarisch gebied (d.w.z. exclusief glastuinbouw). Hierbij is de ondergrens qua oppervlakte per grondgebruik-categorie zoals die in het CBS-bestand Bodemgebruik geldt, aangehouden. Deze is voor alle betreffende categorieën 1 hectare.

Via GIS-techniek is een buffer van 2000 meter rond openbaar recreatief bruikbaar groen gemaakt. Deze 2000 meter is een hemelsbrede benadering van 10 minuten fietsafstand: 15 km/u geeft 2500 meter in 10 minuten, waarbij in de praktijk niet hemelsbreed kan worden gefietst, maar paden en wegen gevolgd moeten worden. In alle gebieden buiten deze buffer wonen dan mensen die volgens de streefwaarde GEEN groen op 10 minuten fietsafstand tot hun beschikking hebben. Voor het achterhalen van dit aantal mensen is het Woning- en Populatiebestand 2008 van het PBL gehanteerd. Dit is een adressenbestand van Nederland met van elk adres de X- en Y-coördinaat en het gemiddeld aantal inwoners.

Zoals al gezegd kan iedere Nederlander volgens deze berekeningswijze binnen 10 minuten fietsafstand recreëren in het groen. In de berekeningswijze is geen rekening gehouden met het type groen en de minimale omvang van het groen in ha. Tevens kan vraagtekens gezet worden bij een berekeningswijze via een hemelsbrede afstand, omdat dan barrières niet goed worden opgenomen. Daarom is de methode aangepast met de volgende elementen:

1. splitsing in type groen
2. ondergrens bij natuurlijk groen
3. berekening over de weg

Ad 1) splitsing in type groen

Bij de streefwaarde is niet om een uitsplitsing naar type gebied gevraagd. Toch levert dit wel interessante gegevens op. In plaats van over "groen" te spreken, is dit "groen" gesplitst in:

- agrarisch groen en
- natuurlijk groen (bos, park, droge en natte natuur en recreatiegebied).

Bos, park, droge en natte natuur en recreatiegebied zijn hierbij als één categorie samengevoegd onder de noemer natuurlijk groen.

Ad 2) ondergrens bij natuurlijk groen

De streefwaarde zegt niets over de omvang van het groen. Elke snipper groen (met een oppervlakte van minstens 1 hectare) is opgenomen in de oorspronkelijke berekening. Het aantal mensen dat rond deze snipper woont, kan zeer groot zijn. En als voor deze mensen de betreffende snipper het enige groen binnen de gehanteerde normafstand is, dan zou de recreatieve druk op dit groen wel eens extreem groot kunnen zijn.¹⁰

Wanneer er wel een ondergrens wordt gesteld aan het groen, dan kunnen de resultaten anders zijn. Om dit te onderzoeken is gezocht naar een bepaalde "norm" voor een ondergrens. Daarbij wordt verondersteld dat wandelen gelijk gesteld kan worden aan "in het groen recreëren". De reden hiervoor is dat wandelen de meest populaire vorm van recreatie is. Het CBS-bodembestand 2006 is gebruikt om het groen nader te definiëren gecombineerd met bevolkingsgegevens van 2006.

Uit onderzoek (Goossen, 2009) blijkt dat mensen gemiddeld 4 km per uur wandelen en dat de meeste Nederlanders ongeveer 1,5 uur wandelen. Het wandelpad moet derhalve 6 km lang zijn in totaal. Afhankelijk van de paddichtheid kan een berekening gemaakt worden voor de minimale grootte van een gebied voor wandelen. De gemiddelde paddichtheid in Nederland in bossen is 88 m/ha. Dit betekent dat voor 1,5 uur wandelen circa 68 ha bos en natuurgebied¹¹ nodig is. Staatsbosbeheer stelt dat voor een gebied van 50 ha met basisvoorzieningen recreatie, een paddichtheid van 60 tot 100 m/ha vereist is. Dit zou circa 1 uur wandelen betekenen¹². Voorgesteld wordt om

¹⁰ Het model AVANAR geeft meer inzicht in de *per inwoner beschikbare* groene recreatiemogelijkheden (en een eventueel tekort hieraan), omdat het aanbod (dus het aantal ha groen), via de recreatieve opvangcapaciteit van het groen, gerelateerd wordt aan de omvang van de lokale vraag.

¹¹ 6000 meter/88 = 68 ha.

¹² Gemiddelde tussen 60 en 100 is 80. 80 m/ha keer 50 = 4000 meter is circa 1 uur wandelen

aaneengesloten bos- en natuurgebieden te kiezen van minimaal 50 ha. Niet aaneengesloten bos en natuurgebieden kunnen echter toch interessant zijn voor wandelen en fietsen. Kleine bosjes bij elkaar van 5 a 10 ha kan een aantrekkelijk landschap opleveren om in te wandelen. Daarom wordt voorgesteld om ook bosjes van 10 ha te selecteren maar dan moet wel binnen een buffer van 500 meter rond het centrale bosje minimaal 4 andere bosjes zijn met minimaal 10 ha, zodat het totaal weer 50 ha is.

Voor parken geldt een andere berekening. Meestal wandelen mensen korter in een park dan 1,5 uur. Voorgesteld wordt om drie kwartier te nemen met een gemiddelde snelheid van 4 km per uur. Dit betekent een padlengte van 3 km. Bij een paddichtheid van 100 m/ha zou dit een park opleveren van minimaal 30 ha. In steden als Rotterdam en Den Haag valt deze grootte onder een stadsdeelpark. In tabel 4.29 staat de ondergrens overzichtelijk aangegeven.

Tabel 4.29 Ondergrens bij verschillende type groen

Type groen	Grootte in ha
Agrarisch gebied	50
Bos	50
Droge natuurgebieden	50
Natte natuurgebieden	50
Recreatiegebieden	50
Parken	30

Ad 3) netwerk

In plaats van een berekening via een hemelsbrede afstand, kan de berekening ook over de weg worden uitgevoerd. Het voordeel hiervan is dat allerlei barrières worden meegenomen. Voor deze berekeningswijze is een netwerk van fietsmogelijkheden gemaakt. Deze is gebaseerd op het GIS-bestand TOP 10 van Nederland (schaal 1: 10.000). In een vergelijking met de werkelijkheid zijn er enkele tekortkomingen in het bestand. Het bestand is niet compleet; sommige fietspaden ontbreken en de juridische toegankelijkheid van wegen is niet als kenmerk opgenomen. Er zijn wegen waar het verboden is te fietsen. Deze zijn niet in het bestand te achterhalen. Om een goed functionerend netwerk te hebben, dienen alle lijnen met elkaar verboden te zijn. Nadere analyse geeft aan dat sommige lijnstukken niet op elkaar aansluiten. "Snappen" is een GIS-methode om dit probleem op te lossen. In dit project is dit (nog) niet gedaan. Ondanks de tekortkomingen is dit toch het beste landsdekkend bestand dat op dit moment aanwezig is.

Resultaat midterm meting (2010) met nieuwe berekeningswijze:

In 2010 kunnen 17.172 Nederlanders niet op 10 minuten fietsen over de weg het groen bereiken om daar te recreëren.

Wanneer deze drie elementen worden toegepast bij de berekeningswijze, dan is er een ander resultaat¹³. In totaal zijn er 17.172 mensen die het groen met de gehanteerde ondergrens niet kunnen bereiken op 10 minuten fietsen over de weg. Deze mensen wonen voornamelijk in de gemeenten Amsterdam (10.293 mensen) en Westland (6.378 mensen).

Tabel 4.30 Aantal mensen dat niet binnen 10 minuten fietsen over de weg verschillende type groen met ondergrens kan bereiken

Type groen	Aantal
Agrarisch gebied	1.558.183
Natuurlijk gebied	2.393.805
Totaal	17.172

¹³ Een vergelijking met 2007 is niet mogelijk, omdat er geen netwerk kan worden gemaakt met data uit 2007 op dezelfde manier als in 2010

Uitgesplitst naar type gebied (tabel 4.30) blijkt dan dat bijna 1,6 miljoen Nederlanders (10%) het agrarisch gebied niet met deze norm kunnen bereiken. Bijna 2,4 miljoen Nederlanders (14%) kunnen natuurlijke gebieden (totaal aan groene gebieden verminderd met agrarische gebieden) niet met deze norm bereiken. Dit zijn er veel meer dan de oorspronkelijke berekening waarbij geen ondergrens werd aangehouden en elk snippertje agrarisch en natuurlijk gebied werd meegenomen.

Wandelbereikbaarheid recreatief groen

Beleidsmatig is het tevens interessant om te achterhalen hoeveel mensen **niet** binnen een buffer van 500 meter rond openbaar recreatief bruikbaar groen woonachtig zijn. Deze 500 meter is een hemelsbrede benadering van 10 minuten loopafstand: 4 km/u geeft 667 meter in 10 minuten, waarbij in de praktijk niet hemelsbreed gewandeld kan worden, maar paden en wegen gevolgd moeten worden. Openbaar en recreatief bruikbaar groen is op dezelfde wijze gedefinieerd als bij de fietsafstand.

Resultaat Midterm meting wandelen 2010:

In 2010 kan 5% van alle Nederlanders NIET op 10 minuten wandelafstand recreëren in het groen (zonder ondergrens). Dit zijn circa 800.000 Nederlanders. Een verslechtering ten opzichte van 2007 met 1%. Deze ontwikkeling wordt door de kleinere steden veroorzaakt.

Van deze 800.000 Nederlanders woont 47% in de 9 Randstadgemeenten. Dit was in 2007 circa 55%. Een verbetering van 8%. In 2010 is dit voor de G22 23%, terwijl dit in 2007 25% was. Een verbetering met 2%. Van de 800.000 Nederlanders woont dus 70% in een G31-gemeente (tabel 4.31). Dit was in 2007 nog 80%. Blijkbaar is er in minder grote steden zoveel bijgebouwd dat juist daar de inwoners niet meer binnen 10 minuten wandelen het groen kunnen bereiken. In de grote steden is deze situatie dus juist verbeterd.

*Tabel 4.31 Aantal (percentage) inwoners op december 2008 dat **niet** binnen 10 minuten wandelen kan recreëren in het groen per groep van gemeenten.*

Groep gemeenten	Inwoners (N)		Percentage	
	Totaal	Zonder groen	Van eigen inwoners	Van Nederlanders zonder groen
Randstad 9	2.727.261	377.926	13,8	46,8
G22	2.737.669	185.867	6,8	23,0
G31	5.464.930	563.793	10,3	69,8
Nederland	16.480.021	807.889	4,9	

Uit tabel 4.31 blijkt verder dat 14% van de inwoners uit de Randstadgemeenten niet binnen 10 minuten wandelen "groen" kan bereiken. Dit was in 2007 nog 15%. Voor alle G31-gemeenten is dit 10%, terwijl dit in 2007 nog 11% was.

Resultaat Midterm meting fietsen naar type groen 2010:

In 2010 kan 4% van alle Nederlanders NIET op 10 minuten fietsafstand het agrarisch groen bereiken. Dit zijn ruim 650.000 Nederlanders. Dit is een stijging van 50.000 Nederlanders.

In 2010 kan 0,4% van alle Nederlanders NIET op 10 minuten fietsafstand natuurlijk groen bereiken. Dit zijn bijna 65.000 Nederlanders. Dit is een stijging van 20.000 Nederlanders.

Uit tabel 4.33 blijkt dat van alle Nederlanders die niet binnen 10 minuten fietsen het agrarisch groen kunnen bereiken, 88% in de Randstad woont. Dit is een afname van 7% ten opzichte van 2007. Voor alle G31-gemeenten is dit 98%. Opvallend is dat de Randstadgemeenten het in verhouding tot de andere groepen gemeenten het relatief beter doen met betrekking tot natuurlijk groen (dat ook stadsparken en plantsoenen

vanaf 1 hectare omvat). Iedere Randstedeling kan binnen 10 minuten fietsen natuurlijk groen bereiken, terwijl 0,1% van de bevolking van de G22 dit niet kan. Overigens betreft dit maar 4 steden (voornamelijk inwoners uit Leeuwarden, maar ook Lelystad, Zwolle en Groningen).

Tabel 4.32 Aantal inwoners dat **niet** binnen 10 minuten fietsen kan recreëren in agrarisch of natuurlijk groen per groep van gemeenten

Groep gemeenten	Zonder agrarisch groen binnen fietsbereik				Zonder natuurlijk groen binnen fietsbereik			
	2007		2010		2007		2010	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Randstad 9	583.605	95	580.759	88	0	0	0	0
G22	17.942	3			1.483	3		
G31	601.547	98			1.483	3		

De categorie "Natuurlijk groen" kan nog opgesplitst worden in parken, bossen, droge natuur, natte natuur en recreatiegebied. Tabel 4.33 laat zien wat dan de resultaten zijn. Hierbij moet bedacht worden dat alleen als *geen* van de subcategorieën "Natuurlijk groen" binnen het 10 minuten fietsbereik ligt, men voor de categorie "Natuurlijk groen" als geheel negatief scoort.

Tabel 4.33 Verdeling (%) van de eigen inwoners per groep van gemeenten die **niet** binnen 10 minuten fietsen een type natuurlijk groen kunnen bereiken

Groep gemeenten	Bos	Park	Droge natuur	Natte natuur	Recreatiegebied
Randstad 9	17,7	0,1	92,1	74,4	34,8
G22	4,0	1,6	77,5	73,7	50,6
G31	10,8	0,9	84,8	74,1	42,7
Nederland	7	8	65	57	49

Bijna 18% van de Randstedelingen kan niet binnen 10 minuten fietsen een bos bereiken. De bereikbaarheid van parken is redelijk goed voor de Randstedeling. Slechts 0,1% kan niet binnen 10 minuten fietsen een park bereiken. De Randstad doet het hier beter dan Nederland en de overige G22. Bijna 35% van de Randstedelingen kan niet binnen 10 minuten fietsen een recreatiegebied bereiken. Voor Nederland als geheel is de situatie minder goed, namelijk 49%.

4% van de inwoners van de overige G22 kan niet binnen 10 minuten fietsen een bos bereiken. De bereikbaarheid van parken is in de G22 beter, maar in verhouding tot de Randstad minder. Bijna 2% kan niet binnen 10 minuten fietsen een park bereiken. De bereikbaarheid van een recreatiegebied per fiets is voor de G22 minder dan voor de Randstad en zelfs minder in verhouding tot geheel Nederland. Bijna 51% van de G22-inwoners kan niet binnen 10 minuten fietsen een recreatiegebied bereiken.

4.4 Literatuur

- Agricola, H.J. *et al.* (2009). Achtergronddocument Nulmeting Effectindicatoren Monitor Agenda Vitaal Platteland. WOt-Werkdocument 131. Wageningen
- Algemene Rekenkamer (2009). Staat van de beleidsinformatie 2009, Sdu Uitgevers
- Boer, T.A. de & Groot, M. de (2010). Belevingswaardenmonitor Nota Ruimte 2009. Eerste herhalingsmeting landschap en groen in en om de stad. WOt-rapport 109. Wageningen. Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu.
- Field A. (2005). *Discovering statistics using SPSS second edition*. SAGE Publications, London, Thousand Oaks, New Delhi
- Goossen, C.M. & Vries, S. de (2005). Beschrijving recreatie-indicatoren voor de monitoring en evaluatie Agenda Vitaal Platteland (ME-AVP). WOt -werkdocument 5. Wageningen: Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu.
- Goossen, C.M. (2009). Monitoring recreatiegedrag van Nederlanders in landelijke gebieden, Jaar 2006/2007, WOt-werkdocument 146. Wettelijke Onderzoekstaken Natuur en Milieu, Wageningen.
- Stichting Continu Vrijetijds onderzoek (2009). CVTO 2008/2009. Leidschendam.
- LNV (2007). Antwoorden op de door de vaste commissie LNV gestelde vragen naar aanleiding van het Jaarverslag LNV. Tweede Kamer, vergaderjaar 2007–2008, 31 200 XIV. Den Haag: Sdu.
- Vries, S. de & Kralingen, R.B.A.S. van (2002). De beleving van het Nederlandse landschap door haar bewoners; de geschiktheid van het SPEL-instrument voor monitoringsdoeleinden. Alterra-rapport 609. Wageningen: Alterra.
- Vries, S. de, Staritsky, I., Clement, J., Kiers M. en Roos-Klein Lankhorst, J. (2010). Vraaggerichte recreatieplanning op regionaal niveau; naar een betere afstemming van geboden op gevraagde mogelijkheden voor recreëren in het groen middels AVANAR-plus. Alterra-rapport 2093. Wageningen: Alterra
- VROM (2007). Wonen op een rijtje. De resultaten van het Woononderzoek Nederland 2006.

Bijlage 4.1 De verdeling van de G31-gemeenten

Randstadgemeenten (G9)

AMSTERDAM
DORDRECHT
HAARLEM
LEIDEN
ROTTERDAM
S GRAVENHAGE
SCHIEDAM
UTRECHT
ZAASTAD

G22-gemeenten

ALKMAAR
ALMELO
AMERSFOORT
ARNHEM
BREDA
DEVENTER
EINDHOVEN
EMMEN
ENSCHEDA
GRONINGEN
HEERLEN
HELMOND
HENGLO OV
LEEUWARDEN
LELYSTAD
MAASTRICHT
NIJMEGEN
S HERTOGENBOSCH
SITTARD-GELEEN
TILBURG
VENLO
ZWOLLE

Bijlage 4.2 Vragenlijsten

Achtergrond

De vragenlijst is gebaseerd op het woononderzoek (Woon 2006, vragen 67-73). Om de gemeten tevredenheid te kunnen duiden moet aanvullende informatie worden verzameld over het lokale aanbod en de respondenten. Het lokale aanbod is omschreven als 'groenvoorzieningen in uw wijdere omgeving. Hiermee bedoelen wij een gebied tot ongeveer 15 kilometer van uw woning (dit is ongeveer 1 uur fietsen, 20 minuten met openbaar vervoer en 15 minuten met een auto), dit beschouwen we als uw leefomgeving.' De beoordeling is steeds gebaseerd op het beeld dat de respondent daarvan heeft. Ditzelfde geldt bij het lokale aanbod binnen de bebouwde kom, aanbod buiten de bebouwde kom en voor de onderscheiden typen gebieden, te weten (a) bos, heide duin of ander natuurgebied, (b) landelijk gebied/agrarisch gebied, (c) parken in stad of dorp (d) recreatiegebied en (e) zee, meer plas of rivier. Dit is aangevuld met (g) kleinschalig groen binnen de bebouwde kom (plantsoen, trapveldje, e.d.).

Om de score van de effectindicator te kunnen duiden en tot aanbevelingen te kunnen komen voor maatregelen om de tevredenheid te vergroten, is inzicht gewenst in:

- 1 het verschil in waardering tussen aanbod binnen en buiten de bebouwde kom;
- 2 het gebruik van lokaal aanbod voor buitenactiviteiten en eventueel het gewenste gebruik;
- 3 de rechtstreekse meting van tevredenheid met het lokale aanbod en eventueel de gewenste veranderingen in dit aanbod;
- 4 het lokale aanbod dat is beoordeeld;
- 5 de perspectief (kennis, verwachting, ervaring) van waaruit het lokale aanbod is beoordeeld.

Doordat deze onderwerpen voor een deel overlappend zijn en onderling sterk samenhangen, kan het inzicht in deze onderwerpen deels worden ontleend aan de antwoorden op dezelfde vragen. Dit resulteert in een lijst met vragen naar:

- de tevredenheid met het totale lokale aanbod, met het aanbod binnen de bebouwde kom en met het aanbod buiten de bebouwde kom (**nieuwe vraag**). In de nulmeting is deze vraag niet gesteld, maar is het totaaloordeel over de tevredenheid (de effectindicator) berekend op basis van de (gemeten) tevredenheid met de afzonderlijke kwantiteits- en kwaliteitsaspecten;
- de beoordeling van verschillende aspecten van het aanbod binnen de bebouwde kom en buiten de bebouwde kom (**vragen 67-73 uit de nulmeting**, maar nu soms gespecificeerd voor het aanbod binnen de bebouwde kom en voor het aanbod buiten de bebouwde kom);
- het gebruik (frequentieclassen) van het lokale aanbod bij het ondernemen van specifieke categorieën buitenactiviteiten (**vraag 74 nulmeting**), hier is de categorie vissen toegevoegd. De vraag kan worden herhaald, al dan niet voor een selectie van activiteiten, voor het aanbod binnen en buiten de bebouwde kom en/of voor specifieke typen gebieden. Een kanttekening hierbij is dat de gehanteerde frequentieverdeling ongelukkig is geformuleerd, bijvoorbeeld welke klasse moet worden gekozen bij een frequentie van 4 keer per jaar, de klasse '1 tot 4 keer per jaar' of de klasse '4 tot 12 keer per jaar'. Om vergelijking met de nulmeting mogelijk te maken en omdat de verdeling meer als indicatief dan als 'exact' is beschouwd, is de verdeling uit de nulmeting toch gehandhaafd.
- het gebruik (frequentieclassen) voor buitenactiviteiten van de verschillende typen gebieden binnen het lokale aanbod (**vraag 75 nulmeting**). Hierbij is geen onderscheid gemaakt naar activiteiten. Ten aanzien van de gehanteerde frequentieverdeling geldt hetzelfde als bij vraag 74.
- het oordeel over de aanwezigheid of het gemis van specifieke typen groene gebieden binnen het lokale aanbod (**vraag 76 nulmeting**). Als een specifiek type gebied wel aanwezig is maar door de respondent niet als zodanig is herkend, dan behoort het niet tot zijn beeld van het lokale aanbod en wordt het logischerwijze niet als zodanig beoordeeld.

Bijlage 4.2a Basisvragenlijst_nieuw (tevredenheidvragen eerst)

Voor dit onderzoek is het belangrijk uw mening te weten over groenvoorzieningen in uw wijdere omgeving. Hiermee bedoelen wij een gebied tot ongeveer 15 kilometer van uw woning (dit is ongeveer 1 uur fietsen, 20 minuten met het openbaar vervoer en 15 minuten met een auto), dit beschouwen we als uw leefomgeving.

Denk bij het beantwoorden aan een gemiddelde dag waarop u er bent.

1. Hoe beoordeelt u de mogelijkheden voor recreatieve activiteiten in het groen in uw leefomgeving?	
Zeer mee ontevreden	
Mee ontevreden	
Niet mee ontevreden en niet mee tevreden	
Mee tevreden	
Zeer mee tevreden	
Weet niet	

De leefomgeving ligt voor een deel binnen de bebouwde kom en voor een deel buiten de bebouwde kom. Bij de volgende vragen wordt uw oordeel over beide delen afzonderlijk gevraagd.

2. Hoe beoordeelt u de mogelijkheden voor recreatieve activiteiten in het groen?		
	binnen de bebouwde kom	buiten de bebouwde kom
Zeer mee ontevreden		
Mee ontevreden		
Niet mee ontevreden en niet mee tevreden		
Mee tevreden		
Zeer mee tevreden		
Weet niet		

3. Is de hoeveelheid groen om in te recreëren voor u:		
	binnen de bebouwde kom	buiten de bebouwde kom
Meer dan genoeg		
Genoeg		
Iets te weinig		
Duidelijk te weinig		
Echt veel te weinig		
Weet niet		

4. Hoe beoordeelt u het aantal mensen dat u in het groen ziet terwijl u dit groen bezoekt?		
	binnen de bebouwde kom	buiten de bebouwde kom
Vrijwel altijd rustig (weinig mensen)		
Regelmatig rustig		
Soms rustig, soms druk		
Regelmatig druk		
Vrijwel altijd druk (veel mensen)		
Weet niet		

5. Hoe beoordeelt u de omgevingsgeluiden in het groen, zoals van auto's, vliegtuigen, fabrieken, etc.?		
	binnen de bebouwde kom	buiten de bebouwde kom
Zeer mee ontevreden (veel overlast)		
Mee ontevreden		
Niet mee ontevreden en niet mee tevreden		
Mee tevreden		
Zeer mee tevreden (weinig overlast)		
Weet niet		

6. Hoe mooi vindt u het groen ?		
	binnen de bebouwde kom	buiten de bebouwde kom
Uitzonderlijk mooi		
Heel erg mooi		
Mooi		
Een beetje mooi		
Niet mooi.		
Weet niet		

7. Zijn de voorzieningen in het groen, zoals bankjes, eet- en drinkgelegenheden, gemarkeerde routes, sportverenigingen, etc. voor u ...		
	binnen de bebouwde kom	buiten de bebouwde kom
Meer dan genoeg		
Genoeg		
Iets te weinig		
Duidelijk te weinig		
Echt veel te weinig		
Weet niet		

9. Wat vindt u van de bereikbaarheid van het groen?		
	binnen de bebouwde kom	buiten de bebouwde kom
Zeer goed bereikbaar		
Redelijk goed bereikbaar		
Niet goed, maar ook niet slecht bereikbaar		
Redelijk slecht bereikbaar		
Zeer slecht bereikbaar		
Weet niet		

De volgende vragen betreffen de gehele leefomgeving, dus zowel binnen als buiten de bebouwde kom.

8. Hoe vindt u de keuze aan diverse soorten groen, zoals bossen, parken, meren en weilanden, etc.?	
Zeer veel keuze	
Veel keuze	
Niet veel, maar ook niet weinig keuze	
Weinig keuze	
Zeer weinig keuze	
Weet niet	

10. Welke van de onderstaande activiteiten onderneemt u in uw leefomgeving en hoe vaak?

per regel 1 antwoord aankruisen						
	niet	1 tot 4 keer per jaar	4 tot 12 keer per jaar	1 tot 4 keer per maand	1 tot 4 keer per week	vaker dan 4 keer per week
wandelen						
fietsen, skeeleren, e.d.						
hardlopen, joggen, snelwandelen e.d.						
natuur bekijken of beluisteren (planten en dieren)						
varen (zeilen, surfen, roeien, kanoën, motoren)						
picknicken en/of barbecueën						
zwemmen in openbaar water (zee, meer, plas, rivier)						
zitten, liggen, luieren, zonnen						
vissen						

11. Naar welke type gebieden in uw leefomgeving gaat u voor de eerder genoemde activiteiten en hoe vaak gaat u naar die gebieden. Als u tijdens tochtjes meer gebieden bezoekt of doorkruist, graag allemaal aangeven.

per regel 1 antwoord aankruisen.	niet	1 tot 4 keer per jaar	4 tot 12 keer per jaar	1 tot 4 keer per maand	1 tot 4 keer per week	vaker dan 4 keer per week
bos, heide, duin of ander natuurgebied						
landelijk gebied/agrarisch gebied						
parken in stad of dorp						
recreatiegebied						
zee, meer, plas of rivier						
plantsoen, trapveldje e.d. binnen de bebouwde kom						

12. In het onderstaande schema staan nogmaals de in de vorige vraag aangegeven gebieden.

Zijn deze gebieden in uw leefomgeving aanwezig? Zo ja, welk rapportcijfer geeft u voor de aantrekkelijkheid van dit gebied voor recreatieve buitenactiviteiten? Zo nee, mist u dit type gebied in uw omgeving?

	aanwezig	ik mis het	
	rapportcijfer	ja	nee
bos, heide, duin of ander natuurgebied			
landelijk gebied/agrarisch gebied			
parken in stad of dorp			
recreatiegebied			
zee, meer, plas of rivier			
plantsoen, trapveldje e.d. binnen de bebouwde kom			

Tenslotte nog een vraag over uw persoonlijke situatie

Woont u binnen of buiten de bebouwde kom?

Bijlage 4.2b Basisvragenlijst_oud (tevredenheidvragen na aspectoordelen)

Voor dit onderzoek is het belangrijk uw mening te weten over groenvoorzieningen in uw wijdere omgeving. Hiermee bedoelen wij een gebied tot ongeveer 15 kilometer van uw woning (dit is ongeveer 1 uur fietsen, 20 minuten met het openbaar vervoer en 15 minuten met een auto), dit beschouwen we als uw leefomgeving.

Denk bij het beantwoorden aan een gemiddelde dag waarop u er bent.

1. Is de hoeveelheid groen om in te recreëren in uw leefomgeving voor u:	
Meer dan genoeg	
Genoeg	
Iets te weinig	
Duidelijk te weinig	
Echt veel te weinig	
Weet niet	

2. Hoe beoordeelt u het aantal mensen dat u in het groen in uw leefomgeving ziet terwijl u dit groen bezoekt?	
Vrijwel altijd rustig (weinig mensen)	
Regelmatig rustig	
Soms rustig, soms druk	
Regelmatig druk	
Vrijwel altijd druk (veel mensen)	
Weet niet	

3. Hoe beoordeelt u de omgevingsgeluiden in het groen in uw leefomgeving, zoals van auto's, vliegtuigen, fabrieken, etc.?	
Zeer mee ontevreden (veel overlast)	
Mee ontevreden	
Niet mee ontevreden en niet mee tevreden	
Mee tevreden	
Zeer mee tevreden (weinig overlast)	
Weet niet	

4. Hoe mooi vindt u het groen in uw leefomgeving?	
Uitzonderlijk mooi	
Heel erg mooi	
Mooi	
Een beetje mooi	
Niet mooi.	
Weet niet	

5. Zijn de voorzieningen in het groen in uw leefomgeving, zoals bankjes, eet- en drinkgelegenheden, gemarkeerde routes, sportverenigingen, etc. voor u ...	
Meer dan genoeg	
Genoeg	
Iets te weinig	
Duidelijk te weinig	
Echt veel te weinig	
Weet niet	

6. Hoe vindt u de keuze aan diverse soorten groen in uw omgeving, zoals bossen, parken,	
---	--

meren en weilanden, etc.?	
Zeer veel keuze	
Veel keuze	
Niet veel, maar ook niet weinig keuze	
Weinig keuze	
Zeer weinig keuze	
Weet niet	

7. Wat vindt u van de bereikbaarheid van het groen in uw leefomgeving?	
Zeer goed bereikbaar	
Redelijk goed bereikbaar	
Niet goed, maar ook niet slecht bereikbaar	
Redelijk slecht bereikbaar	
Zeer slecht bereikbaar	
Weet niet	

U heeft nu een aantal aspecten van de groenvoorzieningen beoordeeld, tot slot vragen wij u ook om een totaaloordeel.

8. Hoe beoordeelt u de mogelijkheden voor recreatieve activiteiten in het groen in uw leefomgeving?	
Zeer mee ontevreden	
Mee ontevreden	
Niet mee ontevreden en niet mee tevreden	
Mee tevreden	
Zeer mee tevreden	
Weet niet	

De leefomgeving ligt voor een deel binnen de bebouwde kom en voor een deel buiten de bebouwde kom. Bij de volgende vraag wordt uw oordeel over beide delen afzonderlijk gevraagd.

9. Hoe beoordeelt u de mogelijkheden voor recreatieve activiteiten in het groen ?		
	binnen de bebouwde kom	buiten de bebouwde kom
Zeer mee ontevreden		
Mee ontevreden		
Niet mee ontevreden en niet mee tevreden		
Mee tevreden		
Zeer mee tevreden		
Weet niet		

De volgende vragen betreffen weer de gehele leefomgeving, dus zowel binnen als buiten de bebouwde kom.

10. Welke van de onderstaande activiteiten onderneemt u in uw leefomgeving en hoe vaak?

per regel 1 antwoord aankruisen	niet	1 tot 4 keer per jaar	4 tot 12 keer per jaar	1 tot 4 keer per maand	1 tot 4 keer per week	vaker dan 4 keer per week
wandelen						
fietsen, skeeleren, e.d.						
hardlopen, joggen, snelwandelen e.d.						
natuur bekijken of beluisteren (planten en dieren)						
varen (zeilen, surfen, roeien, kanoën, motoren)						
picknicken en/of barbecueën						
zwemmen in openbaar water (zee, meer, plas, rivier)						
zitten, liggen, luiëren, zonnen						
vissen						

11. Naar welke type gebieden in uw leefomgeving gaat u voor de eerder genoemde activiteiten en hoe vaak gaat u naar die gebieden. Als u tijdens tochtjes meer gebieden bezoekt of doorkruist, graag allemaal aangeven.

per regel 1 antwoord aankruisen.	niet	1 tot 4 keer per jaar	4 tot 12 keer per jaar	1 tot 4 keer per maand	1 tot 4 keer per week	vaker dan 4 keer per week
bos, heide, duin of ander natuurgebied						
landelijk gebied/agrarisch gebied						
parken in stad of dorp						
recreatiegebied						
zee, meer, plas of rivier						
plantsoen, trapveldje e.d. binnen de bebouwde kom						

12. In het onderstaande schema staan nogmaals de in de vorige vraag aangegeven gebieden.

Zijn deze gebieden in uw leefomgeving aanwezig? Zo ja, welk rapportcijfer geeft u voor de aantrekkelijkheid van dit gebied voor recreatieve buitenactiviteiten? Zo nee, mist u dit type gebied in uw omgeving?

	aanwezig	ik mis het	
	rapportcijfer	ja	nee
bos, heide, duin of ander natuurgebied			
landelijk gebied/agrarisch gebied			
parken in stad of dorp			
recreatiegebied			
zee, meer, plas of rivier			
plantsoen, trapveldje e.d. binnen de bebouwde kom			

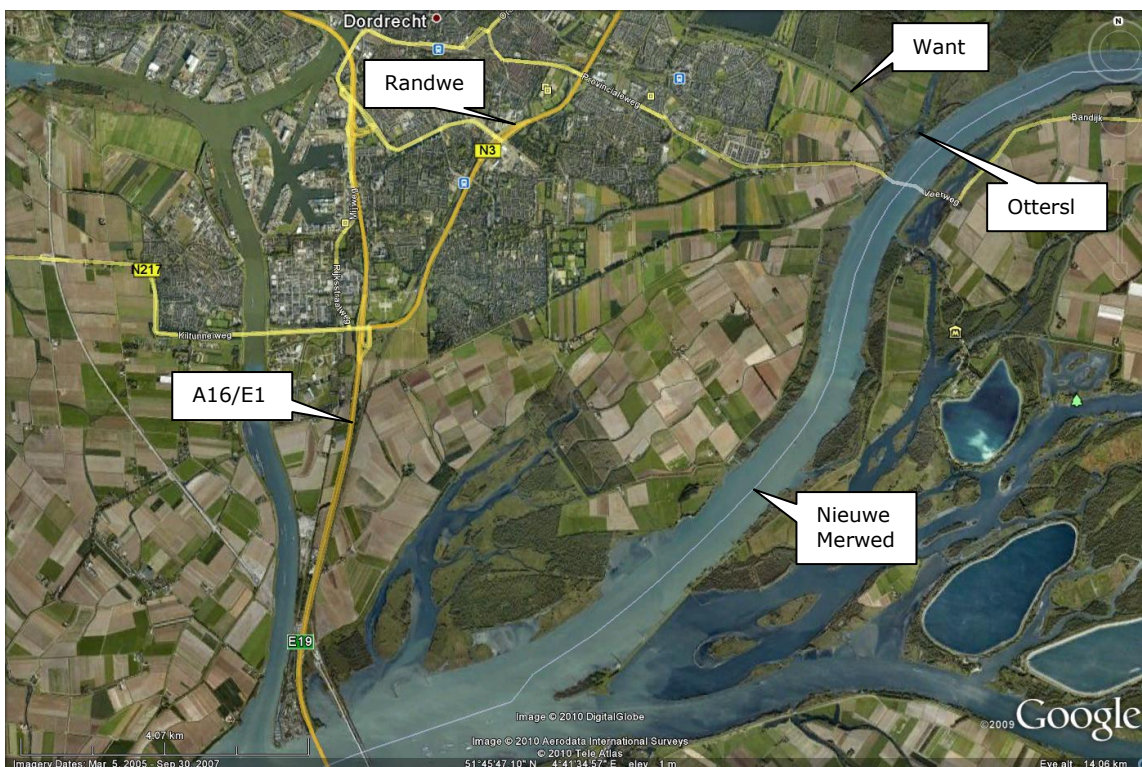
Tenslotte nog een vraag over uw persoonlijke situatie

Woont u binnen of buiten de bebouwde kom?

Bijlage 4.2c RodS-vragenlijst

De RodSvragenlijst bestaat uit de basisvragenlijst, aangevuld met de volgende vragen en toelichting. Deze is geplaatst na vraag 12 uit de basisvragenlijst. De vraag over de persoonlijke situatie (Woont u binnen of buiten de bebouwde kom?) komt hier nog na.

De volgende vragen gaan specifiek over het gebied buiten de bebouwde kom tussen Dordrecht en de Nieuwe Merwede. Aan de westkant wordt dit gebied begrensd door de A16/E19 en aan de noordkant door het Wantij en loopt het soms tot aan de Randweg (N3). Het meest oostelijke puntje wordt gevormd de Ottersluis. Zie ook het bijgevoegde kaartje.

1. Hoe vaak hebt u het afgelopen jaar dit gebied bezocht voor een van de volgende activiteiten?

per regel 1 antwoord aankruisen	niet	1 tot 4 keer per jaar	4 tot 12 keer per jaar	1 tot 4 keer per maand	1 tot 4 keer per week	vaker dan 4 keer per week
wandelen						
fietsen, skeeleren,e.d.						
hardlopen, joggen, snelwandelen e.d.						
natuur bekijken of beluisteren (planten en dieren)						
varen (zeilen, surfen, roeien, kanoën, motoren)						
picknicken en/of barbecueën						
zwemmen in openbaar water (zee, meer, plas, rivier)						
zitten, liggen, luieren, zonnen						
vissen						

2. Wat is uw oordeel over de aantrekkelijkheid van dit gebied voor de volgende activiteiten?

per regel 1 antwoord aankruisen	zeer onaantrekkelijk	onaantrekkelijk	niet onaantrekkelijk en niet aantrekkelijk	aantrekkelijk	zeer aantrekkelijk	weet niet
wandelen						
fietsen, skeeleren,e.d.						
hardlopen, joggen, snelwandelen e.d.						
natuur bekijken of beluisteren (planten en dieren)						
varen (zeilen, surfen, roeien, kanoën, motoren)						
picknicken en/of barbecueën						
zwemmen in openbaar water (zee, meer, plas, rivier)						
zitten, liggen, luieren, zonnen						
vissen						

Tenslotte nog een vraag over uw persoonlijke situatie

Woont u binnen of buiten de bebouwde kom?

Bijlage 4.3 Onderzoeksverantwoording GfK

Inleiding

GfK heeft in opdracht van Alterra een onderzoek uitgevoerd in het kader van de zogenaamde Midtermmeting AVP.

Steekproef

De doelgroep bestond uit personen van 18 jaar en ouder, verdeeld in 4 regionale gebieden. Per gebied is een steekproef getrokken uit het online panel van GfK:

Steekproef 1 (S1):

Respondenten wonend in de randstad en wel in de volgende (G31) gemeenten:

- Amsterdam
- Den Haag
- Dordrecht
- Haarlem
- Leiden
- Rotterdam
- Schiedam
- Utrecht
- Zaanstad

Steekproef 2 (S2):

Respondenten wonend in Nederland minus de steden genoemd bij steekproef 1.

Steekproef 3 (S3):

Respondenten wonend in Nederland minus de steden genoemd bij steekproef 1.

Steekproef 4 (S4):

Respondenten wonend in de volgende gemeenten:

- Alblasserdam
- Binnenmaas
- Dordrecht
- Graafstroom
- Hardinxveld-Giessendam
- Hendrik-Ido-Ambacht
- Nederlek
- Nieuw-Lekkerland
- Papendrecht
- Ridderkerk
- Sliedrecht
- Strijen
- Zwijndrecht

Veldwerk en respons

Het veldwerk is gestart op 18 juni 2010 en is afgesloten op 27 juni 2010. De target van $n = 3.000$ is ruimschoots gehaald: in totaal hebben 3.313 respondenten de vragenlijst ingevuld, een respons van 75%. De respons per steekproef is als volgt:

Steekproef	Bruto	Netto	Respons
S1 Randstad	1100	805	73%
S2 Overig Nederland	1100	833	76%
S3 Overig Nederland	1100	848	77%
S4 Verzorgingsgebied RodS	1100	827	75%
Totaal	4400	3313	75%

Dataverwerking

Na afloop van het veldwerk zijn SPSS-bestanden gemaakt en is aan elk bestand een aantal achtergrondkenmerken toegevoegd:

- Geslacht
- Leeftijd (in klassen en exact)
- Etniciteit
- Gezinscyclus (o.b.v. jongste kind)
- Opleiding
- Grootte huishouden
- Netto maandinkomen huishouden
- Postcode numeriek
- Woonmilieu
- Provincie

Weging

Elke steekproef is gewogen naar leeftijd en geslacht. Populatiecijfers hiervoor zijn ontleend aan de Gouden Standaard.

5 Landschap

5.1 Factsheet

ALGEMENE BELEIDSDOELSTELLING	Behoud en versterking van het landschap door: <ul style="list-style-type: none"> • Behoud en versterking van de identiteit, diversiteit en belevingswaarde, cultuurhistorisch en ecologische waarden; • Ontwikkeling van (inter)nationaal unieke kenmerkende landschappen; • Versterking van de ruimtelijke kwaliteit.
STREEFWAARDE	In 2020 wordt het Nederlandse landschap gewaardeerd met gemiddeld een 8. De nationale landschappen zijn in deze waardering meegenomen en zullen ook in 2020 significant hoger gewaardeerd worden dan de rest van Nederland.
EFFECTINDICATOR(EN)	Beleving Kwaliteit Landschap

Uitwerking effectindicator:

METHODE	<p><i>Beschrijving (in vorm formule + toelichting) van methode voor bepalen/berekenen van indicator op basis van meetvariabelen die worden gebruikt.</i></p> <p>De belevingswaarde/aantrekkelijkheid van het landschap in het buitengebied is bepaald met het BelevingsGIS op basis van het voorkomen van landschapskenmerken waarvan wordt aangenomen dat ze positief of juist negatief worden gewaardeerd. Dit belevingsGIS is gekalibreerd aan de hand van bevolkingsonderzoek dat in 2006 tbv de BelevingsWaardenMonitor (BWM) Nota Ruimte is uitgevoerd door het Planbureau voor de Leefomgeving.</p> <p>In het bevolkingsonderzoek is o.a. een enquête uitgevoerd die representatief is voor de variatie in landschapstypen binnen Nederland. Hierin zijn voor 300 gebieden steeds 15 omwonenden die het gebied kennen ondervraagd volgens de SPEL-methode. De aantrekkelijkheid van het landschap en achterliggende kwaliteiten zoals natuurlijkheid, samenhang en historische identiteit zijn gewaardeerd op een schaal van 1 tot 10. De tweede enquête onder 1800 Nederlanders die representatief is naar leeftijd en herkomst, maakt het mogelijk om verschillen in waardering tussen groepen Nederlanders te bepalen. Een tweede enquête is gebruikt om de gemiddelden per verschillende ruimtelijke eenheden te corrigeren voor leeftijd.</p>
MEETVARIABLE(N)	<p><i>Beschrijving van de afzonderlijke meetvariabele(n) waaruit de indicator is opgebouwd.</i></p> <p>De gemiddelde aantrekkelijkheid van het Nederlandse landschap is berekend uit 4 landschapsindicatoren: 2 positieve en 2 negatieve, en de gemiddelde leeftijd van de respondenten, met de volgende regressievergelijking (verkregen uit de calibratie met de BWM enquêtes):</p> <p>Aantrekkelijkheid = 5,310 + 0,29 x natuurlijkheid - 0,15 x stedelijkheid + 0,23 x historische kenmerkendheid - 0,09 x horizonvervuiling + 0,03 x leeftijd</p> <p>Het resultaat heeft een waarde die te vergelijken is met een rapportcijfer (1-10)</p> <p>De 4 landschapsindicatoren hebben alle een waarde tussen 0 en 4. Ze worden als volgt bepaald.</p>

	<p><u>Positief:</u> Natuurlijkheid wordt bepaald op grond van het voorkomen van natuur, opgaande beplanting, natuurlijk ogende wateren en gras, waarbij ook wordt gekeken naar de stedelijke uitstraling, die het natuurlijke karakter negatief beïnvloedt. Historische Kenmerkendheid wordt bepaald op grond van de aanwezigheid of nabijheid van cultuurhistorische monumenten en beschermde stads- en dorpsgezichten.</p> <p><u>Negatief:</u> Stedelijkheid wordt afgeleid van het oppervlaktepercentage (per gridcel) aan stedelijke bebouwing en kassen. De aanwezigheid van bedrijven wordt als extra stedelijk gerekend, de aanwezigheid van veel beplanting als minder stedelijk. Daarnaast wordt de stedelijke uitstraling op een omgeving van 500m meegerekend. De stedelijke bebouwingskernen worden met een masker afgedekt, omdat het BelevingsGIS alleen het landelijk gebied betreft. Horizonvervuiling wordt bepaald op grond van de nabijheid en zichtbaarheid van de hoge elementen hoogbouw, hoogspanningsmasten en energiemolens. De overige elementen die vaak als storend worden ervaren (zoals kassen, bedrijventerreinen en stadsranden) worden al meegenomen bij de indicator Stedelijkheid.</p> <p><u>Invoerbestanden:</u> Voor Historische Kenmerkendheid is dezelfde kaart gebruikt voor de midterm als voor de nulmeting. Voor de overige indicatoren zijn de volgende invoerbestanden gebruikt:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Voor de nulmeting zijn gebruikt: Top10 versie 2003, Cbs bodemgebruiksbestand 2000 en Lgn4; • Voor de mid-term meting: Top10 versie 2009, Cbs bodemgebruiksbestand 2006 en Lgn6; <p>Lgn is alleen gebruikt bij de Indicator Natuurlijkheid.</p> <p>Voor de mid-term meting is dezelfde regressievergelijking en dezelfde gemiddelde leeftijd van 46 jaar aangehouden als voor de nulmeting. In de bijlage wordt een uitgebreidere methodiekbeschrijving gegeven van de 4 indicatoren.</p>
EENHEID	<p>Bij de nulmeting is de - via enquêtes - gemeten waardering door de bevolking uitgedrukt in een rapportcijfer (1-10). De met het BelevingsGIS voorspelde aantrekkelijkheid van het landschap is ook uitgedrukt in een (rapport)cijfer, van 1 t/m 10. De 4 indicatoren van het BelevingsGIS worden elk uitgedrukt in een cijfer van 0 tot 4.</p>
STREEFWAARDE	<p><i>Beschrijving van streefwaarde zoals beschreven in relevante beleidsdocumenten (niet altijd beschikbaar)</i></p> <p>In 2020 wordt het Nederlandse landschap gewaardeerd met gemiddeld een 8. De nationale landschappen zijn in deze waardering meegenomen en zullen ook in 2020 significant hoger gewaardeerd worden dan de rest van Nederland</p>
RUIMTELIJKE SCHAAL	<p><i>Beschrijving van de laagste ruimtelijk schaal waarop indicator kan worden gepresenteerd + aangeven welke mogelijkheden er zijn tot aggregatie van de indicator naar hogere schaalniveaus.</i></p> <p>De resultaatkaarten van het BelevingsGIS hebben een resolutie van 250x250m. Deze zijn voor de nulmeting en de midterm meting geaggregeerd naar:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Gemiddelde waardering voor geheel Nederland; • Gemiddelde waardering per Provincie; • Gemid. waardering per Nationaal landschap en gemiddeld alle NL's; • Gemiddelde waardering per Landschapstype.

OPERATIONALITEIT	<p><i>In hoeverre is de methode beschikbaar of al eerder toegepast.</i></p> <p>In 2006 is een nulmeting uitgevoerd in het kader van de Belevingswaardenmonitor Nota Ruimte en gerapporteerd in Crommentuijn <i>et al</i> 2007</p>
KWALITEIT	<p><i>Beschrijven van algemene kwaliteit (borging van proces van dataverzameling en bewerking) en specifieke kwaliteit (nauwkeurigheid, betrouwbaarheid en gevoeligheid).</i></p> <p>Het BelevingsGIS: Bij de nulmeting is berekend dat 42% van de variantie van de aantrekkelijkheid met de gebruikte regressievergelijking door het BelevingsGIS kan worden verklaard. De voortgang en de operationalisatie van het BelevingsGIS zijn goed gedocumenteerd, het is meerdere malen gekalibreerd en gevalideerd, en er heeft een externe audit plaats gevonden. Aangezien alle procedures automatisch gaan is herhaalbaarheid gegarandeerd. Maar het BelevingsGIS beperkt zich tot het landschap in het buitengebied. Waardering van stedelijke kernen en van het landschap vanaf en op grotere wateren worden niet meegenomen. Verder hebben de gebruikte landsdekkende invoerbestanden hun beperkingen (zie OPMERKINGEN)</p> <p>De enquêtes voor de callibratie: De enquête is volgens een veel gebruikte methode (SPEL) opgezet, het gebruik van twee steekproeven (representatief voor gebieds- resp. persoonskenmerken) en de inzet van een gerenommeerd enquêtebureau die verschillende interview technieken gebruikt om tot voldoende representatieve respons te komen, bieden garantie voor een goede representativiteit en garantie voor herhaalbaarheid</p>
KOSTEN (€) /METING /RAPPORTAGE	<p><i>Uitgegaan wordt van een nulmeting, een mid-term meting en een eindmeting. Als de kosten voor 1 van de metingen afwijkt van de andere graag aangeven. In een aantal gevallen is er een onderscheid in kosten voor (het in stand houden van de) meting, kosten in relatie tot de bewerking van de gegevens en kosten gerelateerd aan de rapportage van de gegeven, graag dit onderscheid aan houden.</i></p> <p>Er wordt aangenomen dat de regressievergelijking en de gemiddelde leeftijd die bij de nulmeting gebruikt zijn in het BelevingsGIS voor de bepaling van de belevingswaarde, ook gelden voor de mid-term meting. Voor de mid-term meting zijn de nieuwe belevingswaarden daarom uitsluitend berekend op basis van actuelere bestanden. Voor de nulmeting zijn gebruikt: Top10 versie 2003, Cbs bodemgebruiksbestand 2000 en lgn4. Voor de mid-term meting zijn gebruikt: Top10 versie 2009, Cbs bodemgebruiksbestand 2006 en lgn6. De kosten hiervoor bedroegen 20 keuro, inclusief rapportage.</p>
MEETFREQUENTIE	<p><i>Beschrijving van de herhalingsfrequentie van de meting van de indicator (gebaseerd op periodiciteit van gegevensinwinning).</i></p> <p>Tussen de bestanden gebruikt voor de nulmeting (met data vnl uit 2000) en die voor de mid-term meting (met data vnl uit 2006) zit ca. 6 jaar verschil.</p>
DATABRON EN BRONHOUDER	<p><i>Aangeven wie de bronhouder en leverancier is van de benodigde meetvariabelen voor berekening van de indicator.</i></p> <p>Bronhouder van het BelevingsGIS: Alterra - Wageningen UR. Voor de invoerbestanden van het BelevingsGIS: het Kadaster (top10), het CBS (BBG), De Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (Monumentenbestanden) en Alterra (LGN en vergridding top10). Voor bevolkingsonderzoek (tbv callibratie en validatie): PBL en VROM (WoON)</p>

REFERENTIES	<p><i>Verwijzing naar literatuur, websites e.d. waar een voorbeeld en/ of achtergrondinformatie van indicator te vinden is.</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ○ Vries, S. de & E. Gerritsen (2003). Van fysieke kenmerken naar landschappelijke schoonheid; de voorspellende waarde van fysieke kenmerken, zoals vastgelegd in ruimtelijke bestanden, voor de schoonheidsbeleving van Nederlandse landschappen. Alterra-rapport 718, Reeks Belevingsonderzoek nr. 7, Wageningen ○ Roos-Klein Lankhorst, J, S. de Vries, J. van Lith-Kranendonk, H. Dijkstra en J.M.J. Farjon, 2004. Modellen voor de graadmeters landschap, beleving en recreatie, Kennismodel Effecten Landschap Kwaliteit KELK, Monitoring Schaal en BelevingsGIS, Planbureaurapporten 20 Natuurplanbureau, vestiging Wageningen, Wageningen, December 2004 http://www.wotnatuurenmilieu.wur.nl/NR/rdonlyres/BE00DD2C-51E0-4FB4-85CE-5B63673F07CB/20622/Planbureaurapporten_20_laag.pdf ○ Roos-Klein Lankhorst, J., Vries, S. de, Buijs, A.E. van den, Bloemmen, M.H.I. & Schuiling, C, 2005. BelevingsGIS versie 2; waardering van het Nederlandse landschap door de bevolking op kaart. Alterra-rapport 1138. Wageningen. http://www2.alterra.wur.nl/Webdocs/PDFFiles/Alterrarapporten/AlterraRapport1138.pdf ○ Crommentuijn <i>et al.</i> 2007 Belevingswaardenmonitor Nota Ruimte 2006: nulmeting landschap en groen in en om de stad. Milieu- en Natuurplanbureau. http://www.pbl.nl/bibliotheek/rapporten/500073001.pdf ○ Wulp, van der N.Y., 2008. Belevingswaardenmonitor Nota Ruimte 2006, nulmeting Landschap naar Gebieden, WOt -rapport 75. http://www.wotnatuurenmilieu.wur.nl/NR/rdonlyres/68B37D11-0F1C-4786-AF80-F6BE09A0E9DC/68145/WOtrapport_75.pdf
CONTACT DESKUNDIGEN (VERANTWOORDELIJK VOOR METING)	Janneke Roos-Klein Lankhorst
CONTACT EL&I	Directie NLP, Dhr Hans van den Heuvel
OPMERKINGEN	<p><i>Voordelen/ beperking van de meetmethode</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • De meetmethode is gebaseerd op landsdekkende bestanden die niet alle landsdekkend worden geactualiseerd (actualisering van de Top10 duurt bijvoorbeeld 4 jaar zodat er 4 jaar verschil kan zijn tussen delen van Nederland). Ook worden de bestanden niet altijd even consequent geactualiseerd. Zo veranderen er wel eens definities van legenda-eenheden en worden verbeteringen niet onderscheiden van echte veranderingen. • Bij de mid-term meting is gebleken dat de (vrij geringe) toename van de gemiddelde belevingswaarde vooral een gevolg is van de toename van natuur in lgn6 tov lgn4, waarbij natuurgras een groot aandeel vormt, terwijl betwijfeld wordt of natuurgras wel door de gemiddelde Nederlander als veel natuurlijker wordt ervaren dan "gewoon"gras. Ook is het niet zeker wanneer die graslanden een natuurlijk beheer hebben gekregen, het kan zijn dat dit al het geval was toen lgn4 werd gemaakt, maar ze toen niet als natuur zijn aangeduid. • Verder wordt de Belevingswaarde alleen bepaald voor het buitengebied, waardoor het nodig is om het stedelijke masker te actualiseren als het stedelijk gebied uitbreidt. Dat is in de mid-term meting gedaan. Het aanpassen van het stedelijke masker had een zeer gering positief effect op de voorspelde gemiddelde waarderingen t.o.v. van die zonder aanpassing van het masker.

5.2 Midterm meting

Indicator Kwaliteit Landschap

	Nulmeting	Midterm	Vershil
Gemiddelde Nederland	7.30	7.32	+0.02

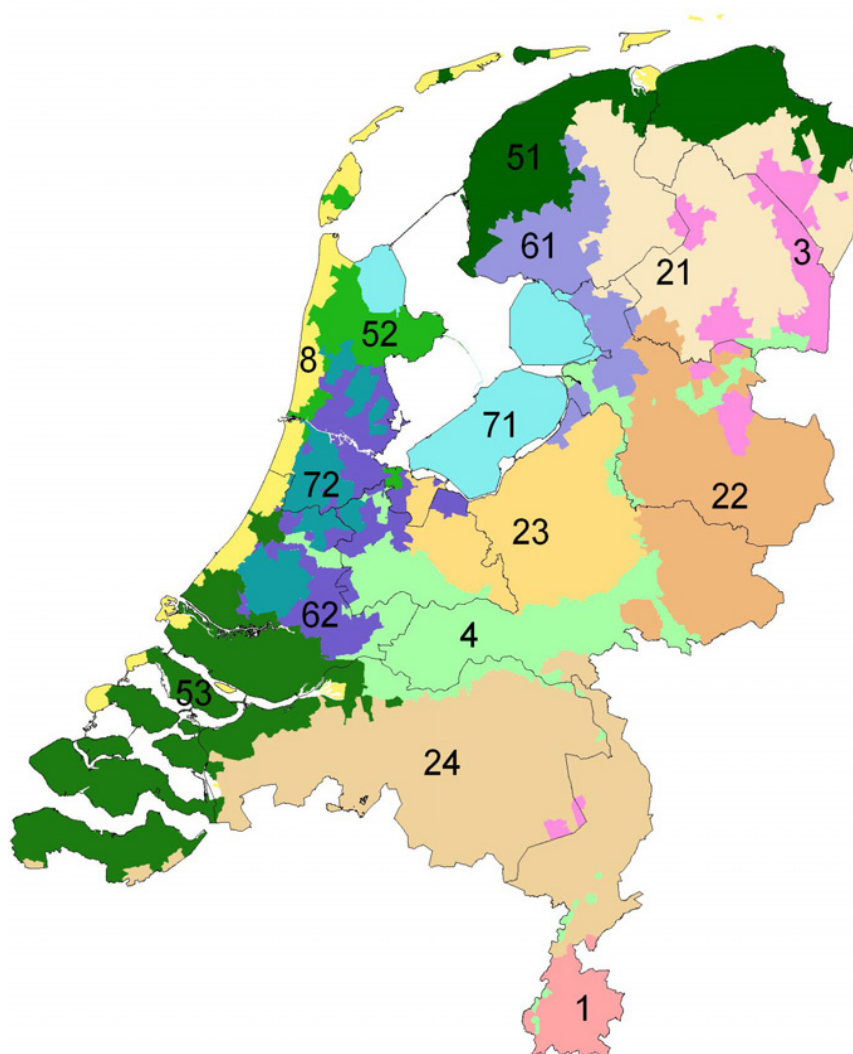
1. Uitsplitsing naar Nationale Landschappen

Nr	Nationale landschap	Nulmeting	Midterm	Vershil
1	Groene Hart	7.26	7.28	+0.03
2	Middag-Humsterland	7.23	7.24	+0.01
3	Noordelijke Wouden	7.27	7.30	+0.02
4	Hoekse Waard	6.99	7.03	+0.04
5	Zuidwest Friesland	7.26	7.31	+0.05
6	Drentse Aa	7.61	7.65	+0.04
7	IJsseldelta	7.08	7.07	-0.01
8	Noordoost Twente	7.58	7.59	+0.01
9	Graafschap	7.58	7.61	+0.03
10	Winterswijk	7.47	7.48	+0.02
11	Gelderse Poort	7.31	7.32	+0.01
12	Veluwe	7.80	7.82	+0.01
13	Rivierengebied	7.38	7.41	+0.03
14	Laag Holland	7.20	7.28	+0.08
15	Zuidwest-Zeeland	7.15	7.19	+0.04
16	Groene Woud	7.43	7.46	+0.03
17	Zuid Limburg	7.58	7.63	+0.05
18	Arkenheim – Eemland	7.04	7.15	+0.10
19	Nieuwe Hollandse Waterlinie	7.36	7.36	+0.00
20	Stelling van Amsterdam	6.98	7.03	+0.05
	Nationale Landschappen (gem)	7.40	7.42	+0.03

2. Uitsplitsing naar Landschapstypen

		Nulmeting	Midterm	Vershil
nr	Landschapstype			
1	Heuvelland	7.45	7.49	+0.04
3	Hoogveenontginningsgebied	7.14	7.15	+0.01
4	Rivierengebied	7.30	7.31	+0.02
8	Kustzone	7.50	7.52	+0.02
21	Noordelijk zandgebied	7.38	7.41	+0.03
22	Oostelijk zandgebied	7.44	7.44	+0.01
23	Zandgebied midden NL	7.63	7.65	+0.02
24	Zuidelijk zandgebied	7.39	7.40	+0.01
51	Noordelijk zeekleigebied	7.15	7.17	+0.02
52	Zeekleigebied noord holland	7.11	7.11	0.00
53	Zeekleigebied zuidwest NL	7.05	7.08	+0.03
61	Laagveengebied noord NL	7.27	7.30	+0.02
62	Laagveengebied west NL	7.24	7.29	+0.05
71	Nieuwe droogmakerijen	7.05	7.05	+0.01
72	Overige droogmakerijen	6.98	7.00	+0.02
	Gemiddelde in Nederland	7.30	7.32	+0.02

3 Uitsplitsing naar provincies

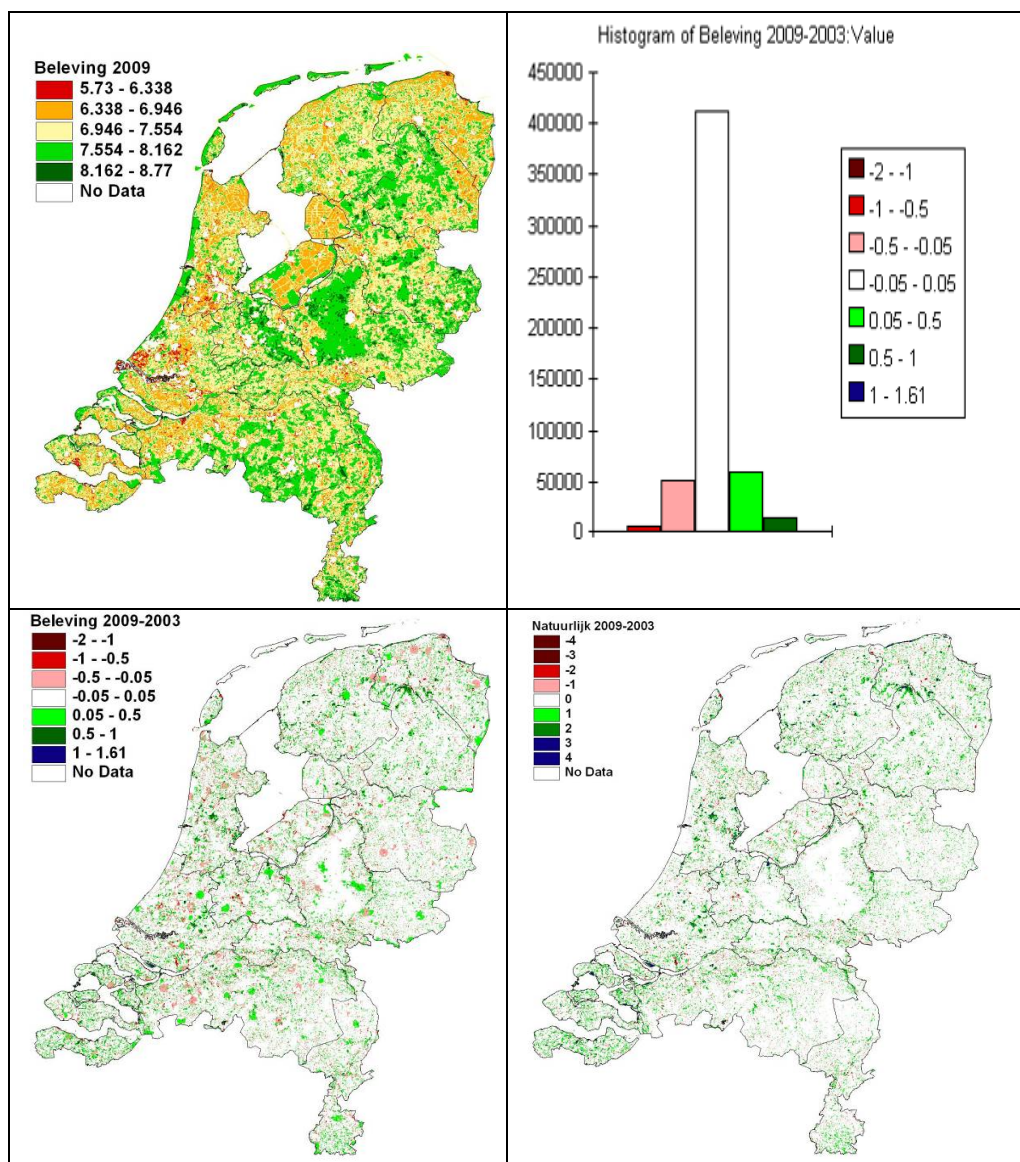
nr.	Provincie	Nulmeting	Midterm	Vershil
	Groningen	7.15	7.17	+0.02
	Friesland	7.29	7.31	+0.02
	Drenthe	7.36	7.38	+0.02
	Flevoland	7.06	7.06	0.00
	Overijssel	7.40	7.40	0.00
	Gelderland	7.45	7.47	+0.02
	Utrecht	7.45	7.47	+0.02
	Noord-Holland	7.17	7.20	+0.03
	Zuid-Holland	7.13	7.15	+0.02
	Zeeland	7.10	7.16	+0.05
	Noord-Brabant	7.34	7.35	+0.01
	Limburg	7.41	7.43	+0.02
	Nederland:	7.30	7.32	0.02

5.3 Rapportage

Indicator Kwaliteit Landschap Midterm meting en vergelijking met nulmeting
Auteurs: Janneke Roos-Klein Lankhorst en Herman Agricola

De met het BelevingsGIS voorspelde belevingswaarde van het landschap neemt in 2006 (fig links boven) iets meer toe dan af (zie figuur rechtsboven en links onder). Gemiddeld komt deze daardoor iets hoger uit (7,32) dan in het jaar 2000 (7,30). De afname is vooral te danken aan een toename van Stedelijkheid en Horizonvervuiling (alhoewel hier en daar de verwijdering van Windturbines en hoogspanningsmasten voor een toename zorgen). De toename van de belevingswaarde is vooral te danken aan een toename van de Natuurlijkheid (figuur rechts onder). De Natuurlijkheid is toegenomen door een toename aan opgaande beplanting en een toename aan natuurgebied. Een deel van de berekende toename kan ook liggen aan het feit dat de registratie van aanwezige beplantingen in de bestanden is verbeterd en er meer informatie over natuurterreinen in de bestanden is opgenomen. De werkelijke toename van de natuurlijkheid is vermoedelijk geringer dan de berekende. Dit betekent dat de berekende geringe toename aan Belevingswaarde waarschijnlijk toch nog aan de hoge kant is.

Uitwerking per provincie

nr.	Provincie	Nulmeting	Midterm	Vershil	% toename stedelijk gebied
	Groningen	7.15	7.17	0.02	0.38
	Friesland	7.29	7.31	0.02	0.23
	Drenthe	7.36	7.38	0.02	0.20
	Flevoland	7.06	7.06	0.00	0.73
	Overijssel	7.40	7.40	0.00	0.39
	Gelderland	7.45	7.47	0.02	0.34
	Utrecht	7.45	7.47	0.02	0.69
	Noord-Holland	7.17	7.20	0.03	0.82
	Zuid-Holland	7.13	7.15	0.02	1.23
	Zeeland	7.10	7.16	0.05	0.34
	Noord-Brabant	7.34	7.35	0.01	0.57
	Limburg	7.41	7.43	0.02	0.71
	Gemiddeld in Nederland:	7.30	7.32	0.02	0.52

Uitwerking per nationaal landschap:

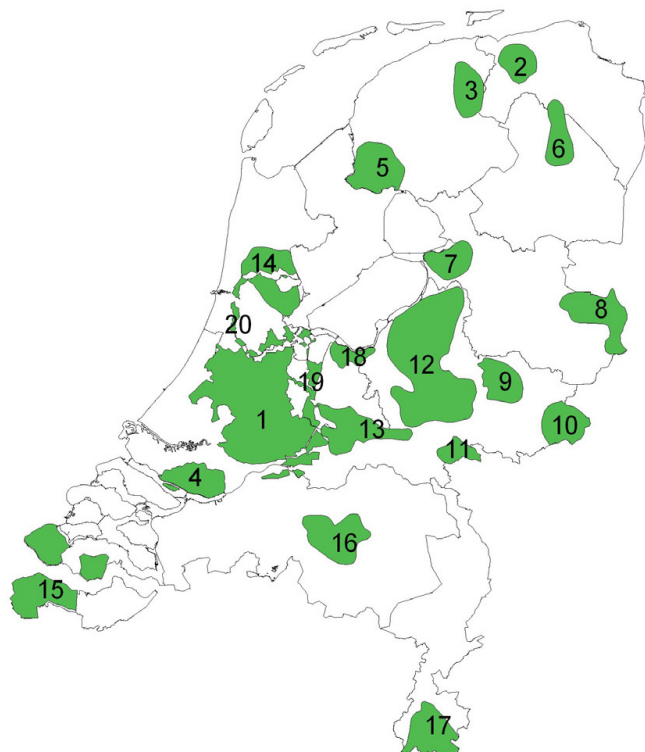
nr	Nationaal Landschap	nulmeting	midterm	verschil	% toename stedelijk gebied
1	Groene Hart	7.26	7.28	0.03	0.26
2	Middag-Humsterland	7.23	7.24	0.01	0.13
3	Noordelijke Wouden	7.27	7.30	0.02	0.42
4	Hoekse Waard	6.99	7.03	0.04	0.31
5	Zuidwest Friesland	7.26	7.31	0.05	0.07
6	Drentse Aa	7.61	7.65	0.04	0.11
7	IJsseldelta	7.08	7.07	-0.01	0.52
8	Noordoost Twente	7.58	7.59	0.01	0.19
9	Graafschap	7.58	7.61	0.03	0.08
10	Winterswijk	7.47	7.48	0.02	0.36
11	Gelderse Poort	7.31	7.32	0.01	0.00
12	Veluwe	7.80	7.82	0.01	0.21
13	Rivierengebied	7.38	7.41	0.03	0.35
14	Laag Holland	7.20	7.28	0.08	0.44
15	Zuidwest-Zeeland	7.15	7.19	0.04	0.43
16	Groene Woud	7.43	7.46	0.03	0.52
17	Zuid Limburg	7.58	7.63	0.05	0.24
18	Arkenheem – Eemland ⁽¹⁾	7.04	7.15	0.10	0.43
19	Nieuwe Hollandse Waterlinie ⁽²⁾	7.36 (7.46)	7.36 (7.47)	0.00 (0.00)	0.72 (48)
20	Stelling van Amsterdam ⁽²⁾	6.98 (7.19)	7.03 (7.22)	0.05 (0.03)	0.49 (42)
	Gemiddelde alle nationale landschappen	7.40	7.42	0.03	0.29

⁽¹⁾ De toename van de belevingswaarde komt o.a. doordat in lgn6 graslanden worden aangeduid als Natuurgras (code 45) die in lgn4 als "gewoon" gras (code 1) werden aangeduid. Dit geldt vermoedelijk voor de meeste NL's, maar is het meest opvallend in NL18.

⁽²⁾ De overlap van deze nationale landschappen met het Groene Hart en Laag Holland zijn niet meegerekend in de nulmeting en daarom ook niet in de mid-term, maar() staan de cijfers als de overlap wel wordt meegerekend.

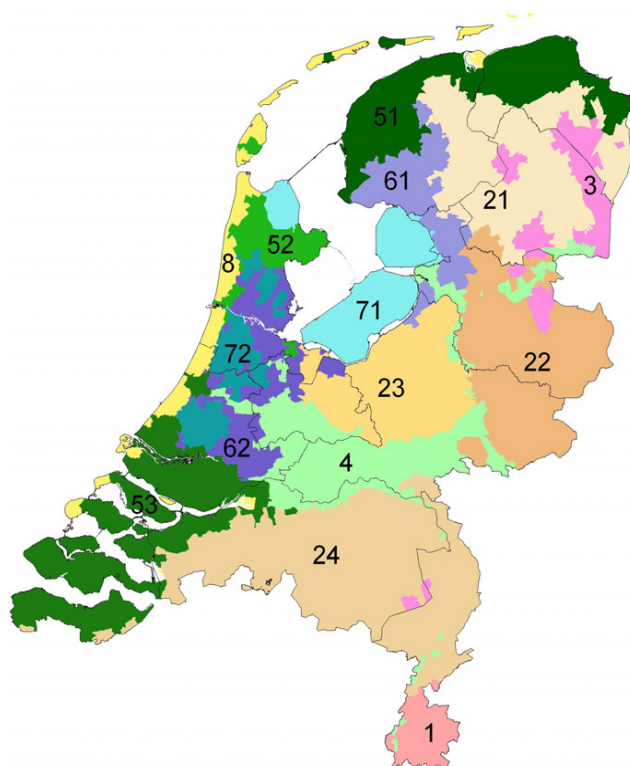
De nationale landschappen worden volgens de voorspelling met het BelevingsGIS zowel in de nulmeting als in de mid-term meting gemiddeld 0.1 punt hoger gewaardeerd dan

het landschap in het Nederlandse buitengebied als geheel (7.30 resp 7.32). Ook is de stedelijke bebouwing gemiddeld minder toegenomen dan in Nederland als geheel (0.29% versus 0.52%).

Uitwerking per landschapstype

nr	Landschapstype	nulmeting	midterm	verschil	% toename stedelijk gebied
1	Heuvelland	7.45	7.49	0.04	1.60
3	Hoogveenontginningsgebied	7.14	7.15	0.01	0.41
4	Rivierengebied	7.30	7.31	0.02	0.63
8	Kustzone	7.50	7.52	0.02	0.36
21	Noordelijk zandgebied	7.38	7.41	0.03	0.28
22	Oostelijk zandgebied	7.44	7.44	0.01	0.27
23	Zandgebied midden NL	7.63	7.65	0.02	0.38
24	Zuidelijk zandgebied	7.39	7.40	0.01	0.54
51	Noordelijk zeekleigebied	7.15	7.17	0.02	0.26
52	Zeekleigebied noord holland	7.11	7.11	0.00	0.97
53	Zeekleigebied zuidwest Nederland	7.05	7.08	0.03	0.79
61	Laagveengebied noord Nederland	7.27	7.30	0.02	0.18
62	Laagveengebied west Nederland	7.24	7.29	0.05	0.81
71	Nieuwe droogmakerijen	7.05	7.05	0.01	0.62
72	Overige droogmakerijen	6.98	7.00	0.02	1.37
	Gemiddelde in Nederland	7.30	7.32	0.02	0.52

Bijlage: Bepaling van de vier Landschapsindicatoren van het BelevingsGIS

De gebruikte procedures en kennistabellen zoals deze zijn opgeslagen en worden berekend in het BelevingsGIS zijn te vinden in Roos-Klein Lankhorst et.al 2005. Hieronder staat een beschrijving van de procedures.

Natuurlijkheid (positief)

Natuurlijkheid wordt bepaald op grond van het voorkomen van natuur, opgaande beplanting, natuurlijk ogende wateren en gras, waarbij ook wordt gekeken naar de stedelijke uitstraling, die het natuurlijke karakter negatief beïnvloedt.

De oppervlakte aan bossen (loofbos, naaldbos, gemengd bos, populieren, grienden), hei en open zand is ontleend aan de vergridde versie van de Top10, Viris. Aan de lijnvormige beplantingen (bomenrijen en heggen) uit de VIRIS-bestanden is een breedte toegekend, welke wordt vermenigvuldigd met de lengte per gridcel (25x25m) om een oppervlaktemaat te krijgen: aan de bomenrijen een breedte van 5m en aan de heggen 2m.

De overige natuurlijke vegetaties worden niet goed in de Top10 aangegeven en zijn daarom ontleend aan het Landelijke Grondgebruiksbestand Nederland (LGN). De volgende natuurlijke vegetaties van LGN zijn meegeteld: kwelders, open duinvegetatie, gesloten duinvegetatie, hoogveen, overige moerasvegetatie, rietvegetatie, veengebied, overig open begroeid natuurgebied en kale grond in natuurgebied.

Aan de gridcellen (25x25m) met deze natuurtypen is een oppervlakte natuurgebied van 625m² toegekend, de hele oppervlakte van de betreffende gridcel. De oppervlakte aan natuur wordt daardoor iets overschat.

Vervolgens zijn de oppervlakten aan LGN-natuurtypen, de lijnvormige beplantingen (in opp) en de bossen bij elkaar opgeteld, zodat een bestand is ontstaan met het oppervlak aan natuur per gridcel van 25x25m. Daarbij is de oppervlakte per 25x25m afgekapt op 625m. Dit bestand is geaggregeerd naar 250x250m gridcellen, zodat een bestand met de oppervlakte natuur per gridcel van 250x250m is ontstaan. Daarna zijn de oppervlakten in percentages omgerekend.

Dit bestand is daarna geclassificeerd naar klassen 0 t/m 4. Na toevoeging van dominant grasland is de classificatie als volg:

- 0 <0.1% natuur en <50% grasland
- 1 0.1-5% natuur, of natuur <0.1% en >50% grasland
- 2 5-10% natuur en <50% grasland, of 0.1-5% natuur en >50% grasland
- 3 10-50% natuur
- 4 >50% natuur

Bij aanwezigheid van natuurlijk ogend water (beken, rivieren, plassen, meren en zee) wordt er bij de waarden 0 t/m 3 een punt bij opgeteld.

Tenslotte is met behulp van een driedimensionale kennistabel de Natuurlijkheid (0-4) bepaald, waarbij de uitstraling van opgaande beplanting (positief) en van bebouwing/kassen (negatief) in de omgeving wordt meegeteld. Hierbij wordt de tot nu toe berekende waarde per gridcel vergeleken met het gemiddelde percentage aan opgaande beplanting binnen een straal van 500m en met de stedelijke uitstraling binnen een straal van 500m.

Historische Kenmerkendheid (positief)

De indicator Historische Kenmerkendheid wordt bepaald op grond van de aanwezigheid of nabijheid van cultuurhistorische monumenten en beschermde stads- en

dorpsgezichten. Deze zijn ontleend aan kaarten van De Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed.

In het monumentenbestand worden de volgende typen monumenten onderscheiden:

- agrarische gebouwen,
- archeologische monumenten,
- kastelen/landhuizen,
- kerken,
- molens,
- andere gebouwen,
- vestingwerken,
- weg- en waterwerken

Deze zijn alle meegerekend.

De berekening van de indicatorkaart is als volgt:

Bij de berekening wordt aangenomen dat gebieden in de directe omgeving van beschermde stads- en dorpsgezichten en monumenten een grotere historische kenmerkendheid hebben en een grotere waardering krijgen dan verder weg gelegen gebieden. De kaarten met monumenten en beschermde stads- en dorpsgezichten van De Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed zijn eerst vergrid naar 250x250m. Daarna zijn de volgende Belevingswaarden toegekend:

- Aan gridcellen met (reeds beschermde en in procedure zijnde) Stads- en dorpsgezichten en/of monumenten is een waarde 4 toegekend;
- Aan gridcellen die direct grenzen aan gridcellen met monumenten en binnen 1 km van een stads- en dorpsgezicht zijn gelegen wordt een waarde 3 toegekend;
- Aan gridcellen die liggen binnen 1 km van gridcellen met monumenten en binnen 500 m van een stads- en dorpsgezicht wordt een waarde 3 toegekend;
- Aan de 8 gridcellen die direct grenzen aan gridcellen met monumenten is een waarde 2 toegekend;
- Aan gridcellen die binnen een straal van 500 m liggen van gridcellen met een stads- en dorpsgezicht wordt de waarde 2 toegekend;
- Aan gridcellen die binnen een straal van 1 km van een stads- en dorpsgezicht en een monument liggen wordt de waarde 2 toegekend;
- Aan gridcellen die niet aan gridcellen met monumenten grenzen, maar wel binnen 1 km van monumenten zijn gelegen wordt de waarde 1 toegekend;
- Aan gridcellen die tussen een straal van 500 m en 1 km zijn gelegen van een stads- en dorpsgezicht wordt de waarde 1 toegekend;
- De overige gridcellen hebben een waarde 0 gekregen.

Stedelijkheid

De indicator Stedelijkheid modelleert de negatieve waardering door Nederlanders van (te veel) bebouwing, bedrijfsterreinen en kassen in het landschap in het landelijk gebied. De indicator Stedelijkheid wordt afgeleid van het oppervlaktepercentage (per gridcel) aan stedelijke bebouwing en kassen. De aanwezigheid van bedrijven wordt als extra stedelijk gerekend, de aanwezigheid van veel beplanting als minder stedelijk. Daarnaast wordt de stedelijke uitstraling op een omgeving van 500m meegerekend. De stedelijke bebouwingkernen worden wel in de berekeningen meegenomen, maar worden bij de validatie en presentatie met een masker afgedekt, omdat het huidige BelevingsGIS het landelijk gebied betreft en niet het stedelijk gebied (evenmin als grotere wateroppervlakten). De minder dicht bebouwde delen en de berekende stedelijke uitstraling van de stad blijft buiten het masker, zodat nog een aanzienlijk aantal cellen met hoge stedelijkheidswaarden op de indicatorkaart over blijven.

In het BelevingsGIS worden zowel de Top10 als het CBS-bestand gebruikt om de meest actuele bebouwingsinformatie te krijgen: kaartbladen van de Top10 die achterlopen op het CBS-bestand worden zo aangevuld met CBS-data. Indien het BelevingsGIS samen met Monitoring Schaal (bijv. als invoer voor KELK) in een project wordt gebruikt, dan moeten de data van de gebruikte instrumenten op elkaar worden afgestemd. Dit kan

o.a. betekenen dat de oppervlakten op basis van CBS dan niet gebruikt zouden moeten worden.

Voor de berekening van de indicator Stedelijkheid zijn de volgende categorieën gebruikt:

Virisbestanden (vergridde versie van de Top10, 25x25 m):

- Bebouwingsblokken (vlkbebou),
- Hoogbouw (huihoogb)
- Losse bebouwing (huihuis)
- Kassen (vlkkas)

CBS-bodemgebruiksbestand:

- Bedrijfsterreinen (code 24),
- Sociaal culturele bedrijven (23),
- Openbare voorzieningen (22),
- Overige bedrijven (21)

De stedelijkheid wordt eerst per gridcel bepaald. Vervolgens wordt de stedelijke uitstraling op de omgeving berekend, en de mogelijke camouflage door beplanting.

De stedelijkheid per cel wordt als volgt berekend:

De oppervlakten van de bovenstaande bebouwingscategorieën (exclusief kassen) zijn per gridcel van 25x25 m bij elkaar opgeteld en afgekapt op 625 m². Zo wordt de overlap tussen

Top10- en CBS-bebouwing op 625 m² nauwkeurig weg gewerkt.

Vervolgens zijn de bestanden geaggregeerd naar 250x250 m en omgerekend naar percentages. Het oppervlaktepercentage kassen en CBS-bedrijfstypen wordt apart berekend, zodat het verstedelijkend effect van kassen en bedrijfsterreinen apart kan worden gewaardeerd. In een driedimensionale kennistabel worden de opp% bebouwing (incl. bedrijfsterreinen, excl. kassen), opp% kassen en veel/weinig bedrijventerreinen tegen elkaar uitgezet om de stedelijkheid per cel te bepalen.

De stedelijke uitstraling wordt berekend door per gridcel het gemiddelde te berekenen van de stedelijkheid per cel binnen een omgeving met een straal van 500 m. De afstand van 500 m is proefondervindelijk vast gesteld in een veldstudie die is verricht voor de Natuurbalans 2004 (Roos-Klein Lankhorst e.a., 2004). De camouflage wordt op dezelfde wijze berekend als bij de indicator Horizonvervuiling (zie onder).

De uiteindelijke indicatorwaarde voor stedelijkheid wordt met behulp van een kennistabel bepaald, waarin stedelijkheid-per-cel wordt uitgezet tegen stedelijke uitstraling en camouflage door opgaande beplanting. Hierbij wordt ervan uitgegaan dat beplanting de stedelijkheid ter plaatse vermindert, en dat de stedelijke uitstraling door beplanting teniet wordt gedaan of sterk wordt verminderd.

De stedelijke kernen die niet tot het BelevingsGIS worden gerekend zijn gridcellen waarin de gemiddelde stedelijkheidswaarde binnen een straal van 500 m groter is dan 3.7. Deze kernen worden met een masker afgedekt voor validatie en presentatie.

Horizonvervuiling (negatief)

De indicator Horizonvervuiling modelleert de negatieve waardering door Nederlanders van storende elementen in het landschap. De indicator beperkt zich tot de hoge elementen hoogbouw, hoogspanningsmasten en energiemolens. De overige elementen die vaak als storend worden ervaren (zoals kassen, bedrijventerreinen en stadsranden) worden meegenomen bij de indicator Stedelijkheid.

De aanwezigheid van storende elementen is ontleend aan de vergridde versie van de Top10, VIRIS: hoogbouw (huihoogb), hoogspanningsmasten (pntmast), en energiemolens (pntemol). De versturende werking van deze elementen is vertaald naar een verstoringswaarde (1-4) van de omgeving waarin ze voorkomen. Bij de berekening van de indicatorkaart wordt er verder van uitgegaan dat de storende werking zich uitstrekt over 2,5 km. Wel wordt ermee rekening gehouden dat deze elementen niet of minder goed gezien kunnen worden vanuit gebieden waar veel beplanting aanwezig is.

Bepaling van de verstoringswaarde:

- Aan gridcellen met > 0.05% hoogbouw binnen een afstand van 1 km is de waarde 4 toegekend
- Aan gridcellen met 1 of meerdere hoogspanningsmasten binnen een afstand van 1 km is de waarde 3 toegekend
- Aan gridcellen met hoogbouw en/of hoogspanningsmasten tussen 1,5 en 2,5 km is de waarde 2 toegekend
- Aan gridcellen met energiemolens binnen 2,5 km is de waarde 1 toegekend (hier is geen onderscheid tussen dichterbij en verder weg omdat energiemolens in het algemeen op zeer open gebieden staan zodat ze tot in de verre omtrek zichtbaar zijn; de minimale waarde van 1 is aangehouden omdat veel mensen energiemolens niet als lelijk ervaren).
- Aan de overige gridcellen wordt een waarde 0 toegekend (geen horizonvervuiling)

Berekening van de camouflage door beplanting:

De gemiddelde hoeveelheid opgaande beplanting is berekend binnen een omgeving van 500m. Deze waarde wordt aan elke middelste cel toegekend. De hoeveelheid opgaande beplanting is ontleend aan de Top10: gemengd bos, grienden, loofbos, naaldbos, populierenopstanden, laanbomen en heggen. Om de lengte aan lijnvormige beplantingen vergelijkbaar te maken met de oppervlakte aan bossen is aangenomen dat bomenrijen een breedte hebben van 5 m, en heggen een waarde van 2 m. Vervolgens is de resulterende gridkaart geclassificeerd in 5 klassen.

De bepaling van de indicatorkaart (met waarden 0-4) wordt gedaan met een kennistabel waarin de verstoringswaarde is uitgezet tegen de camouflerende beplantingsklassen. Hierbij wordt ervan uitgegaan dat hoge elementen niet of minder gezien worden vanuit gebieden met veel beplanting.

6 Sociaal Economische Vitaliteit

6.1 Factsheet

1. Doelenboom

ALGEMENE BELEIDSDOELSTELLING	Platteland waar het goed werken, wonen en leven is; met een gezonde economische en sociale basis en met een toegesneden voorzieningenniveau
STREEFWAARDE	geen
EFFECTINDICATOR(EN)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Verzorgingsmaatstaf 2. Tevredenheid/ bereikbaarheid voorzieningen 3. Waardeontwikkeling koopwoningen 4. Vraag/aanbodverhouding huur- en koopwoningen 5. Tevredenheid wonen & woonomgeving 6. Ontwikkeling werkgelegenheid 7. Ontwikkelingen in de landbouw 8. Arbeidsparticipatie en uitkeringsontvangers

Uitwerking effectindicatoren

METHODE	<p><i>Beschrijving (in vorm formule + toelichting) van methode voor bepalen/berekenen van indicator op basis van meetvariabelen die worden gebruikt.</i></p> <p>Voor het onderscheid stad-platteland wordt gebruik gemaakt van de omgevingsadressendichtheid (OAD) van postcodegebieden (<1000 adressen/km² is platteland). Deze statistiek is door het CBS voor het jaar 2006 geleverd. Tegenwoordig mag het CBS geen gegevens meer op het niveau van postcodegebieden leveren. De indeling stad/platteland is daarom geactualiseerd op basis van cijfers voor de OAD van buurten voor het jaar 2009. Gebieden met grootschalige werkfuncties en een lage dichtheid zijn toch als stad getypeerd indien 30% van het bodemgebruik door grootschalige werkfuncties (havens, bedrijventerreinen, luchthavens) wordt ingenomen bij 'stad' ingedeeld.</p> <p>1. Verzorgingsmaatstaf op basis van aanwezigheid van lokale en regionale basisvoorzieningen in eigen of ander postcodegebied rekening houdend met afstanden tussen bevolkingskernen per postcodegebied is op basis van PC6-coördinaten het geografisch zwaartepunt bepaald. Vervolgens zijn hemelsbreed de afstanden tussen deze zwaartepunten bepaald. De aanwezigheid van basisscholen en scholen met VWO (bron DUO; huisartsenpraktijken (bron: Dendrite) en winkels met dagelijks aanbod (bron: Locatus) en ziekenhuizen (Dendrite) is per viercijferig postcodegebied opgenomen in de ABF-Vastgoedmonitor. Postkantoren zijn augustus 2010 handmatig geïnventariseerd met behulp van de website van TNTPost (Postkantorenzoeker).</p> <p>Ten behoeve van de Nulmeting is de bediening met lijndiensten van het openbaar vervoer door de REISinformatiegroep BV geïnventariseerd in februari 2009. Voor de Midtermmeting zijn deze gegevens ook gebruikt. Op basis van de wel/niet aanwezigheid van voorzieningen, het inwoneraantal per</p>
---------	---

postcodegebied en de afstand tot het dichtstbijzijnde postcodegebied waar de desbetreffende voorziening wel aanwezig is, is per regio de gemiddelde afstand per inwoner tot een voorziening bepaald. Daarbij is aangenomen dat de afstand tot een voorziening voor de inwoners van een postcodegebied nul is als deze voorzieningen (ergens) in het postcodegebied aanwezig is.

2. Tevredenheidsmaatstaf voorzieningen op basis van WoON 2006 en 2009; rapportcijfers toegekend aan antwoordcategorieën:

zeer tevreden	tevreden	niet tevreden, maar ook niet ontevreden	ontevreden	zeer ontevreden
9	7	5	3	1

3. Waardeontwikkeling koopwoningen met behulp van de WOX: per postcodegebied (zie www.calcasa.nl/technologie/de_wox)

4. Vraag/aanbodverhouding huur- en koopwoningen op basis van WoON 2006 en 2009: op basis van vraag naar verhuiscens binnen twee jaar. Daarbij is aangenomen dat Centrum Dorps en Landelijk Wonen overeenkomen met het platteland zoals in de Monitor gedefinieerd.

5. Tevredenheidsmaatstaf woning en woonomgeving op basis van WBO2002 en WoON2006; rapportcijfers toegekend:

zeer tevreden	tevreden	niet tevreden, maar ook niet ontevreden	ontevreden	zeer ontevreden
9	7	5	3	1

6. Ontwikkeling werkgelegenheid naar productie- en consumentgerichte sectoren op basis van het LISA. De volgende sectoren zijn productiegericht: landbouw, delfstoffenwinning, industrie, energie, water, bouwnijverheid, vervoer en opslag, onroerend goed en advies en onderzoek. Consumentgerichte sectoren zijn: handel, horeca, informatie en communicatie, financiële instellingen, overige zakelijke dienstverlening, openbaar bestuur, onderwijs, zorg, vrije tijd en overige dienstverlening.

7. Ontwikkelingen in de landbouw: op basis van het GIAB-bestand van Alterra Wageningen UR.

8. Arbeidsparticipatie en uitkeringsontvangers op basis van de Kerncijfers Buurten en Wijken. Per wijk is hierin aangegeven welke de meest voorkomende postcode in een wijk is. Op basis hiervan is het onderscheid stad-platteland in dit onderdeel gemaakt.

MEET-VARIABELE(N)	<p><i>Beschrijving van de afzonderlijke meetvariabele(n) waaruit de indicator is opgebouwd.</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Vestigingen van basisvoorzieningen (huisartsenpraktijken, ziekenhuizen, basisscholen, voortgezet onderwijs, TNTPost-vestigingen, winkels met dagelijks aanbod, bediening met lijndiensten van het openbaar vervoer, ziekenhuizen en scholen met VWO) 2. Tevredenheidsvragen m.b.t. winkels, openbare parkeergelegenheid, openbaar vervoer, voorzieningen/speelgelegenheid voor kinderen/jongeren, basisscholen, kinderdagverblijven/peuterspeelzalen) 3. Verkooprijzen woningen 4. Vragen met betrekking tot serieuze verhuishwensen uitgesplitst naar woonmilieu 5. Tevredenheidsvragen m.b.t. (kenmerken van de) woning en woonomgeving 6. Aantal werkzame personen 7. Aantal bedrijfsvestigingen 8. Aantal uitkeringsontvangers
EENHEID	Divers (aantallen, prijzen, tevredenheidsschalen)
STREEFWAARDE	geen
RUIMTELIJKE SCHAAL	<p><i>Beschrijving van de laagste ruimtelijk schaal waarop indicator kan worden gepresenteerd + aangeven welke mogelijkheden er zijn tot aggregatie van de indicator naar hogere schaalniveaus.</i></p> <p>Het laagste schaalniveau betreft 4-cijferige postcodegebieden dan wel CSB-wijken. De gegevens worden geaggregeerd naar 23 regio's. De indeling naar COROP-regio's dient als basis. Een aantal COROP-regio's worden samengevoegd. Per regio wordt onderscheid gemaakt naar platteland en stad, op basis van de omgevingsadressendichtheid van postcodegebieden. Voorts worden gegevens gepresenteerd voor de tezamen genomen Nationale Landschappen.</p>
OPERATIONALITEIT	<p><i>In hoeverre is de methode beschikbaar of al eerder toegepast.</i></p> <p>Rekening houden met voorzieningen in aangrenzende postcodegebieden is voor het eerst toegepast in de Nulmeting van deze monitor.</p>
KWALITEIT	<p><i>Beschrijven van algemene kwaliteit (borging van proces van dataverzameling en bewerking) en specifieke kwaliteit (nauwkeurigheid, betrouwbaarheid en gevoeligheid).</i></p> <p>Gegevens met betrekking tot de aanwezigheid van voorzieningen en werkgelegenheid zijn grotendeels afkomstig uit de Vastgoedmonitor van ABF Research. Hiervoor wordt gebruikt gemaakt van diverse registraties van met name de Stichting LISA, Dendrite, Locatus, CBS, DUO en Alterra. Voorts wordt gebruik gemaakt van het WBO/WoON-onderzoek van het Ministerie van VROM, de wijk- en buurtcijfers van het CBS en transactiecijfers van woningen van het Kadaster. De registraties en onderzoeken bestaan allen reeds geruime tijd en zullen voor zover nu te voorzien valt gecontinueerd worden. De cijfers m.b.t. werkzame personen, uitkeringsontvangers worden door het CBS geconstrueerd op basis van diverse registraties (Sociaal Statistisch Bestand). Om voldoende betrouwbare en nauwkeurige resultaten te garanderen worden alleen uitspraken op het niveau van de regio's gedaan. De cijfers m.b.t. de postkantoren zijn afkomstig</p>

	van de website van TNTPost. De bediening met lijndiensten van het openbaar vervoer is door de REISinformatiegroep, het bedrijf achter OV9292, in februari 2009 speciaal voor dit onderzoek geïnventariseerd.
KOSTEN (€) / METING / RAPPORTAGE	<p><i>Uitgegaan wordt van een nulmeting, een mid-term meting en een eindmeting. Als de kosten voor 1 van de metingen afwijkt van de andere graag aangeven. Kosten onderverdelen in kostenposten.</i></p> <p>Voor zover nu te voorzien zullen de kosten voor de eindmeting circa € 17.000 duurder uitvallen dan de kosten van deze Midtermmeting. Dit vanwege de gegevens met betrekking tot de bediening met het openbaar vervoer die voor deze Midtermmeting niet geactualiseerd zijn (omdat ze dateren van februari 2009). De kosten voor de eindmeting zullen ongeveer op het niveau van de kosten van de Nulmeting (incl. de aanvulling hierop in maart 2009) liggen.</p>
MEET-FREQUENTIE	<p><i>Beschrijving van de herhalingsfrequentie van de publicatie van de indicator (gebaseerd op periodiciteit van gegevensinwinning).</i></p> <p>De gebruikte registraties worden elk jaar up-to-date gehouden. Het WoON-onderzoek vindt volgens planning om de drie jaar plaats. Voor de gegevens met betrekking tot de bediening door het openbaar vervoer zal apart opdracht verleend dienen te worden aan de Reisinformatiegroep BV.</p>
DATA-BRON EN BRONHOUDER	<p><i>Aangeven wie de bronhouder en leverancier is van de benodigde meetvariabelen voor berekening van de indicator.</i></p> <p>Zie onder kwaliteit</p>
REFERENTIES	<p><i>Verwijzing naar literatuur, websites e.d. waar een voorbeeld en/ of achtergrondinformatie van indicator te vinden is.</i></p> <p>www.abfresearch.nl www.alterra.nl</p>
CONTACT DESKUNDIGEN (VERANTWOORDELIJK VOOR METING)	<p><i>Naam contactpersoon, organisatie</i></p> <p>Léon Groenemeijer ABF Research Verwersdijk 8 2611 NH Delft 015 - 277 99 340</p>
CONTACT EL&I	Ir. C.G.M. Gerritsen, Directie NLP
OPMERKINGEN	<i>Voordelen/ beperking van de meetmethode</i>

6.2 Midterm meting

Verzorgingsmaatstaf

Aanwezigheid van en gemiddelde hemelsbrede afstand per inwoner tot basisvoorzieningen

	Huisarts, basisschool, postvestiging, winkel dagelijks aanbod, openbaar vervoer					
	Gem. aantal voorzienigen in eigen postcodegebied per inwoner			Gem. afstand per voorziening per inwoner		
	2006	2009	verschil	2006	2009	verschil
Nederland	4.495	4.488	-0.007	150	153	+3
stad	4.544	4.550	0.006	95	87	--8
platteland	4.409	4.380	-0.028	246	268	+22

	Gem. afstand per voorziening per inwoner					
	Ziekenhuis, VWO			Alle zeven voorzieningen		
	2006	2009	verschil	2006	2009	verschil
Nederland	3680	3696	+16	1159	1166	+7
stad	2032	2059	+27	649	651	+2
platteland	6544	6531	-13	2045	2057	+12

Tevredenheid/bereikbaarheid voorzieningen

Waarderingscijfer op basis van WoON

	2006	2009	verschil
Nederland	6,45	6,40	-0.06
Stad	6.43	6.38	-0.06
Platteland	6.49	6.43	-0.05

Waarde ontwikkeling koopwoningen

Wox gemiddelde woningwaarde (€ x 1000)

	2006	2010	verschil
Nederland	234	246	+12
Stad	222	236	+14
Platteland	261	272	+11

Vraag/aanbodverhouding huur- en koopwoningen

Relatief vraagoverschot huur en koopwoningen

	2006	2009	verschil
Nederland	24%	25%	+1%
Stad	21%	24%	+3%
Platteland	30%	26%	-4%

Tevredenheid Wonen en woongeving

Tevredenheidsindex woning

	2006	2009	verschil
Nederland	7,01	6,98	-0.03
Stad	6,86	6,84	-0.03
Platteland	7,30	7,26	-0,04

Tevredenheidsindex woonomgeving

	2006	2009	verschil
Nederland	6,80	6,74	-0.06
Stad	6,64	6,58	-0.06
Platteland	7,12	7,07	-0.06

Ontwikkeling werkgelegenheid

Omvang werkgelegenheid

	2006	2009	verschil	
Nederland	7.390.232	7.827.094	+436.862	5.90%
Stad	5.281.508	5.567.325	+285.817	5.40%
Platteland	2.108.724	2.259.177	+150.453	7.10%

Structuur werkgelegenheid

	2006		2009		verschil	
	Producent gericht	Consument gericht	Producent gericht	Consument gericht	Producent gericht	Consument gericht
Nederland	37%	63%	34%	66%	-3%	+3%
	2.723.568	4.667.741	2.638.997	5.188.097	-84.571	+520.356
Stad	34%	66%	31%	69%	- 3%	+3%
	1.791.721	3.489.787	1.730.901	3.836.424	-60.280	+346.637
Platteland	44%	56%	40%	60%	-4%	+4%
	936.243	1.172.481	908.087	1.351.090	-28.156	+178.609

Ontwikkelingen in de landbouw

	2006	2009	verschil	
Aantal bedrijven	78.000	71.500	-6.500	-8.3%
Arbeidsplaatsen	141.000	138.000	-3000	-2,1%
Aantal verbrede bedrijven	17.430	10.489	-6941	-39.8%
% verbrede bedrijven	22%	15%	-7	-32%

Arbeidsparticipatie en uitkeringsontvangers

	2004	2005
Nederland	69,0%	69,5%
Stad	67,7%	68,2%
Platteland	71,3%	71,6%
Meetmethode: CBS Kerncijfers Wijken en buurten 2004, 2005		

6.3 Rapportage

Midtermmeting Monitor Sociaal Economische Vitaliteit Platteland

Uitgevoerd in opdracht van Alterra Wageningen UR

drs. L.M.G. Groenemeijer en S.L. Deijl

september 2010 | r2010-0028LG | 10132-RUI

ABF RESEARCH
VERWERSDIJK 8 | 2611 NH DELFT | T (015) 27 99 300

6.3.1 Samenvatting en aanbevelingen

Midterm meting

Een onderdeel van de Monitor Agenda Vitaal Platteland van het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit is de sociaal-economische vitaliteit van het platteland. In 2008/2009 is ten behoeve van de Nulmeting een systematiek voor dit onderwerp ontwikkeld. Alhoewel zorgen over de leefbaarheid op het platteland een van de aanleidingen is voor de Agenda Vitaal Platteland (2004) zijn er op het terrein van de sociaal-economische vitaliteit geen rijksdoelen geformuleerd. Deze monitor is daarom signalerend van karakter. Ontwikkelingen op het terrein van wonen, werken en voorzieningen die tijdens discussies over het leven op het platteland een belangrijke rol spelen worden gevolgd. Voor deze drie thema's wordt een beeld geschetst zowel van de verschillen tussen stad en platteland, als van de regionale verschillen die er in Nederland tussen plattelandsgebieden bestaan. Naast een schets van feitelijke ontwikkelingen, komt ook de tevredenheid van burgers aan bod. De Nulmeting had betrekking op de situatie in 2006. In deze Midtermmeting komt de situatie in 2009 aan bod.

Regionale differentiatie

In deze monitor is het platteland conform de Agenda Vitaal Platteland afgebakend op basis van de omgevingsadressendichtheid, een door het CBS ontwikkelde dichtheidsmaat. Door deze maat op viercijferige postcodegebieden toe te passen ontstaat er een nauwkeurig afbakening van stad en platteland. Een aantal postcodegebieden met grootschalige werkfuncties zijn ondanks een relatief lage dichtheid niet tot het platteland maar tot het stedelijk gebied gerekend. Om recht te doen aan de regionale differentiatie die Nederland kenmerkt, zijn er 23 regio's onderscheiden. Elk van deze 23 regio's kent een stedelijk en een plattelandsdeel.

Afbakening platteland is veranderd

Als gevolg van nieuwbouw en sloop c.q. veranderingen in de indeling naar postcodegebieden is de afbakening van het platteland aangepast. In 2006 werd 86,5% van het landoppervlak tot het platteland gerekend. In 2009 is dat afgenomen tot 85,6%. De verandering in de afbakening heeft tot gevolg dat het platteland in 2009 op twee manier vergeleken kan worden met de situatie in 2006. Een eerste manier is het platteland in 2009 vergelijken met het platteland zoals dat in 2006 werd afgebakend. De tweede manier is de ontwikkeling volgen in de gebieden die in 2009 tot het platteland gerekend worden. In deze monitor wordt deze tweede wijze van vergelijken gehanteerd. Dat betekent dat de gegevens die in deze Midtermmeting voor 2006 gehanteerd worden opnieuw berekend zijn en afwijken van de waarden voor 2006 in de Nulmeting.

Bevolkingsontwikkeling

In de gebieden die in 2009 tot het platteland worden gerekend is in de periode 2006-2009 de bevolking met 1,1% een fractie sneller gegroeid dan in de stedelijke gebieden (0,8%). In Groningen Oost en Zuid-Limburg neemt de bevolking op het platteland met zo'n 2% af. Daarnaast kennen het platteland van Zeeuwsch-Vlaanderen en Zuidoost-Drenthe in beperkte mate bevolkingsafname. Het platteland van de Randstad laat daarentegen met 3,2% tot 4,4% een stevige bevolkingsgroei zien. Het platteland in Flevoland kent net als in 2002-2006 de sterkste groei (9,2%).

Het aantal arbeidsplaatsen laat nog verder uiteenlopende ontwikkelingen zien. De plattelandsgebieden doen het over het geheel genomen beter met een groei van 7,5% tegenover 5,4% in de stedelijke gebieden. De plattelandsregio's met de hoogste toename zijn Flevoland, Drenthe, Brabant West, Friesland Zuid en Haaglanden-Rijnmond. Op het platteland van Groningen Oost en Zeeuwsch-Vlaanderen krimpt daarentegen het aantal arbeidsplaatsen.

Voorzieningen

De gemiddelde afstand per inwoner tot de lokale basisvoorzieningen in de stad (87 meter) en die op het platteland (268 meter) lopen niet geheel onverwacht sterk uiteen. De gemiddelde afstand per inwoner tot een lokale basisvoorziening is met meer dan 600 meter groot op het platteland van het zuidelijk deel van Friesland, Flevoland en het westelijk deel van Drenthe. Wordt ook rekening gehouden met de afstand tot de regionale voorzieningen, VWO en ziekenhuis, dan kennen Overig Groningen, Friesland (Noord en Zuid) en Overig Zeeland met meer dan 2,5 km de langste gemiddelde afstand per inwoner. Een groot aantal plattelandsgebieden in het Noorden, Overijssel, de Achterhoek en Noord-Holland volgen met iets kortere gemiddelde afstanden. In grote delen van de Randstad, Brabant Oost en Zuid-Limburg zijn de zeven onderzochte voorzieningen relatief goed bereikbaar.

Opvallend is de redelijk positieve score van het platteland in Groningen Oost, zowel qua lokale als regionale basisvoorzieningen is de bereikbaarheid hier gemiddeld te noemen. In drie jaar tijd, 2006-2009, is de gemiddelde afstand per inwoner tot de lokale basisvoorzieningen op grote delen van het platteland verder toegenomen. Met name het aantal winkels met dagelijks aanbod en het aantal huisartsenpraktijken loopt terug. Het aantal postkantoren, zoals TNTPost die nu definieert, is echter toegenomen. Op het platteland heeft dit per saldo een sterke toename van de gemiddelde afstand per inwoner tot een lokale basisvoorziening tot gevolg. De sterkste toename deed zich voor in Groningen Oost en Zeeuwsch-Vlaanderen. Ook in Friesland Zuid en Noord Holland-Noord is de toename relatief sterk.

Wat betreft de regionale basisvoorzieningen, VWO en ziekenhuizen, is het beeld gunstiger. Het aantal ziekenhuizen en scholen met VWO is weliswaar licht afgenomen, maar er zijn ook een aantal van deze voorzieningen verhuisd. Per saldo heeft dat voor de gemiddelde plattelandbewoner in Nederland niet tot een vergroting van de afstand geleid, maar tot een kleine afname. Uitzondering vormt het platteland op de Veluwe, hier is sprake van een relatief grote toename van de gemiddelde afstand per inwoner.

Plattelandsbewoners zijn meer tevreden over voorzieningen in de buurt dan bewoners van stedelijke gebieden. Regionaal zijn er echter verschillen. In Groningen Oost, Noord-Holland Zuid en Hollands Midden zijn de plattelandsbewoners minder tevreden. De tegenstellingen tussen stad en platteland zijn op dit punt met name groot in Groningen Oost, waar de stedelingen veel positiever zijn dan de plattelandsbewoners, alsook in Zuid-Limburg waar andersom de tevredenheid in de stad veel lager is.

In de periode 2006-2009 is de tevredenheid over de voorzieningen licht afgenomen, bij de plattelandsbewoners iets meer dan bij de stadsbewoners. Minder tevreden werden de bewoners van het platteland in Overig Groningen, Zuidoost-Drenthe en Utrecht. Opvallend is de ontevredenheid met de voorzieningen in de stedelijke gebieden van Zuid-Limburg, waarvan de index als enige uitkomt op een cijfer onder de zes (5,8).

Wonen

Als indicator voor de spanning op de woningmarkt wordt het relatieve vraagoverschot gebruikt. Hierbij wordt het absolute verschil tussen vraag en aanbod van woningen gerelateerd aan het totaal aantal vragers. Vraag en aanbod zijn bepaald met behulp van het Woononderzoek Nederland 2009, een enquête. Op basis van dit onderzoek blijkt dat bijna 1.9 mln huishoudens in Nederland een (andere) woning wensen te betrekken. Van deze huishoudens maken er ruim 1.4 mln een woning vrij bij een daadwerkelijke verhuizing (doorstromers). Dat betekent een relatief vraagoverschot van 25%. Voor de goede orde: deze indicator houdt geen rekening met onvoorziene gebeurtenissen (scheiding, overlijden, etc.) en de nieuwbouw van woningen. Het is een eerste indicatie hoe groot de spanning is en hoe deze zich ontwikkelt.

Het relatieve vraagoverschot is met 26% iets groter op het platteland dan in de stad (24%). Op het platteland ligt het relatief vraagoverschot in de meeste provincies rond de 20% tot 30%. Flevoland en Zeeland vormen daar met beide 6% belangrijke uitzonderingen op.

Per provincie lopen de verschillen tussen stad en platteland in een aantal gevallen behoorlijk uiteen. In Groningen, Utrecht en Zeeland is er een veel groter relatief vraagoverschot in de stad. In de provincies Overijssel, Zuid-Holland en Flevoland is andersom het relatieve vraagoverschot op het platteland veel hoger dan in de stad.

Het relatief vraagoverschot is in de periode 2006-2009 op het platteland met 4% afgenomen terwijl het in de stad met 3% is toegenomen. Provincies die afwijken van dit patroon op nationaal niveau zijn Zeeland, Flevoland, Gelderland en Drenthe, waar de spanning zowel in de stad als op het platteland daalt. In Groningen is de stijging van de spanning opvallend groot in de stad. In Utrecht is daarentegen de daling opvallend groot op het platteland.

Wat betreft het koopsegment van de woningmarkt is de spanning op de woningmarkt ook te volgen middels de prijsontwikkeling. In plattelandsgebieden ligt de gemiddelde woningwaarde (WOX) met € 272.000 beduidend boven die van stedelijke gebieden (€ 236.000). Deze situatie, een hogere gemiddelde woningwaarde op het platteland, doet zich in alle regio's voor. Vooral in een aantal perifeer gelegen delen van het land is de gemiddelde woningwaarde laag. Dat geldt met name voor landelijk Zeeuwsch-Vlaanderen en landelijk Groningen Oost. In Noord-Holland Zuid, Utrecht, Brabant Oost en de Veluwe vinden we de plattelandsgebieden met een relatief hoge gemiddelde woningwaarde.

De waardeontwikkeling van woningen op het platteland wijkt met een stijging van 4% over nauwelijks af van die in stedelijke gebieden (5%). De gemiddelde woningwaarde is in de jaren 2006-2010 het sterkst gestegen op het platteland van de Noordvleugel van de Randstad, in Utrecht en Noord-Holland Zuid, maar ook in Noord-Friesland en Overig Groningen. Op het platteland van de provincie Limburg en de regio Overig Zeeland ligt de waardestijging van de koopwoningen de laatste jaren onder het nationale gemiddelde.

De tevredenheid met de woning is in landelijke gebieden hoger dan in stedelijke. In de periode 2006-2009 is deze tevredenheid nauwelijks gewijzigd. Kijken we naar de onderscheiden regio's dan blijkt dat in nagenoeg geheel Nederland de tevredenheid met de woning op het platteland groter is dan in de stedelijke gebieden. Er is slechts één uitzondering, namelijk Groningen Oost.

Ook qua woonomgeving zijn de bewoners van het platteland meer tevreden dan de stedelingen. Opvallend genoeg is de tevredenheid met de woonomgeving in beide typen gebieden gedaald. Die daling is over heel Nederland ongeveer even sterk. Op het Randstadplatteland is men minder tevreden dan in de rest van het Nederlandse platteland. Zuid-Limburg vormt hierop een uitzondering, ook hier is men relatief minder tevreden met de woonomgeving.

Werken

De ontwikkeling qua arbeidsplaatsen loopt tussen stad en platteland sterker uiteen dan de bevolkingsontwikkeling. Terwijl de werkgelegenheid in stedelijk Nederland tussen 2006 en 2009 met 5,4% toeneemt, laat het platteland een groei met liefst 7,1% zien. Vooral in de consumentgerichte sectoren zit groei. In iedere plattelandsregio is de consumentgerichte werkgelegenheid sneller gegroeid dan de producentgerichte.

De werkgelegenheid in de landbouw is tussen 2006 en 2009 met -2% licht gedaald. Dat is opvallend te noemen omdat de daling tussen 2002 en 2006 nog op -17,5% lag. Het aantal landbouwbedrijven is met 8% wel sterk afgenomen. Op het platteland van de

Randstad (behalve Utrecht) is de daling van de werkgelegenheid in de landbouw het grootst .

Bij 15% van de agrarische bedrijven is er sprake van verbreding van activiteiten. Dat is een flinke daling ten opzichte van 2005. Het aantal bedrijven met verbreding is het hoogst in Zuid-Limburg, Noord-Friesland en Noord-Holland Zuid. Alleen in de plattelandsregio's Overig Groningen is er nog sprake van een groei van het aandeel verbrede bedrijven. De overige regio's met groei betreffen allen stadsregio's. Natuurbeheer is de meest voorkomende vorm van verbreding. In Flevoland is loonwerk echter de meest voorkomende vorm van verbreding, terwijl stalling dat in Noord-Brabant is en recreatie in Overig Zeeland. In Zuidoost-Drenthe en Limburg Noord is productverkoop de meest voorkomende vorm.

De arbeidsparticipatie ligt op het platteland een paar procent hoger dan in de stad. Voor een deel komt dat doordat het aantal studerende en schoolgaande jongeren in de steden hoger is. In het gehele land komt dit patroon terug. Vergelijking van de plattelandsregio's leert dat de arbeidsparticipatie het laagst is in de perifeer gelegen gebieden. Groningen Oost, Zuidoost-Drenthe en Zuid-Limburg scoren het laagst. Ook qua aandeel niet-actieven onderscheiden de genoemde regio's zich in negatieve zin.

Conclusies

In deze monitor zijn op basis van bestaande gegevensverzamelingen een groot aantal gegevens met betrekking tot ontwikkelingen op het platteland bij elkaar gebracht. Het algemene beeld dat naar voren komt is dat lokale en regionale basisvoorzieningen in een groot aantal plattelandsregio's op grote(re) afstand beschikbaar zijn en dat de afgelopen jaren deze afstand met name bij de lokale basisvoorzieningen (winkels met dagelijks aanbod en huisartsenpraktijken) verder is toegenomen. De bevolking op het platteland is in aantal toegenomen. Ook het aantal arbeidsplaatsen op het platteland heeft zich gunstig ontwikkeld. De spanning op de woningmarkt is iets teruggelopen, maar dit is mogelijk een tijdelijk effect van de economische crisis. De tevredenheid over voorzieningen, de woning en de woonomgeving is iets teruggelopen.

Er zijn echter grote regionale verschillen. In een aantal regio's zijn het aantal inwoners en/of het aantal arbeidsplaatsen de laatste jaren afgenomen. Ook qua tevredenheid zijn er grote regionale verschillen. In het algemeen zijn plattelandsbewoners echter redelijk tevreden over voorzieningen, woning en woonomgeving. Krimp van bevolking en arbeidsplaatsen of toenemende afstanden naar voorzieningen blijken niet per definitie samen te gaan met minder tevredenheid.

Aanbevelingen

De nationale overheid streeft naar een vitaal platteland. Bij de uitwerking van deze monitor is op basis van bestaande gegevensbestanden een aantal onderwerpen geselecteerd die trachten inhoud aan het begrip sociaal-economische vitaliteit te geven. Het is aan te bevelen om op basis van reacties van medeoverheden, belangengroepen en burgers op deze monitor te evalueren of deze invulling van het begrip voldoet, dan wel dat er aanpassingen in inhoud en gegevensverzameling nodig zijn.

De vitaliteit van het platteland wordt niet alleen door het heden bepaald. Tevredenheid en toekomstperspectief van plattelandsbewoners worden voor een belangrijk deel bepaald door ontwikkelingen die men verwacht. Hoe ontwikkelt de landbouw zich de komende jaren? Welke invloed hebben reeds bestaande en mogelijk nieuwe technologieën op de wijze waarop plattelandsbewoners hun leven organiseren? Hoe ontwikkelen bevolking en werkgelegenheid zich?

Een aantal van deze vragen zijn moeilijk of niet te beantwoorden. Voor een aantal andere vragen bestaat er meer inzicht in mogelijke toekomstige ontwikkelingen. Zo is het nu al duidelijk dat er grote problemen met basisscholen gaan ontstaan.

Plattelandsbewoners hechten aan dit type voorziening enorm veel belang, maar het aantal kinderen in Nederland zal de komende twee decennia zeer waarschijnlijk sterk teruglopen. Gedetailleerde bevolkingprognose zoals de PRIMOS-prognose of uitwerkingen van de Welvaart en Leefomgevingsscenario's van de Planbureaus kunnen inzicht bieden in te verwachten of mogelijke ontwikkelingen. Een tweede aanbeveling is dan ook om bij de eindmeting in 2013 ook vooruit te blikken en op een aantal terreinen een toekomstverkenning op te nemen.

Een laatste aanbeveling heeft betrekking op de data. Voor een groot aantal indicatoren is in deze monitor gebruik gemaakt van het Woononderzoek Nederland. Voor toekomstige metingen is het van belang dat er voldoende plattelandsrespondenten in de diverse regio's in het onderzoek worden meegenomen. Het Ministerie van VROM biedt daartoe de mogelijkheid van de zogeheten 'oversampling'. In 2006 waren er nog 21.447 respondenten woonachtig op het platteland, in 2009 is dit aantal teruggelopen tot 19.356. Het is aan te bevelen in een aantal regio's met relatief weinig respondenten in het Woononderzoek Nederland 2012 extra enquêtes af te laten nemen en hiervoor tijdig financiële middelen te regelen.

6.3.2 Het platteland in 23 regio's

Het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit heeft de Monitor Agenda Vitaal Platteland ontwikkeld om verband te kunnen leggen tussen de uitvoering van het tweede Meerjarenprogramma Agenda Vitaal Platteland en de realisatie van de geformuleerde rijksdoelen. Naast verantwoording afleggen en het eventueel bijsturen van (deel)programma's, is een belangrijk doel van de monitor het signaleren van ontwikkelingen.

Met betrekking tot het thema sociaal-economische vitaliteit zijn er geen operationele doelen vastgesteld en geen prestatieafspraken met de provincies gemaakt. Zorgen met betrekking tot de sociaal-economische vitaliteit van delen van het landelijk gebied in Nederland vormen echter wel een van de aanleidingen voor de Agenda Vitaal Platteland (2004). In dit onderdeel van de monitor wordt dan ook aandacht geschonken aan drie thema's die in discussies over de vitaliteit van het platteland steeds terugkomen, te weten voorzieningen, wonen en werken. Voor deze drie thema's wordt een beeld geschetst zowel van de verschillen tussen stad en platteland, als van de regionale verschillen die er in Nederland tussen plattelandsgebieden bestaan. Naast feitelijke ontwikkelingen komt ook de tevredenheid van burgers aan bod.

Midtermmeting

Voor het jaar 2006 is er een Nulmeting uitgevoerd¹⁴. Deze monitor betreft de Midtermmeting en brengt de situatie voor het jaar 2009 in beeld. Gezien de daarmee gemoeide kosten zijn er ten behoeve van deze monitor geen nieuwe data verzameld maar is gebruik gemaakt van bestaande gegevensbronnen. Daarbij is de voorkeur gegeven aan bronnen met langjarige reeksen waarvan er met het oog op vervolgmetingen uitzicht is op voortzetting van de gegevensverzameling in de looptijd van het Meerjarenprogramma (2007-2013). Voor de bediening met het openbaar vervoer zijn er ten behoeve van de Nulmeting wel aanvullend nieuwe data verzameld. Aangezien deze data voor het eerst in 2009 zijn verzameld zijn deze gegevens voor deze Midtermmeting niet geactualiseerd.

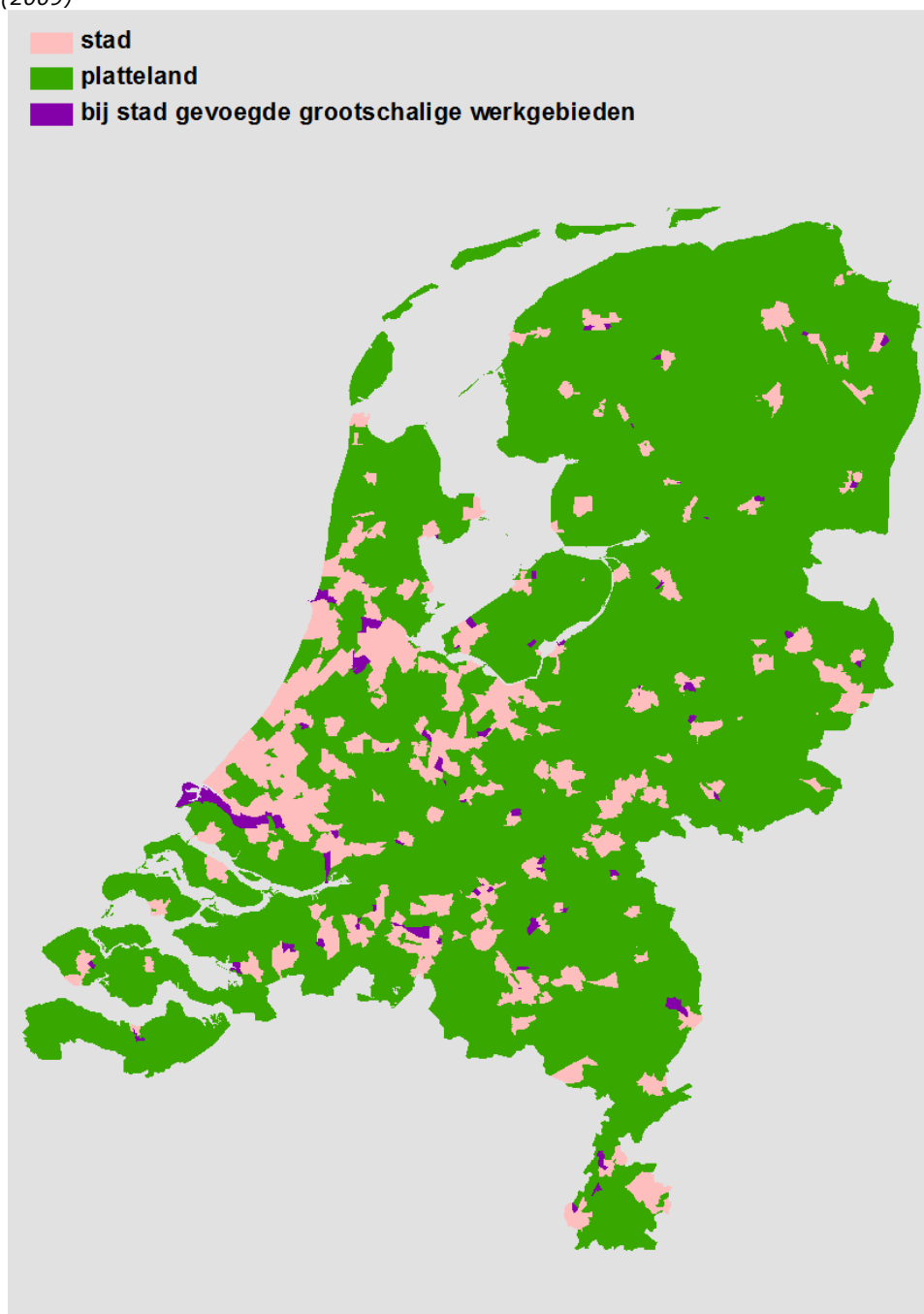
Afbakening van het "platteland"

De afbakening van het platteland is natuurlijk een cruciale stap in het plattelandsbeleid en dus ook in de monitor. In de Agenda Vitaal Platteland wordt het platteland

¹⁴ Léon Groenemeijer, Rik Lukey en Roelf-Jan van Til - Monitor Sociaal-Economische Vitaliteit Platteland; Nulmeting – ABF Research, Mei 2008; aangevuld Maart 2009, r2007-0088RL

omschreven als het niet-verstedelijkte deel van Nederland, waarbinnen ook dorpen en kleinere steden liggen. Voor de operationalisering van deze definitie verwijst de Agenda naar de zogeheten omgevingsadressendichtheid, een door het CBS ontwikkelde dichtheidsmaat waarbij gebruik wordt gemaakt van zowel woon- als werkadressen¹⁵.

Figuur 6.1 Stad en platteland in Nederland op basis van omgevingsadressendichtheid postcodegebieden (2009)

bron: CBS / bewerking ABF Research

¹⁵ "Een nieuwe maatstaf voor stedelijkheid: de omgevingsadressendichtheid" in de Maandstatistiek van de bevolking, jaargang 40, juli 1992, 14-27.

Gebieden met een omgevingsadressendichtheid van minder dan 1.000 per km² worden in de Agenda Vitaal Platteland tot het platteland gerekend. In navolging van het Sociaal Cultureel Planbureau in de studie Thuis op het platteland ¹⁶ wordt die maat in deze monitor op zo laag mogelijk schaalniveau, te weten viercijferige postcodegebieden toegepast. Het is van belang om voor deze eenheid te kiezen, en niet voor het gemeentelijk niveau, omdat stedelijke gemeenten vaak uit aanzienlijke oppervlakten landelijk gebied bestaan. Apeldoorn en Ede zijn wat dit betreft bekende voorbeelden, maar zelfs Amsterdam kent met het landelijke Durgerdam en Ransdorp binnen de gemeentegrenzen een groot oppervlak landelijk gebied.

Bij toepassing van de omgevingsadressendichtheid per postcodegebied valt echter op dat een aantal gebieden met veel industriële of havenfuncties tot het landelijk gebied en niet, zoals eerder voor de hand ligt, tot het stedelijk gebied worden gerekend. Dit is bijvoorbeeld het geval bij de Rotterdamse en Amsterdamse havengebieden, bij de luchthaven Schiphol, maar ook bij een aantal grote bedrijventerreinen. Net als in de nulmonitor heeft er dan ook een beperkte aanpassing van de definitie plaatsgevonden. Postcodegebieden waar het bodemgebruik in belangrijke mate stedelijke werkfuncties betreft zijn tot het stedelijk gebied gerekend. Als criterium is aangehouden dat postcodegebieden met een omgevingsadressendichtheid lager dan 1.000 per km² waar meer dan 30% van het landoppervlak uit stedelijke werkfuncties bestaat alsnog tot het stedelijk gebied worden gerekend. De bodemgebruikcategorieën vliegveld, detailhandel en horeca, openbare voorzieningen, sociaal-culturele voorzieningen en bedrijventerreinen zijn in de werkwijze van ABF Research tot de stedelijke werkfuncties gerekend. Voor de goede orde, de bodemgebruikcategorie "woongebied" is niet meegerekend. Het gaat immers om de toevoeging van grootschalige werkgebieden aan het stedelijk gebied.

Veranderingen in de afbakening

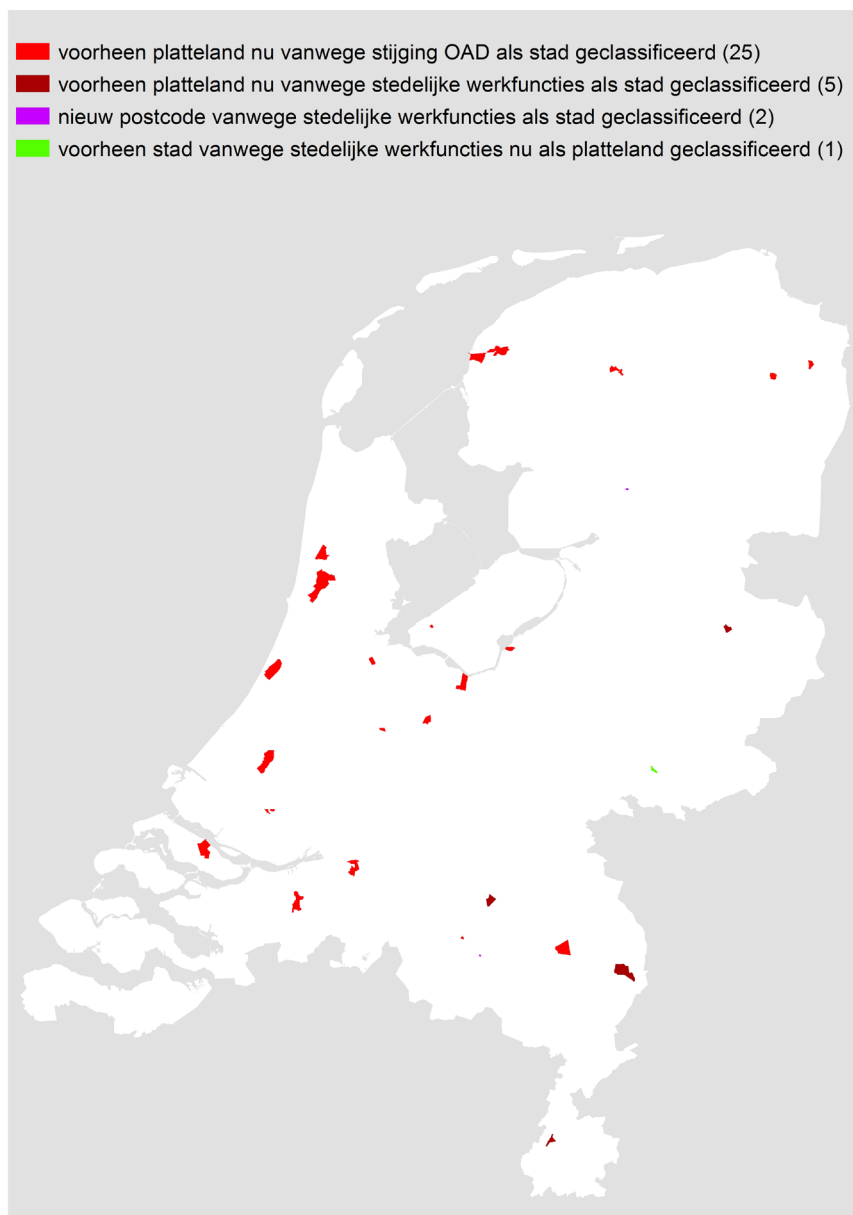
In totaal waren er in 2006 4.023 viercijferige postcodegebieden. Daarvan werden er conform de hierboven beschreven werkwijze 2.602 tot het platteland gerekend. In vergelijking met 2006 zijn er in Nederland elf postcodegebieden bijgekomen en is er één opgeheven. Het totaal aantal postcodegebieden komt daarmee in 2009 op 4.033. Als gevolg van de ontwikkeling van nieuwe woonwijken en bedrijventerreinen zal een aantal postcodegebieden in 2009 niet meer tot het platteland behoren. Ook de toevoeging of sloop van woningen en bedrijfsgebouwen kan geleid hebben tot een verandering in classificatie van een postcodegebied. Daarnaast is de begrenzing van de postcodegebieden hier en daar veranderd.

Voor het jaar 2009 kan het CBS helaas geen omgevingsadressendichtheid op postcodeniveau leveren. Om dit probleem te omzeilen is gebruik gemaakt van de omgevingsadressendichtheid op buurniveau, die zowel voor 2006 als 2009 beschikbaar is. Met behulp van deze gegevens is nagelopen welke postcodegebieden die in 2006 nog tot het platteland werden gerekend, in 2009 als stedelijk gebied aangemerkt dienen te worden. Om deze inschatting te maken is met behulp van een GIS-programma voor elk postcodegebied in Nederland de ontwikkeling van de omgevingsadressendichtheid in alle buurten die in meerdere of mindere mate onderdeel uitmaken van dit postcodegebied in beeld gebracht. In bijlage A is een complete lijst opgenomen van postcodegebieden die in 2009 nieuw zijn of van een andere typering voorzien zijn.

Voor de actualisatie van de afbakening is opnieuw nagegaan welke grootschalige werkgebieden de typering stedelijk gebied dienen te krijgen volgens de hierboven vermelde criteria. Daartoe is gebruik gemaakt van de Bodemstatistiek 2006 (naar de postcode-indeling van 2009). Voor de afbakening in 2006 werd nog gebruikt gemaakt van de Bodemstatistiek 2003 (naar de postcode-indeling van 2006).

¹⁶ Steenbekkers, A., Simon, C., Veldheer (red.), Thuis op het platteland; de leefsituatie van platteland en stad vergeleken, SCP, Den Haag, 2006

Figuur 6.2 Veranderingen in afbakening platteland (2009 t.o.v. 2006)

bron: CBS / bewerking ABF Research

Tabel 6.1 Verschuivingen in de afbakening stad-platteland tussen 2006 en 2009 (viercijferige postcodegebieden)

situatie 2009	situatie 2006				totaal
	platteland	stedelijke werkfuncties >30%	stad	in 2006 nog niet bestaande postcode	
platteland	2.571	1	0	9	2.581
stedelijke werkfuncties>30%	5	77	0	2	84
stad	25	0	1.343	0	1.368
opgeheven postcode	1	0	0	0	1
totaal	2.602	78	1.343	11	4.034

In tabel 6.1. is een overzicht opgenomen van de veranderingen in typering die zich hebben voorgedaan. Vijfentwintig voormalige plattelandspostcodes zijn nu als stad getypeerd. Daarnaast zijn vijf eerder als platteland getypeerde postcodes nu als stad getypeerd omdat er meer dan 30% van het oppervlak voor stedelijke werkfuncties in gebruik is genomen. De nieuwe postcodegebieden zijn voor het merendeel als platteland getypeerd.

In totaal worden er op deze manier 2.581 postcodegebieden tot het platteland gerekend die in totaal 85,6% van het landoppervlak van Nederland beslaan. Dat betekent dat het platteland enigszins is gekrompen in vergelijking met 2006 (86,5%). In totaal wonen er op 1 januari 2009 op het platteland 6.0 mln mensen, hetgeen overeenkomt met 36,6% van de totale bevolking. Daarnaast bevinden zich 2.25 mln arbeidsplaatsen op het platteland, zo'n 28,9% van het totaal.

Twee vergelijkingswijzen mogelijk

De verandering in de afbakening van het platteland betekent dat de situatie in 2009 op twee manieren vergeleken kan worden met die in 2006. Er kan gekeken worden hoe het platteland zoals afgebakend in 2006 zich verhoudt tot het platteland zoals afgebakend in 2009. Er kan echter ook gekeken worden hoe het platteland zoals dat in 2009 is afgebakend zich tussen 2006 en 2009 heeft ontwikkeld.

Voor de bevolkingsontwikkeling tussen 2006 en 2009 zijn beide manieren van vergelijken in onderstaande tabellen toegepast. Tabel 6.2 laat zien dat er minder mensen op het platteland wonen indien de afbakening van het platteland in 2006 wordt vergeleken met die van 2009 (-1,4%). Tabel 6.3 laat zien dat ontwikkeling voor de gebieden die in 2009 tot het platteland worden gerekend echter positief (+1,1%) is. Sterker nog, de bevolking op het platteland groeit in de gebieden die in 2009 tot het platteland gerekend worden in de periode 2006-2009 iets sneller dan in de stad.

Tabel 6.2 *Bevolking stad-platteland (afbakening verschuift)*

	afbakening 2006 2006	afbakening 2009 2009	ontwikkeling 2006-2009	ontwikkeling 2006-2009
platteland	6.120.950	6.032.856	-88.094	-1,4%
stad	10.207.280	10.448.072	240.792	2,4%
Nederland	16.328.230	16.480.928	152.698	0,9%

Tabel 6.3 *Bevolking stad-platteland (afbakening 2009)*

	afbakening 2006 2006	afbakening 2009 2009	ontwikkeling 2006-2009	ontwikkeling 2006-2009
platteland	5.965.335	6.032.856	67.521	1,1%
stad	10.362.895	10.448.072	85.177	0,8%
Nederland	16.328.230	16.480.928	152.698	0,9%

In deze rapportage wordt deze laatste wijze van vergelijken zoveel mogelijk toegepast. Dat wil zeggen dat de ontwikkeling 2006-2009 geschetst wordt aan de hand van de afbakening van het platteland in 2009.

Rekening houden met regionale verschillen

Het platteland in Nederland is zeer divers. Landschap, afstand tot stedelijk gebieden, bevolkings- en werkgelegenheidsdichtheid lopen sterk uiteen. Om in deze monitor met regionale verschillen rekening te houden is, conform de Nulmeting, een indeling in 23 regio's gehanteerd. Negen provincies zijn in twee delen opgesplitst, één provincie (Gelderland) in drie delen, terwijl Utrecht en Flevoland niet gesplitst zijn. De begrenzing van de gebieden is gebaseerd op de veelgebruikte COROP-indeling. Samenvoeging van

een aantal van deze gebieden was echter noodzakelijk vanwege het beperkte aantal respondenten in een aantal COROP-gebieden in het voor deze monitor gebruikte Woononderzoek Nederland¹⁷. Er is dezelfde indeling gehanteerd als in 2006.

Figuur 6.3 Afbakening stad (lichtere delen) – platteland (donkere delen) in 23 regio's (2009)

bron: CBS / bewerking ABF Research

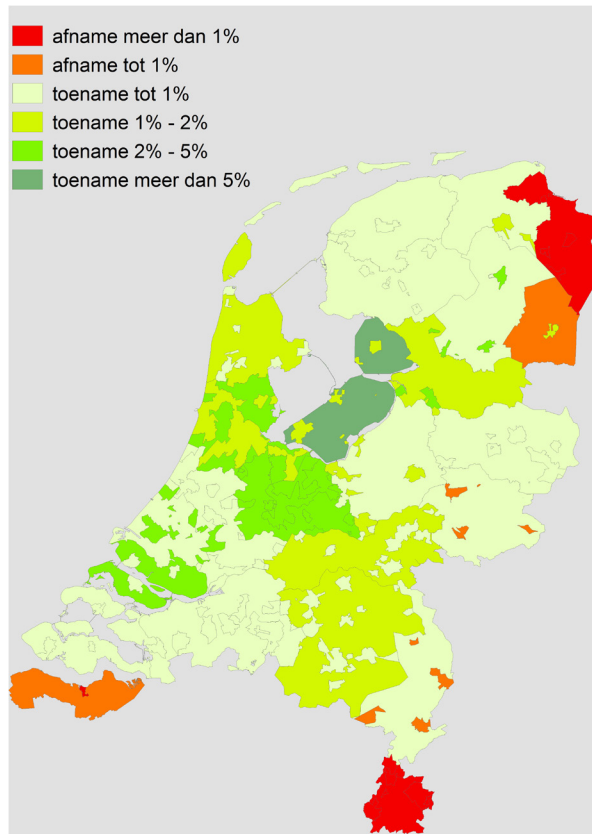
¹⁷ zie Bijlage - Onderzoeksverantwoording

Tabel 6.4 Bevolking, landoppervlak, bevolkingsdichtheid in 23 regio's naar type gebied (2006-2009, afbakening verschuift)

regio	aandeel platteland				bevolkingsdichtheid			
	bevolking (%)		oppervlakte (%)		platteland inw/ha land		stad inw/ha land	
	2006	2009	2006	2009	2006	2009	2006	2009
Groningen Oost	80,0	73,9	95,2	94,7	1,6	1,4	7,9	10,9
Overig Groningen	47,0	47,1	94,0	94,0	1,5	1,5	26,7	24,3
Noord-Friesland	73,0	68,7	97,3	95,8	1,5	1,4	20,2	21,4
Friesland Zuid	67,0	65,8	96,4	96,1	1,3	1,2	16,7	14,8
Drenthe West	67,0	66,8	96,1	96,1	1,3	1,3	15,4	16,3
Zuidoost-Drenthe	79,0	78,7	97,7	97,7	1,5	1,5	16,9	17,1
Noord-Overijssel	60,0	59,0	95,5	95,5	1,5	1,5	21,8	24,5
Overijssel Zuid	43,0	42,6	88,1	87,9	2,0	1,9	19,4	22,5
Veluwe	52,0	50,8	89,7	89,5	2,0	2,0	16,5	16,8
Achterhoek	74,0	73,9	95,3	95,4	2,0	2,0	14,6	15,2
Groot Rivierenland	47,0	47,0	86,3	86,3	3,1	3,0	22,6	22,0
Utrecht	25,0	24,5	71,5	70,3	3,0	2,9	22,3	23,2
Flevoland	29,0	29,1	91,7	91,6	0,8	0,8	22,5	24,0
Noord-Holland Noord	45,0	43,3	90,4	89,5	2,2	2,1	25,2	26,6
Noord-Holland Zuid	14,0	13,4	54,5	51,9	3,9	3,5	28,9	25,4
Hollands Midden	22,0	21,2	69,8	68,3	2,9	2,6	23,5	22,9
Haaglanden-Rijnmond	12,0	11,3	56,7	54,6	3,2	3,0	29,8	28,1
Overig Zeeland	58,0	58,4	93,3	93,3	1,7	1,6	16,7	23,4
Zeeuwsch-Vlaanderen	84,0	84,2	98,7	98,7	1,3	1,2	18,3	14,7
Brabant West	39,0	45,9	80,9	79,9	2,4	2,6	15,9	18,3
Brabant Oost	47,0	38,0	86,3	85,5	2,6	2,3	18,8	17,0
Limburg Noord	68,0	68,4	92,4	91,2	2,5	2,5	14,3	11,9
Zuid-Limburg	40,0	39,4	72,8	72,1	5,2	5,0	21,2	19,7
Nederland	37,0	36,6	86,5	85,9	2,1	2,0	22,5	22,1

bron: ABF Vastgoedmonitor (bewerking ABF Research)

Figuur 6.4 Regionale bevolkingsontwikkeling (46 regio's, afbakening 2009);

Bron: CBS (bewerking ABF Research)

Tabel 6.5 Ontwikkeling bevolking, arbeidsplaatsen en oppervlakte land naar stad en platteland in 23 regio's (2006-2009)

regio	bevolking			arbeidsplaatsen			oppervlakte land		
	2009 (abs)	toename 2006-2009		2009 (abs)	toename 2006-2009		2009 (abs)	toename 2006-2009	
		afbakening verschuift	afbakening 2009		afbakening verschuift	afbakening 2009		afbakening verschuift	afbakening 2009
	%	%		%	%		%	%	
Achterhoek platteland	297.364	0,1	0,0	118.963	6,6	5,4	147.523	0,1	0,0
Achterhoek stad	104.849	-0,7	-0,4	58.353	1,7	4,1	7.056	-2,5	0,0
Brabant Oost platteland	626.723	-1,3	1,2	274.093	3,7	7,9	238.857	-0,9	0,0
Brabant Oost stad	739.678	2,6	0,4	438.370	5,0	2,6	40.524	5,7	-0,1
Brabant West platteland	401.806	-1,9	0,8	139.236	2,5	9,4	167.948	-1,2	0,0
Brabant West stad	654.529	2,5	0,8	359.765	9,1	6,4	42.198	5,3	0,0
Drenthe West platteland	212.463	0,9	0,9	71.255	11,0	11,0	166.405	-0,1	-0,1
Drenthe West stad	105.581	2,9	2,9	64.729	6,0	6,0	6.671	-0,1	-0,1
Flevoland platteland	111.602	4,8	9,2	40.623	20,8	23,0	129.442	-0,2	-0,1
Flevoland stad	271.818	2,9	1,3	125.305	10,4	9,8	11.797	0,5	-0,1
Friesland Zuid platteland	206.007	-1,7	1,0	65.141	7,7	11,2	164.433	-0,5	-0,2
Friesland Zuid stad	107.311	5,8	0,1	71.378	8,8	5,7	6.699	10,0	1,0
Groningen Oost platteland	148.956	-9,1	-2,1	37.036	-4,1	1,7	103.548	-1,2	-0,5
Groningen Oost stad	52.484	26,0	-1,5	31.430	6,6	-0,8	5.833	10,3	-1,9
Groot Rivierenland platteland	440.830	1,7	1,7	173.086	6,5	6,5	137.672	-0,1	-0,1
Groot Rivierenland stad	496.697	0,6	0,6	272.625	7,1	7,1	21.859	0,0	0,0
Haaglanden-Rijnmond platteland	269.104	-7,7	3,3	108.646	0,2	9,7	87.137	-4,0	-0,1
Haaglanden-Rijnmond stad	2.105.076	2,0	0,5	986.232	6,5	5,4	72.500	4,7	-0,5
Hollands Midden platteland	234.839	-5,0	0,2	79.849	0,1	5,8	82.356	-2,2	-0,2
Hollands Midden stad	871.935	1,9	0,4	365.869	6,0	4,7	38.266	5,0	0,3
Limburg Noord platteland	351.007	0,4	0,6	130.367	-5,0	5,9	136.725	-1,2	0,1
Limburg Noord stad	162.521	-0,1	-0,5	104.655	22,8	5,4	13.137	15,3	-0,6
Noord-Friesland platteland	227.728	-5,8	0,2	64.921	-3,6	6,8	154.150	-1,6	-0,1
Noord-Friesland stad	103.683	16,2	0,0	75.412	11,0	1,2	6.743	52,3	0,0
Noord-Holland Noord platteland	258.636	-3,3	1,3	96.286	1,7	7,0	120.239	-1,3	-0,4
Noord-Holland Noord stad	339.330	4,1	0,3	140.962	11,4	7,4	14.063	8,6	-0,1
Noord-Holland Zuid platteland	274.953	-2,1	4,4	105.551	-16,9	3,8	68.204	-4,8	-0,2
Noord-Holland Zuid stad	1.772.644	2,4	1,4	1.020.195	8,2	5,3	63.085	5,4	-0,1
Noord-Overijssel platteland	207.537	1,1	1,1	83.769	8,8	8,8	135.242	-0,1	-0,1
Noord-Overijssel stad	144.253	3,5	3,5	89.089	6,4	6,4	6.370	-0,6	-0,6
Overig Groningen platteland	175.365	0,9	0,9	57.905	8,3	8,3	114.565	-0,1	-0,1
Overig Groningen stad	197.074	1,2	1,2	135.379	7,6	7,6	7.298	0,0	0,0
Overig Zeeland platteland	166.835	0,8	0,8	55.321	4,6	4,6	99.316	0,0	0,0
Overig Zeeland stad	118.650	0,2	0,2	65.419	2,4	2,4	7.076	-0,1	-0,1
Overijssel Zuid platteland	328.936	0,0	0,5	126.134	6,4	6,5	167.489	-0,3	0,2
Overijssel Zuid stad	444.114	1,0	0,7	218.167	4,6	4,5	23.076	1,6	-1,9
Utrecht platteland	296.175	-0,9	3,2	122.427	3,7	9,6	97.243	-1,8	-0,1
Utrecht stad	913.873	3,8	2,4	538.303	8,2	6,9	41.134	4,2	-0,1
Veluwe platteland	330.785	-1,1	0,6	149.255	4,0	4,5	163.668	-0,2	0,0
Veluwe stad	319.800	3,0	1,2	175.349	6,6	6,1	19.120	1,6	-0,1
Zeeuwsch-Vlaanderen platteland	90.250	-0,3	-0,3	31.983	-1,9	-1,9	71.990	-0,1	-0,1
Zeeuwsch-Vlaanderen stad	16.929	-1,2	-1,2	13.934	1,7	1,7	935	0,1	0,1
Zuid-Limburg platteland	240.085	-1,9	-1,9	83.506	-1,0	3,8	46.941	-1,1	-0,3
Zuid-Limburg stad	368.672	-1,6	-1,6	192.419	7,7	5,4	18.158	2,5	0,4
Zuidoost-Drenthe platteland	134.870	-0,1	-0,1	43.824	8,6	8,6	88.692	-0,1	-0,1
Zuidoost-Drenthe stad	36.571	1,8	1,8	23.986	-2,3	-2,3	2.127	-0,1	-0,1
Nederland platteland	6.032.856	-1,4	1,1	2.259.177	2,4	7,1	2.889.785	-0,9	-0,1
Nederland stad	10.448.072	2,4	0,8	5.567.325	7,4	5,4	475.725	4,8	-0,2
Nederland totaal	16.480.928	0,9	0,9	7.826.502	5,9	5,9	3.365.510	-0,1	-0,1

bron: ABF Vastgoedmonitor (bewerking ABF Research)

Zeeuwsch-Vlaanderen is de plattelandsregio bij uitstek. Van het landoppervlakte wordt in deze regio maar liefst 99% tot het platteland gerekend en hierop is 84% van de bevolking woonachtig. In Groningen Oost, Zuidoost-Drenthe en de Achterhoek zijn deze cijfers nauwelijks lager. Het andere uiterste vormen de regio's in de Randstad. In Haaglanden-Rijnmond en Noord-Holland Zuid woont slechts 11% c.q. 13% van de bevolking op het platteland en wordt in beide regio's 55%, respectievelijk 52% van het landoppervlak tot het platteland gerekend. Zuid-Limburg kent met 5 inwoners per hectare verreweg de hoogste bevolkingsdichtheid op het platteland, Flevoland is met 0,8 inwoners per hectare de meest dunbevolkte plattelandsregio.

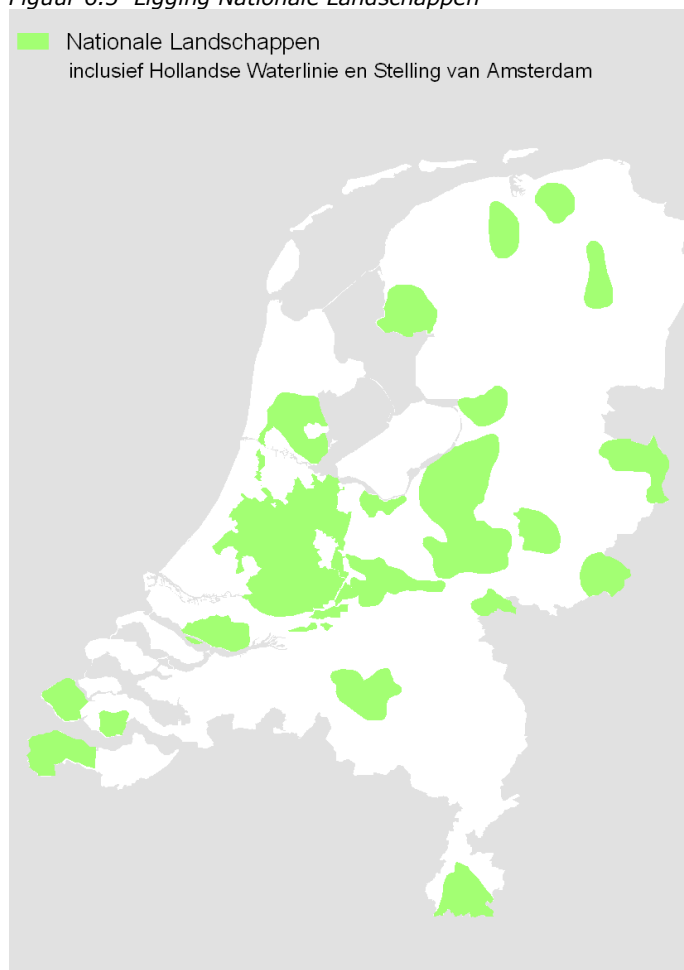
Regionale differentiatie: krimp en groei

In Tabel 6.5 is de ontwikkeling van bevolking, arbeidsplaatsen en oppervlakte land voor de periode 2006-2009 per regio opgenomen. Daarbij zijn voor de goede orde beide manieren van vergelijken opgenomen.

De veranderingen in de afbakening van het platteland hebben met name in Groningen Oost en Friesland Noord consequenties. Met het toevoegen van gebieden aan het stedelijk deel van deze regio's is relatief veel bevolking gemoeid. Bezien we alleen de veranderingen in de gebieden die in 2009 tot het platteland worden gerekend, dan zien we een sterk uiteenlopende bevolkingsontwikkeling. In Groningen Oost en Zuid-Limburg neemt de bevolking op het platteland met zo'n 2% af. Daarnaast kennen het platteland van Zeeuwsch-Vlaanderen en dat van Zuidoost-Drenthe in beperkte mate bevolkingsafname. Het platteland van de Randstad laat daarentegen met 3,2% tot 4,4% een stevige bevolkingsgroei zien. Het platteland in Flevoland kent net als in 2002-2006 met 9,2% de sterkste groei.

Het aantal arbeidsplaatsen laat nog verder uiteenlopende ontwikkelingen zien. De plattelandsgebieden doen het over het geheel genomen beter met een groei van 7,5% tegenover 5,4% in de stedelijke gebieden. De plattelandsregio's met de hoogste toename zijn Flevoland, Drenthe, Brabant West, Friesland Zuid en Haaglanden-Rijnmond. Op het platteland van Groningen Oost en Zeeuwsch-Vlaanderen krimpt daarentegen het aantal arbeidsplaatsen.

Figuur 6.5 Ligging Nationale Landschappen

bron: Nota Ruimte en Agenda voor een Vitaal Platteland

Nationale landschappen

In deze monitor wordt tevens aandacht geschonken aan de sociaal-economische vitaliteit in de nationale landschappen. Gezien het beperkte aantal respondenten in het Woononderzoek Nederland is het niet mogelijk uitspraken op het niveau van de afzonderlijke nationale landschappen te doen.

Leeswijzer

Het voorzieningenniveau op het platteland vormt het onderwerp van hoofdstuk twee. Naast de beschikbaarheid/bereikbaarheid van basisvoorzieningen wordt ingegaan op de tevredenheid ten aanzien van een aantal basisvoorzieningen. Het derde hoofdstuk gaat in op de ontwikkelingen op de woningmarkt en op de tevredenheid van de bewoners met woning en woonomgeving. De sociaal-economische ontwikkelingen tenslotte komen in hoofdstuk vier aan bod. In dit hoofdstuk wordt ook stilgestaan bij de agrarische sector en bij de verbreding van de bedrijfsactiviteiten binnen deze sector. In hoofdstuk 5 wordt ingezoomd op de Nationale Landschappen. In de bijlage vindt u de onderzoeksverantwoording.

6.3.3 Voorzieningen op het platteland

Basisvoorzieningen onder bereik

In de Agenda voor een Vitaal Platteland wordt een aantal typen voorzieningen cruciaal voor de leefbaarheid op het platteland genoemd. Het betreft huisartsen, ziekenhuizen, basisscholen en openbaar vervoer. Daarnaast wordt de bereikbaarheid van andere voorzieningen voor minder mobiele groepen onderkend als een mogelijk probleem. Het gaat dan met name om winkels met dagelijks aanbod, postkantoren, bankfilialen en scholen voor voortgezet onderwijs. Een ander type voorziening dat in de discussies rondom leefbaarheid een rol speelt zijn de dorpshuizen en verenigingsgebouwen.

Beschikbaarheid gegevens

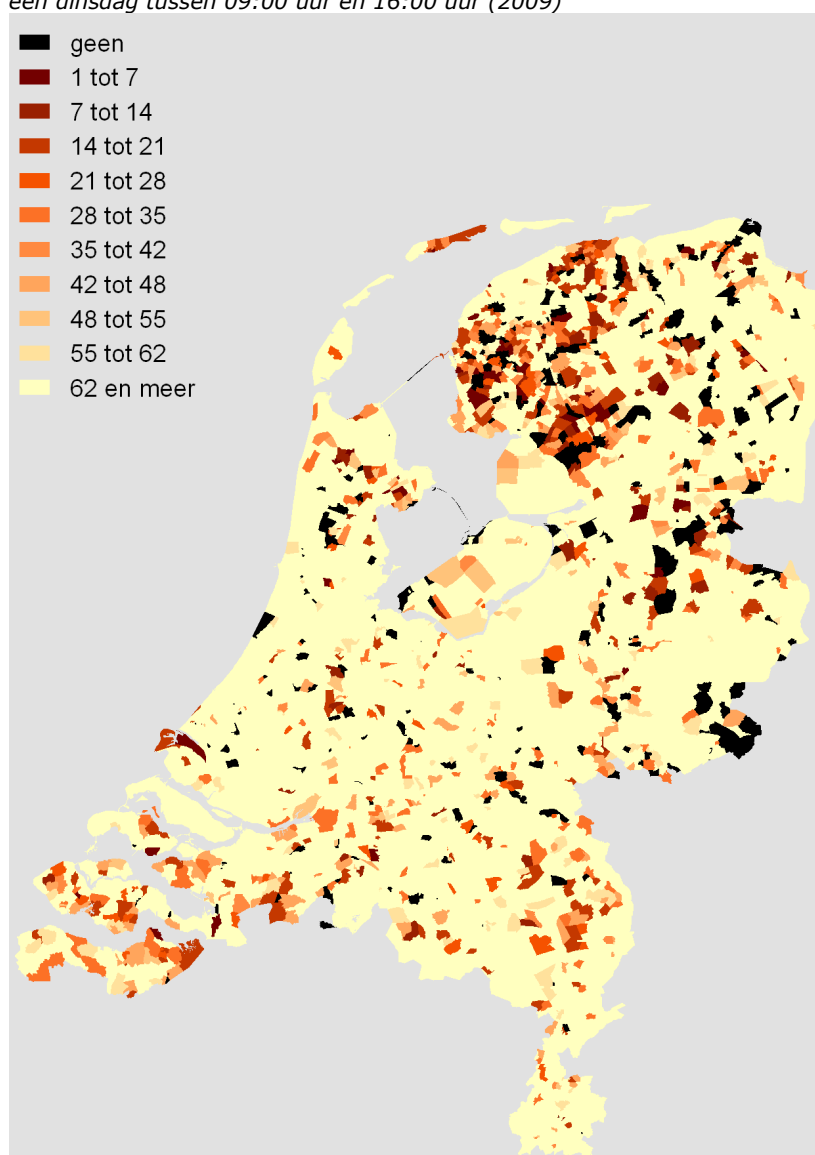
Ten behoeve van de Nulmeting is onderzocht voor welke van deze voorzieningen gegevens met betrekking tot de spreiding over stad en platteland beschikbaar zijn en naar verwachting ook voor vervolgmetingen beschikbaar zullen zijn. Dat bleek het geval voor huisartsenpraktijken, ziekenhuizen, basisscholen, scholen voor voortgezet onderwijs en winkels met dagelijks aanbod. Van deze voorzieningen is het aanbod per (viercijferig) postcodegebied geregistreerd. Deze registraties worden door ABF Research up-to-date gehouden ten behoeve van de ABF-Vastgoedmonitor. Daartoe zijn er met een groot aantal dataleveranciers contracten gesloten. De in de Midtermmeting gebruikte gegevens hebben betrekking op het jaar 2009. Voorts zijn de gegevens met betrekking tot de locaties van de postkantoren van TNT Post in augustus 2010 opnieuw geïnventariseerd op de website www.tntpost.nl. Met betrekking tot de bediening met het openbaar vervoer is net zoals in de Nulmeting gebruikt gemaakt van de in maart 2009 verzamelde gegevens door de REISinformatiegroep. Het betreft uitsluitend lijndiensten, het vraagafhankelijk openbaar vervoer is buiten beschouwing gebleven. Gegevens met betrekking tot de aanwezigheid en het gebruik van dorpshuizen, verenigingsgebouwen e.d. ontbreken helaas.

Verzorgingsmaatstaf op basis van afstanden

De beschikbaarheid van voorzieningen in een postcodegebied geeft een eerste indruk van de mate waarin voorzieningen aanwezig zijn. Voorzieningen kunnen echter ook in aangrenzende postcodegebieden aanwezig zijn, soms zelfs op relatief korte reisafstand. Rekening houdend met het zwaartepunt van de bevolking (het dorp of de kleine kern) in een postcodegebied en de afstanden naar de zwaartepunten van omliggende postcodegebieden kan daar rekening mee gehouden worden.

Op basis van deze gegevens is per regio een verzorgingsmaatstaf bepaald voor zowel het platteland als het stedelijk gebied. Ervan uitgaande dat de afstand tot een voorziening voor een inwoner nihil is als deze voorziening in de woonpostcode van deze inwoner voorkomt, zijn twee verzorgingsmaatstaven bepaald. De eerste is bepaald op basis van vijf lokale basisvoorzieningen, te weten huisartsenpraktijk, postkantoor, basisschool, winkel met dagelijks aanbod en bediening per openbaar vervoer. Per postcodegebied is per voorziening de afstand bepaald tot, hemelsbreed, het dichtstbijzijnde postcodegebied met een vestiging c.q. halte¹⁸. Rekening houdend met het aantal inwoners per postcodegebied is op basis van deze afstanden per regio een gemiddelde afstand naar een basisvoorziening berekend. Daarnaast is er op een zelfde wijze een verzorgingsmaatstaf per regio berekend die inzicht geeft in de gemiddelde afstand per inwoner tot een ziekenhuis c.q. een vestiging van een school met Voorbereidend Wetenschappelijk Onderwijs (VWO).

Figuur 6.6 Aantal keren dat lijndiensten van het openbaar vervoer halteren in een postcodegebied op een dinsdag tussen 09:00 uur en 16:00 uur (2009)

bron: REISinformatiegroep

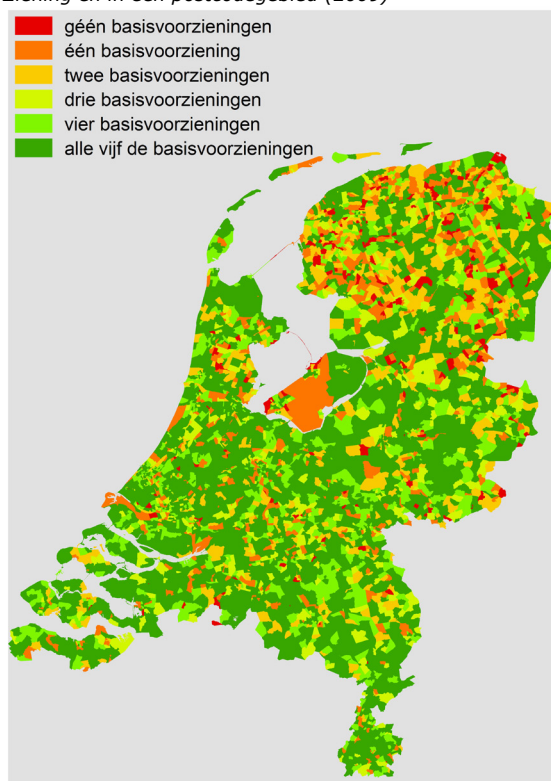
¹⁸ De bediening door openbaar vervoer is bekend voor een dinsdag in februari 2009 in de periode tussen 09:00 uur en 16:00 uur. Indien er in deze periode in een postcodegebied geen enkele halte wordt bediend is dit gebied gecategoriseerd als "zonder openbaar vervoer".

Resultaten 2009

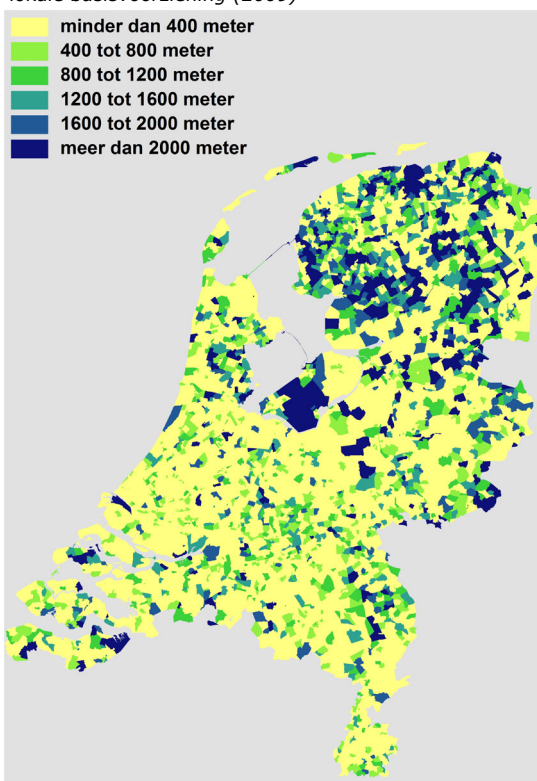
De gemiddelde afstand per inwoner tot de lokale basisvoorzieningen in de stad (87 meter) en platteland (268 meter) lopen niet geheel onverwacht sterk uiteen. Voor deze monitor zijn de verschillen tussen de plattelandsgebieden onderling interessanter. De gemiddelde afstand per inwoner tot een lokale basisvoorziening is met meer dan 600 meter groot op het platteland van het zuidelijk deel van Friesland, Flevoland en het westelijk deel van Drenthe. Ook op het platteland van Overig Groningen en Noord-Friesland is de gemiddelde afstand tot lokale basisvoorzieningen met meer dan 500 meter per inwoner groot.

Wordt ook rekening gehouden met de afstand tot de regionale voorzieningen, VWO en ziekenhuis, dan kennen Overig Groningen, Friesland (Noord en Zuid) en Overig Zeeland met meer dan 2,5 km de langste gemiddelde afstand per inwoner. Een groot aantal plattelandsgebieden in het Noorden, Overijssel, de Achterhoek en Noord-Holland volgen met iets kortere gemiddelde afstanden. In grote delen van de Randstad, Brabant Oost en Zuid-Limburg zijn de zeven onderzochte voorzieningen relatief goed bereikbaar.

Figuur 6.7 Aanwezigheid van vijf lokale basisvoorziening en in een postcodegebied (2009)

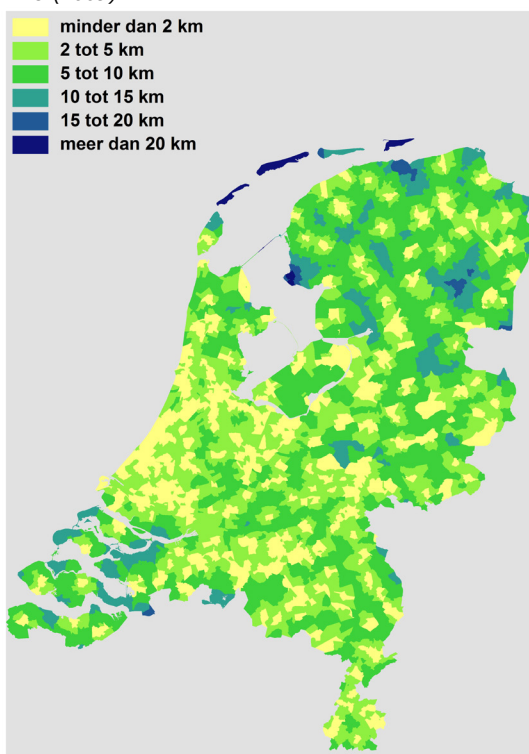

Figuur 6.8 Gemiddelde hemelsbrede afstand tot een lokale basisvoorziening (2009)

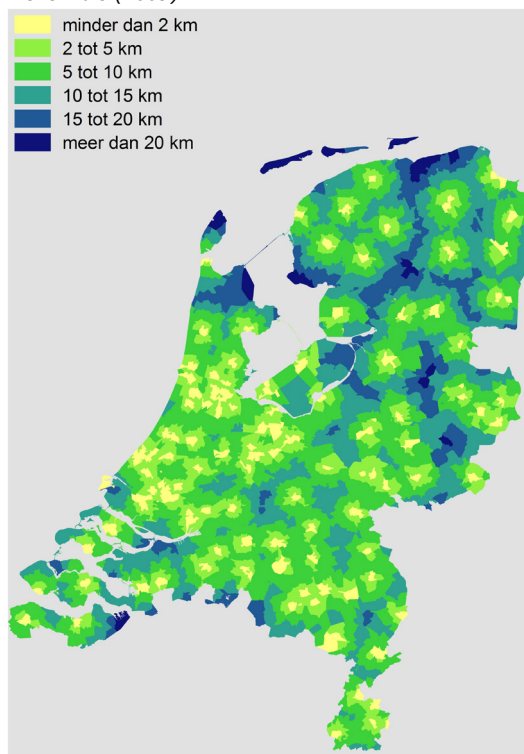

bron: ABF-Vastgoedmonitor; www.tntpost.nl; REISinformatiegroep (bewerking ABF Research)

Figuur 6.9 Gemiddelde hemelsbrede afstand tot VWO (2009)

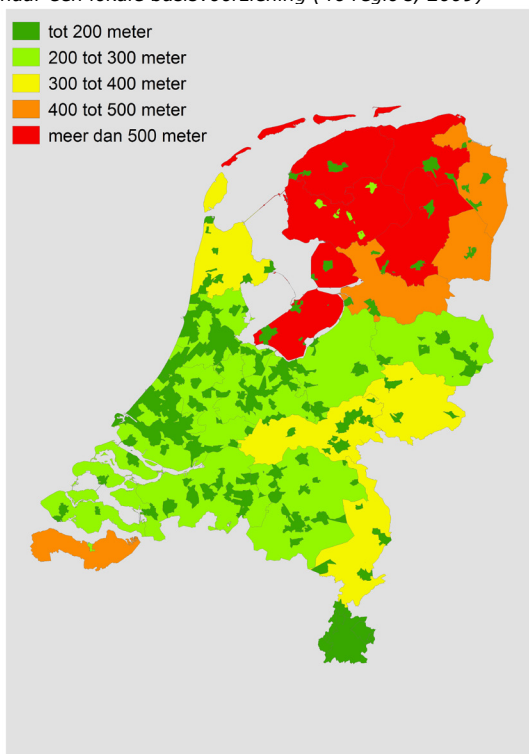

Figuur 6.10 Gemiddelde hemelsbrede afstand tot ziekenhuis (2009)

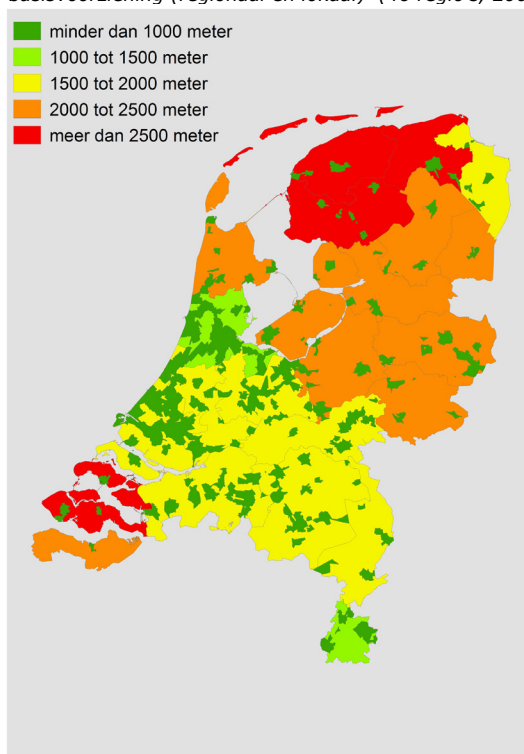

bron: ABF-Vastgoedmonitor (bewerking ABF Research)

Figuur 6.11 Gemiddelde hemelsbrede afstand per inwoner naar een lokale basisvoorziening (46 regio's, 2009)

Figuur 6.12 Gemiddelde afstand per inwoner naar een basisvoorziening (regionaal en lokaal) (46 regio's, 2009)

bron: ABF Vastgoedmonitor, www.tntpost.nl, REISinformatiegroep (bewerking ABF Research)

Tabel 6.6 Aanwezigheid van en gemiddelde hemelsbrede afstand per inwoner tot basisvoorzieningen (2009)

regio	huisarts, basisschool, postkantoor, winkel dagelijks aanbod, openbaar vervoer				ziekenhuis en school voor VWO		alle zeven voorzieningen	
	gemiddeld aantal voorzieningen in eigen postcodegebied per inwoner		gemiddelde afstand per voorziening per inwoner		gemiddelde afstand per voorziening per inwoner		gemiddelde afstand per voorziening per inwoner	
	(abs.)	rang	(meter)	rang	(meter)	rang	(meter)	rang
Overig Groningen platteland	4,1	5	517	5	9.010	1	2.869	1
Friesland Zuid platteland	3,9	2	711	1	8.190	3	2.747	2
Noord-Friesland platteland	4,0	3	522	4	8.064	4	2.602	3
Overig Zeeland platteland	4,5	30	290	15	8.337	2	2.548	4
Noord-Overijssel platteland	4,2	10	459	6	7.825	7	2.498	5
Zuidoost-Drenthe platteland	4,3	11	404	9	7.898	5	2.487	6
Drenthe West platteland	4,1	7	620	3	7.383	9	2.464	7
Noord-Holland Noord platteland	4,3	12	362	11	7.856	6	2.451	8
Achterhoek platteland	4,4	16	369	10	7.594	8	2.380	9
Flevoland platteland	3,7	1	706	2	6.412	13	2.235	10
Overijssel Zuid platteland	4,5	21	294	14	7.211	10	2.228	11
Zeeuws-Vlaanderen platteland	4,4	15	450	7	6.813	12	2.204	12
Veluwe platteland	4,6	37	201	24	6.980	11	2.109	13
Limburg Noord platteland	4,5	19	326	12	6.340	15	1.998	14
Groningen Oost platteland	4,1	8	446	8	6.010	17	1.972	15
Brabant West platteland	4,6	40	220	21	6.397	14	1.954	16
Groot Rivierenland platteland	4,3	13	302	13	6.148	16	1.929	17
Haaglanden-Rijnmond platteland	4,5	26	207	23	5.887	18	1.801	18
Brabant Oost platteland	4,5	25	243	18	5.356	19	1.669	19
Utrecht platteland	4,5	27	236	19	5.054	20	1.579	20
Hollands Midden platteland	4,5	29	226	20	5.023	21	1.564	21
Noord-Holland Zuid platteland	4,4	17	273	16	4.442	23	1.425	22
Zuid-Limburg platteland	4,6	38	167	26	4.599	22	1.410	23
Noord-Overijssel stad	4,4	18	135	30	3.121	24	969	24
Noord-Holland Noord stad	4,6	36	106	39	3.083	25	941	25
Groot Rivierenland stad	4,5	31	110	36	2.790	26	860	26
Veluwe stad	4,6	35	108	37	2.403	27	748	27
Friesland Zuid stad	4,2	9	215	22	2.179	31	745	28
Flevoland stad	4,3	14	163	27	2.225	29	729	29
Groningen Oost stad	4,5	20	137	29	2.251	28	722	30
Brabant West stad	4,6	34	132	31	2.156	32	691	31
Hollands Midden stad	4,6	39	93	41	2.204	30	683	32
Brabant Oost stad	4,5	23	152	28	2.048	36	672	33
Utrecht stad	4,6	33	110	35	2.112	33	667	34
Overijssel Zuid stad	4,6	32	116	33	2.083	35	661	35
Zuid-Limburg stad	4,7	43	93	42	2.100	34	653	36
Overig Groningen stad	4,5	24	94	40	2.046	37	638	37
Overig Zeeland stad	4,5	28	117	32	1.870	38	601	38
Haaglanden-Rijnmond stad	4,5	22	115	34	1.864	39	598	39
Noord-Friesland stad	4,1	6	174	25	1.597	42	556	40
Zuidoost-Drenthe stad	4,8	46	59	46	1.822	40	554	41
Noord-Holland Zuid stad	4,7	44	69	45	1.768	41	545	42
Zeeuws-Vlaanderen stad	4,0	4	270	17	1.249	45	511	43
Drenthe West stad	4,6	42	89	43	1.482	43	474	44
Achterhoek stad	4,7	45	73	44	1.468	44	461	45
Limburg Noord stad	4,6	41	106	38	1.105	46	376	46
Nederland stad	4,5		87		2.059		651	
Nederland platteland	4,4		268		6.531		2.057	
Nederland gemiddeld	4,5		153		3.696		1.166	

bron: ABF Vastgoedmonitor, www.tntpost.nl, REISinformatiegroep (bewerking ABF Research)

Opvallend is de redelijk positieve score van het platteland in Groningen Oost, zowel qua lokale als regionale basisvoorzieningen is de bereikbaarheid hier gemiddeld te noemen.

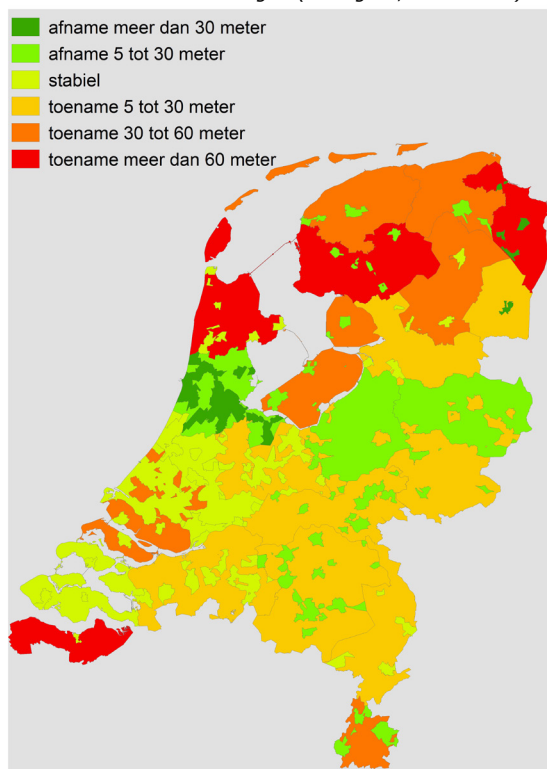
Ontwikkeling 2006-2009

Tevens is de ontwikkeling van de gemiddelde afstand tot de basisvoorzieningen tussen 2006 en 2009 in beeld gebracht (figuur 6.13, 6.14 en tabel 6.7). Daarbij zijn de plattlandsgebieden zoals afgebakend in 2009 voor de jaren 2006 en 2009 vergeleken. Helaas ontbreken gegevens met betrekking tot de bediening per openbaar vervoer voor het jaar 2006, zodat de ontwikkeling uitsluitend voor de zes overige voorzieningen geanalyseerd is.

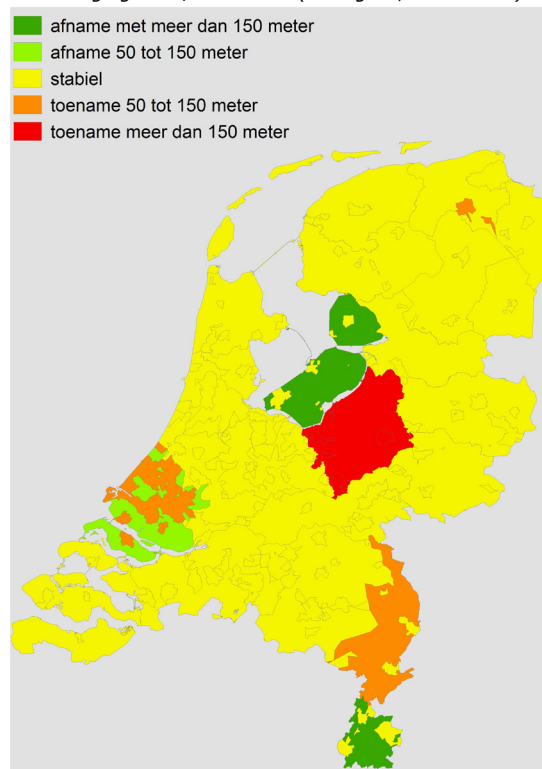
In drie jaar tijd is de gemiddelde afstand per inwoner tot de lokale basisvoorzieningen op grote delen van het platteland verder toegenomen. Met name het aantal winkels met dagelijks aanbod en het aantal huisartsenpraktijken lopen terug. Het aantal postkantoren, zoals TNTPost die nu definieert, is echter toegenomen¹⁹. Op het platteland heeft dit per saldo een sterke toename van de gemiddelde afstand per inwoner tot een lokale basisvoorziening tot gevolg. De sterkste toename deed zich voor in Groningen Oost en Zeeuwsch-Vlaanderen. Ook in Friesland Zuid en Noord Holland-Noord is de toename relatief sterk.

Wat betreft de regionale basisvoorzieningen, VWO en ziekenhuizen, is het beeld gunstiger. Het aantal ziekenhuizen en scholen met VWO is weliswaar licht afgenomen, maar er zijn ook een aantal van deze voorzieningen verhuisd. Per saldo heeft dat voor de gemiddelde plattelandbewoner in Nederland niet tot een vergroting van de afstand geleid, maar tot een kleine afname. Uitzondering vormt het platteland op de Veluwe, hier is sprake van een relatief grote toename van de gemiddelde afstand per inwoner.

Figuur 6.13 Ontwikkeling hemelsbrede afstand per inwoner naar lokale basisvoorzieningen (46 regio's, 2006-2009)*

Figuur 6.14 Ontwikkeling hemelsbrede afstand per inwoner naar vestiging VWO/ziekenhuis (46 regio's, 2006-2009)

bron: ABF Vastgoedmonitor, www.tntpost.nl, REISinformatiegroep (bewerking ABF Research)

¹⁹ In 2006 past TNTPost een andere indeling toe. Toen zijn postkantoren en TNTPost in een winkel in de analyse meegenomen.

Tabel 6.7 Ontwikkeling lokale en regionale basisvoorzieningen 2006-2009 (afbakening platteland 2009)

regio	lokale basisvoorzieningen		regionale basisvoorzieningen	alle
	huisarts, basisschool, winkel dagelijks aanbod, postkantoor		VWO/ziekenhuis	regionale en lokale basisvoorzieningen
	toename gemiddeld aantal van vijf lokale basisvoorzieningen in eigen postcodegebied (aantal)	toename gemiddelde afstand tot een lokale basisvoorziening (meter)	toename gemiddelde afstand tot een regionale basisvoorziening (meter)	toename gemiddelde afstand tot een basisvoorziening (meter)
Veluwe stad	-0,1	13	181	59
Groningen Oost platteland	-0,1	87	15	54
Zeeuwsch-Vlaanderen platteland	-0,1	86	-24	42
Veluwe platteland	0,0	-5	153	41
Limburg Noord platteland	0,0	26	79	38
Friesland Zuid platteland	0,0	68	-27	31
Noord-Holland Noord platteland	-0,1	61	-15	30
Noord-Friesland platteland	0,0	53	-26	23
Noord-Overijssel platteland	0,0	28	16	21
Overig Groningen stad	0,1	-25	119	20
Overig Groningen platteland	0,0	31	4	19
Haaglanden-Rijnmond stad	0,0	4	57	18
Brabant Oost platteland	0,0	29	6	18
Drenthe West platteland	0,0	53	-46	17
Groot Rivierenland platteland	0,0	26	-6	13
Utrecht platteland	0,0	12	18	12
Achterhoek platteland	0,0	19	-4	10
Overijssel Zuid stad	-0,1	19	-8	9
Zuidoost-Drenthe platteland	0,0	15	0	9
Overijssel Zuid platteland	0,0	-6	27	4
Overig Zeeland stad	0,0	0	15	4
Drenthe West stad	0,0	2	5	3
Utrecht stad	0,0	1	9	3
Hollands Midden stad	0,0	5	-3	2
Haaglanden-Rijnmond platteland	-0,1	43	-81	2
Hollands Midden platteland	0,0	3	-1	2
Zeeuwsch-Vlaanderen stad	0,0	1	2	1
Brabant West platteland	0,0	17	-30	1
Noord-Holland Noord stad	0,0	-2	8	1
Brabant West stad	0,0	2	-4	0
Brabant Oost stad	0,0	-10	15	-1
Groot Rivierenland stad	0,0	-7	7	-2
Limburg Noord stad	0,0	-2	-3	-2
Overig Zeeland platteland	0,0	-2	-5	-3
Noord-Overijssel stad	0,0	5	-22	-4
Noord-Holland Zuid platteland	0,0	-5	-4	-4
Friesland Zuid stad	0,0	-11	-3	-8
Zuid-Limburg stad	0,0	-13	-3	-8
Achterhoek stad	0,1	-19	10	-8
Flevoland stad	0,1	-17	3	-9
Noord-Friesland stad	0,1	-16	-8	-11
Flevoland platteland	-0,1	58	-160	-12
Noord-Holland Zuid stad	0,0	-55	38	-20
Groningen Oost stad	0,1	-38	-5	-23
Zuidoost-Drenthe stad	0,1	-57	26	-25
Zuid-Limburg platteland	-0,1	32	-279	-61
Nederland stad	0,01	-8	27	2
Nederland platteland	-0,03	22	-13	12
Nederland gemiddeld	-0,01	3	16	7

bron: ABF Vastgoedmonitor, www.tntpost.nl, REISinformatiegroep (bewerking ABF Research)

Tevredenheid met voorzieningen

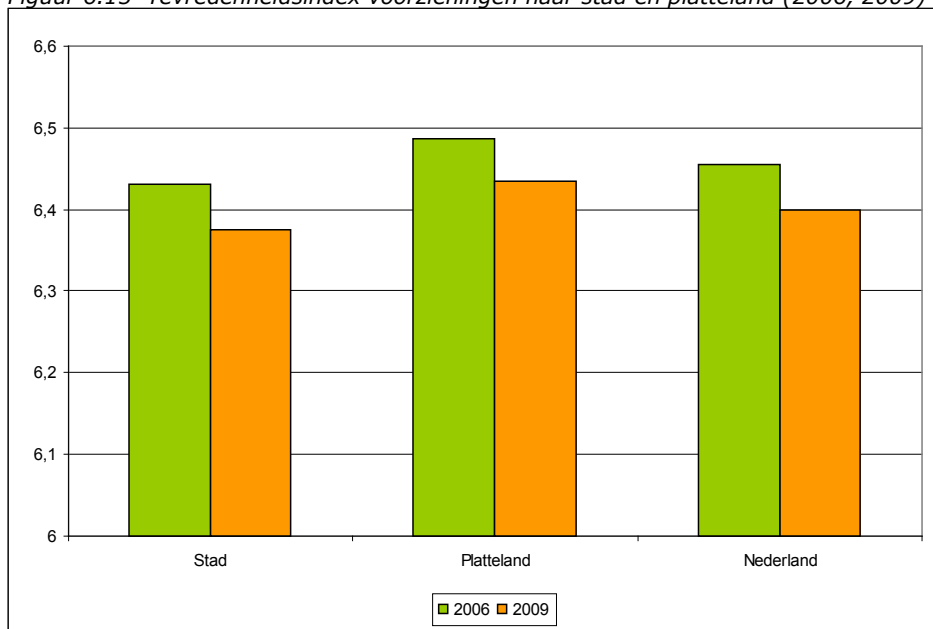
In het Woononderzoek Nederland 2006 en 2009 zijn vragen over de tevredenheid met bepaalde voorzieningen gesteld. Op basis van de antwoorden op een vijftal van deze vragen is een tevredenheidsindex voorzieningen geconstrueerd. De vijf vragen die voor deze index zijn gebruikt luiden achtereenvolgens:

- Hoe tevreden bent u over de winkels voor de dagelijkse boodschappen bij u in de buurt?
- Hoe tevreden bent u over de voorzieningen voor jongeren tussen de 12 en 18 jaar zoals bijvoorbeeld een trapveldje of een hangplek bij u in de buurt?
- Hoe tevreden bent u over de basisscholen die bij u in de buurt aanwezig zijn?
- Hoe tevreden bent u over de speelgelegenheid voor jonge kinderen die bij u in de buurt aanwezig is?
- Hoe tevreden bent u over de kinderdagverblijven, crèches en/of peuterspeelzalen die bij u in de buurt aanwezig zijn?

De antwoorden op elk van deze vragen (zeer tevreden, tevreden, niet tevreden, maar ook niet ontevreden, ontevreden, zeer ontevreden) zijn door ABF Research vertaald in een rapportcijfer. Van de resulterende vijf rapportcijfers is vervolgens een gemiddeld rapportcijfer gemaakt (waarbij elk van de vijf vragen even zwaar meeweegt). Dit gemiddelde rapportcijfer is tevredenheidsindex voorzieningen genoemd. In de bijlage is de exacte samenstelling van de voorzieningenindex (en twee andere indexen) opgenomen.

Voor Nederland als geheel ligt de tevredenheidsindex voorzieningen in 2009 op 6,4. Dit cijfer is om een zo goed mogelijk beeld te krijgen van de veranderingen op het platteland zoals we dat nu afbakenen vergeleken met een nieuw berekende tevredenheidsindex voorzieningen 2006 (gebaseerd op de nieuwe afbakening van het platteland). Dat cijfer komt afgerond uit op een 6,5. Dit betekent dat de waardering met betrekking tot de onderzochte voorzieningen ten opzichte van 2006 licht is afgenomen. Deze conclusie kan zowel voor de stedelijke als landelijke gebieden getrokken worden.

Figuur 6.15 Tevredenheidsindex voorzieningen naar stad en platteland (2006, 2009)

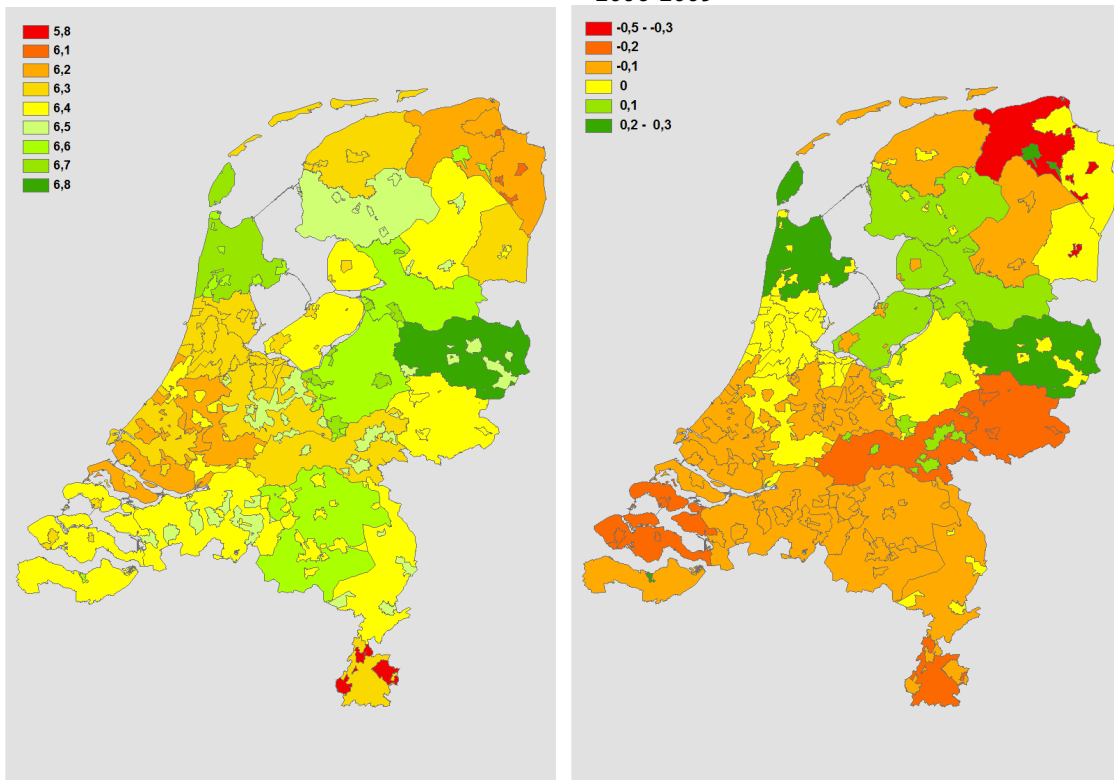

bron: WoON 2006, WoON 2009 (bewerking ABF Research)

De waardering voor de voorzieningen blijft net als in 2006 op het platteland iets positiever dan in de stad. Als wordt gekeken naar de tevredenheidsindex op regioniveau kan gesteld worden dat de voorzieningen het best beoordeeld worden in de semi-

perifeer gelegen gebieden van Nederland. Vooral het platteland van de provincie Overijssel, de Veluwe, Noord-Holland Noord en Brabant Oost doen het goed. De plattelandsgebieden in de Randstad, Groot Rivierenland en de perifere regio's Noord-Friesland, Overig Groningen, Groningen Oost, Zuidoost-Drenthe en Zuid-Limburg doen het daarentegen minder goed. Opvallend is de slechte beoordeling van het platteland van Overig Groningen tegenover een goede beoordeling van de stedelijke gebieden.

Figuur 6.16 Tevredenheidsindex voorzieningen 2009 Figuur 6.17 Verandering tevredenheidsindex 2006-2009

bron: WoON 2009 (bewerking ABF Research)

bron: WoON 2006, WoON 2009 (bewerking ABF Research)

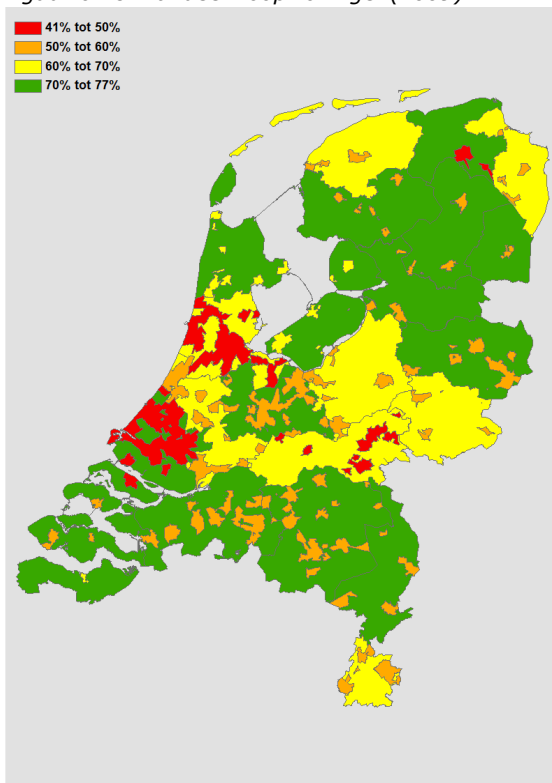
De waardering voor de voorzieningen in de periode 2006-2009 stijgt het sterkst op het platteland van de regio's Noord-Holland Noord en Overijssel Zuid. Ook de regio's Friesland Zuid, Noord-Overijssel en Flevoland laten een stijgende waardering zien. In alle andere plattelandsgebieden stagneert of daalt de tevredenheid met de voorzieningen. Met name het platteland van de regio Overig Groningen vertoont een sterke daling (-0,5).

6.3.4 Wonen op het platteland

Woningvoorraad

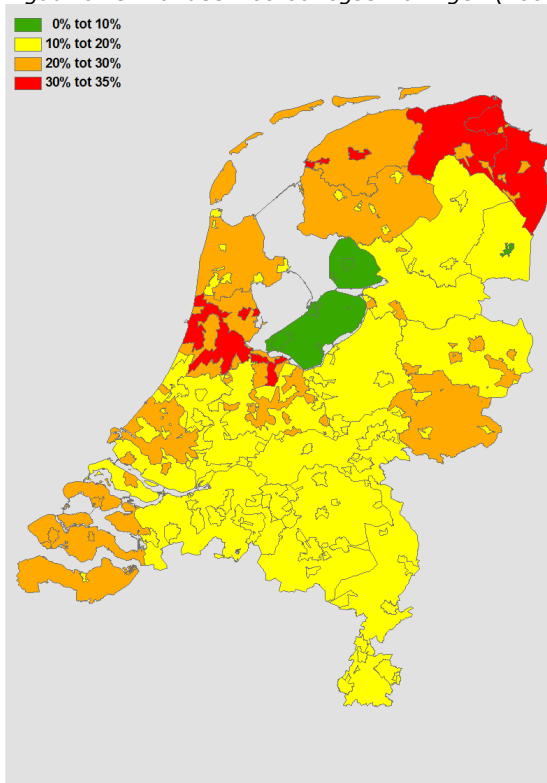
De woningvoorraad op het platteland wijkt in belangrijke mate af van die in de steden. Met name het verschil in het aandeel koop- en eengezinswoningen is groot. In de stedelijke gebieden bestaat gemiddeld 51% van de woningvoorraad uit koopwoningen, terwijl dat aandeel in de landelijke gebieden op 71% ligt. Tussen 2006 en 2009 is het verschil echter wel kleiner geworden. In de stedelijke gebieden is het aandeel koopwoningen met 2% toegenomen, op het platteland met 1% afgenomen. Met name de steden in de Randstad kennen een laag aandeel koopwoningen. Elke landelijke regio heeft een groter aandeel koopwoningen dan de stedelijke regio met het grootste aandeel (de Veluwe).

Figuur 6.18 Aandeel koopwoningen(2009)

bron: ABF Vastgoedmonitor (bewerking ABF Research)

Figuur 6.19 Aandeel vooroorlogse woningen (2009)

bron: ABF Vastgoedmonitor (bewerking ABF Research)

Tussen het hoogste (Brabant Oost) en laagste (Noord-Holland Zuid) aandeel koopwoningen bij de plattelandsregio's zit een verschil van 15% (zie tabel 6.8).

Nog pregnanter is het verschil naar woningtype. In stedelijk Nederland is gemiddeld 60% van de woningen een eengezinswoning. Op het platteland is het aandeel eengezinswoningen met 92% aanzienlijk groter. Het aandeel eengezinswoningen is tussen 2006 en 2009 op het platteland wel met 1% afgenomen. De plattelandsregio's verschillen onderling maar in beperkte mate op dit punt. Grotere verschillen zijn er wel qua ouderdom van de woningvoorraad. Friesland en Groningen tellen relatief veel vooroorlogse woningen. Het platteland in deze provincies is op dit punt vergelijkbaar met de Randstadsteden van Noord- en Zuid-Holland.

Spanning op de woningmarkt

De verschillen in spanning op de woningmarkt tussen de regio's wordt op twee manieren in beeld gebracht. Met behulp van de verhuiscapaciteit en de woonwensen zoals die in het Woononderzoek Nederland (WoON) zijn opgetekend, is het mogelijk een beeld te schetsen van de verhouding tussen vraag en aanbod. Voor de koopwoningenmarkt wordt het beeld met behulp van de waardeontwikkeling aangescherpt.

Tabel 6.8 Kenmerken woningvoorraad (46 regio's, 2009)

regio	aandeel koop	aandeel eengezins	aandeel vooorlogs	aandeel na 1980	totale voorraad
Brabant Oost platteland	76	94	11	40	251.768
Flevoland platteland	75	91	0	68	47.738
Zeeuwsch-Vlaanderen platteland	75	96	24	26	41.764
Limburg Noord platteland	74	94	13	36	141.319
Overig Zeeland platteland	74	95	24	29	70.327
Drenthe West platteland	73	94	19	37	85.189
Noord-Holland Noord platteland	73	92	20	35	119.473
Overig Groningen platteland	73	93	31	31	70.045
Noord-Overijssel platteland	71	92	19	41	84.109
Friesland Zuid platteland	71	94	24	34	87.056
Brabant West platteland	71	93	15	35	171.312
Overijssel Zuid platteland	71	93	15	42	146.644
Utrecht platteland	71	86	17	41	136.290
Haaglanden-Rijnmond platteland	70	86	15	49	148.102
Zuidoost-Drenthe platteland	70	92	19	37	54.651
Achterhoek platteland	69	95	21	33	121.850
Noord-Friesland platteland	69	95	26	30	100.668
Zuid-Limburg platteland	69	88	20	25	103.085
Veluwe platteland	68	90	19	35	122.951
Groot Rivierenland platteland	68	92	17	37	176.191
Hollands Midden platteland	67	89	17	33	102.852
Groningen Oost platteland	67	91	30	27	67.200
Noord-Holland Zuid platteland	66	88	21	31	112.877
Zeeuwsch-Vlaanderen stad	64	77	15	28	10.655
Flevoland stad	62	81	1	77	100.880
Noord-Holland Noord stad	61	79	16	41	134.941
Veluwe stad	59	76	13	36	130.065
Limburg Noord stad	58	73	14	34	74.830
Brabant West stad	58	75	15	37	278.394
Hollands Midden stad	58	65	18	35	358.003
Groningen Oost stad	57	75	20	25	21.813
Overig Zeeland stad	57	74	20	27	51.832
Achterhoek stad	57	80	17	36	43.150
Drenthe West stad	57	77	11	40	48.883
Brabant Oost stad	56	76	11	37	313.314
Utrecht stad	56	65	21	38	364.100
Friesland Zuid stad	56	81	15	32	47.612
Noord-Friesland stad	53	63	32	25	45.126
Overijssel Zuid stad	53	73	21	30	172.392
Zuidoost-Drenthe stad	51	79	8	24	17.793
Noord-Overijssel stad	51	71	23	34	57.428
Zuid-Limburg stad	51	69	18	29	180.548
Groot Rivierenland stad	49	69	19	34	213.902
Haaglanden-Rijnmond stad	44	40	26	34	943.924
Overig Groningen stad	42	46	27	28	93.117
Noord-Holland Zuid stad	41	43	35	32	840.316
Nederland stad	51	60	22	36	4.695.968
Nederland platteland	71	92	19	35	2.410.511
Nederland totaal	58	71	21	35	7.106.479

bron: ABF Vastgoedmonitor (bewerking ABF Research)

Vraag en aanbod

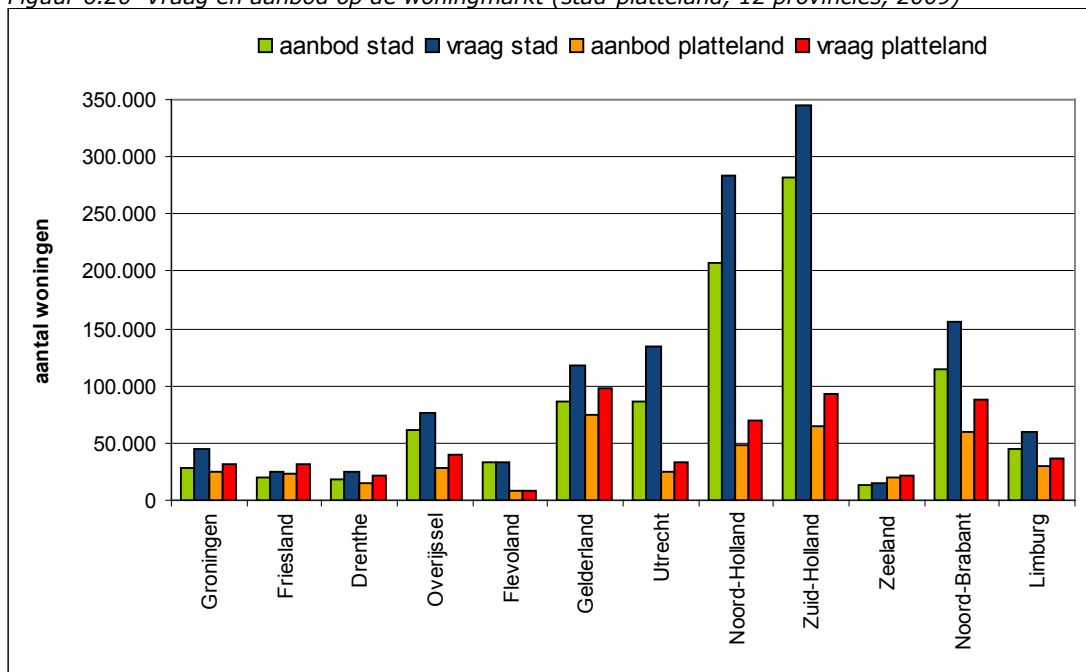
Beperkte analysemogelijkheden; geen woningmarktverkenningen

De met het WoON gemeten verhuiscapaciteit en woonwensen geven inzicht in de verschillen tussen stad en platteland qua vraag en aanbod op de woningmarkt. Op basis van de gewogen resultaten van de enquête is bepaald hoeveel huishoudens op zoek zijn naar een woning in een bepaalde regio in stad en platteland en hoeveel huishoudens daar een woning aanbieden. In heel Nederland overwegen 1.9 mln huishoudens een (andere) woning te betrekken. Van deze huishoudens maken er ruim 1.4 mln een woning vrij bij een daadwerkelijke verhuizing (doorstromers). Dit betekent dat de vraag naar woningen in Nederland structureel hoger is dan het aanbod. In deze vraag-aanbodverhouding kan echter geen rekening gehouden worden met niet gewenste of niet voorziene verhuizingen c.q. vrijkomende woningen als gevolg van bijvoorbeeld scheidingen, overlijden, verandering van werkkring, etc. De verschillen in demografische samenstelling van regio's spelen bij dit soort aspecten een belangrijke rol. Ook wordt er geen rekening gehouden met de nieuwbouw van woningen.

Het voert voor deze monitor echter te ver om een groot aantal woningmarktsimulaties uit te voeren, waarin wel rekening wordt gehouden met demografie en woningbouwprogramma's. Als indicator voor de spanning op de woningmarkt, en de verschillen tussen stad en platteland wat dit betreft, wordt hier het relatieve vraagoverschot gebruikt. Hierbij wordt het absolute verschil tussen vraag en aanbod van woningen gerelateerd aan het totaal aantal vragers. Voor heel Nederland is dat 25%²⁰.

Om onderscheid te kunnen maken in de vraag naar woningen in de stad of op het platteland is gebruik gemaakt van de keuze voor een gewenst woonmilieutype dat respondenten via een aantal antwoorden met betrekking tot hun woonwensen kenbaar hebben gemaakt. De woonmilieutypen Dorps en Landelijk Wonen zijn daarbij als equivalent voor het platteland genomen²¹.

Figuur 6.20 Vraag en aanbod op de woningmarkt (stad-platteland, 12 provincies, 2009)

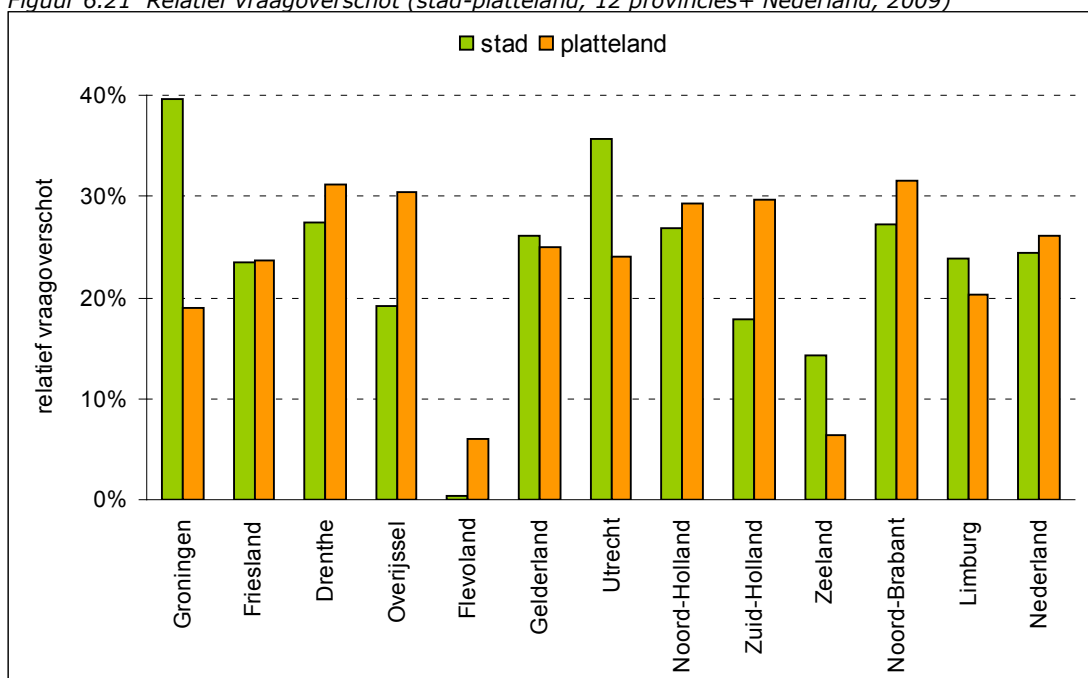

bron: WoON 2009 (bewerking ABF Research)

²⁰ Het saldo van vraag en aanbod gedeeld door de vraag $((1.9 \text{ mln} - 1.4 \text{ mln}) / 1.9 \text{ mln})$

²¹ er zijn overigens op dit punt verschillen geconstateerd tussen de hier gebruikte indeling van postcodegebieden naar stad-platteland en de indeling van postcodegebieden naar woonmilieutype. Deze laatste indeling is door ABF Research geconstrueerd in opdracht van het Ministerie van VROM.

Figuur 6.21 Relatief vraagoverschot (stad-platteland, 12 provincies+ Nederland, 2009)

bron: WoON 2009 (bewerking ABF Research)

Gezien het beperkte aantal respondenten met een verhuiswens in het WoON moet worden afgezien van detaillering naar de elders in deze monitor aangehouden indeling naar 46 regio's en is de analyse beperkt tot het provinciale niveau.

Vraag en aanbod naar provincie

In figuur 6.20 is vraag naar en aanbod van woningen in stad en platteland op provinciaal niveau weergegeven. In absolute omvang is het verschil tussen vraag en aanbod van woningen het grootst in Noord-Holland, Utrecht, Zuid-Holland, Gelderland en Noord-Brabant. In Friesland en Zeeland is de vraag naar woningen op het platteland groter dan de vraag naar woningen in de stad. In de overige provincies is er meer vraag naar woningen in de stad.

In figuur 6.21 is het relatieve vraagoverschot weergegeven, uitgesplitst naar stad en platteland. Voor heel Nederland is het relatief vraagoverschot met 26% op het platteland iets groter dan in de stad (24%). Per provincie lopen de verschillen tussen stad en platteland in een aantal gevallen echter behoorlijk uiteen. In Groningen, Utrecht en Zeeland is er een veel groter relatief vraagoverschot in de stad. In de provincies Overijssel, Zuid-Holland en Flevoland is andersom het relatieve vraagoverschot op het platteland veel hoger dan in de stad.

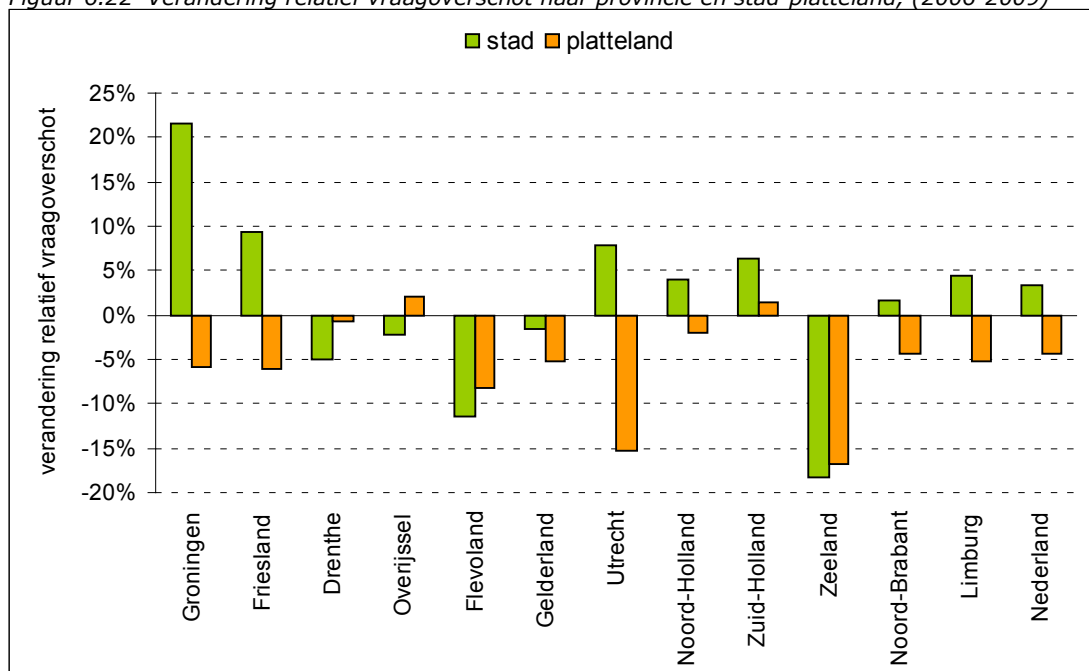
Op het platteland ligt het relatief vraagoverschot in de meeste provincies rond de 20% tot 30%. Flevoland en Zeeland vormen daar met beide 6% belangrijke uitzonderingen op.

Ontwikkeling 2006-2009

Om de cijfers uit 2006 en 2009 te vergelijkbaar te maken zijn de cijfers over 2006 herberekend. Dit als gevolg van veranderingen in de vragen in het Woononderzoek Nederland naar de gewenste nieuwe woonlocatie bij een voorgenomen verhuizing. De vergelijkbaarheid van de cijfers is voorts verminderd vanwege veranderingen in de bepaling van het woonmilieutype van gebieden. Deze bepaling vindt nu plaats op het niveau van CBS-buurtten in plaats van postcodegebieden. Dit betekent dat cijfers uit beide jaren niet geheel vergelijkbaar zijn.

Het relatief vraagoverschot is in de periode 2006-2009 op het platteland met 4% afgenomen terwijl het in de stad met 3% is toegenomen. Provincies die afwijken van dit patroon op nationaal niveau zijn Zeeland, Flevoland, Gelderland en Drenthe, waar de spanning zowel in de stad als op het platteland daalt. In Groningen is de stijging opvallend groot in de stad. In Utrecht is daarentegen de daling opvallend groot op het platteland.

Figuur 6.22 Verandering relatief vraagoverschot naar provincie en stad-platteland, (2006-2009)

bron: WoON 2006, 2009 (bewerking ABF Research)

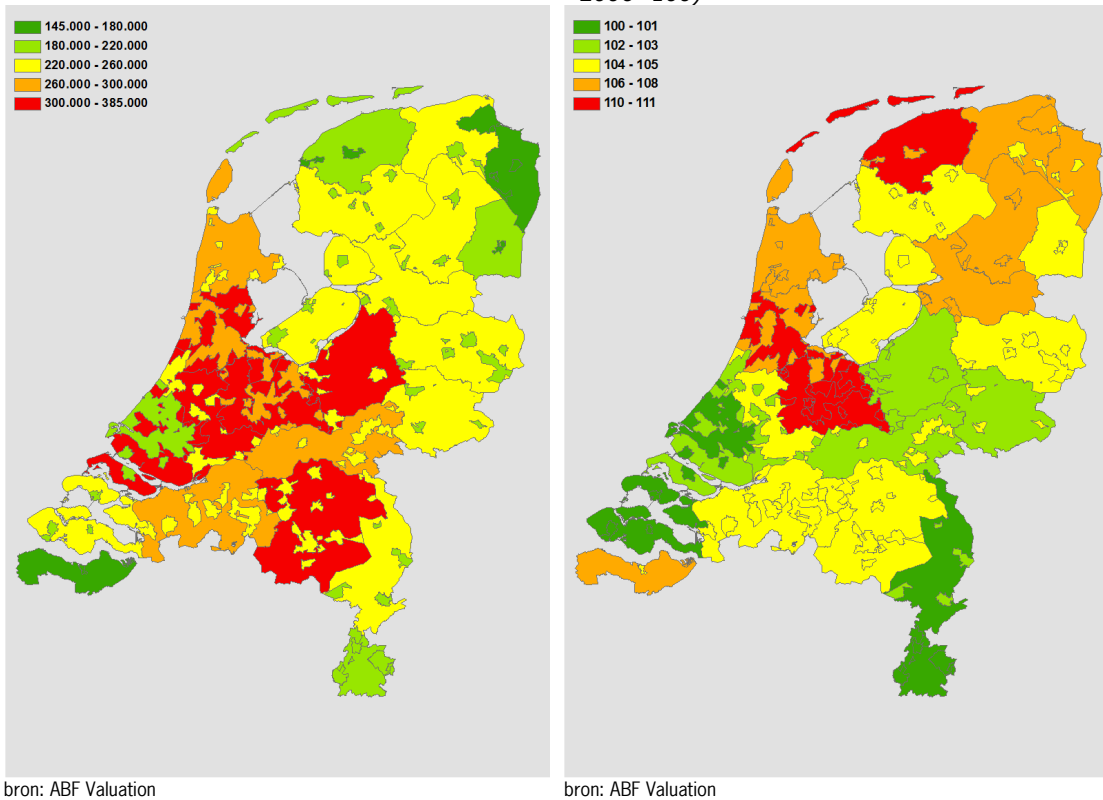
Waardeontwikkeling van koopwoningen

De waardeontwikkeling van koopwoningen wordt in beeld gebracht met behulp van de zogenaamde gemiddelde WOX-woningwaarde. Deze door ABF Valuation ontwikkelde indicator geeft inzicht in de prijsontwikkeling van de hele woningvoorraad in een regio, niet alleen in de prijsontwikkeling van de 'toevallig' verkochte woningen. Daartoe wordt de prijsontwikkeling gecorrigeerd voor eventuele onder- of oververtegenwoordiging van segmenten in de verkochte voorraad woningen ten opzichte van de samenstelling naar segmenten van de totale voorraad koopwoningen. In de bijlage is een beschrijving van de methodiek opgenomen.

De WOX loopt sterk uiteen tussen de verschillende regio's. In stedelijk Zeeuwsch-Vlaanderen bedraagt de WOX anno 2006 € 145.000. In landelijk Noord-Holland Zuid ligt de WOX-waarde met € 385.000 meer dan twee keer zo hoog. De WOX voor heel Nederland bedraagt € 246.000 (2010). In plattelandsgebieden ligt de WOX met € 272.000 beduidend boven die van stedelijke gebieden (€ 236.000).

Deze situatie, een hogere gemiddelde WOX-woningwaarde op het platteland, doet zich overigens in alle onderzochte gebieden in Nederland voor. Figuur 6.23 maakt duidelijk dat de WOX-waarden vooral in een aantal perifeer gelegen delen van het land laag zijn. Dat geldt met name voor landelijk Groningen Oost en landelijk Zeeuwsch-Vlaanderen. Ook in Zuidoost-Drenthe en Noord-Friesland is de WOX-waarde in landelijke gebieden naar verhouding laag. De plattelandsgebieden met relatief hoge WOX-waarden laten zich eenvoudig van de kaart aflezen. In de landelijke delen van Noord-Holland Zuid, Utrecht, Brabant Oost en de Veluwe zijn de WOX-waarden naar verhouding hoog.

Figuur 6.23 WOX gemiddelde woningwaarde (2010) Figuur 6.24 Ontwikkeling WOX (2006-2010, 2006=100)

De WOX-waardeontwikkeling is over een reeks van jaren bekend. In figuur 6.24 is de ontwikkeling voor de periode 2006-2010 weergegeven. Ondanks de hiervoor geconstateerde afnemende spanning op de woningmarkt is de gemiddelde WOX-woningwaarde voor Nederland als geheel in deze periode met 5% gestegen. Dat is een aanzienlijke afname van de groei ten opzichte van de periode 2002-2006 toen de WOX-waarde nog met 18% toenam. De waardeontwikkeling op het platteland wijkt met een stijging van 4% overigens nauwelijks af van de waardeontwikkeling van woningen in stedelijke gebieden (5%).

De ontwikkeling van de WOX-waarden in de periode 2002-2006 resulteert in een opmerkelijk divers kaartbeeld. De ontwikkeling blijkt het sterkst te zijn geweest in de stedelijke gebieden van Noord-Holland Zuid en in de gehele provincie Utrecht (stad en platteland), maar ook in een aantal in de periferie van Nederland gelegen landelijke gebieden (die in Overig Groningen en Noord-Friesland).

Als wordt gekeken naar lage groeipercentages valt de ontwikkeling van de WOX-waarde in de provincie Limburg op. Zowel de stedelijke als landelijke gebieden van zowel de regio Limburg Noord als de regio Zuid-Limburg bevinden zich onderaan het lijstje. Op het platteland van Zuid-Limburg is de gemiddelde woningwaarde, net als in de stad van Overig Zeeland, zelfs gelijk gebleven.

Tabel 6.9 WOX-gemiddelde woningwaarde 2010 en ontwikkeling 2006-2010

regio	WOX 2010	ontwikkeling WOX 2006-2010
Noord-Holland Zuid stad	€ 296.000	111
Noord-Friesland platteland	€ 205.000	110
Utrecht stad	€ 294.000	110
Utrecht platteland	€ 368.000	110
Overig Groningen platteland	€ 226.000	108
Noord-Friesland stad	€ 159.000	107
Groningen Oost platteland	€ 169.000	107
Drenthe West platteland	€ 250.000	107
Noord-Holland Noord platteland	€ 269.000	107
Zeeuwsch-Vlaanderen platteland	€ 176.000	106
Drenthe West stad	€ 186.000	106
Noord-Overijssel stad	€ 209.000	106
Noord-Holland Noord stad	€ 220.000	106
Noord-Overijssel platteland	€ 253.000	106
Noord-Holland Zuid platteland	€ 385.000	106
Zeeuwsch-Vlaanderen stad	€ 145.000	105
Groningen Oost stad	€ 152.000	105
Overijssel Zuid stad	€ 188.000	105
Zuidoost-Drenthe platteland	€ 192.000	105
Friesland Zuid platteland	€ 228.000	105
Flevoland platteland	€ 229.000	105
Groot Rivierenland stad	€ 236.000	105
Zuidoost-Drenthe stad	€ 169.000	104
Overig Groningen stad	€ 185.000	104
Friesland Zuid stad	€ 186.000	104
Flevoland stad	€ 201.000	104
Achterhoek stad	€ 211.000	104
Brabant West stad	€ 241.000	104
Overijssel Zuid platteland	€ 250.000	104
Brabant Oost stad	€ 258.000	104
Brabant West platteland	€ 293.000	104
Hollands Midden platteland	€ 301.000	104
Brabant Oost platteland	€ 323.000	104
Hollands Midden stad	€ 249.000	103
Achterhoek platteland	€ 254.000	103
Veluwe stad	€ 254.000	103
Haaglanden-Rijnmond platteland	€ 302.000	103
Veluwe platteland	€ 315.000	103
Limburg Noord stad	€ 202.000	102
Groot Rivierenland platteland	€ 288.000	102
Zuid-Limburg stad	€ 187.000	101
Haaglanden-Rijnmond stad	€ 213.000	101
Overig Zeeland platteland	€ 234.000	101
Overig Zeeland stad	€ 211.000	100
Zuid-Limburg platteland	€ 218.000	100
Limburg Noord platteland	€ 235.000	100
Nederland stad	€ 236.000	105
Nederland platteland	€ 272.000	104

bron: ABF Valuation

Tevredenheid met woning en woonomgeving

Met betrekking tot het thema wonen zijn in het Woononderzoek Nederland, vanzelfsprekend, een groot aantal vragen gesteld. Onderscheid kan gemaakt worden naar vragen met betrekking tot de tevredenheid ten aanzien van de woning c.q. ten aanzien van de woonomgeving.

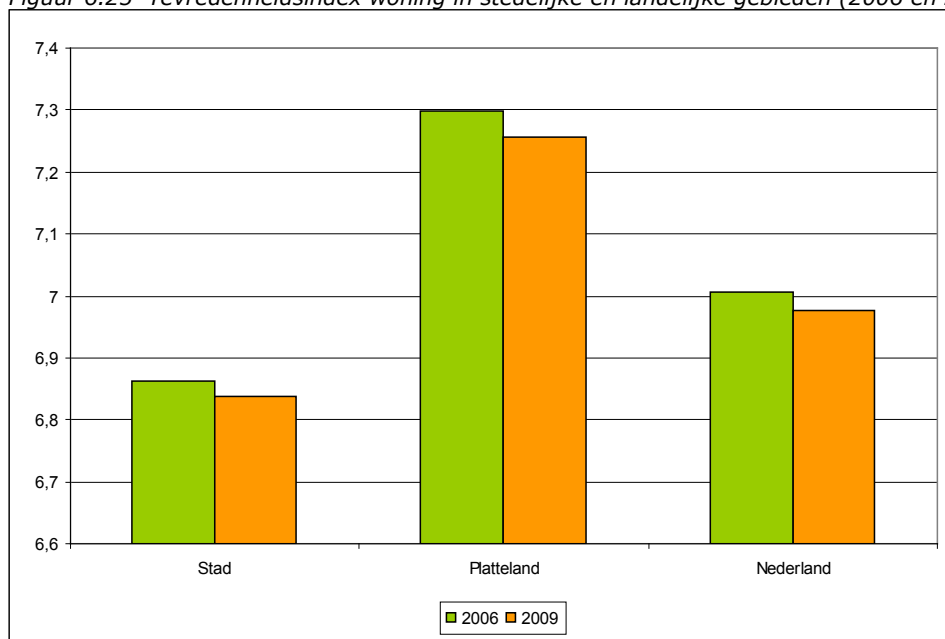
Tevredenheid met de woning

Op basis van een selectie van vragen met betrekking tot de tevredenheid over de woning is een "tevredenheidsindex woning" geconstrueerd. De voor deze woningindex gebruikte reeks vragen luidt als volgt:

- Hoe tevreden bent u met uw huidige woning?
- Is de indeling van de woning geschikt?
- Is de woning te klein?
- Is de woning te groot?
- Is de woning slecht onderhouden?
- Ademt de woning een goede sfeer?
- Is er onvoldoende buitenruimte bij de woning?
- Is er overlast door directe burenen?
- Heeft u veel contact met directe burenen?

Op analoge wijze als bij de eerder besproken tevredenheidsindex voorzieningen zijn op basis van de antwoorden rapportcijfers gemaakt die vervolgens in een gezamenlijk rapportcijfer zijn samengevat. In dit laatste rapportcijfer telt het antwoord op de eerste vraag ("Hoe tevreden bent u met uw huidige woning") tweemaal mee, de antwoorden op de overige vragen tellen allen éénmaal mee. De cijfers voor 2009 zijn wederom vergeleken met de cijfers voor 2006 volgens de afbakening van het platteland in 2009.

Figuur 6.25 Tevredenheidsindex woning in stedelijke en landelijke gebieden (2006 en 2009)

bron: WoON 2006, WoON 2009 (bewerking ABF Research)

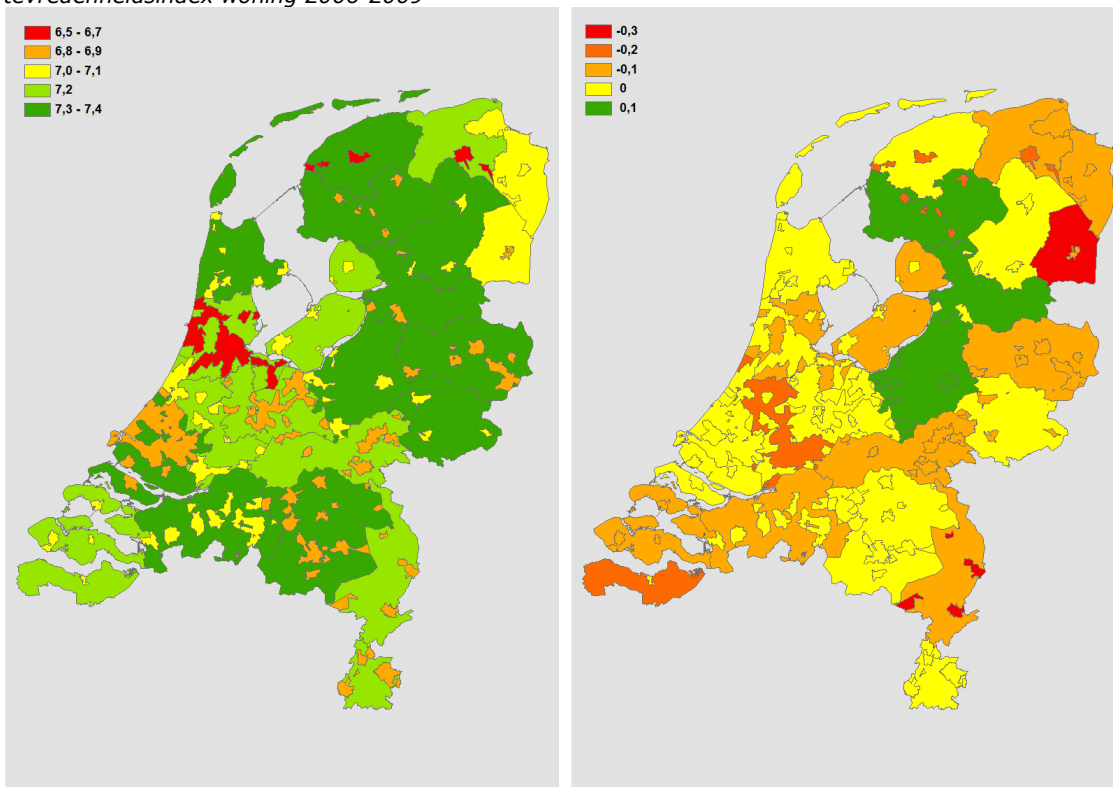
De op deze wijze gemeten tevredenheid met de woning komt gemiddeld voor heel Nederland in 2009 uit op bijna 7,0. De cijfers zijn nauwelijks veranderd in vergelijking met 2006. De tevredenheid met de woning in de landelijke gebieden is nog steeds een stuk groter dan in de stad en komt voor 2009 wederom uit op een indexcijfer van 7,3. De tevredenheid in de stedelijke gebieden verandert ook nauwelijks maar moeten het door afronding in 2009 doen met een 6,8 (in 2006 nog 6,9).

Kijken we naar de onderscheiden regio's dan blijkt dat de tevredenheid met de woning in heel Nederland op het platteland groter is dan in de stad. Groningen Oost is de enige uitzondering, hier wordt de eigen woning in stad en platteland gelijk beoordeeld. Opvallend genoeg zijn de verschillen in beoordeling tussen de stedelijke en landelijke gebieden juist wel groot in het overig deel van de provincie Groningen (6,5 om 7,2) en daarnaast ook in Noord-Friesland en Noord-Overijssel.

De verschillen in de tevredenheid met de woning tussen de diverse plattelandsregio's zijn beperkt. De beoordeling is op het hele Nederlandse platteland vrij goed te noemen. Het platteland van Groningen Oost en dat van Zuidoost Drenthe scoren het minst goed; respectievelijk een 7,0 en 7,1. De regio Noord-Overijssel doet het het best met een 7,4.

Wanneer er wordt gekeken naar de verandering ten opzichte van 2006 valt op dat de tevredenheid met de woning in grote delen van Nederland (nagenoeg) gelijk is gebleven. Alleen in de plattelandsregio Zuidoost-Drenthe is de tevredenheid met 0,3 punten gedaald. Friesland Zuid, Noord-Overijssel en de Veluwe zijn de enige regio's met een stijging ten opzichte van 2006.

Figuur 6.26 Tevredenheidsindex woning (46 regio's, 2009) *Figuur 6.27* Verandering tevredenheidsindex woning 2006-2009

bron: WoON 2009 (bewerking ABF Research)

bron: WoON 2006, WoON 2009 (bewerking ABF Research)

Tevredenheid met de woonomgeving

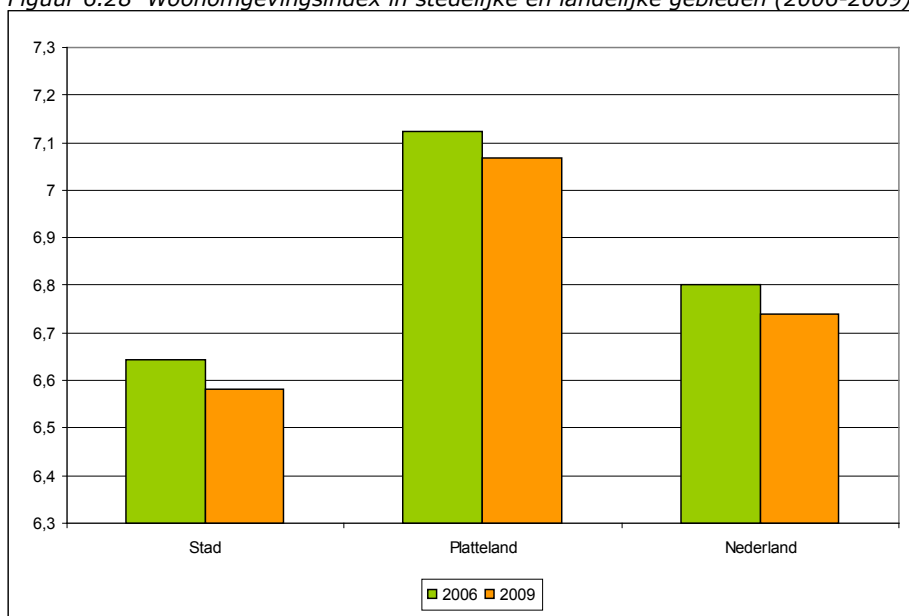
De woonomgeving vormt na voorzieningen en de woning het derde onderwerp waarover op basis van het WoON en WBO een tevredenheidsindex is samengesteld. De uitgebreide reeks met vragen die ten grondslag liggen aan deze derde tevredenheidsindex is opgenomen in de bijlage.

De tevredenheidsindex woonomgeving is iets complexer dan de hiervoor besproken tevredenheidsindexen. Het aantal vragen waarop de tevredenheidsmeting met de woonomgeving is gebaseerd is beduidend groter. Binnen de serie vragen die gebruikt is,

kan een zestal onderwerpen worden onderscheiden: woonomgeving algemeen, milieuhinder, overlast, ruimtelijke kwaliteit, sociale cohesie en veiligheid. De vragen zijn in de constructie van de index van een dusdanig gewicht voorzien dat de zes onderwerpen ieder even zwaar meetellen in de tevredenheidsindex woonomgeving. De gehanteerde gewichten per vraag zijn eveneens opgenomen in de bijlage.

De tevredenheid met de woonomgeving is op het platteland (7,1) duidelijk groter dan in de stedelijke gebieden (6,6). Dit verschil tussen stedelijke en landelijke gebieden bestond in 2006 ook al. De beoordeling van de woonomgeving is in zowel stedelijke als landelijke gebieden ten opzichte van 2006 licht gedaald, daardoor komt het nationale cijfer nu uit op een 6,7 tegenover een 6,8 in 2006.

Figuur 6.28 Woonomgevingsindex in stedelijke en landelijke gebieden (2006-2009)

bron: WoON, 2006, WoON 2009 (bewerking ABF Research)

Zoals al uit figuur 6.28 bleek is er een groot verschil in tevredenheid tussen stedelijke en landelijke gebieden. Dat geldt voor elke regio in Nederland. Het verschil is net als bij de tevredenheid met de woning het kleinst in Groningen Oost (0,1) en het grootst in Overig Groningen (0,6).

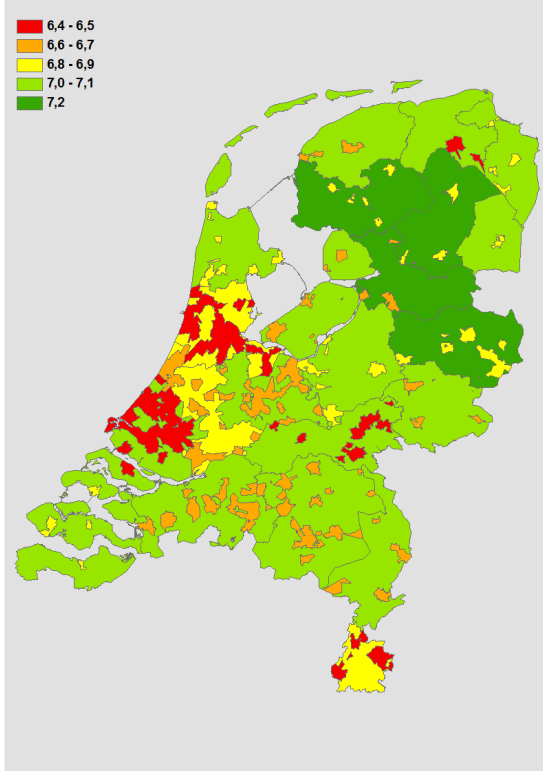
Evenals we bij de voorzieningenindex zagen, valt op dat de beoordeling van de woonomgeving in de semi-perifeer gelegen gebieden iets beter is dan in de Randstad en de periferie (in dit geval Groningen Oost, Zuidoost Drenthe, Zeeuwsch-Vlaanderen en Zuid-Limburg).

Zuidoost Drenthe is de enige landelijke regio waar het indexcijfer met meer dan 0,1 punt gedaald is. Alle andere plattelandsregio's kennen een verandering van 0 of -0,1. De stedelijke gebieden van Noord-Holland Noord vormen de enige regio die een stijging van de tevredenheid met de woonomgeving kent.

Belang van aspecten

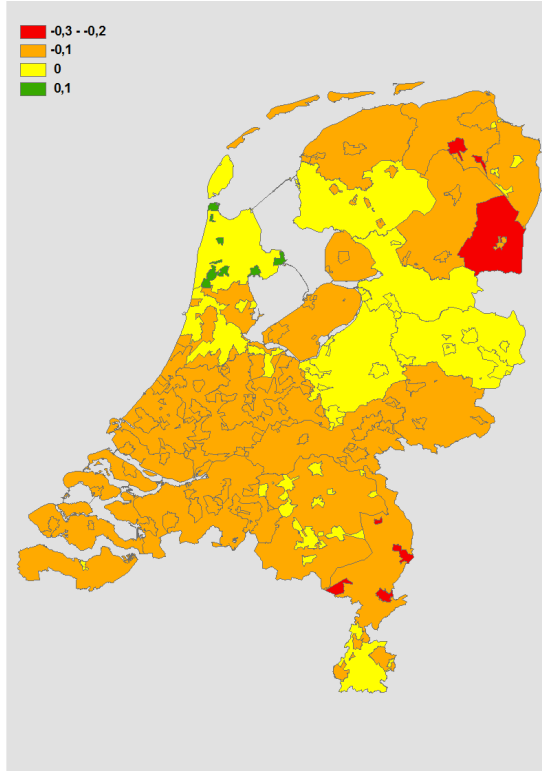
Naast de mate van tevredenheid over woning, woonomgeving en voorzieningen zijn er in het Woononderzoek Nederland ook vragen gesteld met betrekking tot het belang dat door respondenten aan allerlei aspecten van de drie genoemde thema's wordt gehecht. Dit belang blijkt uiteen te lopen tussen respondenten die in de stad c.q. op het platteland wonen.

Figuur 6.29 Tevredenheidsindex woonomgeving 2009

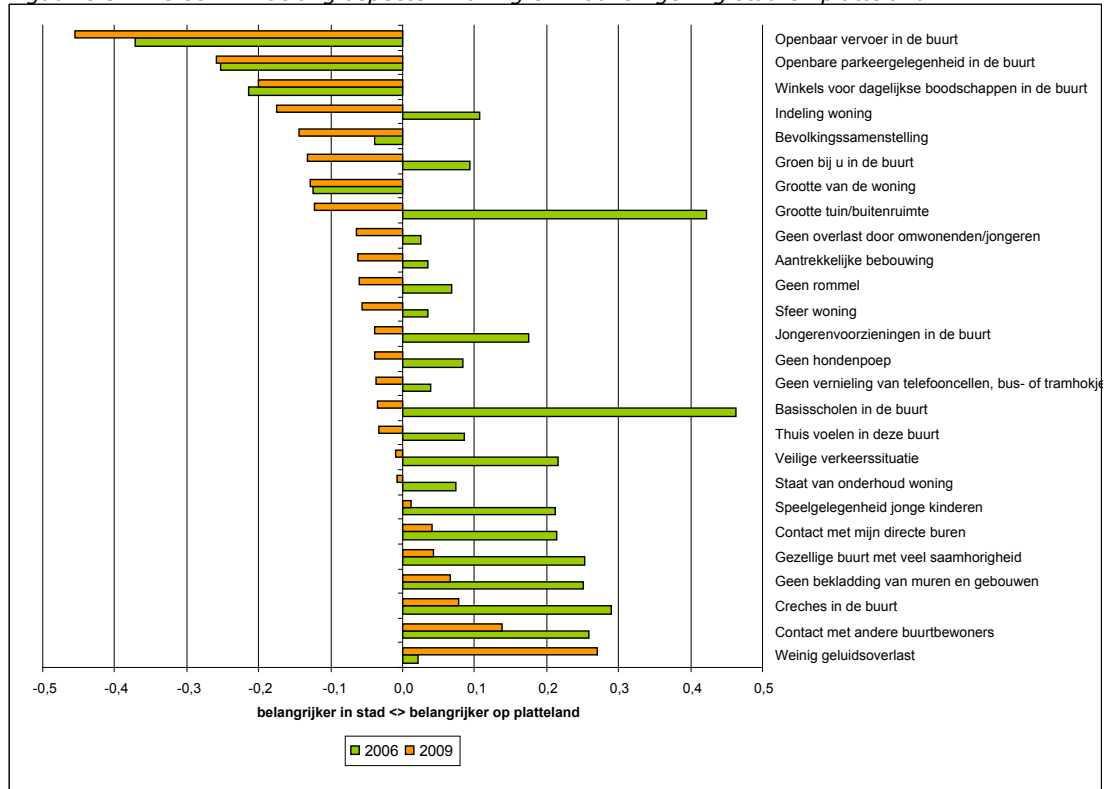
bron: WoON 2009 (bewerking ABF Research)

Figuur 6.30 Verandering tevredenheidsindex woonomgeving 2006-2009

bron: WoON 2006, 2009 (bewerking ABF Research)

Figuur 6.31 Verschil in belang aspecten woning en woonomgeving stad en platteland

bron: WoON 2006, WoON 2009 (bewerking ABF Research)

In figuur 6.31 zijn deze verschillen in beeld gebracht. Plattelandsbewoners blijken relatief veel belang te hechten aan weinig geluidsoverlast en contacten in de buurt, terwijl stadsbewoners openbaar vervoer, parkeergelegenheid en winkels met dagelijks aanbod in de buurt belangrijk vinden. Mensen van het platteland hechten in het algemeen minder belang toe aan alle aspecten dan mensen uit de stedelijke gebieden. Opvallend zijn grote verschillen in sommige categorieën met 2006. Zo worden de grootte van de tuin en de basisscholen in de buurt in 2009 door stadsbewoners veel belangrijker gevonden dan plattelandsbewoners, terwijl dat in 2006 nog andersom was. Het tegenovergestelde geldt voor de indeling van de woning en het groen in de buurt.

6.3.5 Werken op het platteland

De plattelandseconomie verschilt in een aantal opzichten van de stedelijke economie. Van oudsher heeft het platteland een agrarische productiefunctie. Deze functie is nog steeds aanwezig maar de werkgelegenheid in de landbouw is in de loop der jaren steeds verder teruggelopen.

Sinds een aantal decennia is echter een groot aantal productie- en distributiegerichte bedrijven vanwege ruimtegebrek uit de centrale stedelijke gebieden gesuburbaniseerd of naar het nabij gelegen platteland getrokken. De consumentgerichte werkgelegenheid bevindt zich nog steeds voor een groot deel in de stad, maar ook dit type werkgelegenheid komt op het platteland steeds meer voor. In dit hoofdstuk komt aan de orde hoe de werkgelegenheid zich in de stad en op het platteland ontwikkeld heeft en in hoeverre er nog onderscheid te maken is tussen de twee typen gebieden. Voorts wordt aandacht besteed aan de verschillen in arbeidsparticipatie en het aantal niet-actieven.

Ontwikkeling en structuur van de werkgelegenheid

Nederland telt begin 2009 ruim 7,8 miljoen arbeidsplaatsen. Dat betekent dat de werkgelegenheid ten opzichte van 2006 met bijna 0,5 miljoen arbeidsplaatsen (6%) is gegroeid. Na de geringe groei tussen 2002 en 2006 is het aantal banen dus weer flink toegenomen. De groei is met 7,1% op het platteland groter dan in de stedelijke gebieden, waar de groei op 5,4% uitkomt. Dat resulteert in een landelijke groei van 5,9%. Ruim twee derde deel van de werkgelegenheid bevindt zich in stedelijke gebieden. In 2009 lag de verhouding stad-platteland op 71%-29%. Ondanks de iets snellere groei van de werkgelegenheid op het platteland is deze verhouding niet veranderd.

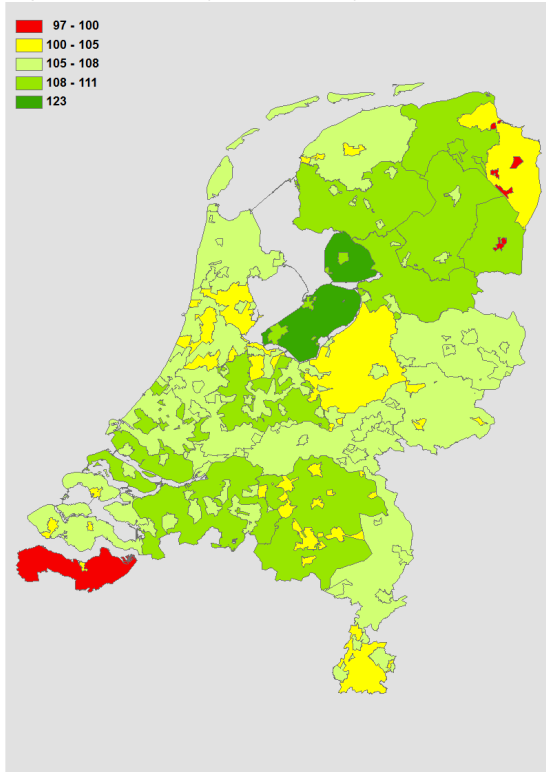
Tabel 6.10 Structuur en ontwikkeling werkgelegenheid (stad-platteland, 2002-2006-2009)

	Stad	Platteland	Nederland
Omvang werkgelegenheid (2009)	5.567.325	2.259.177	7.827.094
Groei werkgelegenheid (2006-2009)	5,4%	7,1%	5,9%
Aandeel producentgerichte werkgelegenheid (2009)	31%	40%	34%
Aandeel consumentgerichte werkgelegenheid (2009)	69%	60%	66%

bron: ABF Vastgoedmonitor, bewerking ABF Research

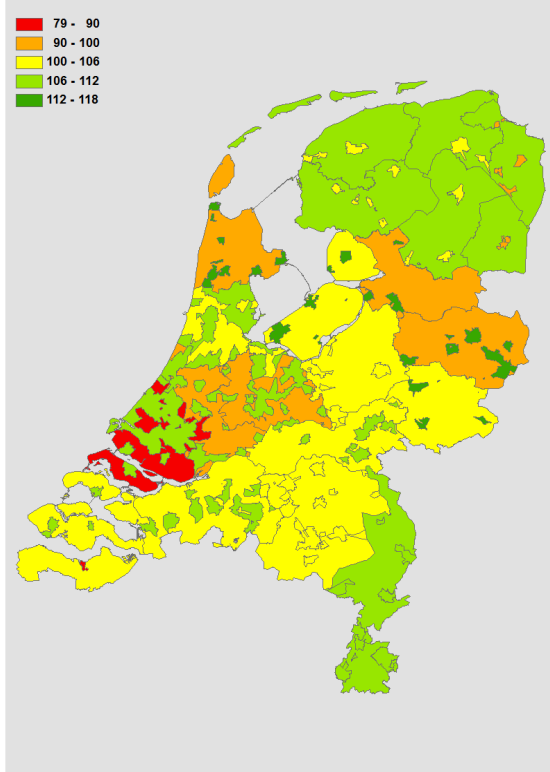
Op nationaal niveau groeit de werkgelegenheid op het platteland zoals gezegd iets sneller dan in stedelijke gebieden. Dit geldt voor alle regio's. Toch is het niet zo dat de werkgelegenheid in iedere plattelandsregio sneller groeit dan in een willekeurige stadsregio. De stedelijke gebieden van Flevoland staan bijvoorbeeld hoog in de lijst met een indexcijfer van 110, maar moeten dus het platteland van dezelfde regio wel voor zich dulden. Die regio steekt met een indexcijfer van 123 dan ook met kop en schouders boven de rest uit. Andere landelijke gebieden die het goed doen zijn Friesland Zuid en Drenthe West.

Figuur 6.32 Ontwikkeling van de werkgelegenheid in de periode 2006-2009 (index 2006=100)

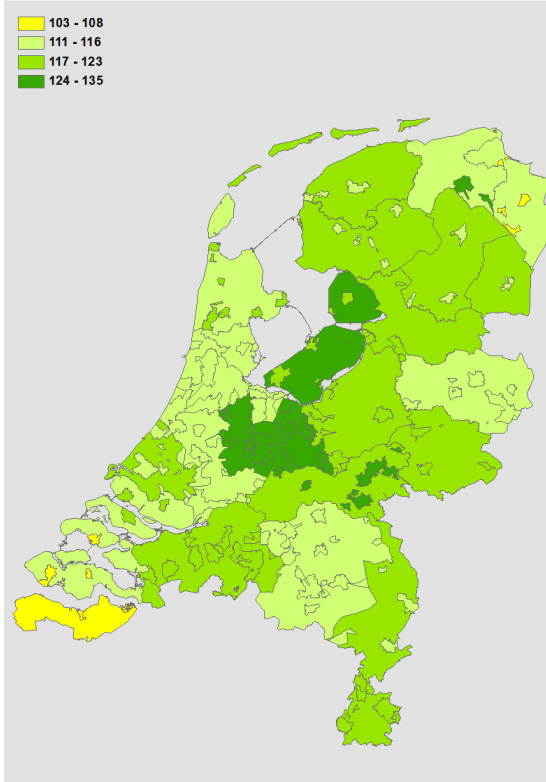

bron: ABF Vastgoedmonitor (bewerking ABF Research)

Figuur 6.33 Ontwikkeling aantal arbeidsplaatsen per inwoner (2006-2009)

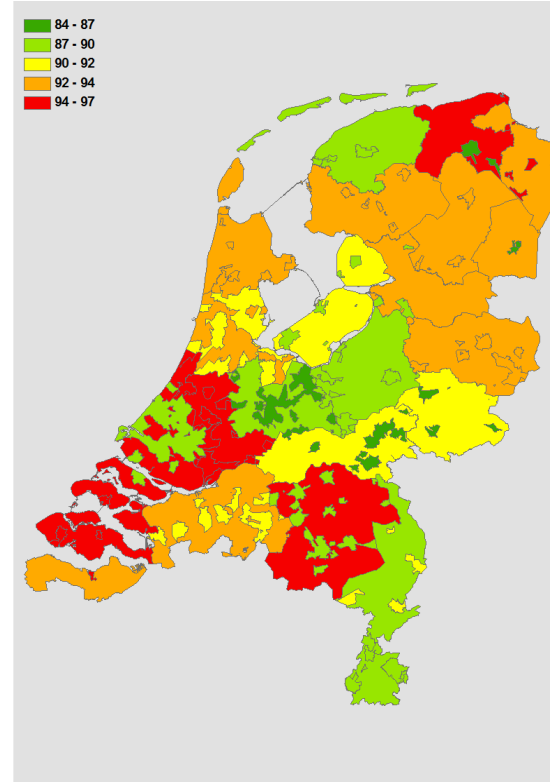

Figuur 6.34 Ontwikkeling bedrijvigheid (46 bedrijfregio's, indexcijfers 2006-2009)

bron: ABF Vastgoedmonitor, bewerking ABF Research

Figuur 6.35 Groei van de werkgelegenheid per bedrijf (46 regio's, indexcijfers 2006-2009)

bron: ABF Vastgoedmonitor, bewerking ABF Research

Maar de ene plattelandsregio is de andere niet. De diversiteit qua werkgelegenheidsontwikkeling is groot. Groningen Oost, Noord-Holland Zuid, Zuid-Limburg, de Veluwe, Overig Zeeland en de Achterhoek groeien langzamer dan de nationale trend. Zeeuwsch-Vlaanderen doet het echter het aller slechtst. Die regio kende zelfs een krimp van de werkgelegenheid (net als het stedelijk gebied van Groningen Oost).

De groei van het aantal bedrijfsvestigingen in Nederland ligt met 17,7% over de jaren 2006-2009 nog hoger dan in de periode 2002-2006 (groei van 9,2%) en nog steeds duidelijk boven de groei van de werkgelegenheid. Ook de stedelijke en landelijke bedrijvigheid is sterker gegroeid dan de werkgelegenheid in respectievelijk de stedelijke en landelijke gebieden. Beide groeicijfers zijn nagenoeg gelijk. De snelle groei van de bedrijvigheid betekent dat veel ondernemers gestart zijn met het opzetten van een eigen bedrijf en, mag daaruit worden geconcludeerd, voldoende vertrouwen in de economie hebben in de periode 2006-2009. Er is in deze cijfers dus nog niets te merken van de economische crisis die eind 2008 in volle hevigheid losbarstte.

In figuur 6.35 is de ontwikkeling van de werkgelegenheid per bedrijf weergegeven. De trend naar kleinere bedrijven doet zich het meest gelden in de twee *Zuid-Hollandse regio's*.

Structuur van de werkgelegenheid

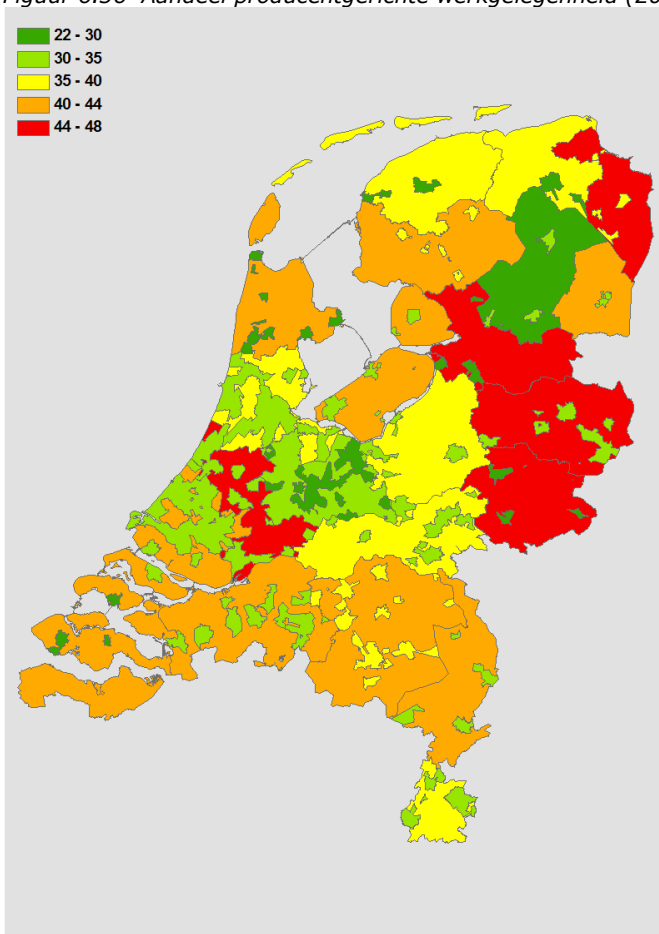
De werkgelegenheid kan worden onderscheiden in producentgerichte werkgelegenheid en consumentgerichte werkgelegenheid. In de Nulmeting van dit rapport werd met een indeling gewerkt zoals die was gedefinieerd in een eerder rapport van Alterra en ABF Research. Recent heeft het CBS echter een nieuwe Standaard Bedrijfsindeling (SBI) in werking laten treden. Daardoor is het niet mogelijk de indeling zoals in de Nulmeting toegepast te hanteren. In dit rapport wordt daarom gewerkt met een nieuwe definitie van producent- en consumentgerichte bedrijvigheid op basis van de hoofdgroepen van de nieuwe Standaard Bedrijfsindeling (2008). De volgende bedrijfstakken worden tot de producentgerichte werkgelegenheid gerekend: landbouw, delfstoffenwinning, industrie, energie, water, bouwnijverheid, vervoer en opslag, onroerend goed en advies en onderzoek. Tot de consumentgerichte werkgelegenheid behoren hier: handel, horeca, informatie en communicatie, financiële instellingen, overige zakelijke dienstverlening, openbaar bestuur, onderwijs, zorg, vrije tijd en overige dienstverlening.

De gehele Nederlandse werkgelegenheid bestaat volgens deze indeling in 2009 voor 34% uit producentgerichte werkgelegenheid en voor 66% uit consumentgerichte werkgelegenheid. In de stedelijke gebieden is deze verhouding met 31%-69% (producentgericht - consumentgericht) *duidelijk anders dan in de landelijke gebieden (40%-60%)*. *De stedelijke werkgelegenheid is dus meer consumentgericht terwijl de werkgelegenheid op het platteland meer producentgericht van karakter is. Deze situatie gaat op voor alle regio's.*

De werkgelegenheidscijfers van 2006 zijn omgerekend naar de nieuwe SBI-indeling. Daaruit blijkt dat de werkgelegenheid in de consumentgerichte sectoren in heel Nederland in de periode 2006-2009 met maar liefst 11,1% is toegenomen. Het aantal arbeidsplaatsen in producentgerichte sectoren is daarentegen in deze jaren met -3,1% afgenomen. De verschillen tussen stedelijke en landelijke gebieden in werkgelegenheidsgroei zijn, ook wanneer een onderscheid wordt gemaakt in consumentgerichte en producentgerichte sectoren, aanzienlijk.

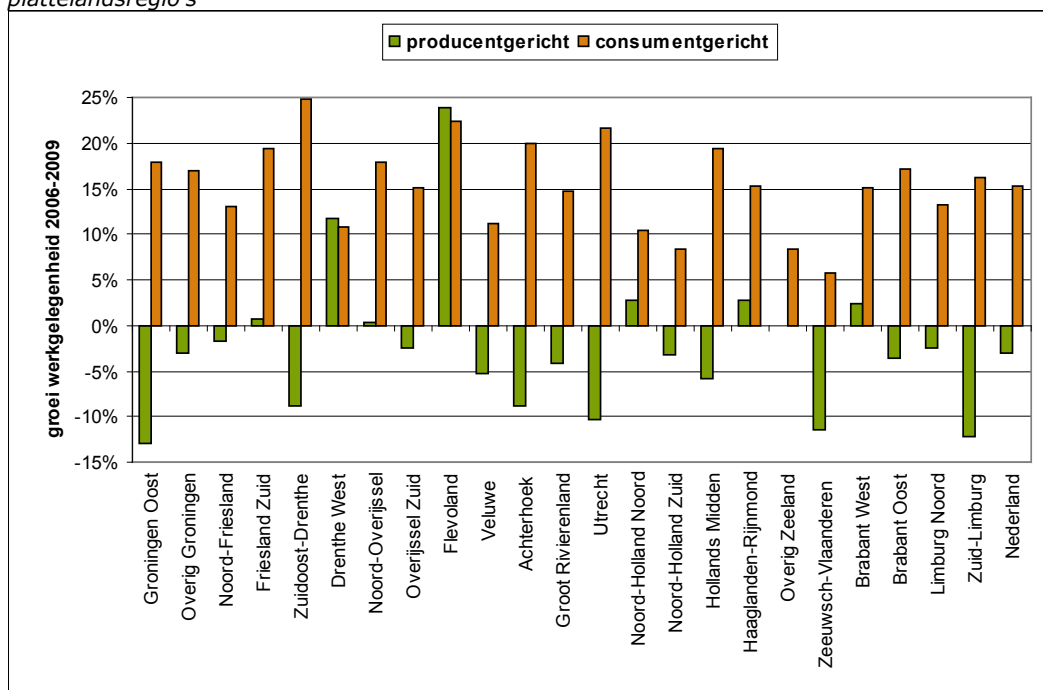
De consumentgerichte werkgelegenheid groeit op het platteland met 15,2% terwijl de stedelijke gebieden op 9,9% blijven steken. De producentgerichte werkgelegenheid neemt in de stedelijke (-3,4%) en landelijke gebieden (-3,0%) in vrijwel hetzelfde tempo af.

Figuur 6.36 Aandeel producentgerichte werkgelegenheid (2009)

bron: ABF Vastgoedmonitor (bewerking ABF Research)

Figuur 6.37 Ontwikkeling producent- en consumentgerichte werkgelegenheid (2002-2006) in plattelandsregio's

bron: ABF Vastgoedmonitor (bewerking ABF Research)

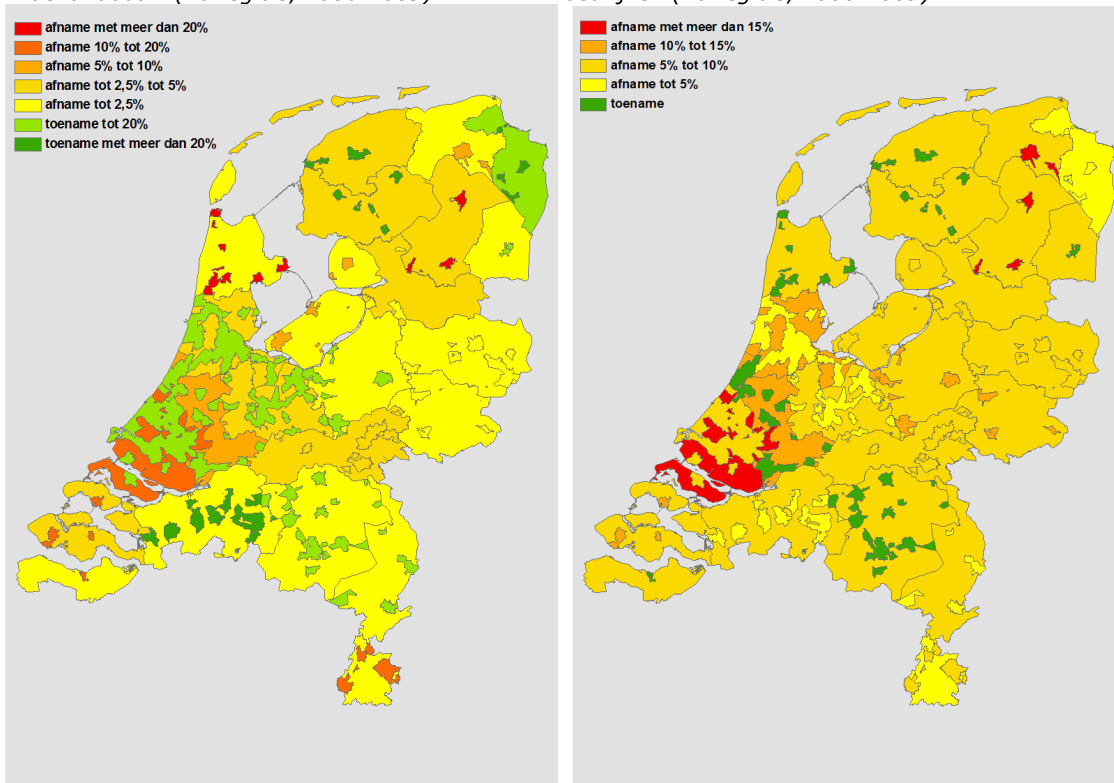
Figuur 6.37 maakt duidelijk dat in alle plattelandsregio's een groei van de consumentgerichte werkgelegenheid is gerealiseerd. Op het platteland van Zeeland en Noord-Holland is de toename beperkt, in Zuidoost-Drenthe met 25% het grootst. De ontwikkeling van de producentgerichte werkgelegenheid laat een meer divers beeld zien. In een flink aantal landelijke gebieden gaat werkgelegenheid verloren. Voorbeelden van dergelijke gebieden zijn de Achterhoek, de twee Groningse regio's en opvallend genoeg, eveneens Zuidoost-Drenthe. In Flevoland en Drenthe West worden daarentegen zeer behoorlijke groeipercentages gerealiseerd (respectievelijk 24% en 12%). Op het platteland van Flevoland groeit de producentgerichte werkgelegenheid daarmee sneller dan de consumentgerichte.

Algemene ontwikkelingen in de landbouwsector

Eerder in dit hoofdstuk werd al ingegaan op de ontwikkeling van de werkgelegenheid. Aangezien de landbouwsector voor het platteland van grote betekenis is, verdiepen we de analyse van de landbouw.

Volgens het GIAB²² zijn er in 2009 bijna 138.000 agrarische arbeidsplaatsen²³ in Nederland. Ten opzichte van 2006 is iets meer dan 2% van de agrarische werkgelegenheid verloren gegaan. Dat percentage is klein vergeleken met de daling tussen 2002 en 2006 van 17,5%. Het aantal agrarische productiebedrijven is in de periode 2006-2009 teruggelopen met 8% naar 71.500 bedrijven.

Figuur 6.38 Ontwikkeling van de werkgelegenheid in de landbouw (46 regio's, 2006-2009) Figuur 6.39 Ontwikkeling van het aantal landbouwbedrijven (46 regio's, 2006-2009)

bron: GIAB (bewerking ABF Research)

bron: GIAB (bewerking ABF Research)

In de meeste regio's is in de periode 2006-2009 werkgelegenheid verloren gegaan, maar niet in alle. De groeiregio's zijn alle stedelijke gebieden. Dit is opvallend te noemen, zij dat er wel rekening moet worden gehouden met het feit dat vanwege de

²² Het Geografische Informatiebestand Agrarische Bedrijven van Alterra

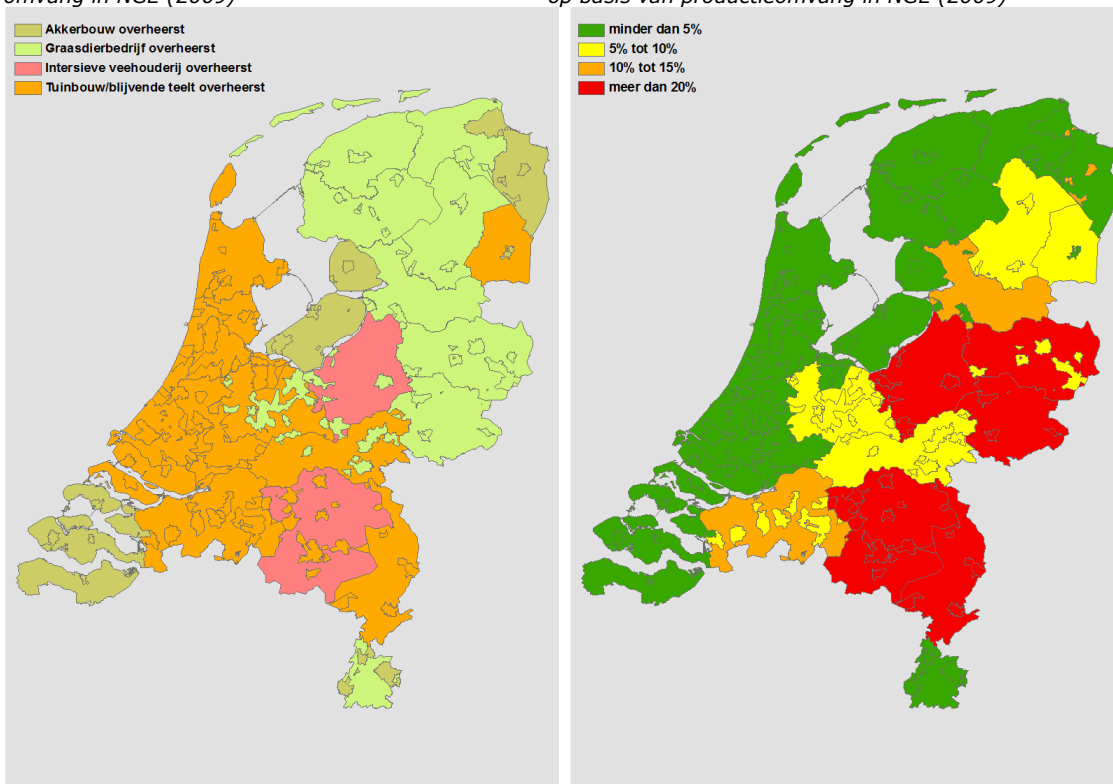
²³ Het betreft arbeidsplaatsen van 20 uur en meer per week.

lagere aantallen in de stad de veranderingen daar procentueel gezien een grotere invloed hebben. Op het platteland doet Groningen het het best. De enige plattelandsregio die een groei kende (Groningen-Oost) bevindt zich in deze provincie. In de regio Overig Groningen bleef het aantal arbeidsplaatsen in de landbouw gelijk. De terugloop op het platteland is procentueel gezien het grootst in de het westen van Nederland. Haaglanden-Rijnmond (-11%) voert de lijst met dalers aan, gevolgd door Hollands-Midden en Noord-Holland Zuid.

De ontwikkeling van het aantal landbouwbedrijven laat zien dat er in iedere plattelandsregio een daling heeft plaatsgevonden. Er treden binnen Nederland echter grote regionale verschillen op. Het zijn wederom de regio's Haaglanden-Rijnmond, Hollands-Midden en Noord-Holland Zuid die de meeste bedrijven hebben verloren. In de landelijke gebieden in het noordelijke deel van Nederland daarentegen blijft het verlies, net als in 2006, beperkt.

Uit het GIAB-bestand is af te leiden welke agrarische bedrijfstak binnen de landbouwsector overheersend is. Overheersend wordt hier gedefinieerd als het grootste aandeel in de productieomvang. In een groot deel van Noord- en Oost-Nederland overheersen de graasdierbedrijven. In Zuid- en West-Nederland overheerst de tuinbouw in combinatie met de blijvende teelt. Alleen in Flevoland, Zeeuwsch-Vlaanderen en Groningen-Oost leggen de akkerbouwbedrijven het meeste gewicht in de schaal. De intensieve veehouderij is vooral belangrijk op de Veluwe en in Brabant Oost. In iets mindere mate is die sector ook in hun buurregio's Overijssel Zuid, de Achterhoek en Limburg Noord vertegenwoordigd. In de kustprovincies en Zuid-Limburg is de intensieve veehouderij juist klein.

Figuur 6.40 Belangrijkste bedrijfstak in de landbouw Figuur 6.41 Aandeel intensieve veehouderij in productie omvang in NGE (2009)

bron: GIAB (bewerking ABF Research)

bron: GIAB (bewerking ABF Research)

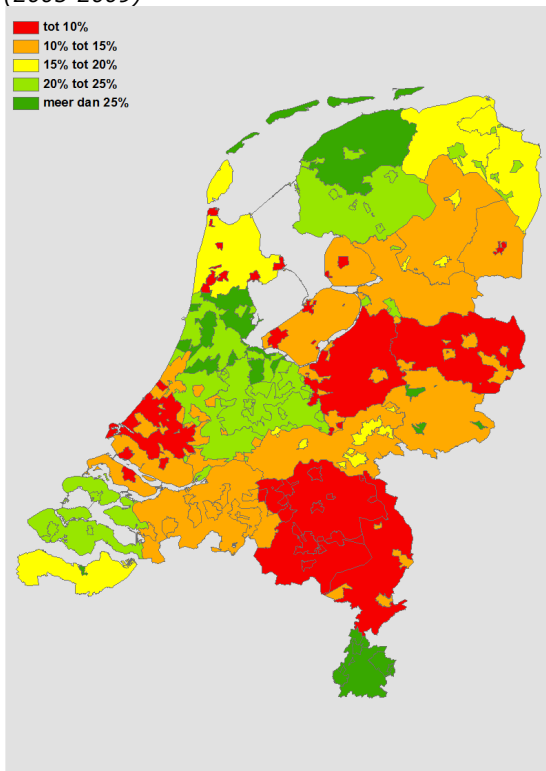
Verbreiding binnen de landbouwsector

De moeizame ontwikkeling van de bedrijvigheid in de landbouwsector maakt duidelijk dat een aanzienlijk deel van de agrarische bedrijven moeite heeft het hoofd boven water te houden. In het verleden heeft dat binnen de landbouwsector geleid tot een verbreding van de werkzaamheden binnen agrarische bedrijven. In deze paragraaf wordt duidelijk dat daar in de periode 2006-2009 nauwelijks meer sprake van is.

De verbreding kan bijvoorbeeld bestaan uit de verwerking of verkoop van (eigen) agrarische producten. In deze gevallen wordt de productieketen verlengd en worden meer handelingen die binnen de keten vallen binnen hetzelfde agrarische bedrijf uitgevoerd. Andere vormen van verbreding zijn natuurbeheer, werken in loondienst, het opzetten van een zorgboerderij, het creëren van recreatieve voorzieningen en het stallen van goederen of dieren. Combinaties van verschillende vormen van verbreding komen overigens ook veel voor. Het zal duidelijk zijn dat de motivatie om tot verbreding over te gaan zowel uit overtuiging als uit economische noodzaak kan voortkomen.

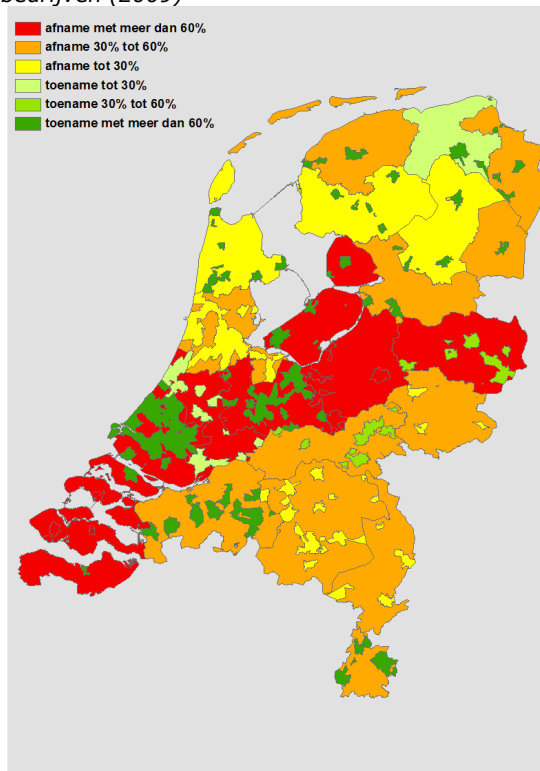
Bij 15% van de Nederlandse agrarische bedrijven is er in 2009 sprake van verbreding van de activiteiten. Dat is een flinke daling ten opzichte van 2005 toen nog bij 22% van de bedrijven verbreding van de activiteiten plaatsvond. Het aantal bedrijven waar verbreding plaats heeft gevonden is dan ook met 40% gedaald.

Figuur 6.42 Aandeel verbrede agrarische (2005-2009)

bron: GIAB (bewerking ABF Research)

Figuur 6.43 Groei verbrede agrarische bedrijven (2009)

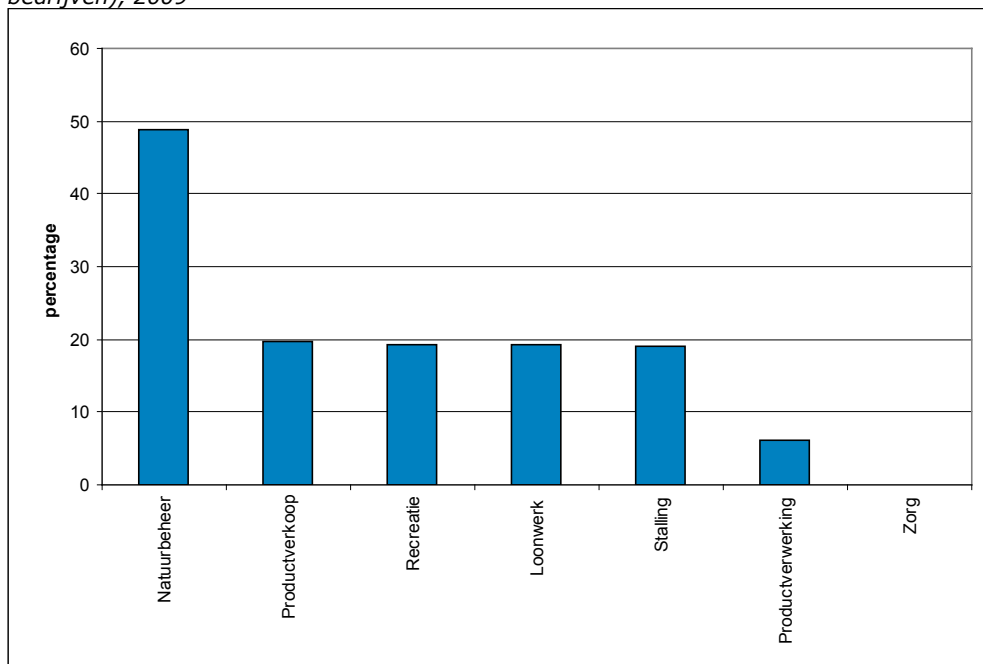

bron: GIAB (bewerking ABF Research)

De mate waarin er sprake is van verbreding van activiteiten door landbouwbedrijven verschilt echter sterk per regio. Waar in het stedelijk gebied van Zuidoost-Drenthe bedrijven met verbreding ontbreken, ligt het percentage op het platteland van Zuid-Limburg op 36%. Ook in Noord-Friesland is er relatief veel sprake van verbreding. Op de Veluwe, in Overijssel Zuid, Brabant Oost en Limburg Noord is het fenomeen beperkt in omvang.

In de periode 2005-2009 is er sprake van een grote dynamiek in het aantal verbrede bedrijven. Er is een duidelijke scheiding tussen stad en platteland waarneembaar. Waar de verbreding van landbouwbedrijven in de stedelijke gebieden toeneemt, neemt het juist af in de landelijke gebieden. Overig Groningen is de enige plattelandsregio waarin het aantal verbrede bedrijven toegenomen is. De landelijke regio's waarin de verbreding het scherpst is afgenomen liggen in een strook die van Overijssel Zuid via de Veluwe, Flevoland, Utrecht, Hollands-Midden, Haaglanden-Rijnmond en Overig Zeeland naar Zeeuwsch-Vlaanderen loopt. Niet alleen neemt in deze gebieden het aantal verbrede bedrijven af, ook het aandeel van de verbrede bedrijven in het (krimpende) totaal aantal agrarische bedrijven neemt af.

Figuur 6.44 Mate waarin verschillende vormen van verbreding voorkomt (binnen de groep verbrede bedrijven), 2009

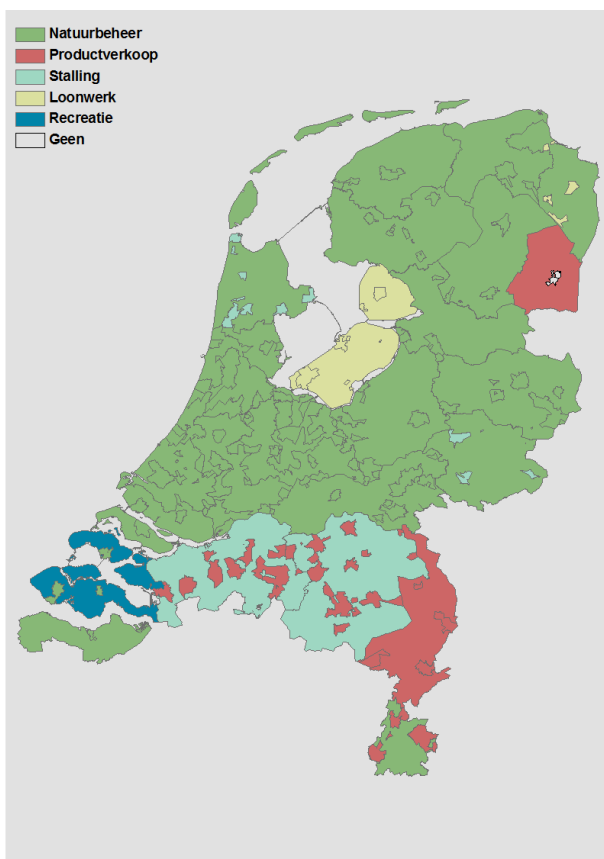

bron: GIAB (bewerking ABF Research)

Natuurbeheer is de meest voorkomende vorm van verbreding. Bijna 50% van de bedrijven die aan verbreding van de activiteiten doet kiest voor deze vorm. Vier andere vormen van verbreding komen op 20% van de boerenbedrijven voor. Het betreft productverkoop, recreatie, loonwerk en stalling. Voor alle duidelijkheid: bedrijven kunnen tegelijkertijd meerdere vormen van verbreding beoefenen.

Er zijn aanzienlijke regionale verschillen als het gaat om de meest populaire vorm van verbreding in Nederland. In het grootste deel van het land is natuurbeheer de overheersende vorm van verbreding. Op het platteland van Zuidoost-Drenthe en Limburg Noord is productverkoop de populairste vorm van verbreding. Flevoland is de regio waar loonwerk als vorm van verbreding het meest voorkomt en in het landelijk gebied van Overig Zeeland komt recreatie het meest voor.

Figuur 6.45 Belangrijkste vorm van verbreding bij verbrede agrarische bedrijven in 2009

bron: GIAB (bewerking ABF Research)

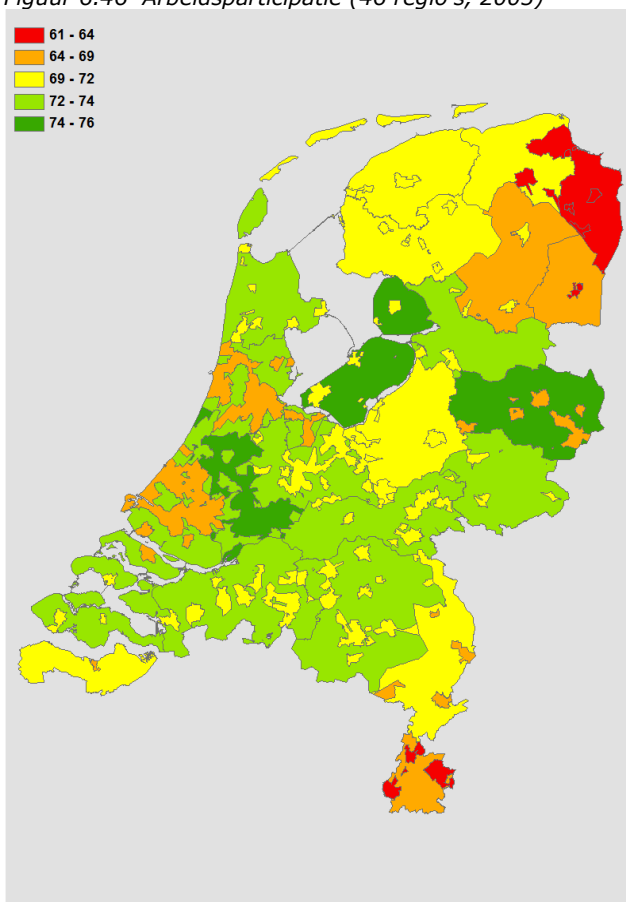
Arbeidsparticipatie

Het CBS houdt bij welk deel van de potentiële beroepsbevolking actief is op de arbeidsmarkt (werkzaam en werkloos). De meest recente cijfers hebben betrekking op het jaar 2005. De arbeidsparticipatie in Nederland is in 2005 69,5%. Cijfers op een lager niveau zijn helaas alleen beschikbaar in de Monitor Kerncijfers Wijken en Buurten. Deze wijk- en buurtindeling van het CBS wijkt af van de in deze monitor gebruikte indeling in postcodegebieden. Op basis van de meest voorkomende viercijferige postcode in een wijk zijn de cijfers omgerekend om verschil te kunnen maken tussen stad en platteland. De op deze wijze gemeten arbeidsparticipatie²⁴ ligt in stedelijke gebieden op gemiddeld 68,2% terwijl in de landelijke gebieden een iets hogere 71,6% wordt gemeten.

Over het algemeen is het zo dat de arbeidsparticipatie op het platteland hoger is dan in stedelijk gebied. Nadere analyse maakt duidelijk dat deze stelling voor heel Nederland op gaat, behalve voor Drenthe West en de Veluwe. Deze regio's uitgezonderd zijn sommige intraregionale verschillen aanzienlijk. Zo ligt de arbeidsparticipatie op het platteland van Flevoland en Overijssel Zuid meer dan 5 procentpunten uit elkaar; het verschil in Zuidoost-Drenthe en Zuid-Limburg ligt maar liefst rond de 7%. De lagere arbeidsparticipatie in stedelijke gebieden is overigens deels terug te voeren op het feit dat in de steden het aandeel studerende en schoolgaande jongeren hoger is dan op het omliggende platteland. Dit effect speelt met name in studentensteden een rol.

²⁴ Arbeidsparticipatie is hier gedefinieerd als het aandeel werkzame personen op de laatste vrijdag van september, uitgedrukt in hele procenten van het aantal inwoners van 15 tot en met 64 jaar. In de hier gebruikte definitie worden alle werkzame personen meegenomen. Een urengrens kan bij gebruik van deze bron niet worden gehanteerd, in andere definiëringen van de arbeidsparticipatie is dat meestal wel het geval.

Figuur 6.46 Arbeidsparticipatie (46 regio's, 2005)

bron: CBS Kerncijfers Wijken en buurten (bewerking ABF Research)

Onder de plattelandsregio's scoren vooral de perifeer gelegen gebieden slecht. Groningen Oost doet het het slechtst. Zuid-Limburg en de gehele provincie Drenthe doen het iets beter. Ze worden gevolgd door Zeeuwsch-Vlaanderen, de Veluwe, de provincie Friesland en de andere regio's van de provincies Groningen en Limburg.

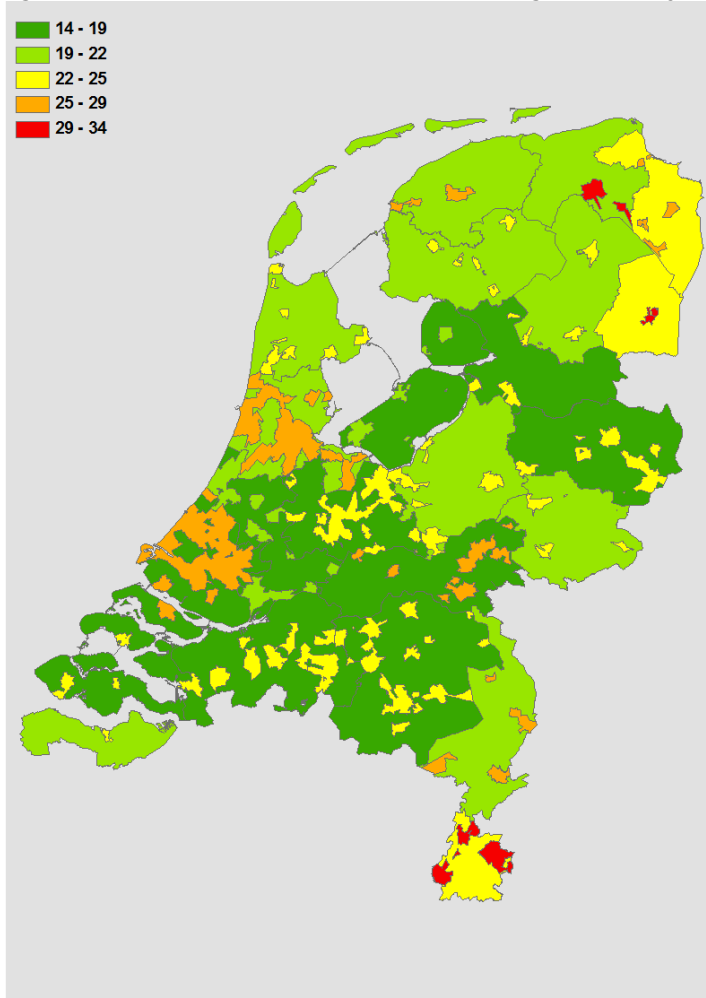
Niet-actieven

De werkloosheid wordt niet geregistreerd op postcode- of wijkniveau. Om toch een indicatie te kunnen geven van het deel van de bevolking van 15-64 jaar dat niet actief is maken we gebruik van het aantal niet-actieven dat door het CBS in de Kerncijfers Wijken en buurten wordt gepubliceerd. De meest recente cijfers hebben betrekking op het jaar 2007. Iemand staat als niet actief te boek als hij of zij voornamelijk leeft van een uitkering of 'overige inkomsten'²⁵ en bovendien tussen de 15 en 65 jaar oud is. Voor Nederland als geheel ligt het aandeel niet-actieven in 2007 op 22,5%. Het gemiddelde voor de stedelijke gebieden komt uit op 24,3%, dat voor de landelijke gebieden ligt met 18,7% aanzienlijk lager.

²⁵ Het aandeel niet-actieven wordt gedefinieerd als het aantal inkomensontvangers van 15 tot en met 64 jaar dat een uitkering als voornaamste inkomensbron had, uitgedrukt in hele procenten van het totaal aantal inkomensontvangers van 15 tot en met 64 jaar. Personen met een werkloosheidsuitkering, arbeidsongeschikten, pensioenontvangers, bijstandontvangers en de groep 'overige inkomensontvangers' worden tot de 'niet-actieven' gerekend. Deze 'niet-actieven' hadden dus een uitkering als voornaamste inkomensbron.

Het aandeel niet-actieven is in alle gebieden in steden hoger dan op platteland. Tevens is het aandeel niet-actieven in nagenoeg alle plattelandsgebieden lager dan het gemiddelde voor heel Nederland van 22,5%. Uitzonderingen zijn in dit opzicht het platteland van Groningen Oost, Zuidoost-Drenthe en Zuid-Limburg waar het percentage niet-actieven naar verhouding hoog is.

Figuur 6.47 Aandeel niet-actieven in de bevolking van 15-64 jaar (2005)

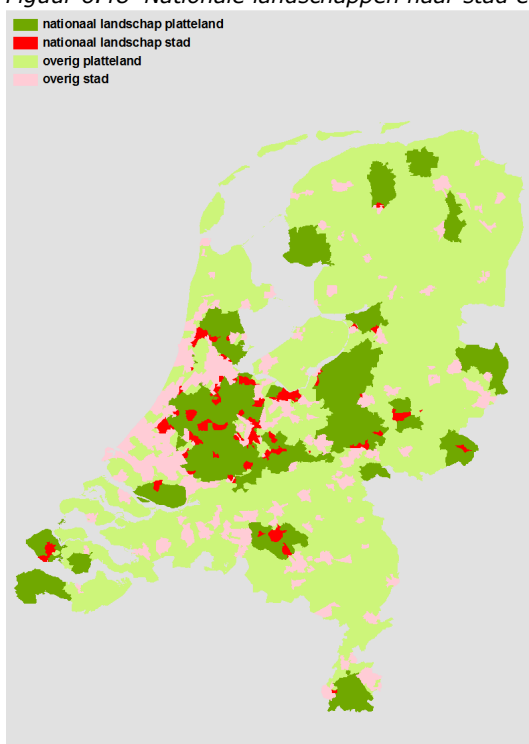

bron: CBS Kerncijfers Wijken en buurten (bewerking ABF Research)

6.3.6 Nationale Landschappen

Met de vaststelling van de Nota Ruimte beschikt Nederland over twintig zogeheten nationale landschappen. Voor deze gebieden geldt het 'migratiesaldonulbeleid' waarbij woningbouwprogramma's beperkt blijven tot de opvang van de 'eigen' bevolkingsontwikkeling. Tegelijkertijd is tot uitgangspunt verheven dat de nationale landschappen zich sociaal-economisch voldoende moeten kunnen ontwikkelen. In deze monitor worden de twintig nationale landschappen als één eenheid beschouwd, die wordt vergeleken met de rest van Nederland. Verdere uitsplitsing is vanwege het aantal respondenten in het WoON per landschap niet mogelijk. Er is een zo adequaat mogelijk benadering van de nationale landschappen gemaakt op basis van de indeling naar postcodegebieden. De nationale landschappen zijn, evenals overig Nederland, wederom opgesplitst in stad en plattelandsgebieden. Opvallend is dat vijf van de vierentwintig postcodes die tussen 2006 en 2009 van typering platteland in typering stad zijn veranderd (zie hoofdstuk 1) onderdeel uitmaken van een nationaal landschap.

Figuur 6.48 Nationale landschappen naar stad en platteland

Uit de Nota Ruimte, deel 4, 2006:
 Nationale landschappen zijn gebieden met internationaal zeldzame of unieke en nationaal kenmerkende landschapskwaliteiten, en in samenhang daarmee bijzondere natuurlijke en recreatieve kwaliteiten. Landschappelijke, cultuurhistorische en natuurlijke kwaliteiten van nationale landschappen moeten behouden blijven, duurzaam beheerd en waar mogelijk worden versterkt. In samenhang hiermee zal de toeristisch-recreatieve betekenis moeten toenemen. Binnen nationale landschappen is daarom 'behoud door ontwikkeling' het uitgangspunt voor het ruimtelijk beleid. De landschappelijke kwaliteiten zijn medesturend voor de wijze waarop de gebiedsontwikkeling plaatsvindt. Uitgangspunt is dat de nationale landschappen zich sociaal-economisch voldoende kunnen ontwikkelen, terwijl de bijzondere kwaliteiten van het gebied worden behouden of worden versterkt.

In algemene zin geldt dat binnen nationale landschappen ruimtelijke ontwikkelingen mogelijk zijn, mits de kernkwaliteiten van het landschap worden behouden of worden versterkt ('ja, mits'-regime). Binnen nationale landschappen is ruimte voor ten hoogste de eigen bevolkingsgroei

(migratiesaldo nul). Op basis hiervan maken provincies afspraken met gemeenten over de omvang en locatie van woningbouw. Nationale landschappen bieden daarnaast ruimte voor de aanwezige regionale en lokale bedrijvigheid, inclusief niet-grondgebonden landbouwbedrijven en intensieve veehouderij. Ook hier maken provincies en gemeenten afspraken over aard en omvang van locaties voor bedrijventerreinen. In nationale landschappen met een substantieel negatieve bevolkingsontwikkeling, waar ondanks toepassing van het 'migratiesaldo nul principe' de bevolkingsafname niet gekeerd kan worden, kan onder voorwaarden een hoger aantal woningen worden gebouwd dan uitgaande van het 'migratiesaldo nul principe' mogelijk zou zijn. In dergelijke gevallen mag een door de provincie te bepalen en door het rijk te beoordelen beperkt aantal woningen extra worden gebouwd, mits de kernkwaliteiten van het nationaal landschap worden behouden of worden versterkt. Deze uitzonderingsbepaling moet bijdragen aan het behoud van de economische vitaliteit, de leefbaarheid en het draagvlak voor voorzieningen in het nationaal landschap. Maatvoering, schaal en ontwerp zijn bepalend voor behoud van de kwaliteiten van deze landschappen. Om die reden zijn grootschalige verstedelijkingslocaties en bedrijventerreinen, nieuwe grootschalige glastuinbouwlocaties en nieuwe grootschalige infrastructurele projecten niet toegestaan. Waar deze ingrepen redelijkerwijs, vanwege een groot openbaar belang onvermijdelijk zijn, dienen mitigerende en compenserende maatregelen - zoals inpassing en grote aandacht voor ontwerp kwaliteit - te worden getroffen.

bron: Nota Ruimte, bewerking ABF Research

Het aantal inwoners in de nationale landschappen neemt tussen 2006 en 2009 in een iets lager tempo toe dan in overig Nederland. Anders dan in overig Nederland is in de Nationale Landschappen de bevolkingsgroei in de stad sterker dan op het platteland. Het aantal arbeidsplaatsen is in de Nationale Landschappen iets sneller toegenomen dan daarbuiten. De toename op het platteland is in de Nationale Landschappen sterker dan in de stad. In overig Nederland zien we dat de toename van het aantal arbeidsplaatsen op het platteland veel sterker is dan in de stad.

Tabel 6.11 Inwoners en arbeidsplaatsen nationale landschappen en overig Nederland naar stad-platteland (2006-2009)

	inwoners			arbeidsplaatsen		
	2006 (abs.)	2009 (abs.)	toename (%)	2006 (abs.)	2009 (abs.)	toename (%)
nationaal landschap platteland	1.555.705	1.557.267	0,1	525.092	566.012	7,8
nationaal landschap stad	1.131.600	1.147.992	1,4	498.846	528.416	5,9
overig platteland	4.409.630	4.478.658	1,6	1.583.632	1.724.723	8,9
overig stad	9.231.295	9.297.011	0,7	4.782.662	5.006.085	4,7
nationaal landschap totaal	2.687.305	2.705.259	0,7	1.023.938	1.094.428	6,9
overig totaal	13.640.925	13.775.669	1,0	6.366.294	6.730.808	5,7
Nederland	16.328.230	16.480.928	0,9	7.390.232	7.825.236	5,9

bron: ABF Vastgoedmonitor (bewerking ABF Research)

Voorzieningen

Het gemiddeld aantal lokale basisvoorzieningen in het eigen postcodegebied is op het platteland van de nationale landschappen iets hoger dan in overig Nederland. De gemiddelde afstand per inwoner tot een basisvoorziening is hier met 226 beduidend lager dan op het platteland in overig Nederland (283). Ook qua regionale basisvoorzieningen worden de inwoners op het platteland in de nationale landschappen beter bediend dan de overige plattelandsbewoners.

Tabel 6.12 Aanwezigheid van en hemelsbrede afstand naar voorzieningen per inwoner in nationale landschappen (2009)

type gebied	huisarts, basisschool, postvestiging, winkel dagelijks aanbod, openbaar vervoer		ziekenhuis en school voor VWO	alle zeven voorzieningen
	gemiddeld aantal voorzieningen in eigen postcodegebied	gemiddelde afstand per voorziening per inwoner	gemiddelde afstand per voorziening per inwoner	gemiddelde afstand per voorziening per inwoner
nationaal landschap platteland	4,5	226	6.367	2.004
nationaal landschap stad	4,5	94	2.506	795
overig platteland	4,3	283	6.507	2.076
overig stad	4,6	86	1.946	632
Nederland	4,5	150	2.006	1.159

bron: ABF Vastgoedmonitor, www.tntpost.nl; REISinformatiegroep (bewerking ABF Research)

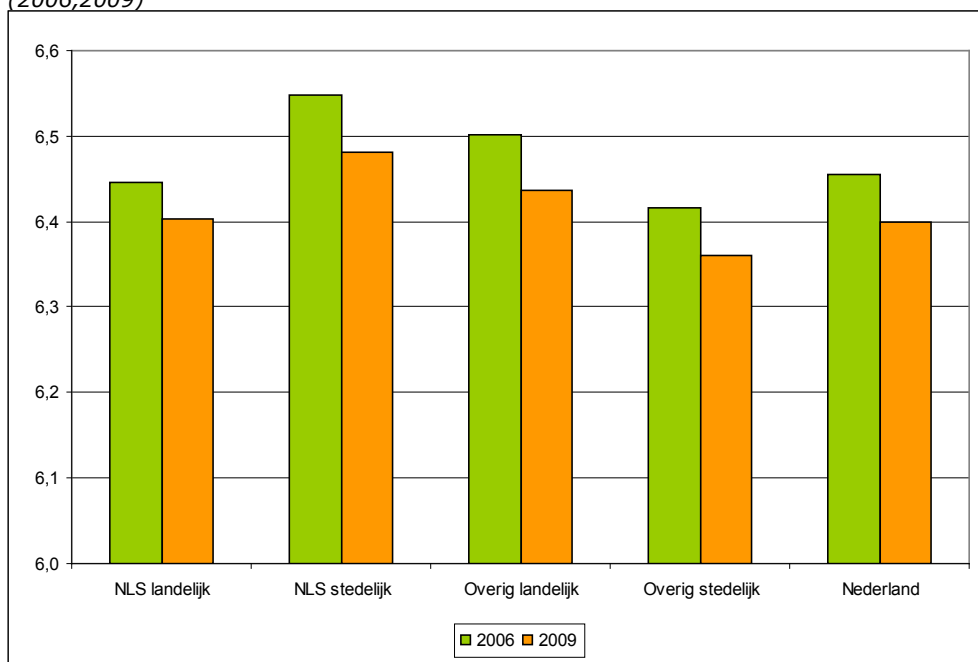
Bezien we de ontwikkelingen op het platteland tussen 2006 en 2009 dan kunnen we constateren dat de toename van de gemiddelde afstand per inwoner tot de lokale basisvoorzieningen in de nationale landschappen minder groot is dan daarbuiten. De regionale basisvoorzieningen laten een tegengestelde ontwikkeling zien. Hier is de afstand op het platteland van de nationale landschappen toegenomen, terwijl op het overige platteland deze afstand juist is afgenomen.

Tabel 6.13 Ontwikkeling in aanwezigheid van voorzieningen en toename van de gemiddelde afstand per inwoner tot voorzieningen in nationale landschappen (2006-2009)

type gebied	huisarts, basisschool, postvestiging, winkel dagelijks aanbod		ziekenhuis en school voor VWO	alle zeven voorzieningen
	gemiddeld aantal voorzieningen in eigen postcodegebied	gemiddelde afstand per voorziening per inwoner	gemiddelde afstand per voorziening per inwoner	gemiddelde afstand per voorziening per inwoner
nationaal landschap platteland	-0,01	14	19	16
nationaal landschap stad	0,00	-8	3	-5
overig platteland	-0,04	25	-26	10
overig stad	0,01	-8	29	2
Nederland	-0,01	3	16	7

bron: ABF Vastgoedmonitor (bewerking ABF Research)

Figuur 6.49 Tevredenheidsindex voorzieningen naar stad en platteland, nationale landschappen (2006,2009)

bron: WoOn 2006, 2009 (bewerking ABF Research)

Zoals in een eerder hoofdstuk naar voren is gekomen is de tevredenheid met de voorzieningen in Nederland licht gedaald. Die mindere tevredenheid in 2009 ten opzichte van 2006 doet zich in alle hier onderscheiden categorieën voor. Opvallend is dat respondenten in de stedelijke gebieden van de Nationale Landschappen positiever zijn dan de respondenten in de overige stedelijke gebieden, terwijl de voorzieningen in de landelijke gebieden van de Nationale Landschappen juist iets minder worden beoordeeld dan de voorzieningen in de overige landelijke gebieden.

Wonen²⁶

De gemiddelde woningwaarde ligt in de nationale landschappen aanzienlijk boven die daarbuiten. Dat geldt met name wanneer woningen op het platteland vergeleken worden. Wat waardestijging betreft lopen de woningen in de nationale landschappen eveneens iets voor. Qua verschil tussen stad en platteland wijken de nationale landschappen zowel op waardeverschil als op waardeontwikkeling niet of nauwelijks af van het verschil tussen stad en platteland elders in Nederland.

Tabel 6.14 Gemiddelde WOX- woningwaarde 2010 en ontwikkeling 2006-2010 in nationale landschappen

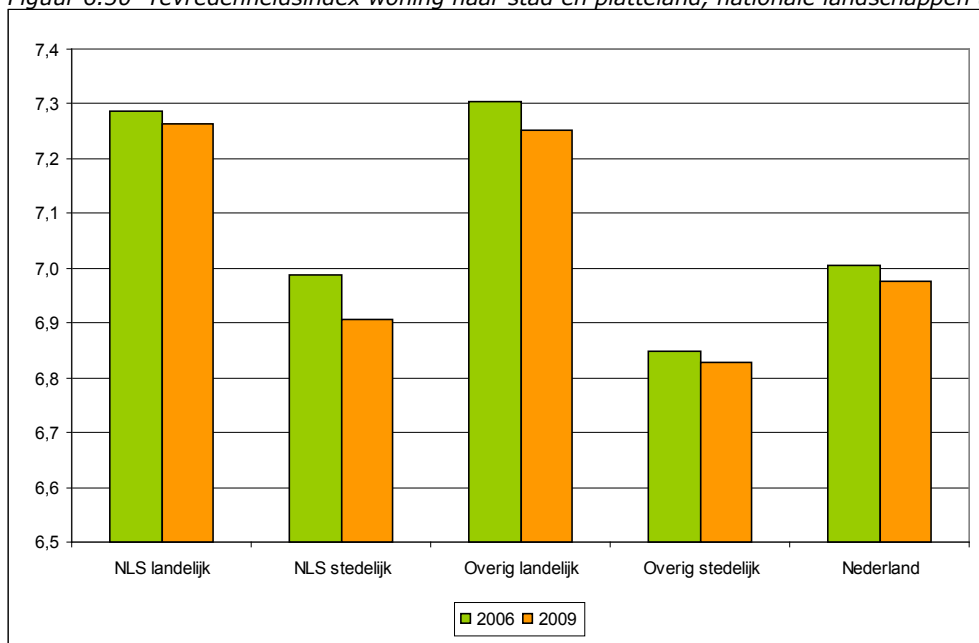
type gebied	WOX 2010	ontwikkeling WOX 2006-2010
nationaal landschap landelijk	€ 293.000	105
nationaal landschap stedelijk	€ 257.000	106
overig landelijk	€ 265.000	104
overig stedelijk	€ 234.000	105
Nederland landelijk	€ 272.000	104
Nederland stedelijk	€ 236.000	105

bron: ABF Valuation

²⁶ Er worden geen vraag-aanbodverhoudingen voor de twintig nationale landschappen gegeven aangezien uit WoON niet is op te maken of de gewenste woning of het gewenste woonmilieu zich wel of niet in een nationaal landschap bevindt

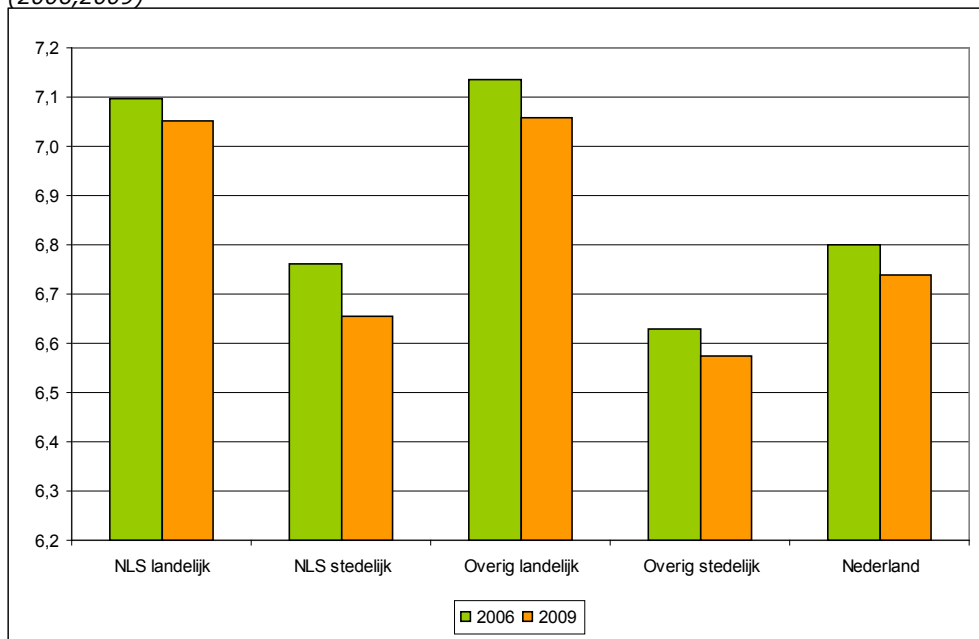
Er is weinig verschil in de tevredenheid met de woning tussen respondenten op het platteland van de nationale landschappen en het 'gewone' platteland. De stedelingen in de nationale landschappen zijn wel in hogere mate tevreden met de woning dan de gemiddelde 'gewone' stedeling, al is het verschil minder groot dan in 2006. Dat komt met name door de daling van de waardering in de stedelijke delen van de Nationale Landschappen. Bij de overige landelijke gebieden is de daling ook relatief groot.

Figuur 6.50 Tevredenheidsindex woning naar stad en platteland, nationale landschappen (2006,2009)

bron: WoOn 2006, WoON 2009 (bewerking ABF Research)

Figuur 6.51 Tevredenheidsindex woonomgeving naar stad en platteland, nationale landschappen (2006,2009)

bron: WoON 2006, 2009 (bewerking ABF Research)

De tevredenheid met de woonomgeving laat eenzelfde patroon zien. Ook hier is er weinig verschil tussen respondenten op het platteland van de nationale landschappen en het 'gewone' platteland. De stedelingen in de nationale landschappen zijn wederom positiever dan 'gewone' stedelingen. Conform de nationale trend is er overal een lichte afname te zien in de tevredenheid met de woonomgeving, maar deze daling is iets sterker in de stedelijke gebieden van de Nationale Landschappen en het 'gewone' platteland.

Werken

Werkgelegenheidsstructuur

Zoals hierboven al gemeld neemt het aantal arbeidsplaatsen op het platteland in de periode 2006-2009 sneller toe dan in de stedelijke gebieden. Kijken we naar de sectorale ontwikkeling dan volgen de nationale landschappen de nationale trend. De afname van de producentgerichte werkgelegenheid in het stedelijk gebied van de nationale landschappen met 7% is noemenswaardig. De cijfers laten zien dat het merendeel van de groei van de consumentgerichte werkgelegenheid voor rekening komt van het overige platteland en in mindere mate van het platteland van de nationale landschappen.

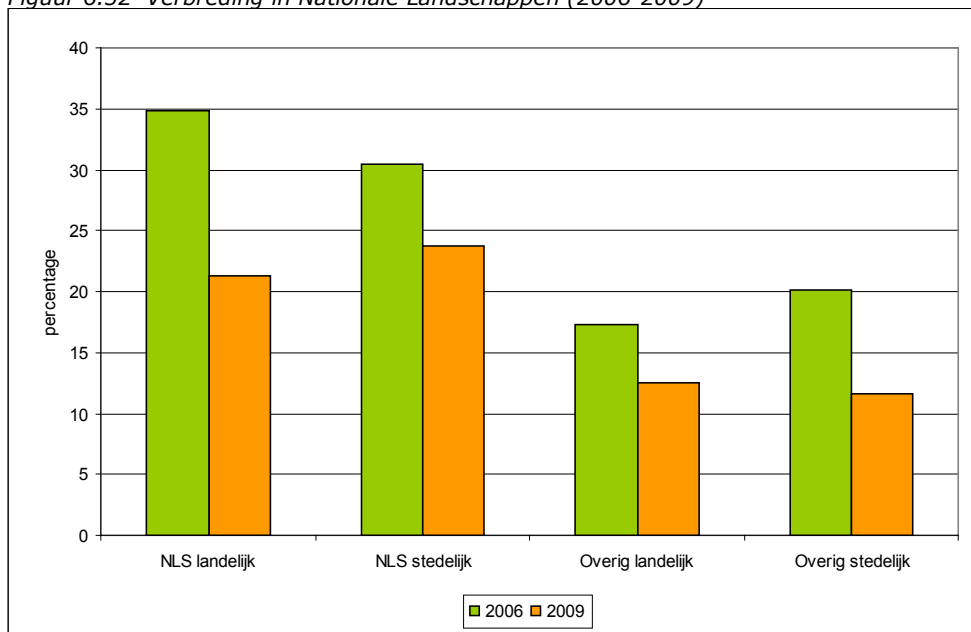
Tabel 6.15 Ontwikkeling van producent- en consumentgerichte werkgelegenheid in nationale landschappen (2006-2009)

type gebied	producentgericht			consumentgericht			totaal aantal
	aantal	aandeel	afname	aantal	aandeel	toename	
nationaal landschap landelijk	211.960	38%	-3%	343.657	62%	12%	555.617
nationaal landschap stedelijk	161.604	30%	-7%	368.574	70%	13%	530.178
overig platteland	714.670	41%	-1%	1.018.594	59%	15%	1.733.264
overig stad	1.550.322	31%	-3%	3.456.001	69%	9%	5.006.323
Nederland	2.638.997	34%	-3%	5.188.097	66%	11%	7.827.094

bron: ABF Vastgoedmonitor (bewerking ABF Research)

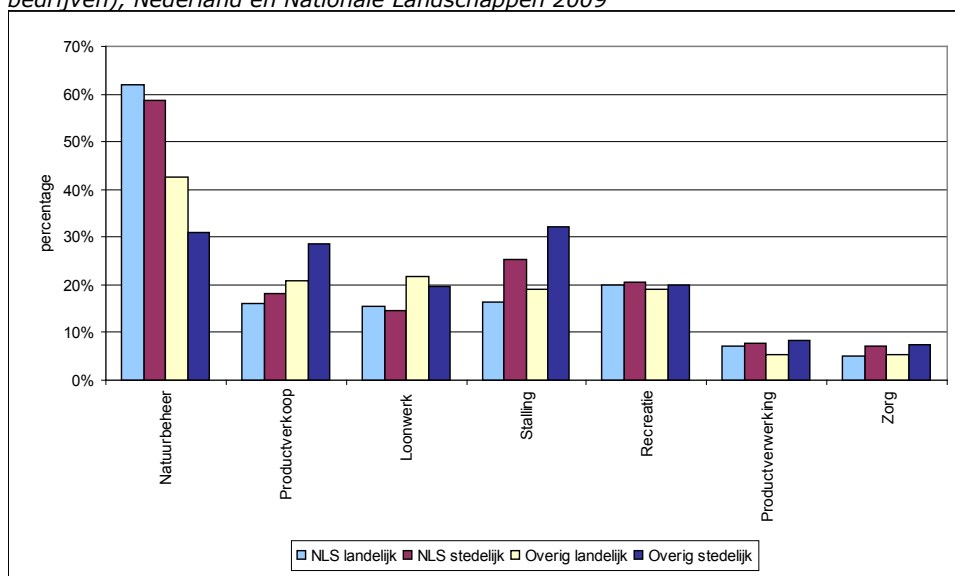
Landbouw

Figuur 6.52 Verbreding in Nationale Landschappen (2006-2009)

bron: GIAB (bewerking ABF Research)

Figuur 6.53 Mate waarin de verschillende vormen van verbreding voorkomen (binnen de groep verbrede bedrijven), Nederland en Nationale Landschappen 2009

bron: GIAB (bewerking ABF Research)

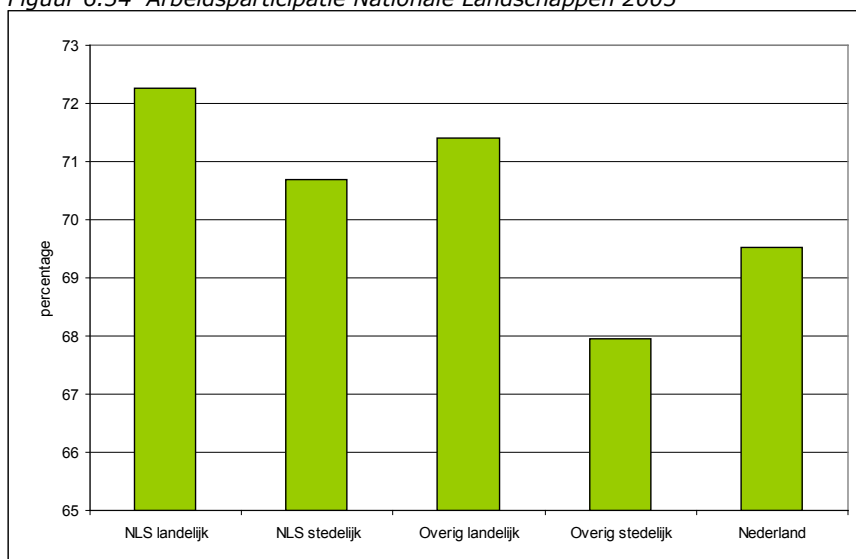
Eerder zagen we al dat het aantal agrarische bedrijven waar sprake is van verbreding aan het dalen is. Die daling is in de nationale landschappen nog sterker dan in de rest van het land. Toch blijft het percentage verbrede bedrijven in de nationale landschappen nog wel hoger, dat geldt met name voor de plattelandsgebieden.

Het is met name natuurbeheer dat binnen de nationale landschappen als vorm van verbreding veel voorkomt, op het platteland zelfs bij bijna ieder bedrijf.

Arbeidsparticipatie en niet-actieven

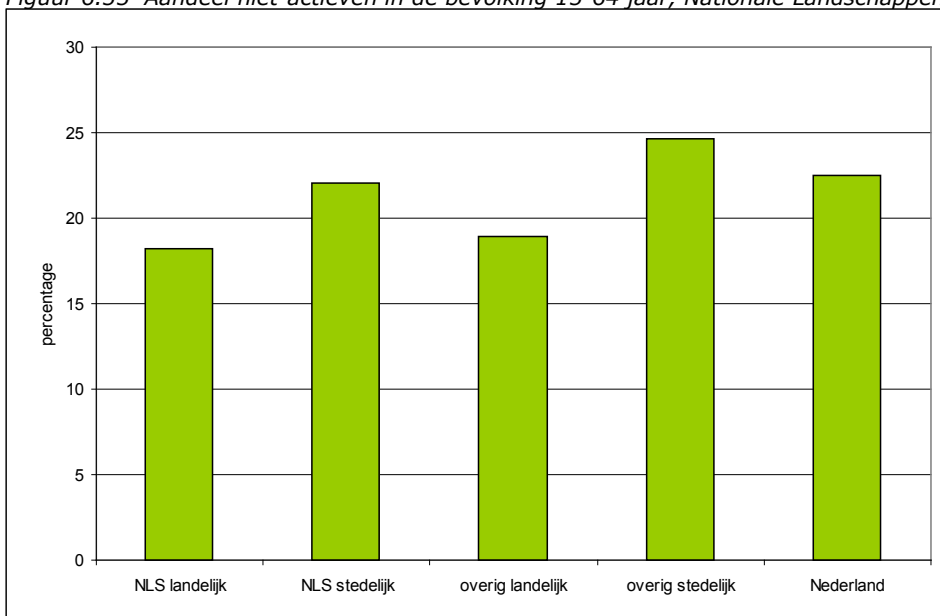
De arbeidsparticipatie ligt in de nationale landschappen op een hoger niveau dan daarbuiten. Er is met name een groot verschil, bijna 3%, tussen de participatie in de steden binnen c.q. buiten de nationale landschappen. Ook bij het aandeel niet-actieven zien we dit patroon terug.

Figuur 6.54 Arbeidsparticipatie Nationale Landschappen 2005

bron: CBS Kerncijfers Wijken en buurten (bewerking ABF Research)

Figuur 6.55 Aandeel niet-actieven in de bevolking 15-64 jaar, Nationale Landschappen 2007

bron: CBS Kerncijfers Wijken en buurten (bewerking ABF Research)

Bijlage Onderzoeksverantwoording

A. Veranderingen in de afbakening van het platteland

postcode	gemeente	benaming	omschrijving verandering
1105	Amsterdam	Amstel III / Bullewijk	voorheen platteland nu vanwege stijging OAD als stad geclassificeerd
1317	Almere	Waterwijk	voorheen platteland nu vanwege stijging OAD als stad geclassificeerd
1363	Almere	Almere	nieuwe postcode als platteland geclassificeerd
1769	Niedorp	Haringhuizen	nieuwe postcode als platteland geclassificeerd
1851	Heiloo	Zuid/Centrum	voorheen platteland nu vanwege stijging OAD als stad geclassificeerd
1911	Uitgeest	Uitgeest	voorheen platteland nu vanwege stijging OAD als stad geclassificeerd
1948	Beverwijk	De Pijp/Wijkerbroek	voorheen platteland nu vanwege stijging OAD als stad geclassificeerd
1967	Heemskerk	Hofland/Oosterwijk/Zuidbroek	voorheen platteland nu vanwege stijging OAD als stad geclassificeerd
2211	Noordwijkerhout	Noordwijkerhout	voorheen platteland nu vanwege stijging OAD als stad geclassificeerd
2643	Pijnacker-Nootdorp	Pijnacker-Zuid	nieuwe postcode als platteland geclassificeerd
2651	Lansingerland	Berkel en Rodenrijs	voorheen platteland nu vanwege stijging OAD als stad geclassificeerd
2652	Lansingerland	Berkel en Rodenrijs	voorheen platteland nu vanwege stijging OAD als stad geclassificeerd
2994	Barendrecht	Smitshoek	voorheen platteland nu vanwege stijging OAD als stad geclassificeerd
3162	Albrandswaard	Oude Koedood	voorheen platteland nu vanwege stijging OAD als stad geclassificeerd
3241	Middelharnis	Middelharnis	voorheen platteland nu vanwege stijging OAD als stad geclassificeerd
3452	Utrecht	Leidsche Rijn	voorheen platteland nu vanwege stijging OAD als stad geclassificeerd
3722	De Bilt	Bilthoven-Z	voorheen platteland nu vanwege stijging OAD als stad geclassificeerd
3751	Bunschoten	Bunschoten/Spakenburg/De Haar	voorheen platteland nu vanwege stijging OAD als stad geclassificeerd
3845	Harderwijk	Drielanden	voorheen platteland nu vanwege stijging OAD als stad geclassificeerd
4759	Moerdijk	Noordhoek	nieuwe postcode als platteland geclassificeerd
4874	Etten-Leur	Hoeven	voorheen platteland nu vanwege stijging OAD als stad geclassificeerd
4941	Geertruidenberg	Raamsdonksveer	voorheen platteland nu vanwege stijging OAD als stad geclassificeerd
5466	Veghel	Eerde/De Dubbelen	voorheen platteland nu vanwege stedelijke werkfuncties als stad geclassificeerd
5617	Eindhoven	Philips complex S	nieuw postcode vanwege stedelijke werkfuncties als stad geclassificeerd
5685	Best	Best Heikant	voorheen platteland nu vanwege stijging OAD als stad geclassificeerd
5754	Deurne	Heiakker	voorheen platteland nu vanwege stijging OAD als stad geclassificeerd
5928	Venlo	Ubroek	voorheen platteland nu vanwege stedelijke werkfuncties als stad geclassificeerd
6192	Beek	Maastricht-Airport	voorheen platteland nu vanwege stedelijke werkfuncties als stad geclassificeerd
6199	Beek	Maastricht-Airport	voorheen platteland nu vanwege stedelijke werkfuncties als stad geclassificeerd
6599	Gennep	Ven-Zelderheide	nieuwe postcode als platteland geclassificeerd
7008	Doetinchem	Langerak/Keppelseweg	voorheen stad vanwege stedelijke werkfuncties nu als platteland geclassificeerd
7610	Almelo	Waterrijk	nieuwe postcode als platteland geclassificeerd
7611	Almelo	Aadorp	voorheen platteland nu vanwege stedelijke werkfuncties als stad geclassificeerd
7889	Emmen	Klazienaveen Noord	nieuwe postcode als platteland geclassificeerd
8319	Noordoostpolder	Schokland	nieuwe postcode als platteland geclassificeerd
8333	Steenwijkerland	Steenwijk ZuidOost	nieuw postcode vanwege stedelijke werkfuncties als stad geclassificeerd
8801	Franeker	Franeker-Z	voorheen platteland nu vanwege stijging OAD als stad geclassificeerd
8862	Harlingen	Zuid	voorheen platteland nu vanwege stijging OAD als stad geclassificeerd
8927	Leeuwarden	Leeuwarden	nieuwe postcode als platteland geclassificeerd
9207	Smallingerland	De Folgeren	voorheen platteland nu vanwege stijging OAD als stad geclassificeerd
9642	Veendam	Sorghvliet	voorheen platteland nu vanwege stijging OAD als stad geclassificeerd
9673	Winschoten	Zuid	voorheen platteland nu vanwege stijging OAD als stad geclassificeerd

B. Aantal respondenten in het Woononderzoek Nederland 2006 en 2009

regio	2006		2009	
	stad	platteland	stad	platteland
Groningen Oost	122	395	118	338
Overig Groningen	680	442	1.018	729
Noord-Friesland	274	607	306	489
Friesland Zuid	303	517	233	401
Drenthe West	382	705	234	462
Zuidoost-Drenthe	276	586	117	287
Noord-Overijssel	1.478	1.136	1.562	563
Overijssel Zuid	2.050	1.529	2.327	646
Veluwe	1.331	1.153	1.361	1.411
Achterhoek	571	1.038	595	863
Groot Rivierenland	2.327	1.168	3.531	1.455
Utrecht	3.224	866	3.701	836
Noord-Holland Zuid	661	608	754	481
Noord-Holland Noord	6.157	616	10.871	1.626
Hollands Midden	3.702	596	4.886	599
Haaglanden-Rijnmond	11.438	1.925	18.891	1.200
Overig Zeeland	266	1.493	805	1.613
Zeeuws-Vlaanderen	998	1.920	175	1.537
Brabant West	2.337	1.153	2.037	923
Brabant Oost	1.664	1.284	1.959	1.202
Limburg Noord	380	730	385	716
Zuid-Limburg	865	484	1.248	541
Flevoland	1.073	496	1.592	447
totaal	42.559	21.447	58.706	19.365

C. Samenstelling tevredenheidsindexen

In drie overzichten is weergegeven op welke vragen in het WoON de drie tevredenheidsindexen zijn gebaseerd en welk gewicht aan de diverse vragen is toebedeeld. De nummers voor de vragen corresponderen met het nummer zoals de vragenlijst van het WoON.

Index woning	Index woning
(17.1) Tevredenheid met huidige woning	2
(17.3) Indeling woning is geschikt	1
(17.4) Woning is te klein	1
(17.5) Woning is te groot	1
(17.6) Woning is slecht onderhouden	1
(17.7) Woning ademt een goede sfeer	1
(17.8) Onvoldoende buitenruimte bij de woning	1
(18.12) Overlast door directe burens	1
(18.18) Ik heb veel contact met mijn directe burens	1

Index voorzieningen	Index voorzieningen
(19.1) Hoe tevreden bent u over de winkels in uw buurt	1
(19.8) Tevreden over jongerenvoorzieningen in de buurt (12-18 jaar)	1
(19.10) Tevreden over basisscholen in de buurt	1
(19.12) Tevreden over speelgelegenheid jonge kinderen	1
(19.14) Tevreden over crèches in de buurt	1

Index woonomgeving	Index woonomgeving	thema woonomgeving
(18.2) Tevredenheid met huidige woonomgeving	1	algemeen
(18.4) Het is vervelend om in deze buurt te wonen	1	algemeen
(18.5) Als het mogelijk is ga ik uit deze buurt verhuizen	1	algemeen
(18.6) Ik ben gehecht aan deze buurt	1	algemeen
(18.7) Ik voel mij thuis in deze buurt	1	algemeen
(18.27) Vindt u dat de buurt waarin u woon het afgelopen vooruit of achteruit is gegaan?	1	algemeen
(18.28) Denkt u dat de buurt waarin u woon het afgelopen vooruit of achteruit zal gaan?	1	algemeen
(18.15) Vormen van geluidsoverlast	2,3	milieuhinder
(18.16) Vormen van stank, stof en vuil	2,3	milieuhinder
(18.17) Last van het verkeer	2,3	milieuhinder
(18.8) Voorkomen bekladding van muren en gebouwen	1	overlast
(18.9) Voorkomen vernieling van telefooncellen, bus- of tramhokje	1	overlast
(18.10) Voorkomen rommel op straat	1	overlast
(18.11) Voorkomen hondenpoep op straat	1	overlast
(18.12) Overlast door directe burens	1	overlast
(18.13) Overlast door omwonenden	1	overlast
(18.14) Overlast door jongeren	1	overlast
(18.3) De bebouwing in de buurt is aantrekkelijk	1,4	ruimtelijk kwaliteit
(18.25) Ik vind de verkeerssituatie in deze buurt veilig	1,4	ruimtelijk kwaliteit
(19.3) Tevredenheid parkeergelegenheid in de buurt	1,4	ruimtelijk kwaliteit
(19.5) Tevredenheid openbaar vervoer in de buurt	1,4	ruimtelijk kwaliteit
(19.7) Tevreden over het groen bij u in de buurt	1,4	ruimtelijk kwaliteit
(18.18) Ik heb veel contact met mijn directe burens	1	sociale cohesie
(18.19) Ik heb veel contact met andere buurtbewoners	1	sociale cohesie
(18.20) Ik voel mij mede verantwoordelijk voor de leefbaarheid in	1	sociale cohesie
(18.21) In deze buurt gaat men op een prettige manier met elkaar	1	sociale cohesie
(18.22) Ik woon in een gezellige buurt met veel saamhorigheid	1	sociale cohesie
(18.23) Mensen kennen elkaar in deze buurt nauwelijks	1	sociale cohesie
(18.24) Ik ben tevreden met de bevolkingssamenstelling in deze buurt	1	sociale cohesie
(18.26) Ik ben bang in deze buurt om lastiggevallen of beroofd te	7	veiligheid

D. De WOX® - een betrouwbare woningprijsindex

De WOX® is de meest betrouwbare woningprijsindex van Nederland. ABF Valuation berekent elk kwartaal een betrouwbare woningprijsindex voor iedere provincie, gemeente, wijk en buurt in Nederland. De woningprijsindex wordt berekend op basis van landelijke transactiegegevens vanaf 1993 en de overige woning- en locatiegegevens uit de database. De broninformatie wordt modelmatig getoetst, zodat niet-integere gegevens worden weggelaten bij de indexberekening. In de ontwikkelde methodiek wordt rekening gehouden met onder- of oververtegenwoordiging van de verkochte woningen ten opzichte van de bestaande woningvoorraad in het gebied. In tegenstelling tot de meeste huisprijsindexen brengt de WOX dus niet simpelweg de toevallige ontwikkeling van de verkoopprijzen in kaart, maar de prijsontwikkeling van de totale voorraad koopwoningen. Een voorbeeld: Het kan zo zijn dat de gemiddelde prijs van de verkochte eengezinswoningen in een bepaalde gemeente in het eerste kwartaal van 2006 bijvoorbeeld € 240.000 bedraagt. De gemiddelde prijs van de verkochte eengezinswoningen in diezelfde gemeente bedroeg in het vierde kwartaal van 2005 € 300.000. Bepaalde indexen zullen dan voor deze gemeente een prijsverandering van maar liefst -20% in het eerste kwartaal van 2006 noteren. Indien echter deze informatie over de verkochte eengezinswoningen correct vertaald wordt naar de totale onderliggende woningvoorraad, resulteert dit in een gemiddelde waarde van de eengezinswoningen in het vierde kwartaal 2005 van € 260.000 en een gemiddelde waarde van € 265.000 in het eerste kwartaal van 2006. De WOX noteert dan de reële waardeverandering van +1.9%.

Bepaalde organisaties maken gebruik van de zogenaamde "herhaalde-verkopen" methode bij de berekening van woningprijsindexen. In de VS maakt men gebruik van dergelijke "repeat-salesindexen" indien men over relatief weinig gegevens beschikt. ABF heeft echter een zeer grote database opgebouwd met woning-, prijs- en locatiegegevens, zodat gebruik kan worden gemaakt van de nauwkeurigere en meer betrouwbare hedonische methode. Een van de grote nadelen van de "herhaalde verkopen"methode [zie o.m. Gelfland, Ecker *et al*, 2001] is dat men slechts gebruik maakt van een klein deel van de beschikbare verkoopgegevens (circa 25%). Slechts de prijsinformatie over woningen die in een bepaalde periode (meestal circa 10 jaar) meer dan éénmaal verkocht zijn, worden in ogenschouw genomen. Het is niet optimaal om het merendeel van de referentieprijzen buiten beschouwing te laten. Een tweede nadeel is dat woningen die in een relatief korte periode meermaals verkocht worden, niet volledig representatief zijn voor de totale woningvoorraad. Waarschijnlijk betreft het hier woningen die goed in de markt liggen en in een bepaald woningmarktsegment vallen. Ook zal deze groep woningen relatief veel objecten bevatten die gekocht zijn om opgeknapt te worden. Vervolgens worden deze woningen op relatief korte termijn weer doorverkocht tegen een meerprijs. Het is dan ook aantoonbaar dat dergelijke 'herhaalde-verkopen indexen' leiden tot een overschatting van de woningprijsontwikkeling. Daarnaast laat deze methodiek het niet toe om op laag geografisch niveau (gemeente, wijk, buurt) betrouwbare uitspraken te doen. De hedonische methode, die door ABF toegepast is en waarbij alle transacties worden meegewogen, laat het wel toe om betrouwbare uitspraken te doen op laag schaalniveau.

Verschenen documenten in de reeks Werkdocumenten van de Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu vanaf 2009

Werkdocumenten zijn verkrijgbaar bij het secretariaat van Unit Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu, te Wageningen. T 0317 – 48 54 71; F 0317 – 41 90 00; E info.wnm@wur.nl

De werkdocumenten zijn ook te downloaden via de WOT-website www.wotnatuurenmilieu.wur.nl

2009

- 126** *Kamphorst, D.A.* Keuzes in het internationale biodiversiteitsbeleid; Verkenning van de beleidstheorie achter de internationale aspecten van het Beleidsprogramma Biodiversiteit (2008-2011)
- 127** *Dirkx, G.H.P. & F.J.P. van den Bosch.* Quick scan gebruik Catalogus groenblauwe diensten
- 128** *Loeb, R. & P.F.M. Verdonschot.* Complexiteit van nutriëntenlimitaties in oppervlaktewateren
- 129** *Kruit, J. & P.M. Veer.* Herfotografie van landschappen; Landschapsfoto's van de 'Collectie de Boer' als uitgangspunt voor het in beeld brengen van ontwikkelingen in het landschap in de periode 1976-2008
- 130** *Oenema, O., A. Smit & J.W.H. van der Kolk.* Indicatoren Landelijk Gebied; werkwijze en eerste resultaten
- 131** *Agricola, H.J.A.J. van Strien, J.A. Boone, M.A. Dolman, C.M. Goossen, S. de Vries, N.Y. van der Wulp, L.M.G. Groenemeijer, W.F. Lukey & R.J. van Til.* Achtergrond-document Nulmeting Effectindicatoren Monitor Agenda Vitaal Platteland
- 132** *Jaarrapportage 2008.* WOT-04-001 – Koepel
- 133** *Jaarrapportage 2008.* WOT-04-002 – Onderbouwend Onderzoek
- 134** *Jaarrapportage 2008.* WOT-04-003 – Advisering Natuur & Milieu
- 135** *Jaarrapportage 2008.* WOT-04-005 – M-AVP
- 136** *Jaarrapportage 2008.* WOT-04-006 – Natuurplanbureaufunctie
- 137** *Jaarrapportage 2008.* WOT-04-007 – Milieuplanbureaufunctie
- 138** *Jong de, J.J., J. van Os & R.A. Smidt.* Inventarisatie en beheerskosten van landschapselementen
- 139** *Dirkx, G.H.P., R.W. Verburg & P. van der Wielen.* Tegenkrachten Natuur. Korte verkenning van de weerstand tegen aankopen van landbouwgrond voor natuur
- 140** *Annual reports for 2008; Programme WOT-04*
- 141** *Vullings, L.A.E., C. Blok, G. Vonk, M. van Heusden, A. Huisman, J.M. van Linge, S. Keijzer, J. Oldengarm & J.D. Bulens.* Omgaan met digitale nationale beleidskaarten
- 142** *Vreke, J., A.L. Gerritsen, R.P. Kranendonk, M. Pleijte, P.H. Kersten & F.J.P. van den Bosch.* Maatlat Government – Governance
- 143** *Gerritsen, A.L., R.P. Kranendonk, J. Vreke, F.J.P. van den Bosch & M. Pleijte.* Verdrogingsbestrijding in het tijdperk van het Investeringsbudget Landelijk Gebied. Een verslag van casuonderzoek in de provincies Drenthe, Noord-Brabant en Noord-Holland
- 144** *Luesink, H.H., P.W. Blokland, M.W. Hoogeveen & J.H. Wisman.* Ammoniakemissie uit de landbouw in 2006 en 2007
- 145** *Bakker de, H.C.M. & C.S.A. van Koppen.* Draagvlakonderzoek in de steigers. Een voorstudie naar indicatoren om maatschappelijk draagvlak voor natuur en landschap te meten
- 146** *Goossen, C.M.,* Monitoring recreatiegedrag van Nederlanders in landelijke gebieden. Jaar 2006/2007
- 147** *Hoefs, R.M.A., J. van Os & T.J.A. Gies.* Kavelruil en Landschap. Een korte verkenning naar ruimtelijke effecten van kavelruil
- 148** *Klok, T.L., R. Hille Ris Lambers, P. de Vries, J.E. Tamis & J.W.M. Wijsman.* Quick scan model instruments for marine biodiversity policy
- 149** *Spruijt, J., P. Spoorenberg & R. Schreuder.* Milieueffectiviteit en kosten van maatregelen gewasbescherming
- 150** *Ehlert, P.A.I. (rapporteur).* Advies Bemonstering bodem voor differentiatie van fosfaatgebruiksnormen
- 151** *Wulp van der, N.Y.* Storende elementen in het landschap: welke, waar en voor wie? Bijlage bij WOT-paper 1 – Krassen op het landschap
- 152** *Oltmer, K., K.H.M. van Bommel, J. Clement, J.J. de Jong, D.P. Rudrum & E.P.A.G. Schouwenberg.* Kosten voor habitattypen in Natura 2000-gebieden. Toepassing van de methode Kosteneffectiviteit natuurbelied
- 153** *Adrichem van, M.H.C., F.G. Wortelboer & G.W.W. Wamelink (2010).* MOVE. Model for terrestrial Vegetation. Version 4.0
- 154** *Wamelink, G.W.W., R.M. Winkler & F.G. Wortelboer.* User documentation MOVE4 v 1.0
- 155** *Gies de, T.J.A., L.J.J. Jeurissen, I. Staritsky & A. Bleecker.* Leefomgevingsindicatoren Landelijk gebied. Inventarisatie naar stand van zaken over geurhinder, lichthinder en fijn stof
- 156** *Tamminga, S., A.W. Jongbloed, P. Bikker, L. Sebek, C. van Bruggen & O. Oenema.* Actualisatie excretiecijfers landbouwhuisdieren voor forfaits regeling Meststoffenwet
- 157** *Van der Salm, C., L. M. Boumans, G.B.M. Heuvelink & T.C. van Leeuwen.* Protocol voor validatie van het nutriëntenemissiemodel STONE op meetgegevens uit het Landelijk Meetnet effecten Mestbeleid
- 158** *Bouwma, I.M.* Quickscan Natura 2000 en Programma Beheer. Een vergelijking van Programma Beheer met de soorten en habitats van Natura 2000
- 159** *Gerritsen, A.L., D.A. Kamphorst, T.A. Selnes, M. van Veen, F.J.P. van den Bosch, L. van den Broek, M.E.A. Broekmeyer, J.L.M. Donders, R.J. Fontein, S. van Tol, G.W.W. Wamelink & P. van der Wielen.* Dilemma's en barrières in de praktijk van het natuur- en landschapsbeleid; Achtergronddocument bij Natuurbalans 2009
- 160** *Fontein R.J., T.A. de Boer, B. Breman, C.M. Goossen, R.J.H.G. Henkens, J. Luttik & S. de Vries.* Relatie recreatie en natuur; Achtergronddocument bij Natuurbalans 2009
- 161** *Deneer, J.W. & R. Kruijne. (2010).* Atmosferische depositie van gewasbeschermingsmiddelen. Een verkenning van de literatuur verschenen na 2003
- 162** *Verburg, R.W., M.E. Sanders, G.H.P. Dirkx, B. de Knegt & J.W. Kuhlman.* Natuur, landschap en landelijk gebied. Achtergronddocument bij Natuurbalans 2009
- 163** *Doorn van, A.M. & M.P.C.P. Paulissen.* Natuurgericht milieubeleid voor Natura 2000-gebieden in Europees perspectief: een verkenning
- 164** *Smidt, R.A., J. van Os & I. Staritsky.* Samenstellen van landelijke kaarten met landschapselementen, grondeigendom en beheer. Techn. Achtergronddocument bij de opgeleverde bestanden
- 165** *Pouwels, R., R.P.B. Foppen, M.F. Wallis de Vries, R. Jochem, M.J.S.M. Reijnen & A. van Kleunen.* Verkenning LARCH: omgaan met kwaliteit binnen ecologische netwerken

- 166 *Born van den, G.J., H.H. Luesink, H.A.C. Verkerk, H.J. Mulder, J.N. Bosma, M.J.C. de Bode & O. Oenema*. Protocol voor monitoring landelijke mestmarkt onder een stelsel van gebruiksnormen, versie 2009
- 167 *Dijk, T.A. van, J.J.M. Driessen, P.A.I. Ehlert, P.H. Hotsma, M.H.M.M. Montforts, S.F. Plessius & O. Oenema*. Protocol beoordeling stoffen Meststoffenwet- Versie 2.1
- 168 *Smits, M.J., M.J. Bogaardt, D. Eaton, A. Karbauskas & P. Roza*. De vermaatschappelijking van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid. Een inventarisatie van visies in Brussel en diverse EU-lidstaten
- 169 *Vreke, J. & I.E. Salverda*. Kwaliteit leefomgeving en stedelijk groen
- 170 *Hengsdijk, H. & J.W.A. Langeveld*. Yield trends and yield gap analysis of major crops in the World
- 171 *Horst, M.M.S. ter & J.G. Groenwold*. Tool to determine the coefficient of variation of DegT50 values of plant protection products in water-sediment systems for different values of the sorption coefficient
- 172 *Boons-Prins, E., P. Leffelaar, L. Bouman & E. Stehfest (2010)* Grassland simulation with the LPJmL model
- 173 *Smit, A., O. Oenema & J.W.H. van der Kolk*. Indicatoren Kwaliteit Landelijk Gebied
- 2010**
- 174 *Boer de, S., M.J. Bogaardt, P.H. Kersten, F.H. Kistenkas, M.G.G. Neven & M. van der Zouwen*. Zoektocht naar nationale beleidsruimte in de EU-richtlijnen voor het milieu- en natuurbeleid. Een vergelijking van de implementatie van de Vogel- en Habitatrichtlijn, de Kaderrichtlijn Water en de Nitraatrichtlijn in Nederland, Engeland en Noordrijn-Westfalen
- 175 *Jaarrapportage 2009*. WOT-04-001 – Koepel
- 176 *Jaarrapportage 2009*. WOT-04-002 – Onderbouwend Onderzoek
- 177 *Jaarrapportage 2009*. WOT-04-003 – Advisering Natuur & Milieu
- 178 *Jaarrapportage 2009*. WOT-04-005 – M-AVP
- 179 *Jaarrapportage 2009*. WOT-04-006 – Natuurplanbureauafunctie
- 180 *Jaarrapportage 2009*. WOT-04-007 – Milieuplanbureauafunctie
- 181 *Annual reports for 2009*; Programme WOT-04
- 182 *Oenema, O., P. Bikker, J. van Harn, E.A.A. Smolders, L.B. Sebek, M. van den Berg, E. Stehfest & H. Westhoek*. Quickscan opbrengsten en efficiëntie in de gangbare en biologische akkerbouw, melkveehouderij, varkenshouderij en pluimveehouderij. Deelstudie van project 'Duurzame Eiwitvoorziening'
- 183 *Smits, M.J.W., N.B.P. Polman & J. Westerink*. Uitbreidingsmogelijkheden voor groene en blauwe diensten in Nederland; Ervaringen uit het buitenland
- 184 *Dirkx, G.H.P. (red.)*. Quick responsefunctie 2009. Verslag van de werkzaamheden
- 185 *Kuhlman, J.W., J. Luijt, J. van Dijk, A.D. Schouten & M.J. Voskuilen*. Grondprijkaarten 1998-2008
- 186 *Slangen, L.H.G., R.A. Jongeneel, N.B.P. Polman, E. Lianouridis, H. Leneman & M.P.W. Sonneveld*. Rol en betekenis van commissies voor gebiedsgericht beleid
- 187 *Temme, A.J.A.M. & P.H. Verburg*. Modelling of intensive and extensive farming in CLUE
- 188 *Vreke, J.* Financieringsconstructies voor landschap
- 189 *Slangen, L.H.G.* Economische concepten voor beleidsanalyse van milieu, natuur en landschap
- 190 *Knotters, M., G.B.M. Heuvelink, T. Hoogland & D.J.J. Walvoort*. A disposition of interpolation techniques
- 191 *Hoogeveen, M.W., P.W. Blokland, H. van Kernebeek, H.H. Luesink & J.H. Wisman*. Ammoniakemissie uit de landbouw in 1990 en 2005-2008
- 192 *Beekman, V., A. Pronk & A. de Smet*. De consumptie van dierlijke producten. Ontwikkeling, determinanten, actoren en interventies.
- 193 *Polman, N.B.P., L.H.G. Slangen, A.T. de Blaeij, J. Vader & J. van Dijk*. Baten van de EHS; De locatie van recreatiebedrijven
- 194 *Veeneklaas, F.R. & J. Vader*. Demografie in de Natuurverkenning 2011; Bijlage bij WOT-paper 3
- 195 *Wascher, D.M., M. van Eupen, C.A. Múcher & I.R. Geijzendorffer*. Biodiversity of European Agricultural landscapes. Enhancing a High Nature Value Farmland Indicator
- 196 *Apeldoorn van, R.C., I.M. Bouwma, A.M. van Doorn, H.S.D. Naeff, R.M.A. Hoefs, B.S. Elbersen & B.J.R. van Rooij*. Natuurgebieden in Europa: bescherming en financiering
- 197 *Brus, D.J., R. Vasat, G. B. M. Heuvelink, M. Knotters, F. de Vries & D. J. J. Walvoort*. Towards a Soil Information System with quantified accuracy; A prototype for mapping continuous soil properties
- 198 *Groot, A.M.E. & A.L. Gerritsen, m.m.v. M.H. Borgstein, E.J. Bos & P. van der Wielen*. Verantwoording van de methodiek 'Achtergronddocument bij 'Kwalitatieve monitor Systeeminnovaties verduurzaming landbouw'
- 199 *Bos, E.J. & M.H. Borgstein*. Monitoring Gesloten voer-mest kringlopen. Achtergronddocument bij 'Kwalitatieve monitor Systeeminnovaties verduurzaming landbouw'
- 200 *Kennismarkt 27 april 2010*; Van onderbouwend onderzoek Wageningen UR naar producten Planbureau voor de Leefomgeving
- 201 *Wielen van der, P.* Monitoring Integrale duurzame stallen. Achtergronddocument bij 'Kwalitatieve monitor Systeeminnovaties verduurzaming landbouw'
- 202 *Groot, A.M.E. & A.L. Gerritsen*. Monitoring Functionele agrobiodiversiteit. Achtergronddocument bij 'Kwalitatieve monitor Systeeminnovaties verduurzaming landbouw'
- 203 *Jongeneel, R.A. & L. Ge*. Farmers' behavior and the provision of public goods: Towards an analytical framework
- 204 *Vries, S. de, M.H.G. Custers & J. Boers*. Storende elementen in beeld; de impact van menselijke artefacten op de landschapsbeleving nader onderzocht
- 205 *Vader, J. J.L.M. Donders & H.W.B. Bredenoord*. Zicht op natuur- en landschapsorganisaties; Achtergronddocument bij Natuurverkenning 2011
- 206 *Jongeneel, R.A., L.H.G. Slangen & N.B.P. Polman*. Groene en blauwe diensten; Een raamwerk voor de analyse van doelen, maatregelen en instrumenten
- 207 *Letourneau, A.P., P.H. Verburg & E. Stehfest*. Global change of land use systems; IMAGE: a new land allocation module
- 208 *Heer, M. de*. Het Park van de Toekomst. Achtergronddocument bij Natuurverkenning 2011
- 209 *Knotters, M., J. Lahr, A.M. van Oosten-Siedlecka & P.F.M. Verdonschot*. Aggregation of ecological indicators for mapping aquatic nature quality. Overview of existing methods and case studies
- 210 *Verdonschot, P.F.M. & A.M. van Oosten-Siedlecka*. Graadmeters Aquatische natuur. Analyse gegevenskwaliteit Limnodata
- 211 *Linderhof, V.G.M. & H. Leneman*. Quickscan kosteneffectiviteitsanalyse aquatische natuur

- 212 *Leneman, H., V.G.M. Linderhof & R. Michels.* Mogelijkheden voor het inbrengen van informatie uit de 'KRW database' in de 'KE database'
- 213 *Schrijver, R.A.M., A. Corporaal, W.A. Ozinga & D. Rudrum.* Kosteneffectieve natuur in landbouwgebieden; Methode om effecten van maatregelen voor de verhoging van biodiversiteit in landbouwgebieden te bepalen, een test in twee gebieden in Noordoost-Twente en West-Zeeuws-Vlaanderen
- 214 *Hoogland, T., R.H. Kemmers, D.G. Cirkel & J. Hunink.* Standplaatsfactoren afgeleid van hydrologische model uitkomsten; Methode-ontwikkeling en toetsing in het Drentse Aa-gebied
- 215 *Agricola, H.J., R.M.A. Hoefs, A.M. van Doorn, R.A. Smidt & J. van Os.* Landschappelijke effecten van ontwikkelingen in de landbouw
- 216 *Kramer, H., J. Oldengarm & L.F.S. Roupioz.* Nederland is groener dan kaarten laten zien; Mogelijkheden om 'groen' beter te inventariseren en monitoren met de automatische classificatie van digitale luchtfoto's
- 217 *Raffe, J.K. van, J.J. de Jong & G.W.W. Wamelink (2011).* Scenario's voor de kosten van natuurbeheer en stikstofdepositie; Kostenmodule v 1.0 voor de Natuurplanner
- 218 *Hazeu, G.W., Kramer, H., J. Clement & W.P. Daamen (2011).* Basiskaart Natuur 1990rev
- 219 *Boer, T.A. de.* Waardering en recreatief gebruik van Nationale Landschappen door haar bewoners
- 220 *Leneman, H., A.D. Schouten & R.W. Verburg.* Varianten van natuurbeleid: voorbereidende kostenberekeningen; Achtergronddocument bij Natuurverkenning 2011
- 221 *Knegt, B. de, J. Clement, P.W. Goedhart, H. Sierdsema, Chr. van Swaay & P. Wiersma.* Natuurkwaliteit van het agrarisch gebied
- 2011**
- 222 *Kamphorst, D.A. & M.M.P. van Oorschot.* Kansen en barrières voor verduurzaming van houtketens
- 223 *Salm, C. van der & O.F. Schoumans.* Langetermijneffecten van verminderde fosfaatgiften
- 224 *Bikker, P., M.M. van Krimpen & G.J. Remmelink.* Stikstof-verteerbaarheid in voeders voor landbouwhuisdieren; Berekeningen voor de TAN-excretie
- 225 *M.E. Sanders & A.L. Gerritsen (red.).* Het biodiversiteitsbeleid in Nederland werkt. Achtergronddocument bij Balans van de Leefomgeving 2010
- 226 *Bogaart, P.W., G.A.K. van Voorn & L.M.W. Akkermans.* Evenwichtsanalyse modelcomplexiteit; een verkennende studie
- 227 *Kleunen A. van, K. Koffijberg, P. de Boer, J. Nienhuis, C.J. Camphuysen, H. Schekkerman, K.H. Oosterbeek, M.L. de Jong, B. Ens & C.J. Smit (2010).* Broedsucces van kustbroedvogels in de Waddenzee in 2007 en 2008
- 228 *Salm, C. van der, L.J.M. Boumans, D.J. Brus, B. Kempen & T.C van Leeuwen.* Validatie van het nutriëntenemissiemodel STONE met meetgegevens uit het Landelijk Meetnet effecten Mestbeleid (LMM) en de Landelijke Steekproef Kaartenheden (LSK).
- 229 *Dijkema, K.S., W.E. van Duin, E.M. Dijkman, A. Nicolai, H. Jongerius, H. Keegstra, L. van Egmond, H.J. Venema & J.J. Jongasma.* Vijftig jaar monitoring en beheer van de Friese en Groninger kwelderwerken: 1960-2009
- 230 *Jaarrapportage 2010.* WOT-04-001 – Koepel
- 231 *Jaarrapportage 2010.* WOT-04-002 – Onderbouwend Onderzoek
- 232 *Jaarrapportage 2010.* WOT-04-003 – Advisering Natuur & Milieu
- 233 *Jaarrapportage 2010.* WOT-04-005 – M-AVP
- 234 *Jaarrapportage 2010.* WOT-04-006 – Natuurplanbureaufunctie
- 235 *Jaarrapportage 2010.* WOT-04-007 – Milieuplanbureaufunctie
- 236 *Arnouts, R.C.M. & F.H. Kistenkas.* Nederland op slag door Natura 2000: de discussie ontrafeld; Bijlage bij WOT-paper 7 – De deur klemt
- 237 *Harms, B. & M.M.M. Overbeek.* Bedrijven aan de slag met natuur en landschap; relaties tussen bedrijven en natuurorganisaties. Achtergronddocument bij Natuurverkenning 2011
- 238 *Agricola, H.J. & L.A.E. Vullings.* De stand van het platteland 2010. Monitor Agenda Vitaal Platteland; Rapportage Midterm meting Effectindicatoren
- 239 *Klijn, J.A.* Wisselend getij. Omgang met en beleid voor natuur en landschap in verleden en heden; een essayistische beschouwing. Achtergronddocument bij Natuurverkenning 2011
- 240 *Corporaal, A., T. Denters, H.F. van Dobben, S.M. Hennekens, A. Klimkowska, W.A. Ozinga, J.H.J. Schaminée & R.A.M. Schrijver.* Stenoeciteit van de Nederlandse flora. Een nieuwe parameter op grond van ecologische amplitudo's van de Nederlandse plantensoorten en toepassingsmogelijkheden
- 241 *Wamelink, G.W.W., R. Jochem, J. van der Gref, C. Grashof-Bokdam, R.M.A. Wegman, G.J. Franke & A.H. Prins.* Het plantendispersiemodel DIMO. Ter verbetering van de modellering in de Natuurplanner (werktitel)
- 242 *Klimkowska, A., M.H.C. van Adrichem, J.A.M. Jansen & G.W.W. Wamelink.* Bruikbaarheid van WNK-monitoringgegevens voor EC-rapportage voor Natura 2000-gebieden. Eerste fase
- 243 *Goossen, C.M., R.J. Fonteijn, J.L.M. Donders & R.C.M. Arnouts.* Mass Movement naar recreatieve gebieden; Overzicht van methoden om bezoekersaantallen te meten
- 244 *Spruijt, J., P.M. Spoorenberg, J.A.J.M. Rovers, J.J. Slabbekoorn, S.A.M. de Kool, M.E.T. Vlaswinkel, B. Heijne, J.A. Hiemstra, F. Nouwens & B.J. van der Sluis.* Milieueffecten van maatregelen gewasbescherming
- 245 *Walker, A.N. & G.B. Woltjer.* Forestry in the Magnet model.
- 246 *Hoefnagel, E.W.J., F.C. Buisman, J.A.E. van Oostenbrugge & B.I. de Vos.* Een duurzame toekomst voor de Nederlandse visserij. Toekomstscenario's 2040
- 247 *Buurma, J.S. & S.R.M. Janssens.* Het koor van adviseurs verdient een dirigent. Over kennisverspreiding rond phytophthora in aardappelen
- 248 *Verburg, R.W., A.L. Gerritsen & W. Nieuwenhuizen.* Natuur meekoppelen in ruimtelijke ontwikkeling: een analyse van sturingsstrategieën voor de Natuurverkenning. Achtergronddocument bij Natuurverkenning 2011
- 249 *Kooten, T. van & C. Klok.* The Mackinson-Daskalov North Sea EcoSpace model as a simulation tool for spatial planning scenarios
- 250 *Bruggen van, C., C.M. Groenestein, B.J. de Haan, M.W. Hoogeveen, J.F.M. Huijsmans, S.M. van der Sluis & G.L. Velthof.* Ammoniakemissie uit dierlijke mest en kunstmest 1990-2008. Berekeningen met het Nationaal Emissiemodel voor Ammoniak (NEMA)
- 251 *Bruggen van, C., C.M. Groenestein, B.J. de Haan, M.W. Hoogeveen, J.F.M. Huijsmans, S.M. van der Sluis & G.L. Velthof.* Ammoniakemissie uit dierlijke mest en kunstmest in 2009. Berekeningen met het Nationaal Emissiemodel voor Ammoniak (NEMA)

- 252 *Randen van, Y., H.L.E. de Groot & L.A.E. Vullings.* Monitor Agenda Vitaal Platteland vastgelegd. Ontwerp en implementatie van een generieke beleidsmonitor
- 253 *Agricola, H.J., R. Reijnen, J.A. Boone, M.A. Dolman, C.M. Goossen, S. de Vries, J. Vreke, J. Roos-Klein Lankhorst, L.M.G. Groenmeijer & S.L. Deijl.* Achtergronddocument Midterm meting Monitor Effectindicatoren Agenda Vitaal Platteland
- 254 *Buiteveld, J. S.J. Hiemstra & B. ten Brink.* Modelling global agrobiodiversity. A fuzzy cognitive mapping approach
- 255 *Hal van R., O.G. Bos & R.G. Jak.* Noordzee: systeemodynamiek, klimaatverandering, natuurtypen en benthos. Achtergronddocument bij Natuurverkenning 2011
- 256 *Teal, L.R.* The North Sea fish community: past, present and future. Background document for the 2011 National Nature Outlook
- 257 *Leopold, M.F., R.S.A. van Bemmelen & S.C.V. Geelhoed.* Zeevogels op de Noordzee. Achtergronddocument bij Natuurverkenning 2011
- 258 *Geelhoed, S.C.V. & T. van Polanen Petel.* Zeezoogdieren op de Noordzee. Achtergronddocument bij Natuurverkenning 2011
- 259 *Kuijs, E.K.M. & J. Steenbergen.* Zoet-zoutovergangen in Nederland; stand van zaken en kansen voor de toekomst. Achtergronddocument bij Natuurverkenning 2011
- 260 *Baptist, M.J.* Zachte kustverdediging in Nederland; scenario's voor 2040. Achtergronddocument bij Natuurverkenning 2011
- 261 *Wiersinga, W.A., R. van Hal, R.G. Jak & F.J. Quirijns.* Duurzame kottervisserij op de Noordzee. Achtergronddocument bij Natuurverkenning 2011
- 262 *Wal J.T. van der & W.A. Wiersinga.* Ruimtegebruik op de Noordzee en de trends tot 2040. Achtergronddocument bij Natuurverkenning 2011
- 263 *Wiersinga, W.A. J.T. van der Wal, R.G. Jak & M.J. Baptist.* Vier kijkrichtingen voor de mariene natuur in 2040. Achtergronddocument bij Natuurverkenning 2011
- 264 *Bolman, B.C. & D.G. Goldsborough.* Marine Governance. Achtergronddocument bij Natuurverkenning 2011
- 265 *Bannink, A.* Methane emissions from enteric fermentation in dairy cows, 1990-2008; Background document on the calculation method and uncertainty analysis for the Dutch National Inventory Report on Greenhouse Gas Emissions
- 266 *Wyngaert, I.J.J. van den, P.J. Kuikman, J.P. Lesschen, C.C. Verwer & H.H.J. Vreuls.* LULUCF values under the Kyoto Protocol; Background document in preparation of the National Inventory Report 2011 (reporting year 2009)